2.

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESITŐ,

A DÉLMAGYARORSZÁGI

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT

KÖZLÖNYE.

AZ IGAZGATÓ VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

PONTELLY ISTVÁN,

TITKÁR.

KIADJA A DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT.

VII. ÉVFOLYAM. — I. FÜZET.

TEMESVÁROTT, 1881.

NYOMATOTT A CSANÁD-EGYHÁZMEGYEI KÖNYVNYOMDÁBAN.

TARTALOM.

Előszó. Pontelly Istvántól 1
Ada-Kaleh és Pétervárad multszázadi vártervrajzaik. Dr. Márki Sándortól . . . 3
A rékasi római lelet. Ormós Zsigmondtól 11
A székelyek eredete. Edelspacher Antaltól 16
Tárcza: Rendes havi választmányi ülés 1880. october 27-én (Pontelly Istvántól) 19
„ Rendes havi választmányi ülés november 24-én (Pontelly Istvántól) 25
„ Rendes havi választmány ülés deczember 22-én (Pontelly Istvántól) 28
Temes vármegye és Temesvár város czimere és magyarázata. Réső Ensel Sándortól 33
Egyveleg 36
Statisztikai kimutatás a délmagyarországi történelmi és régészeti társulat tagjairól 1881-ben. Pontelly Istvántól 40

M. ACADÉMIA KÖNYVTÁRA

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESITŐ.

A DÉLMAGYARORSZÁGI

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT

KÖZLÖNYE.

AZ IGAZGATÓ VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

PONTELLY ISTVÁN,
FŐTITKÁR.

KIADJA A DELMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS REGÉSZETI TÁRSULAT.

VII. ÉVFOLYAM.

TIZENEGY LITHOGRAFIROZOTT ÁBRÁVAL A 19, 20, 30, 83, 84, 142, 164, 177 ÉS 178-DIK LAPOKHOZ.

TEMESVÁROTT.
NYOMATOTT A CSANÁD-EGYHÁZMEGYEI NYOMDÁBAN.
1881.

301587

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

A HETEDIK KÖTET

ÁLTALÁNOS TARTALMA.

ELŐSZÓ: PONTELLY ISTVÁN SZERKESZTŐTŐL.

I. Értekezések.

		Lap
1.	Ada-Kaleh és Pétervárad multszázadi vártervrajzaik. Dr. Márki Sándortól	3
2.	A rékasi római lelet. Ormós Zsigmondtól	11
3.	A székelyek eredete. Edelspacher Antaltól	16
4.	Tinódi Sebestyén iratairól. Dr. Benedek Alberttől	49
5.	A barlangok képződése tekintettel „Szalkay"-barlang kiválóbb cseppköves képződményeire. Pontelly Istvántól	73
6.	A fehérhegyi (peatra-albai), római, ezüst érmelelet Krassó-Szörény megyében. Ormós Zsigmondtól	105
7.	A verseczi római vizvezeték. Milleker Bódogtól	121
8.	Szemelvények a „Drávántúli" részek történetéből, tekintettel a horvátoknak adott „fehér lapra." Horváth Piustól	153
9.	Archaeologiai tudósitások. Böhm Lénárdtól	162
10.	Kiegészitő adat a peatra-albai római ezüst érmelelethez. Schwing J. P.-től	166
11.	Régészeti közlemények. Milleker Bódogtól	169
12.	Gönczöl és kaczagány. Dr. Sterba Jánostól	172

II. Tárcza.

1.	A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat rendes havi választmányi ülése 1880. évi október 27-én	19
2.	Rendes havi választmányi ülés november 24-én	25
3.	Rendes havi választmányi ülés december 22-én	28
4.	Rendes havi választmányi ülés 1881. január 26-án	86
5.	Rendes havi választmányi ülés február 23-án	93
6.	Rendes havi választmányi ülés márczius 30-án	96
7.	Rendes havi választmányi ülés április 27-én	127
8.	Rendkivüli választmányi ülés május 11-én	131
9.	Tizedik évi közgyülés junius 1-én	133
10.	Rendes havi választmányi ülés szeptember 28-án	176
11.	Temes vármegye és Temesvár város czimere és azok magyarázata. Réső Ensel Sándortól	33
12.	Kimutatása a régészeti muzeum gyarapodásának az 1880/81. társulati évben. Pontelly Istvántól	183

III. Egyveleg.

Lap

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat tagjai az 1880/81. egyesületi évben 40
Fehértemplom monographiája 36
Arad története 36
A temesmegyei dettai ezüst érmelelet 36
A zarándi egyházmegye története 37
A délmagyarországi muzeum 102
A temesmegyei, vingai és fehértemplomi levéltárok legrégibb okiratai 103
A fehérhegyi új barlang 104
Bersuder Lajos történelmi festménye 151
Széchenyi-emléktábla a Kazán-szorosban 151
A leculeuptorei ezüst érmelelet 151
Árpádkori müvelődésünk története Ormós Zsigmondtól 189
Az eltünt vármegyék. Pesty Frigyestől 189
A fehértemplom városi muzeum 191
Az aradi lyceum régészeti kézi gyüjteménye 191
A fehértemplomi őskori temető 191

ELŐSZÓ.

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat a jövő tanévben működésének első decenniumát fogta elérni. A társulat, keletkezésétől fogva, vagyis az 1871/2-dik tanév óta, folyvást a délmagyarországi hazafias értelmiség tudományos érintkezésének és nemzeti törekvéseinek középpontja; a történeti és archaeologiai kutatásoknak a magyar délszaki megyékben gyujtó foka; a régiségi s egyéb műkincsek- és leleteknek a délmagyarországi muzeumban az enyészettől való buzgó megmentője és szorgos összegyüjtögetője maradt.

Intézetünk azért ugy tudományos, mint nemzeti szempontból, Délmagyarországon fontos missiót teljesit fenállása kezdetétől nemcsak, de negyedévenkint megjelenő „Értesitő"-je által égető szükséget is pótol.

És midőn társulatunk édes hazai nyelvünk és történet-régészeti kutatásaink terén, döntő tényezőkényt esik, magyar culturalis szempontból, nemzeti közczélunk itteni serpenyőjébe: a folyton növekedő pártolást, első sorban az annak működéseül kijelelt terület lakói részéről, nem csupán ki fogja érdemelni törekedni a jövőben is; hanem a maga elé tüzött hivatásnak mindinkább megközelitésére, lankadni nem tudó erélylyel és kitartással fog ezután is megfelelni ügyekezni.

Kitüzött czélunk minél inkább való megközelithetése végett tehát számitunk mindazon érdekelt szellemi tényezők közreműködésére, kik nemzetünknek Délmagyarországon első és fő szükségét, a hazai történet-archaeologiának, és annak nemzeti közegének, a magyar nyelvnek, a körülöttünk levő idegen ajku elemeknél is minél szivesebb befogadtatását és megkedveltetését

kivivni nem egyedül képesek, de szükkeblü korlátozása helyett fáradozásunknak, arra kötelességszerüleg hivatottak is.

Főfeladatául fogja tekinteni társulatunk a jelen évben is a területén levő barbarkári erődítmények, a római castrumok és középkori várak felderitését; a levél- és okirattárak átkutatását; a vidékünkre vonatkozó régi s ujabb könyvek adatainak; statisztikai kimutatásoknak s egyéb irott emlékeknek; az érmeknek s más fellelhető műtárgyaknak összegyüjtését; hogy muzeumunk működésünknek minél tekintélyesebb, kiadványaink munkásságunknak minél eredményesebb s országrészünk multjának mind ismertebb képét tüntethessék fel.

Ügyünk gyámolitására egyesiteni törekszünk a délmagyarországi szellemi erőket; közös együttmunkálásra hivjuk fel minden, a történet-régészeti kutatások iránt érdeklődő és azokkal örömest foglalkozó szakférfiait vidékünknek; de kiterjesztjük időnkint munkálkodásunk körét az általunk kijelelt, délmagyarországi határok korlátain túl is terjedő, általános világ- és hazai történet-archaeologiai tudományos kérdéseknek „Értesitőnkben“ való tárgyalására.

Számitunk ezután is első sorban egyesületünk derék tagjai, főleg a szakférfiak, tanárok, egyháziak, jegyzők, tanitók, szóval délvidékünk egyetemes intelligentiájának eddig is hálásan elismert közrehatására, hogy adományaik, leleteik, kutatásaik és szellemi szakmunkálataikkal a multhoz hasonlóan, a jövőben is tudományos vállalatunkat gazdagitani, belértékében emelni és hazafias közügyünket becsben és tekintélyben mindig előbbre segiteni meg nem szünendenek.

Felhivásunkat fejezzék be Plinius e szavai: „Res ardua vestustis novitatem dare, novis auctoritatem, obsoletis nitorem, obscuris lucem, fastiditis gratiam, dubiis fidem, omnibus vero naturam, et nuturae suae omnia. Itaque etiam non adsecutis, voluisse, abunde pulchrum est atque magnificum.“

Temesvárott, 1881-ik évi, január 15-én.

Pontelly István.

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESITŐ.

A

DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT

KÖZLÖNYE.

M. ACADÉMIA KÖNYVTÁRA

I. FÜZET. 1881. JANUÁR HÓ.

Ada-Kaleh és Pétervárad multszázadi várterv-rajzaik.

Dr. Márki Sándortól.

Az Orczy-család által az aradi lyceumnak ajándékozott könyvtár számozatlan darabjai közt számos figyelemreméltó kéziratot találunk, melyek közt az egykoru vártervrajzok birnak a legnagyobb értékkel. Itt van pl. a mresnicai erődnek az udv. haditanács által helybenhagyott eredeti vázlata*), mely Károlyvárat hatalmas várrá tette volna, ha az árizek még csirájában meg nem ölik a vállalatot; itt van a dubiczai hadállásnak vázlata, Belgrádnak egy gyönyörű kidolgozásu térképe**) s Új-Orsovának és Pétervároknak egy-egy pontos alaprajza. Jelenleg röviden a két utolsónak bemutatására szoritkozom.

I. Ada-Kaleh.

Böhm Lénárt társulatunk Értesitőjének idei II. füzetében szólt ezen váracsról; az előzményekre nézve tehát ott nyer tájékozást a t. olvasó. Én beérem azzal, hogy az aradi Orczy-könyvtárban letett „Plan von der Granitz Vöstung und Insul Orsova, nebst denen Beyderseiths liegenden Redouten“ cimü

*) Neue Vestung von Carlstadt. Szinezve, tárgymagyarázattal. Alant jobbra: „Nach diesem Exemplar ist die Fortificationsarbeith auch anzufangen und z. volführen, davon aber ohne Vorwissen und genehmhaltung des hiessig. kays. Hof-Kriegs-Rahts nichts abzuändern. Wien den 30. May. 1733. Aug. Thom. Fhr. Vöber m. p.“ Ettől balra nagy betükkel: „Eugenio von Savoy.“ Mértékvonallal. Az egéz 69 cm. széles és 48 cm. magas.

**) Plan von Belgrad. Worauff nicht nur die gantze Vestung Belgrad, Sondern haubt sächlich und in Specie die Drey zu beschitzung des Sau und Donau Fluss darvon eines bereits angelegt: und zwey gantz neu projectirte Wercker mit ihrer Situation entworffener, Dann von dem ausserhalb der Stadt befindlichen und von dem bedeckten Weeg auf 400 Claffter weit annotirten, terrains die beschaffenheit vorgestellet wirdt. Szinezett, szép, vászonra húzott, 133 cm. széles és 94 cm. magas lap.

szinezett, 61 cm. széles és 55 cm. magas kézrajzot pár szóval ösmertessem s ekként annak 1791-ki állapotát feltüntessem. Az egész, most már jelentéktelen rommá sülyedt Ada-Kaleh a legegyszerübb bástyázott alak. Alapidoma huszúkás négyszög. Hosszabb oldalai 302·4, rövidebb s a szigetet teljes szélességében elfoglaló oldalai 251·37 méternyiek. Négy fő bástyája: északnyugaton a Wallis, délnyugaton a Mercy, északkeleten az Eugen s délkeleten a Károly nevet viselő. Északi közvédőjével (courtine) párhuzamosan vonúl a fökaszárnya; egyes bástyáin emelvények (cavalierek) ötlenek szembe. A bennső udvaron négy épület állott, de már ekkor is csak romjaiban. Az árkok szélessége a bástyák és a boriték (enveloppe) közt 24—25 méter közt váltakozik. A fő vonalaknak átellenében mindenütt boltozott boritékok húzódnak el, rajtok túl pedig gondosan fenntartott külárokoldalak (contreescarpe). A főbejáratokat vértgátak védik, melyeknek oldalai keleten és nyugaton 75° alatt hajlanak egymásra s födönyökkel boltozott szárnyak kötik őket össze; velök szemben új födött bástyavédők, ezeknek két-két oldalán holdfalak (lunette) emelkednek, nyugaton pedig a vértgát bástyavédője előtt egy coffer képez biztosabb védelmi helyet. E külmüveken túl a körfalakat lejtők (glacis) fedezik. Az északi és déli részeken az arányoknak változniok kellett. Ott a szintén boltozott boriték közvetetlenül függött össze a vértgátakkal, melyek ezen esetben a csúcsnál 120°-ban találkoznak s jobbról-balról holdacskákkal, közepütt pedig 1—1 cofferrel rendelkeznek.

A sziget keleti, hosszukásabb oldalán néhány elhagyatott magánház disztelenkedik. Északon a parttal párhuzamosan körsáncolatok futnak, a kiugró két fordulónál 1—1 holdacskával, mig a legkeletibb sarokban egy nyugatra bástyázott közvédővel biró s a sziget csúcsa felé háromszög alakjában összeszükülö második kis erőd tölti ki az ürt. A délkeleti kis Dunaöblöt meghajtott hullámgát (molo) őrzi. A nyugati szögletben az árok által tökéletesen födött boltozott védőmüvek vonulnak. — Az egész szigetnek partfejlődése csak 3058 méter.

Térképünk nem lévén magyarázatokkal ellátva, leirásomban csupán az első pillantással észrevehető dolgokra kellett szoritkoznom s igy magassági és szélességi méreteket stb. nem adhattam. Ma már úgyis csak történelmi emléknek vehetjük, ha nem tagadhatjuk is, hogy a Dunafolyam hajózásának kérdésében ezen terep ujabb fölhasználásával hadjáratok idején óriási nehézségeket lehetne támasztani.

II. Pétervárad.

Kamenicz és Karlócza közt alig 8 km. a távolság; a Duna azonban, az északfelé kiszökő Frusca-Gora gátja által kényszeritve, háromennyi útat ir le, hogy egyik helyről a másikra jusson. — A Frusca-Gora legészaknyúgatibb szirtfokát az félszigetszerüen locsolja; viztömegének egy részét tovább északfelé bocsátja, a többit pedig egyenesen nyugatnak forditja s nemsokára megint egyesülvén, a pétervaradi Harci-szigetet, s a Majurska-adát rekeszti be. A hajók most a zsilip által zárt öreg medert nem keresik föl, hanem mindenütt a Harci-sziget déli részén haladnak el s ennek megfelelőleg torkollik a Dunába, Ujvidéktől ék.-nek, a Ferencz-József-csatorna is. A Duna baloldalán mindenütt az itt csak igen apró halmok által hullámossá tett róna terjed el, mellette közvetetlenül a városias külsejü Ujvidékkel; jobboldalt szép szőlőhegyek emelkednek, melyek néhol ugyan 1—2 kilometerrel is visszavonúlnak a partról, máshol azonban annyi szegélyt is alig hagynak, a mennyi a kocsiút számára szükséges. Délről északfelé csakis a Kralovszka Sztolikán átmenő hágó vezet a hegység gerincén keresztül a Dunához. —

E nevezetes vonalak metszésének pontjában a Frusca-Gora legészaknyugatibb fokán épült Pétervárad s vele szemben a lapályon Ujvidék. Amaz hadi, emez kereskedelmi tekintetben tett szert hirre; azonban Pétervárad dicsősége a régibb. —

Itt sem lehet czélom elmondani a nevezetes vár történetét. Csak bemutatom azon tervezetet, melyet a mult század végén „Plan von der Vestung Peterwardein“ cimmel Draun tábornok elé tejesztettek. E mü nagy arányokban készült: 152 cm. széles és 123 cm. magas. Szinezett kézrajz, vászonra húzva, jó állapotban. Fönn a jobb sarokban „Erklaerung der Alten Wercker,“ lenn a balsarokban pedig „Die Neu Projectierte Wercker“ cimmel ad fölvilágositásokat.

Pétervárad erőssége ezek szerént három részből áll. A Vizváros a Duna által képezett sarokban, egészen a folyam partjáig nyulva, a hegység lábánál északkeleten elterjedő sikságon fekszik. A szabálytalan s a terephez alkalmazkodó négyszög délnyúgati részén foglat helyet a „Jezsuita-bástya“, melyen a török korbeli győzelmi jeleket, régiségeket stb. tartalmazó tekintélyes szertár, északi tövében pedig a négyszögű s a várhegyre vezető út baloldalán emelkedő, most már katonai célokra szolgáló jezsuita-rendház foglal helyet. A bástyának 37 méteres szárnyához 133 méternyi hosszú

középsánc (courtine) csatlakozik, melynek közepéről a leglátogatottabb belgrádi kapuból háromszoros csapóhid vezet a vértgátba (ravelin). Azt a múlt század végén jelentősen nagyobbitották s boltozatokkal (casemate) látták el, mint a Vauban, Cormontaigne és Meziéres iskolájának hagyományaival egyben-másban, szakitó osztrák-irány megkövetelte. A középsánc keleti részén az Ernő-bástya a puskaporos tornyot fedezte. A most már boltozott két bástyát összekötő courtine mélyében három kaszárnyát s egy jól berendezett kórházat találunk. A legnagyobb (75 méteres) laktanya a vértgátas keleti sánccal párhuzamosan haladt, mely utóbbinak északkeleti részén az északnyúgatra félbástyával megtoldott „Duna-bástya“ áll. Hátterében a ferencrendiek kolostora s a kertjével egészen a falakig nyúló tábornoki lakás önt némi elevenséget a képbe. A most nevezett védőművek elé egy-egy falvédőt (contregarde) raktak most, s ehhez járúl északon egy kisebb, mely a Dunának a főárokba nyiló zsilipjéig terjed. Még két bástya rug ki a folyamra; egyik, a zsiliptől nyugatra a főőrség epülete előtt, a másik — még idább nyúgatra, — a Vizikapu által megszakasztott középsánc végében levő, szintén kisebb arányú élelmezési bástya. Mindenütt ez oldalon helyezkedtek el az élelmezésre szolgáló házak. Ezek s a jezsuita-kolostor közé, tehát a hegy lábánál, mint félrevontabb és biztosabb téren, a Draun-féle tervezet új kórházat és laktanyát javasolt emelni.

A Viziváros külműveit részben már emlitettem. A belgrádi kaput fedező vértgátat egy lunette védi, a keleti oldalon levőt pedig kettő. Az Ernő-bástya elé igen erősen boltozot új contregardeot épitettek, mely egyúttal délkelet felé legközelebb (160 méterre) éri Lajos völgyét, a legészakibb külvárost. — A Viziváros védőképességének emelésére szolgált a Harcisziget délnyugati sarkában most már romokban heverő csillagsánc.

A fellegvár az északról délre, a várostól délnyugatra emelkedő s délfelé mindinkább szélesedő hegyháton foglal helyet. A Vizivárosban tervezett kórházra a Lovis-, a Jezsuita-bástyára pedig a József-bástya néz. A mintegy 200 méter magas kősziklára a kettő közt vezet föl a jezsuiták kolostorából kiinduló út, melynek bejáratához új védőműveket, a József-bástya elé pedig egy contre-garde- ot akartak készíteni. A József-bástyát az Innocenccel egy $79{\cdot}_{38}$ méteres közvédő kapcsolja egybe, ezt pedig a Lipót-bástyával egy $56{\cdot}_{7}$ méteres. A kettő közt, talán inkább csak azért, hogy a hegy magas-

ságának természetes viszonyait kiegyenlitsék, egy 66 m. hosszú cavalierfélét alkalmaztak. A Dunára csak a Terézia- s ez és a Lovis-bástya közt a kis mérvű s egészen a terephez simuló „kis lőportorony“ csatlakozik, gyönyörű tekintettel Bácsmegyére. Az újvidéki kapun át mostan a hajóhidhoz vezető út ettől délnyugatra halad. A közvédők a bástyák irányában többnyire befelé vannak törve; teljes szabályossággal csak a Lovis- és a József-bástya épült ki. Mindkét körülménynek oka a terepviszonyok sajátosságában rejlik. A városra néző lejtősödés úgy szólván minden fokozat nélkül történvén, a dunamelléki védőművek természetesen uralkodnak is az azon oldalon levők felett. A vár belsejét élelmezési épületek, 4—5 emeletes kaszárnyák, tűzérlaktanyák, kútak s az őrház töltik ki. A külművek sorát a Vizivárostól a Teréz-bástyáig, illetőleg az ennek aljában levő ú.-n. vizi ütegekig envelopok nyitják meg. Legkiválóbban az Innocenc- és Lipót-bástya előtti tér van megerősitve. A nyugati és déli részen rendkivüli mélységeket szegélyezve, mindenik előtt egy-egy contregarde vonúl, maga a courtin előtt a szárnyazott ravelin s ennek contregardeja, a Lipót-bástya előtt négyszeresen is.

Az ezektől délre eső védőművek már a rendszernek harmadik szakaszát alkotják.

Az emlitett ravalinhez és a Lipót-bástyához tartozó contregarde csúcspontjai távolságának megfelelőleg egy 94·5 méteres szárny az aljában levő sváb telepen uralkodik, hova s illetőleg Kameniczbe innen fedett út vezet. Az Innocenc-bástyának contregardeja előtt is van egy üteg, honnan 7 lőrés a délkeletnek levő majort (külvárost) tartja szemmel.

Egy fecskefarknak (Hornwerk) jobbszárnya 113—120 méternyi távolságban párhuzamosan halad a Dunával s közte és a Duna közt levő kis partszalagban, a vártól nyugatra van a már emlitett Svábfalu. Bal (nyugati) szárnya, kissé megtörve, a régi fedett útat kiséri. A Draunféle terv szerént e födött útat le kellene hordani s azt 56—76 méterrel kijebb alkalmazni. Különben a mezőség felé egy holdfal (lunette) védi a balszárnyat. A délre mindjobban szétterjedő két szárny közepén áll az örház s délnyugati részében a nagy kaszárnya. Déli oldalán bástyázott arcél van és pedig az enfilirozott szárnyakon mindenütt fedett ágyútelepekkel, melyekből az árkot kétszeresen lehet lövetni. Közvédője 122·8 m. hosszú. A Duna felé a Károly-bástya néz, a mezőségfelé pedig, a hol Szavójai Jenő 1717. aug. 5.-én 30,000 törököt vágott le, az Erzsébet-

bástya. Amannak visszahúzott szárnyából a Dunafelé két új szárny ugrik ki s eléje csak ezúttal terveztek egy boritékot, délnyugatra caponieret, az egész Károly-bástya elé pedig mély külárokoldalt. A Károly- s Erzsébet-bástya közti sokszögnek egy oldala 257 méter, a hozzá tartozó függélyes 43·5 m. s igy épen a legszabályosabb hosszuságot éri el. Főbejárata előtt van délen a Jenő-ravelin, mely elé most új contregardeot s ennek mindkét oldalára 1—1 lunettet javasoltak. A külárokoldallal már régebben birt Károlybástyából keletfelé kiszökő Katalin-bástyát délkeleten egy kisebb erőd védi, az egészet pedig a hegy lábánál mélyen barázdált contregarde és innen, valami 1900 méterre kiágazva, egész puskaporakna-rendszer teszi biztosabbá.

E szerént a bástyázott arcvonal mind a három szakaszra nézve jellemzetes ugyan, de méreteik nagyon különböznek. Aránylag legszabályszerübb, de egyuttal legjelentéktelenebb a Viziváros erődítvénye. Valamennyin a középső várhegy uralkodik, mely hatalmas támasztékot nyer a nyugati részlet bonyolódott alkotásában.

Ha a Draun-féle tervezetet nem valósitották is meg minden izében, sokat megtartottak abból s igy az olvasó talán megbocsátja, hogy történeti emléket látván ezen kézirati térképben, ismertetésében nemigen gazdálkodtam a szóval.

A rékasi római lelet.

Ormós Zsigmondtól.

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat azon czélját, mely szerint a vidékünkön fölmerülő régészeti tárgyak fentartását és a lelhelyek megismertetését feladatául kitüzte, a társulatnak valamennyi tisztelt tagjai előforduló esetekben bizonyára velem együtt szem előtt tartják. Ezen okból különleges érdemet nem veszek igénybe jelen értekezésem által, melylyel a római korszakból származó érdekes régiség leirása mellett, az ezen korszaknak eddig ismeretlen lelhelyét a nyilvánosságnak átadni szerencsém van.

A lelhely a temesvár-lugosi államuton, Temesvártól 23 kilometer távolságban, Rékas mezővárosa belterületén fekszik, a régiségek pedig, melyeket beirándó vagyok, a római uralom 218—251 évéig, Elogabalustól Decius császárig, terjednek, vagy is a történelem harminczhárom évi szakát foglalják magukban.

Rékas mint római régiségek lelhelye eddig ismeretlen volt. Az osztrák államvasut-társaság temesvár-orsovai vonalrészének épitésekor, a Rékas közvetlen szomszédságába eső Iczvin helység határában, 1876-ik évben földásás közben, találtak ugyan egy sirban arany fülbevalókból és bronz ékszerekből álló régiségeket, melyek közül a fülbevalók golyóalaku 12 szögben gránát kövekkel kirakva vannak, a bronz ékszereknek ellenben a találók vandalismusából széttördelt némely apró töredékdarabjai maradtak fenn, mig nagyobb részük eltünvén, kézrekerithető nem volt. Az arany fülbevalók a népvándorlás idejéből, vagyis az Avarok korszakából valók, és a budapesti nemzeti muzeumunkban szemlélhető rokon müvekhez teljesen hasonlók. A régészet érdekében nem mulaszthatom el egyuttal sajnálkozásomat kijelenteni a felett: hogy a feltalált sirhely közelebbi körülményei ismeretlenek maradtak, mert azon időben midőn a sirban a hullamaradványok mellett talált régiségek kézre kerültek, a temetkezési hely nyoma elenyészvén, többé megvizsgálható nem volt. Továbbá a rékasi legelőn egy szélmalom épitésekor 1877-ik évben, mint egy 4—5 lábnyi mélységből, egy égetett barna és füles agyagedény töredékei ásattak ki, melyek korongon készitett római öblös edény maradványait

képezik, végre a rékasi határ Pliszka nevű düllőjében egy kútásás alkalmával 1878-ik évben, nyolcz ölnyi mélységben körtealaku kövesült agyagkupok nagyobb mennyiségben találtattak, melyek igen kemények és kivételesen az emberfej nagyságát fölérik. Ily agyagkupok több helyen találtatnak és nemzeti muzeumunkban is szép számmal vannak. Valódi rendeltetésük eddig még nincs kellően megfejtve. Vannak, kik a római korszak ezen kövesült kupdarabjait takácssúlyoknak tartják, mások ellenben azt hiszik, hogy a tűz felett bronz vagy vas pálczákra helyzett edények tartói lehettek.

Mindezen tárgyak azonban, részint mivel a népvándorlás korszakára utalnak, részint pedig, habár a római korszakból származnak, mivel elegendő támpontot nem nyujtanak: arra való nézve, hogy Rékas vidékét a római korszakban benépesitettnek mondjuk és magát Rékast a római lelhelyek sorába befogadjuk, elegendők nem voltak.

Hogy ez megtörténhessék, az 1878-ik évi junius 15-kén Rékas belterületén feltalált leletre volt szükségünk, mely után most már alaposan kijelenteni lehet, hogy a mai Rékas területén a római korszakban már telepitvény létezett, hogy vidéke már akkor benépesitve volt.

A lelet, mely az érintett napon, a Rékas községen átfutó s a szomszédos magaslatokról lefolyó viz bevezetésére szolgáló árokban, a Pupi Miklós által teljesitett munka közben, napfényre jött, 80 centimeter hosszu ezüst lánczból és mintegy 90 darab római ezüst éremből áll, melyek közül 70 darabot kézre keriteni sikerült, mig a hiányzó mintegy 20 darab érem a lelhelyen összecsoportosult gyerkőczök által széthordatván, többé megkapható nem volt.

A lelhelyet a helyszinén 1878. évi julius 15-kén önmagam megszemléltem és Pupi Miklóst a feltalálás körülményei iránt személyesen kikérdeztem, mely alkalommal kiderült, hogy a kérdésben forgó vizvezető árok, az országutról balra eső egyik utczában, a község északi részébe esik, hogy a leletet az árok kitisztitása közben mintegy egy lábnyi mélységben a fekete agyagban találta: előbb a lánczot, amelynek szemlélésére gyülekező emberek, a földön szétszórt pénzdarabok észrevétele után, ezeket egyenkint fölszedegették s a megejtett zsákmánynyal szétfutattak. Különben a lelhelyen fölemlitésre méltó egyéb körülmény föl nem tünt.

Az ezüst láncz egymásba füzött 39 kisebb nagyobb karikából áll. Az egyes karikák nem forrasztás által, hanem a

végeknek sodronszerű rátekerésével vannak egybeillesztve és két karikán ékalaku kisded lemez csüng. A láncz sulya $6^1/_3$ lat.

Az érmek Elagabalustól 218—222 kezdve, III. Gordian 238—244. I. Fülep 243—249. II. Fülep 244—249. Decius 249—251. — császárok, valamint Otacilia idősb Fülep neje 234—249 és Etruscilla Decius neje neveivel vannak jelezve, következésképp rövid 33 év lefolyása alatt 5 császárt és két császárnöt képviselnek. A jelzett rövid időszak a praetorianus katonauralom legvirágzóbb szakába esik, melyben a praetorianusok kényük és akaratuk szerint tették vagy buktatták meg a császárkat. Elagabalt az anyja Julia Sämis által megvesztegetett sziriai legiók 14. éves korában kiáltották ki császárnak, ki mint a napisten papja, Avitus nevét, istenének Elagabal vagy Heliogabal nevével fölcserélte, de gyalázatos életmódját undorral szemlélő zsoldosai őt csakhamar legyilkolták. Gordian utódja Fülep orgyilkos keze alatt mult ki, s ez szintugy mint hasonló nevü fia, a dunai hadsereg által császárnak kikiáltott Decius elleni csatában, Verona mellet találta halálát. Szomoru korszaka volt ez a mindinkább hanyatló római világuralomnak, mely az érmek érczértékében szintugy mint kiállitásában is magát feltünteti.

A hetven darab érem hátlapjainak nagy változatossága a leletet igen érdekessé teszi. Minden egyes érem körülményes leirását adni feleslegesnek tartom, e helyett tehát csak a hátlapok feliratait ezek változatossága szerint emlitem fel, melyek következők:

Elagabalus 218—222. Hátlapján kőrirat: Mars Victor	1	darab
III. Gordian 238—244. Acternitati Aug.	2	„
Fortuna redux.	1	„
Jovi Statori	2	„
P. M. Tr. P. IIII. Cos. II. P. P.	1	„
Aequitas Aug.	1	„
P. M. Tr. P, III. Cos. P. P.	1	„
Victoria Aeterna	1	„
Jovi Conservatori	1	„
Marti Pacifero	1	„
Felicitas Aug.	1	„
Virtuti Augusti (Hercules Farnecius.)	1	„
Romae Aeternae	1	„
átvitel	15	„

áthozatal 15 darab

P. M. Tr. P. VI. Cos. II. P. P. (haladó császár) . 3 „
Victor Actern. . . . . 1 „
Concordia (ülő nő) . . . . . 1 „
P. M. Tr. P. VI. Cos. II. P. P. (ülő nő) . . . . 1 „
Liberalitas Aug. II. . . . . 2 „
Fides Militum . . . . . 1 „
P. M. Tr. P. I. Cos. P. P. (togatus férfiu) . . . 1 „
25 „

Philippus I Marcus Julius Pater 243—249.

P. M. Tr. P. II. Cos. P. P. császár ülve golyót és sceptrumot tart . . . . . 1 darab
Acternitas Aug. (elefánt) . . . . . 2 „
Anona Augg. . . . . 6 „
Victoria Augg. . . . . 1 „
Virtus Aug. . . . . 1 „
Securitas Augg. . . . . 1 „
Securitas Orbis (ulő nő) . . . . . 1 „
Fides Exercitus . . . . . 1 „
Felicitas temp . . . . . 1 „
15 „

Philippus secundus Marcus Julius 244—249.

Pietas Augustor. (egyházi szerek) . . . . . 1 darab
1 „

Trajanus Decius Caius Messius Quintus 249—251.

Adventus Aug. (mint pacificator lóháton jobbját fölemelve.) . . . . . 2 darab
Genius exerc. Illiriciani (Genius félmeztelen alakja jobbra áll. Jobb oldalán patera, balra katonajelvény, az alak bőségszarut tart) . . . . . 3 „
Dacia (kezében lándzsa szamár fejjel) . . . . . 1 „
Victoria Aug. . . . . 2 „
Uberitas Aug. (álló nő jobbj. crumenát; balj. bőségszarut tart) . . . . . 3 „
11 „

átvitel 52 „

áthozatal 52 darab.

Marcia Otacilia Severa (Philippi senioris uxor) 234—249.

Concordia Aug. (ülő alak)	4	darab
Juno Conservatrix	1	„
	5	„

Herennia Etruscilla (Trajani Decii uxor) 249—251.

Pudicitia Aug. (lefátyolozott nő ül és lándzsát tart)	8	„
Pudicitia Aug. (fátyolozott nő áll, fátyolát és a lándzsát kezével tartja)	5	„
	13	„
Összesen:	70	„

A hetven darabból álló éremleletet rendkivül érdekessé teszi, hogy a hátlapok c. szerint harminczkilencz változatosságot töntetnek fel.

A székelyek eredete.

Edelspacher Antaltól

A Századok mult évi V. és VI. sz. füzetében Szabó Károly elveti Húnfalvy Pálnak a székely név eredetére vonatkozó fejtményét. Húnfalvy ugyanis azon eredményre jut, hogy a székely szó eleve székelve alak, és marchia (őrvidék) jelentménynyel birt.[1]) Szabó csupán azon oknál fogva veti el Húnfalvy fejtményét, mert a teljes és eredeti székelve alak okmányilag nem hitelesithető, szerinte a székely szó egyszerüen határőrt jelent.

A székelyek tömegesen nagyobb terepen csak Erdélyben találhatók, az ú. n. Székelyföldön. Ez oly föld- és néprajzi tény, a melytől egyelőre nem szabad eltérnünk, dacára annak, hogy egyes székely telepekkel az anyaországban is találkozunk, igy Bihar, Szabolcs, Pozsony és Mosony megyékben.

A székely és határőr kifejezések, már a mult században azonosoknak találtattak, valaminthogy a Székelyföld magyar határőrvidéknek tartatott szemben a déli, vagyis szláv határőrvidékkel. S igy krónikáink felfogása mellett, melyszerint a székelység, a népek nagyharcában tönkrevert, hajdan hatalmas hunoknak, az erdélyi havasokba menekült maradékát képezi, egy más paralell felfogással is találkozunk. Ez utóbbi szerint a székelyek csak olyan magyarok mint az anyaországbeliek, azaz ha a hún kérdésből vesszük kiindulónkat, akkor az anyaországbeli magyarok ép oly hún utódok, mint a székelyek.

A székely nyelv tiszta magyar nyelv, illetőleg szólam,[2])

---

[1]) Évekkel ezelőtt, magam is ezen eredményhez jutottam.

[2]) A mundart és dialekt fogalmak még nincsenek nyelvtanainkban kellő világba helyezve. A dialekt (tájnyelv) oly fogalom, illetőleg, azon nyelv jelölésére használtatik, mely az anya- vagy irodalmi nyelvtől tetemesen eltér, s egyúttal önálló irodalommal is bir. Az irodalmi nyelvtől kisebb vagy nagyobb mértékben eltérő nyelvet, vagy beszédet, szólam (mundart) vagy tájbeszédnek nevezzük. A székely nyelv tulajdonképen csak szólam, s több alszólam, s egy önálló tájbeszeddel bir, a csangó nyelvvel. A csang ige annyit jelent, hogy rosszúl beszél, rosszúl cseng. Nyelvünkben az ikerhangú szóknál a vékonyhangú alak valamely fogalom finomabb árnyalatát, vagyis a szebb, helyesb alakot, tárgyat szokta jelölni, s igy nem egyszer deminutiv értékkel is bir, amint ezt az ikerszóknál észlelhetjük. A székelyek tehát azért nevezik csangó vagy csángoknak romániai testvéreiket, mivel kezdő

s nem mutat több eltérést a par excéllence magyarnak nevezett nyelvtől (anyanyelv), mint ennek egyéb, p. o. ormány, göcsej, palóc s. t. b. szólamai. A nyelv tehát ellentmond krónikáinknak a hún származásra vonatkozó tételének, amennyiben ez esetben az anyaországbeli magyarok a tulajdonképeni húnutódok, s csak is az ezekkel való faji és nyelvi kapocs folytán kaphatnak valamit a székelyek is a hún dicsőségből. Pedig a nyelv azon elismert és jellemző tulajdonnal bir, hogy minden az emberiség osztályozására szolgáló alap közt, oly csekély mérvben van változásoknak alávetve, hogy e minőségében a természet nyujtotta okmányokat is túlkeli. Méltán fektethetjük e tekintetben a fősulyt a székely szólam vallományára, mert különben is megjegyezhető, eltekintve más ellenmondó tények és körülmények vallományától, hogy a papir türelmes, és sok mindenfélét hagy magára irni, rajzolni és nyomatni!

De lássuk röviden a hún kérdést is. A sin, görög, örmény s. t. b. kutfők nemcsak egyes hún fejedelmek, és személyek nevét őrizték meg, hanem egyes szókat is. Igy a keleti hunok, a sin kutfők szerint, a fejedelmet „tsengli chutu"-nak nevezték, a mi istenfi jelentéssel birt. E kitétel első részében azonnal a tatár nyelvhad tängri (meny, isten) alakjára ismerünk, mig a második részben a mandsu kutu (fiú) szó van visszaadva. Az örmény kutfők szerint a legfőbb istent a nyugati hunok tangri atának vagyis „menyei atyának" nevezték. E kitétel azonos a modern törökség megfelelő szókincsével. Schott berlini tanár elemezés alá vette a sin kutfőkben megőrzött hún eredetű szókat (a hún nevek még nincsenek elemezve), s azon eredményre jutott, hogy azok egytől egyig tatár eredetüek, de csekély számuknál fogva nem dönthető el, hogy a hún nyelv török, mongol, avagy tunguz jellegű volt e? Véleményem szerint a kérdés nincs helyesen főltéve, sem az elemezés eredménye szabatosan kifejezve. Az uralkodó hún törzs török eredetű volt, amint ezt több sin évkönyv azon kitételéből következtethetjük, hogy számos általunk ismert töröknyelvű törzset hún erede-

s, cs, s. t. b. helyett sz, cz, hangot ejtenek. Ehez hasonló ejtésmód végett nevezték el a rumunok, déli testvéreiket vagy is az u. n. makado-rumunokat, cincarok vagyis szúnyogoknak.

A csangó névnek semmi köze sincs a besenyök kangar nevéhez, amint ezt Szabó Károly véli, dacára annak hogy latinúlirt okmányokban „changauros" alakkal is találkozunk. Ezen alak a csangau (changau) alak többes accusativje, s igy a changauos alak nehéz kiejtésén, a két, illetőleg három önhangzó összetorlódásán, óhajtott az r közbeszúrása által, az illető iró könnyiteni.

tünek vallanak egyrészt, másrészt pedig a megőrzött szókincs többségének vallományából, de hún név valá voltak a mongolok és tunguzok is foglalva keleten, mig a hunnoknak nyugatra való terjedésével árja alattvalóikra is kilett a hún jelző terjesztve. Ezzel a székelyek húnsága el volna ütve, mert a nyelv jellege nem török, s igy sem nyelvészetileg, sem történetileg nem sorozható a tatár, hanem a magyarral együtt, csakis az ugor-nyelvhadba.

Ha találunk is a székelységben török eredetű szókat, úgy megjegyezhetjük magunknak, hogy annak anyanyelvében a magyarban mindezt fokozott mérvben találjuk meg, s hogy e kölcsön, vagy ősrokonsági, vagyis helyesebben közös szók nem jogositanak fel arra, hogy azokból török eredetüséget következtessünk.

Áttérhetünk ezek után a székely szó jelentésének megfejtésére. Itt két út kinálkozik: más rokon hangzású névvel való összehasonlitás, és a szó elemezése magyar elemekből. A székely vagy siculus név már két század olta a scytha vagy scythulus névvel hozatott össze, de akkor Italia sicul vágy sikiljei sem maradhatnak távol, Sicilia vagy Siculiával együtt, s igy egyelőre tanácsos lesz a szitya rokonságot abban hagyni, s biztos alap után látni.

A székelyek főtelepe, Erdélyről tudjuk, hogy az a nagyvezérek korában még nem tartozott az anyaország kötelékébe. Szt. István alatt lett bekebelezve, de még utóbb is véres harcok folytatának annak birtokáért még Szt. László idejében is.

A besenyők és kumánok,[1]) egyre rémületben tarták annak lakóit, s kétessé tevék a magyar jogar birtokát. Az anyaország sajnálattal tapasztalá e természeti adományokban gazdag ország hanyatlását, s oda telepitett bel és külföldi gyarmatok és telepek által óhajtá azt a minduntalan betörő keleti népek fosztogatása ellen biztositani. Igy jött létre a szászok odatelepitése I. Endre alatt, s ilymódon kellett a székelyeknek is oda telepittetniök, egyelőre meg nem határozható időben. Azon körülmény, hogy a magyar nyelv germán és szláv elemei a székelyben is megvannak, arra enged követ-

[1]) Krónikáink cumani néven emlitik e népet, csupán Márk krónikájában található meg a magyar kún szónak megfelelő cuni alak. Hogy hajdan a magyarban is közdivó volt a kumán alak, arról a kumán, kumánd, Kumánfalva nevezetek tanuskodnak. A kún szó (khún helyett) nem egyéb chúnos, chúnus (húnos, húnus; hunnos, hunnus) név magyarositott alakjánál, tehát azonos a hún vagy hunn szóval. Félreértések elkerülése végett célszerü volna a kumán alakot fölelevenitení.

keztetni, hogy a székelyek a szászok után lettek oda telepitve. Ezek után Erdélyben az aborigin szlávok, rumunok és bulgárokon, nem különben a megszálló magyarságon, mint uralkodó népen kivül, még egy kettös határőrvonalt találunk: egy németet a szászokban, s egy magyart a székelyekben.

Ezek után könnyü lesz a székely név kettös: etymologicus és usualis jelentményének megfejtése. A székely szót a szék (v. ö. tatár: sükä) alapszó származékának tartom. A szék szónak nyelvünkben következő jelentményei vannak: 1.) scamnum — stuhl, sessel; 2.) sedes — sitz; 3.) comitatus — megye; 4.) residentia v. ö. székes fehérvár; 5.) lakott föld, vagyis inkább anya-ország, a gyarmat vagy telephez viszonyitva, s igy ez utóbbi értelemben a határőrvidék a széken túl volt, úgy geographiai, mint közigazgatási tekintetben.

A székely szóban a szék szónak csakis a legutóbbi értéke vagy jelentménye rejlik. A székely név összetett szó s szék + el-nek tagolom. Az el rész, mely hajdan *ele (innen ele-ve, később az el alakból kiindulva: elve trans szó) alakkal birt, az uj magyar nyelvben csak praepositionalis vagy igekötői szerepet visz (el-megy, el-visz), mig hajdan postpositióként is szerepelt, kivált localis viszonyok kifejezésére:

havas-el-föld: terra trans-alpina;

hídelve: terra trans pontem:

Jordán elve: terra trans Jordanum;

Erdőelve: terra trans sylvas, innen az Erdély és Transylvania név[1]).

Az összetett székel szó tehát terra trans residentiam-ot jelent, a minek a középkori latinságban a marchia szó felel meg[2]).

A székel szó, mely utóbb székely (széköly), széköly (szeköj) alakot öltött, eleve territorial jelentménnyel birt, ép úgy

[1]) Krónikáink majd erdeu eleu (erdő elö), majd erdeu eleue (erdő elve) alakban közlik Erdély hajdani nevét. Hunfalvy egy Erdely alakot is közöl, ami később állhatott elé, mert az ő + e összeforradása hangtani szabványaink szerint csak hosszu é-t eredményez. Az erdély alak eleve természetesen erdél alakkal birt, s végelemzésileg csupán egy erdő + el-re vezet. Krónikáinkban csak az erdő + elő alak található meg, s itt az elő szó ép úgy rövidülhetett el-lé mint az elő-megy-ben el-megy-vé, vagy mint az ele-je alak elé-vé, s igy az Erdély szó ép ugy volna származtatható erdő + elő (ele-ve) mint erdő + el-ből, miután a Havaselföld névnél ebben egy útmutató példára találtunk.

[2]) A legrégibb magyarságban e szó *szeke + eleve alakkal birt, s az egyszerü el részben nemcsak a teljesb ele alak kopott alakját látom, hanem az elve, illetőleg *eleve teljes alak maradékát. A fönnebbi *szeke + eleve alak összevontan *szekély alakot öltött volna. A székely alak tehát egyúttal arról tanuskodik, hogy az aranylag egy meglehetős késő korban keletkezett, azon korban midőn a *szeke

mint p. o. a szitya (m. hon scythia), magyar stb. nevek, s csak később lett egyúttal nép névvé.

A székelyek hajdan szakul (zacul) nevet is viseltek, amint ezt Kézai (recte Keszi) Simon mester krónikájában találjuk egyedül fölemlítve. Ezen alak ép úgy hangoztatható szakul, mint szákul és szákuly-nak, esetleg szakol, szákol és szákolynak. Azért, hogy többi krónikáink, nemkülönben a székelyekre vonatkozó egyéb okmányokban e nevet seholsem találjuk meg, még nem szabad azt elvetnünk, annál inkább, mert számos hely- és személy-név által igazoltatik hajdani léte. Igy a Szákul, Szákuly (Krassó), Szakula, Szekula (Torontál), Szakoly (Szabolcs) helynevek, nem különben a Szekulesz, Szekulics személynevek által. Ezekhez még egy fontos nyelvészeti bizonyiték is járúl. A rumunok a székelyeket szekuj-nak (vastag e) nevezik, s ez egy szakul, vagy szakuly alakra utal, melyet fönneb jeleztünk (a székej alak a rumunban szikij-nek hangzanék). Ebből látni való, hogy népünk hajdan székely és szakuly nevet viselt. Melyik az eredeti alak? Mind a kettő a maga nemében. A székely alak magyar, a szakuly vagy szákuly alak idegen török eredetü és pedig szószerinti fordítása a székelység elsőd hivatása és tisztének: a határőr fogalomnak. A szakul vagy szákuly elnevezés a székelyekkel gyakran érintkező besenyők és kumánok-tól ered. Miután e két nép nyelve a reánk maradt személynevek, nem különben a Petrarcaféle kumán szótárból ismeretesek, hozzá láthatunk annak megfejtéséhez. A keleti török nyelvben valamint a besenyő és kumán nyelvben a szak szó, vidéket, határt jelent, a kul szó pedig ember, férfi, szolgát; az összetett szakkul vagy szakul[1]) eszerint határszolga, gränzmann, azaz határőr jelentménnyel bir. Látni való tehát, hogy a székely szó eleve székelve alakkal birt, mely terra et homo „qui trans regnum, in marchiam habitat“ jelentménynyel birt. Hogy a székelyek főhivatása határőrzésből állott, azt nemcsak a történeti okmányok hirdetik, hanem a székelyek török eredetű szakul, szákuly neve is, mely szószerint határőrt jelent.

---

szó már szék alakot öltött. Szabó csupán azért veti el a székelve etymont, mert okmányokban nem lelhető meg, azaz nincs hitelesitve történetileg. Szabó feledni látszik a nyelvi alakok hitelesitési tanát és mellőzni a kikövetkeztetés szabályait. E tekintetben a székel = székelve alak tökéletesen hitelesitve van a hidelve, Jordan elve-féle alakok által. Nyelvünkben kétféle el, eleve szerepel, melyek egyike ante, vor, másika trans, über, weg jelentménnyel bir, amit tévedések elkerülése végett figyelembe venni kérek.

[1]) A törökségben csak ritkán találkozunk kettős mássalhangzókkal, még ott is kerültetnek, hol összetételek által állanak elő.

TÁRCZA.

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat rendes havi, választmányi ülése, 1880. október 27-én. Elnök: Ormós Zsigmond, főispán.

Jelen vannak a választmányból és az egyesületi tagok közül: Rácz Athanáz alelnök, Pontelly István titkár, Varjassy Árpád altitkár, Odor Samu pénztárnok, dr. Niamesny Gyula társulati ügyész, Barách József, dr. Breuer Armin, Horváth Pius, Hudra János, Korbonics János, Löwy Miklós, Marx Antal, dr. Reiner József, Stancsa Gyula, Trailla György; mint vendégek: nők és a középiskolai ifjuság nagyobb számban.

Elnöklő Ormós Zsigmond főispán kijelentvén, hogy az iménti szeptemberi gyülésen olaszországi utja miatt, melyre régi tapasztalatainak kiegészitése végett kelt vala, meg nem jelenhetvén, a jelen gyülést, annak tagjai üdvözlésével, megnyitottnak nyilvánitja.

Erre Varjassy Árpád, altitkár a jelen évi szeptember havi jegyzőkönyvet felolvasván, s az a titkár azon kijelentésével, hogy a mult nagygyülés jegyzőkönyvébe a megválasztott tisztikar és választmánynak abból kimaradt névsora, utólagosan beigtattatott, megerősittetvén: Pontelly István titkár terjeszti elő a mult gyülés óta felmerült, társulati ügyek és állapotokról szóló, eme jelentését:

Tisztelt választmány!

A társulatunk alakulásától számitott egyesületi életünk jelen, kilenczedik évi müködésének kezdete, mind a tagok számának, mind a beküldött, részben nagybecsü leleteknek és adományoknak, ugy a szellemi munkaerőknek gyarapodása tekintetéből, egyaránt a legszebb reményekre jogosit.

A már eddig is befolyt és időszakonkint bemutatandó mütárgyak közül nem egy fogja, ritkaságának és értékének feltünésével, a társulati tisztelt tagok figyelmét magára vonhatni.

Ez alkalommal a társulatnak megalapitása és folytonos támogatása körül magának elévülhetlen érdemeket szerzett, dr. Szentkláray Jenő küldeményeiből, egyelőre a nagy-becskereki cserép- és török, ezüst leleteket van szerencsém bemutatni; és pedig:

I. A muzeumi gyüjteményünk agyag tárgyait szaporitandó leletet. Ezáll:

a) Egy agyak hálósúlyk mellett;

b) egy 14 cm. magas, középkidomborodásában 13 cm. átmérőü és 9 cm. széles szájnyilásu, barbárkori, kis urnából. (L. I. T. 1. sz.) — Lelhelye

a mindjárt emlitendő, török ezüst leletétől mintegy $1^1/_2$ ölnyi távolságra, de mélyebb talajban fekszik.

A beküldő másik lelete: egy értékes, török, házi, ezüst kincs; melyet az előbbenivel együtt házalapásatás alkalmával, Nagy-Becskereken, a Váraljai utczában (Gradna-ulicza), az ott állomásozó honvédek egyik derék, Machalek nevü főhadnagya, másfél ölnyi mélységben talált. Az ékművek mind egy rakáson, egy négyszög lábnyi kőlappal befödött gödröcskében találtattak, hova azokat tulajdonosa valamely katasztrófa alkalmával, azon reményben rejthette, hogy majd egykor visszatérvén elhagyott tüzhelyére, ismét birtokba veendi azokat. E leletnek részei:

a) két, 9 cm. hosszú, alsó végökön 6, a felsőn $3^1/_2$ cm. széles, felső részökön egy és mindkét oldaluk harmadáig 3—3, félkörüen kikanyaritott alakban idomult, egészben trapéz formáju ezüst lap; fönt egy, lent pedig két, kettős üveglapocskát magukba záró, 1 cm. szélességü, négyszög rekeszszel ellátva, és a lapokra illesztett ezüst sodronykákból álló köröcskékkel és ugyanazokról lefüggő kör- és ezekről csüngő szívalaku, számos pikkelyekkel diszesitve. Mindkét lapról hiányzik az azok hátsó végéig lekanyarodni szokott tű, melylyel ezen fibulákkal a felső ruhák a mellen megtüzettek. (L. I. T. 2. sz.)

b) Három ezüst gyürü. Az első gömbölyü rekesze, melyből a kő hiányzik, két-két oldalán négy-négy bemetszett, az azokkal ellenkező részeken pedig két-két domboru vonallal ékesitett; a négy oldalköz, szintén két-két domboru vonallal diszesitett. (L. I. T. 3. sz.) — A második ezüst gyürü hatszögü rekeszébe rubin üveg van zárva; a gyürü karikájának felső két része két-két szélesedő, domboru rovátkával czifrázott. (L. I. T. 4. sz.) — A harmadik ezüst gyürü, egyszerü pecsétgyürü, kerek, vékony pecsétlapján négyszöget képező, homoru-alaku, kettős vonalzat látható; a négyszög oldalain kivül két sor pontozattal. A lap közepére gömbölyü kis köröcske van bevésve. (L. I. T. 5. sz.) — Végre egy egészen egyszerü bronz gyürü, papirvékonyságu, hatszögü, ráillesztett lemezkével. (L. I. T. 6. sz.)

c) Két ezüst láncz. Az egyik 36, a másik 34 cm. hosszu. Amannak két végén és a közepén $3^3/_4$ cm. hosszu és ugyanoly szélességü ezüst holdacskák, emennek végeiről 4—4, öt cm. hosszu, ezüst lánczok függenek le. A főlánczok hosszában és a kisebb végláncokról számos, 1—5 cm. hosszu és egy cm. széles, szívalakú, ezüst pikkelyek csüngnek le. A leghosszabb láncz egyik végébe gömbfejü, hét cm. hosszu ezüst tű van alkalmazva. Ez utóbbi haj-, az előbbi sodronykapcsokkal ellátott láncz pedig nyakékül szolgálhatott. (L. II. T. 1. 2. sz.)

d) Három cm. széles és ugyanoly hosszu, a közepen, a már előbb emlitettekhez hasonalaku, négyszög rekeszbe zárt üvegklárissal biró, két, fülbevaló, szintén az előbb érintettekhez hasonló, lefüggő ezüst pikkelyekkel. (L. II. T. 3. sz.)

e) Egy diónyi nagyságu ezüst gomb. Egyik fele apró körücskékkel, és ezeken kivül álló gomböcskékkel diszesitve. — Két egész és egy fél, magyoró nagyságú, ezüst gomb, a körökön belül és kivül gömböcskékkel ékesítve. — Egy, az utóbbiakhoz nagyságra kisebb, körte alaku gomb. — Nyolcz egész és négy fél, ezüst, füles gomb. — Három, ismeretlen használatu ezüst lemezke. — Két ezüst hajtű. — Ezüst pikkelyek. — Végül egy olvashatlan ugy látszik ujabbkori, szélén átlyuggatott és hihetőleg szintén nyakékül viselt, ezüst pénz.

II. Éremgyüjteményünket a következő adományok gyarapitják:

1) Bőhm Lénárttól: a) egy Julia Moesa- és b) egy Gordinausféle, római, ezüst érem, mindkettő a Bogsán melletti Székasról, Wunder Gyula fehértemplomi könyvnyomó-intézettulajdonos közvetitésével szereztetett. c) Egy Claudius, római érem. d) Egy Nagy Constantin, réz érem. e) Egy Nagy Lajos, magyar ezüst érem. f) Egy olvashatlan, hihetőleg magyar, apró, ezüst érem. g) Egy második és harmadik Ferdinand- és egy második Miksa-kori ezüst, magyar érem. Ez utóbbiak mind, ó-palánkai lelet.

2) Menczer Armin takarékpénztári igazgatótól: a) Egy Antoninus ezüst, b) egy olvashatlan, római réz pénz, c) egy Miksa Emanuel bajor fejedelmi ezüst, d) két Leopold-kori ezüst, e) egy ezüst török pénz.

3) Kramár Béla főesperestől: egy török réz pénz.

4) Schiller Ignácz postahivatali titkártól: egy Constantinus réz érem.

5) Gerdanovics György jegyzőtől: egy Bethlen Gábor ezüst garasos, mely a beküldő varjasi kertjében találtatott.

6) Apler Tivadar biztositási hivatalnoktól Temesvártt — és Popp Vincze ügyvédtől egy-egy M.-Terezia réz pénz, ez utóbbit a beküldő zsebelyi kertjében lelték.

7) Szárics Samu VII. osztályu tanulótól: egy Frigyes Ágost, szász, ezüst tallér.

8) Babinszky József IV. o. tanulótól: a) egy Maximinus, b) egy Alexander Severus, c) egy Gordianus, d) egy Septim. Geta ezüst érem, a Resicza és Ferenczfalva közti országut melletti meredek hegy legmagasb sziklacsúcsán, az idei augustus hóban talált, nagy ezüst éremleletekből.

III. Könyvtárunkat „*Magyar nemes családok*“ czimü, nagy quartivü, 5059 lapra terjedő s hat kötetü, monumentalis kézirattal gyarapitotta Bogma István, sz. k. Temesvár városának tanácsosa, kinek e tárgyban egyesületünk méltóságos elnökéhez intézett, örökre emlékezetes levele a következő:

Méltóságos Főispán ur!
Kegyelmes uram!

Néhai Nebojszay Bogma István tekintetes Temesmegyének 40 éven át volt tisztviselője, helyettes alispánja és 1848 II-ik évig főadószedője, élete legnagyobb részét, egy, a hazai irodalomban addig hiányzott münek szerkesztésére fordità és fáradhatlan szorgalommal, ugy ernyedetlen kitartással iparkodott a történelmi művekből nyert adatokat összegyüjteni, — és azokból egy történelmi adatokra alapitott müvet, „Magyar nemes családok tára“ czim alatt, szerkeszteni.

Midőn már eme fáradsággal szerkesztett történelmi mű majdnem végbefejezését érte volna, — és midőn a már annyi hosszú évek során és oly kitartó fáradsággal szerkesztett műnek kinyomatása és közzétételével, fáradsága gyümöcseit élvezni óhajtotta volna, — 1854-ik évi, április hó 14-en bekövetkezett elhalálozása, eme kilátásba volt örömétől őt megfosztá, és e művet a Z. betű, illetőleg a Zabáry család történelménél, félbeszakitani kényszerité.

Én alázattal alólirott, ugy magam, mint testvérbátyám, Nebojszay Bogma Gyula, tettes Temesmegye szolgabirája és testvérnéném, Dessewffy szül. Bogma Klára, néhai Dessewffy László volt kir. itélőtáblai biró özvegye, mint az emlitett történelmi mű néhai szerzőjének gyermekei, elhatároztuk, miszerint a hazai történelmi irodalomnak ha csak csekély részbeni bővitése tekintetéből is, eme, bár nem egészen befejezett, de mind a mellett a hazai történelemre nézve gazdag kutforrással bővelkedő, kiválólag történelmi művet, — mely hat kemény kötetbe foglalva, összesen 5059 nagy negyed iv lapot tartalmazó kéziratból áll, egy nyilvános és a hazai történelem gyarapitására és emelésére czélzó tudományos intézetnek, — átengedni és ajándékozni.

Miután szülővárosunk Temesvár, Méltóságodnak buzgó akarata és fáradhatlan kitartása folytán, egy ily a hazai történelem és irodalom emelésére czélzó tudományos intézetet, a délmagyarországi történelmi és régészeti társulatban birni szerencsés, mely társulat Méltóságod nagyrabecsült személyében érdemdús elnökét tisztelheti: bátor vagyok magam és nevezett testvéreim neveikben is, Méltóságodhoz azon alázatos kérelmünkkel fordulni, miszerint eme hat kötetet a történelmi és régészeti társulat részére, mint részünkről ajándékot, kegyesen elfogadni méltóztassék, azon nyilatkozatunkkal: miszerint beleegyezésünket adjuk (és örömünkre szolgálna), hogy a nevezett tisztelt társulat eme művet (megjegyezve, ha azt arra alkalmasnak találná), kinyomathassa, hogy annak közzététele által, nem csak jövedelmét gyárapithassa, de e mű néhai szerzőjének óhaja is ekként teljesedésbe mehessen.

Ennek folytán az emlitett hatkötetű történelmi kéziratot azon remény-

ben van szerencsém ezennel mellékelve bemutatni, hogy azt Méltóságod a nevezett tudományos társulat részére kegyesen elfogadni méltóztassék.

Ezennel magamat Méltóságos Főispán urnak kegyébe ajánlva, vagyok

Temesvárott, 1880. évi augusztus hó 2-án.

hódoló szolgája

Bogma István,

szab. kir. Temesvár városa tanácsnoka.

A hazafias nagylelkűség ily emlékszerű áldozatkészségének nyilvánulása, társulatunknak minden tagját, a nemesérzelmü adományozók iránti legmélyebb hálára kell, hogy mindenkorra lekötelezze.

Ezzel, tisztelt választmány, jelentésemet befejezvén, kérem annak szives megfigyelését.

A titkári előadásnak a gyülés részéről helyeslő tudomásul vétele kapcsában, elnöklő Ormós Zsigmond főispán a Bogma testvéreknek, a társulatunk irányában tanusított maecenási érdemei kiemelésével megjegyezvén, hogy a néhai Bogma István művének, mely egy élet munkája, kinyomatására a társulat szerencsésebb anyagi körülményei között a sor szintén rá fog kerülhetni, mi azonban mostani szűk pénzügyi viszonyainknál fogva még nem lehetséges: a szünidők alatt felmerült két eseményre kivánta még a választmány figyelmét forditani.

Az egyik a torontáli főispántól érkezett és társulatunknak elnökileg még át nem adott ernesztházi ezüst küldeménynek, melynek megmentésére a társulat annyi idő- és pénzköltséget fordított, sorsára vonatkozik. Ezen nagybecsű lelet hire a hazai lapok utján a nemzeti muzeumba is eljutván, ez a ministeriumok utján, a torontáli főispán közvetitésével, a fáradozásaink folytán megmentett kincset részben tőlünk magához vonta. Mínthogy azonban elnök főispán reményli, hogy verejtékünk ama gyümölcse nekünk vissza fog adatni, ez alkalommal nem kivánván a fölött vitát előidéztetni, a választmány elnök ő méltósága óhajához képest, az ügy tárgyalásába nem bocsátkozott.

A másik tárgy a krassómegyei ezüst éremleletet érinti. Ugyanis a Resiczáról Ferenczfalvára vezető országut melletti magas, magányos és meredeken emelkedő bérczormán a Muntje hegyhátnak, a római érmeknek, mint mondatik, ezerekre rugó mennyiségére akadtak, melyek legnagyobb része azonban, állitólag, avatatlan kezekre kerülvén, a csanádegyházmegyei püspök, Bonnáz Sándor ő nagyméltóságának, sikerült mégis vagy 400 darabot azokból muzeumunk számára megmentenie, melyek jelenleg Ormós Zsigmond elnök ő méltósága meghatározása és rendezése alatt lévén, ezek befejeztével, az adományozó megyés püspök ur ő excellentiája kivánata szerint, a mintegy száz Gardianusból, ugy a leletnek egyéb duplicatumaiból a fölös példányok, a békésgyulai muzeumnak fognak megküldetni.

A nagyméltóságu megyés püspök, Bonnaz Sándor ur adományát és intézkedését a választmány köszönettel és helyesléssel megéljenezvén, Odor Samu egyesületi pénztárnok adta elő a társulati pénztár állapotát feltüntető, szokásos pontosságu kimutatását, miből kiderült, hogy a folyó kiadások fedezésére 280 frt. 83 kr., és tartalékképen 3956 frt. 76 kr. kamatozó tőke áll a társulat rendelkezésére.

A társulat vagyoni állását kitüntető és a választmány részéről megelégedéssel fogadott pénztári jelentést követte két, az Orczy-család ajándékából az aradi lyceum könyvtárában őrzött, mult századi várterv-rajzi ereklyének, dr. Márki Sándor aradi lyceumi tanártól ily czimen: „Két alvidéki vár mult évszázadi tervrajzáról“, ismertetése. A gyülésen a titkár által felolvasott és a tagok által figyelemmel meghallgatott értekezés, a választmány köszönete mellett, az egyesület fenálló rendelete alapján, az eddigi szokás szerint, szintén a birálóbizottságnak határoztatott átadatni.

A muzeumunknak műtárgyait adományaikkal ujabban gyarapító dr. Szentkláray Jenő, Bőhm Lénárt, Menczer Armin, Kramár Béla, Schiller Ignácz, Gerdanovics György, Apler Tivadar uraknak, nemkülönben Szárics Samu és Babinszky József középiskolai tanulóknak jegyzőkönyvi köszönet szavaztatván, elnökileg kimondatott: hogy tekintetes nebojszai Bogma István urnak, sz. kir. Temesvár városa tanácsosának, ugy testvérbátyjának, tekintetes nebojszai Bogma Gyula urnak, tekintetes Temesmegye szolgabirájának és nővéröknek, Desewffy, született nebojszai Bogma Klára, özvegy urnőnek, kik atyjoknak: nebojszai Bogma Istvánnak, tekintetes Temesvármegyének 40 éven át volt tisztviselője, helyettes alispánja és az 1848-dik évig főadószedője, „fáradhatatlan szorgalommal és szivós kitartással“ egy emberéleten át szerkesztett hat, nagyivrétü kötetből álló, „Magyar nemes családok tára“ czimű, történelmi adatokból merített és ABC rendben 1854-ben bekövetkezett haláláig, a Zabáry család történetének félbenszakasztásáig szerkesztett, derék és a hazai történelemre megbecsülhetetlen, gazdag kutforrásul szolgáló munkáját, a délmagyarországi történelmi és régészeti társulatnak nagylelküen felajánlották: ezen társulatunknak lekötelezettsége és hálás köszönete irásbelileg is kifejeztetvén, erről a jegyzőkönyvi kivonat tekintetes nebojszai Bogma István urnak, sz. kir. Temesvár város tanácsosának megküldettessék,

Végül, miután még tagoknak Bogma István temesvár-városi tanácsos, — Ormós Zsigmond elnők főispán, Prepeliczay Gyula birtokos és herkulesfürdői m. k. felügyelő és dr. Csabatáry Endre herkulesfürdői orvos, — Boleszny Antal választmányi kültag által ajánlatva, egyhangulag elfogadtattak: a begyült műtárgyak illető helyeikre

szakszerüleg való elhelyezése elrendelésével és a tárgysorozat kimerültével, az ülés az elnök által bezáratott.

Rendes havi választmányi ülés novemuber 24-én.

Elnök: Ormós Zsigmond főispán.

Jelen vannak a választmányból és a társulati tagok közül: Rácz Athanáz alelnök, Pontelly István titkár, Varjassy Árpád altitkár, Odor Samu pénztárnok, dr. Niamesny Gyula ügyész, Ardelean György, Barách József, Bilszky Ferencz, Horváth Pius, Hudra János, Korbonics János, Löwinger János, dr. Löwy Mór, Marx Adolf, Stancsa Gyula, Veninger János. Mint vendégek, diszes nőközönség mellett, Laky Mátyás főreáliskolai igazgató és gymnasiumi meg reáliskolai tanulók szép számmal.

Elnök főispán a gyülést, annak tagjai üdvözlésével, megnyitottnak nyilvánitja.

Erre Varjassy Árpád altitkár felolvasván a mult havi jegyzőkönyvet, az hitelesittetik.

Ezután Pontelly István titkár terjeszté elő következő jelentését:

Tisztelt választmány!

Igen érdekes és a fővárosban is bemutatásával figyelmet gerjesztett bronzleletet vagyok ma szerencsés a tisztelt választmánynak szemléletére bocsátani.

Ez dr. Szentkláray Jenőnek, kinek szivességéből birja azt muzeumunk, borjasi bronzlelete, melyet az adományozó Torontál megyében, 1879-diki szeptember 20-án, a borjasi földvártól és az ugynevezett „hunká"-tól mintegy 250 méternyi távolságra eső téglatelep gödrös talajából, félméternyi mélységből ásott ki. „Az összes tárgyak, — mint a beküldő mondja, — 2—3 □méternyi területen és közel egymáshoz találtattak. Az egész terület s a közel környék talaja telisded teli van barbár edénytöredékekkel, s igen számos korong nélkül készitett különféle alaku edényeseréppel. Pár lépésnyire e helytől, a Tisza egykori kanyargós folyásának mélyedései szelik keresztül a sikságot. Kovaszilánkok, nyil-hegyek és serpentin-darabok lépten-nyomon találhatók az itteni szántóföldek mélyebbre eresztett barázdáiban".

A lelet egyes részei a következők:

a) Négy sarló és kilencz sarlótöredék.
b) Egy fürészlemez és tizenkét fürész-töredék.
c) Egy ép és négy csonka füles véső.
d) Egy ürvéső.
e) Egy három darabra tört, csonka keskeny véső.
f) Két ár.
g) Egy késpenge.

h) Három karperecz.

i) Egy egész és egy töredék lándzsacsucs.

j) Tizenöt darab sodrott karika-töredék.

k) Két csonka gombostü.

E három utóbbi szám alatti tárgy ékszerül szolgálhatott.

l) Hat darab öntőrög.

m) Ismeretlen használatu két lemezke és egy csüngő disz.

n) Egy hengerke darab, egy gomb és három meghatározhatatlan tárgynak, ugy látszik, szintén sarlóknak részecskéi.

A tárgyak összes száma: hetvennégy darab.

E lelet annál fontosabb, mert Hampel József megjegyzése szerint[1]): „Az áttekintés mutatja, hogy nyilván öntőműhely maradványaival van dolgunk, A nyers bronzanyag, a beolvasztásra gyüjtött, vagy az öntésből hiányosan kikerült töredékek s az a körülmény, hogy az ép tárgyak fölülete is érdes és még nincs kisimitva, mindannyi jelenség, mely ezt bizonyitja.

A leletben előforduló idomok majd mind olyanok, minőkkel legtöbbször más honi leletekben is találkozunk, ilyenek a füles vésők, ilyenek a sarlók, gombostűk és lándzsacsucsok. Kevésbbé gyakoriak a fületlen ürvéső és fürészlemez, mely itt feltünőleg nagy számmal jelentkezik.

Legérdekesebb azonban, hogy itt először találjuk együtt egyéb őskori bronzokkal a keskeny „vésőt“ és a hegyes vésőt. „Volt ilyen szerszám már eddig is a nemzeti muzeumban, de csak tartózkodva mertem az őskori tárgyak sorába iktatni. Bármi igénytelenek ez eszközök, nagy volt fontosságuk az őskorban, mert miként ma sem nélkülözhetik őket mindenfajta kézmüvesek, ugy a bronztárgyak gyártásában, kiválólag pedig azoknak diszitésében épenséggel nélkülözhetetlenek voltak az őskorban. Mindeddig függő kérdésnek lehetett tekinteni az ősbronzoknak helybeli előállitását és diszitését — itt az országban — mig authentikus leletekből nem birtuk előmutatni az eszközöket, melyek erre a czélra szolgáltak. A borjasi lelet meghozta nekünk a várt bizonyitékot és honi bronzleleteink sorában különösen ez adja meg neki a kiváló érdeket“.

Éremgyüjteményünk gyarapodását feltüntetik a következő adományok:

1. Dr. Kuhn Lajos nagy-szent-miklósi plébánostól:

a) V. Ferdinánd középnagyságu koronázási ezüst érme. Ennek előlapján: I. Ferencz és V. Ferdinánd képei körül ezen fölirat olvasható: „Franc. I. Et per eum Ferd. V. — Hátsó lapján a dicsfénytől övedzett korona alatt: „Coron. Poson. Die. XXVIII. Sept. MDCCCXXX. áll.

b) Carolina Augusta középnagyságu koronázási érme. Az aver-

[1]) Arch. Ért. XIV. k. 159. l. Budapest 1880.

sen: kereszttel ékesitett földgömb, melyet alulról két babérág övedz. A felső félkörön ezen felirattal: Pie. Ut. Clementer. A revers ezen fölirattal: Carolina Augusta. Francisci. Aust. Imp. Hung. Boh. Regis. Coronata. Hung. Reg. Posonii. XXV. Sept. MDCCCXXV.

c) III. Károly 1716-diki ezüst 3 krosa.
d) Egy eichstädti ezüst 3 kros.
e) I. Leopold 1680-diki osztrák ezüst huszasa.
f) Egy török ezüst pénz.
g) II. Ferencz 1807-diki osztrák ezüst 7 krosa.

2. Szilvássy Sándor mezőturi tanitótól:
a) Egy Augustus-féle római ezüst pénz.
b) Egy Constantius-féle római réz érme.
c) II. Ulászló 1512-diki kis ezüst pénze.
d) Egy török kis réz pénz.
e) II. Ferdinánd 1629-diki osztrák 7 krosa.
f) I. Leopold 1701-diki ezüst 3 krosa.
g) Egy 1776-diki orosz kopek.

3. Weil Adolf gymnasiumi VII. osztályu tanulótól:
a) Egy Claudius római réz érme.
b) Egy Antonius római réz érme.
c) Egy Trebonianus római ezüst érme.
d) Egy Nerva Trajanus római réz érme.
e) Egy Constantinus réz érme.

Könyvtárunknak Sólymosy Jakab m. kir. pénzügyőri biztos, a következő czimü, két nagy, folio kötetü munkát ajándékozta:

„Allgemeines historisches Lexicon, in welchem das Leben und die Thaten derer Patriarchen, Propheten, Apostel, Väter der ersten Kirchen, Päbste, Cardinäle, Bischöfe, Prälaten, vornehmer Gottes-Gelahrten, nebst denen Ketzern, wie nicht weniger derer Käyser, Könige, Chur- und Fürsten, grosser Helden und Ministern. ingleichen derer berühmten Gelahrten, Scribenten und Künstler, ferner ausführliche Nachrichten von den ansehnlichsten gräflichen, adelichen und anderen Familien, von Conciliis, Münchs- und Ritter-Orden, Heydnischen Göttern, etc. und endlich die Beschreibungen derer Käyserthümer, Königreiche, Fürstenthümer, freyer Staaten, Landschaften, Inseln, Städte, Schlösser, Klöster, Gebürge, Flüsse und so fort, in alphabetischer Ordnung mit bewehrten Zeugnissen vorgestellet werden.“ — A négy részre osztott mü összes lapszáma: 2572. — „Leipzig, verlegts Thomas Fritsch 1709.“

Előterjeeztésemet ezzel befejezvén, kérem annak, a tisztelt választmány általi szives figyelembe vételét.

* * *

A titkári jelentés a választmányi gyülés részéről élénken megéljeneztetvén, elnök főispán a muzeumunkat adományaikkal gyarapitó, kivált dr. Szentkláray Jenő és Sólymosy Jakab uraknak, nemkülönben dr. Kuhn Lajos és Szilvássy Sándor uraknak, ugy Weil Adolf és Bécsi Gedeon középiskolai tanulóknak a gyülés jegyzőkönyvileg kifejezendő elismerését nyilvánitá ki; mire

Odor Samu pénztárnok adá elő kimutatását az egyesületi penztár állapotáról, melyből kitünt, hogy a kezelése alatt gyümölcsözőleg elhelyezett 2956 frt. 76 kr. tartalék-tőkealapon kivül, 244 frt. 32 krnyi költekezési alap áll a társulat rendelkezésére.

A választmány megnyugvásával fogadott pénztárnoki tüzetes előterjesztést követte: dr. Benedek Albert főreáliskolai tanár és választmányi tagnak ily czimü felolvasása:

Tinódy Sebestyén iratairól történeti szempontból, különös tekintettel a Délmagyarországot illető krónikára.

A gyülés figyelmétől kisért dolgozat hosszabb terjedelme miatt csak felében olvastathatván fel, annak második, mint tüzetesen Temesvár ostromával foglalkozó része, a jövő havi választmányi ülésen fog befejezőleg előadatni.

Miután még uj tagul a titkár által: Áldor Imre főreáliskolai tanár és a „Délmagyarországi Lapok“ szerkesztője ajánltatván, az egyhangulag elfogadtatott; és

Varjassy Árpád altitkár azon iuditványa: hogy a következő havi karácsonyi szünnapok miatt, midőn a társulati tagok, mint az ifjuság közül, számosan városunkból eltávoznak, a jövő választmányi gyülés a deczember utolsó szerdáját, megelőző héten, 22-dikén tartassék meg: egyértelmüleg helybenhagyatott;

az elnök főispán, a beérkezett adományok szakszerinti pontos leltározása és muzeumunkban való szokásos elhelyezésének meghagyásával, a gyülést, a tárgysorozatnak kimerültével, befejezettnek nyilvánitotta.

Rendes havi választmányi ülés deczember 22-én.

Elnök: Ormós Zsigmond főispán.

Jelen vannak a választmányból és a társulati tagok közül: Pontelly István titkár, Varjassy Árpád altitkár, Odor Samu pénztárnok, dr. Niámessny Gyula ügyész, Barách József, dr. Benedek Albert, dr. Breuer Armin, Deschan Achill, Dobó László, Horváth Pius, Hudra János, Korbonics János, dr. Laky Mátyás, dr. Löwy Mór, dr. Reiner József, Stancsa Gyula. Mint vendégek: uri közönség és tetemes számu középiskolai ifjuság.

Elnöklő főispán a karácsonyi ünnepek miatt, a hó utolsó szerdája helyett, a deczember 22-én megtartatni határozott gyülést megnyitottnak nyilvánitja.

Erre Varjassy Arpád altitkár fölolvassa a mult november havi ülés jegyzőkönyvét, melynek hitelesitése után

Pontelly István következő titkári jelentését terjeszti elő:

Tisztelt választmány!

Mult havi választmányi ülésünkön volt alkalmam az őskori tárgyakban oly kimerithetlenül gazdagnak látszó, torontálmegyei borjasi földváron, a dr. Szentkláray Jenő választmányi tagtársunk buzgó kutatásai folytán fölszinre került és a bronzműhelyeknek hazánkban is léteztét igazoló, országos fontosságu bronzleletet bemutatnom.

Ezzel kapcsolatban van szerencsém az imént érintett szives adományozónak szintén Borjason lelt őskori kő- és edényküldeményét, melylyel ő a muzeumunkban már évek előtt neve alatt elhelyezett őskori gyűjteményét kiegésziteni kivánta, jelenleg megtekintes végett a tisztelt választmány elé terjeszteni.

A lelet részeit képezik:

1. Két csiszolt, obsidián baltadarab.
2. Két csiszolt kovapala-baltatöredék.
3. Három simára csiszolt, vékony kovapalavésürészlet.
4. Három simára csiszolt, 6—7 cm. széles kovapalavésünek alsó, éles darabja.
5. Négy, élesre csiszolt kovakéspenge-töredék.
6. Sima csiszolatu és ismeretlen használatu füst-quarz-darabocska.
7. Egy közönséges, nyolczszögletű lappal biró rézgyűrü, rajta nyolczoldalu vonalkeretben x betü vésettel.
8. Valamely bronz metszőszernek apró részecskéje.

Az edények nemei:

9. Részint szénporral kivül bevont, tűznél száritott, korong nélkül készitett és durva törésü; vagy minden máz nélküli, tizenkét cserepe nagyobb urnáknak és agyagedényeknek.

10. Egy 13 cm. magas, füles, agyag korsó, 6 cm. átmérőjü szájvilágossággal; magassága alsó harmada körül 39·5 cm. kerülékü hasasodással, melyen kivülről a korsó nyaka kezdeténél négy egyenközü kör fut körül. A korsó belső fenekéről, annak nyaka feléig, az edény közepén 1·5 cm. széles csap ér föl, melynek feje körül tizenkét, részben letört fog ágazik ki; mig a csap fejének közepe tűvastagságnyira ki van furva.

A korsó 1·5 cm. magas talpa, az edénybe fölnyulö csapnál fogva, kivájt; nyakának füle átellenébeni része pedig csonka.

11. Egy 10 cm. magas, a fenékről fölfelé thea-csésze alakulag szélesedő agyagedény, melynek 2·5 cm. magas nyaka a szájvilágosságnál 8 cm. hosszu átmérővel bir. Az edény legkidomborodóbb részét kürösköriil függélyes irányu és alig észrevehető sávolyos bemélyedések ékesitik. Alja 4 cm. átmérőjü.

12. Egy 6·5 cm. magas és 11 cm. szájszélességü agyag csésze, melynek külső, domboru alapja 3.5 cm. átmérőjü körlapban végződik.

13. Egy 11 cm. magas, korsócska, melynek 3 cm. magas, fölfelé szélesedő findzsa-alaku alsó része, a talpán 2·5 cm. átmérőü; hasasodásának legnagyobb kerülete pedig 22 cmterre terjed. A korsó nyaka annak csészéjénél másfél cmterrel magasabb és sajátszerü madárfejjel, melynek csőre 2 cm. széles és 1·5 cm. hosszu; szemei pedig 1 cm. hosszuak, végződik. A korsó legnagyobb kerületének két ellentétes oldalán lévő csücskei átfurtak; ugy a 3·5 cm. széles, homoru madárfej is, az emlitett csücsköknek megfelelő két oldalán és az ezek közötti középponton átlyuggatott, mely egymás fölötti két lyukon, a korsó mindkét oldalán, zsinor huzatott keresztül, ezen különben durva alkotásu és sajátszerü alaku agyagedénynek fölfüggesztésére. (L. I. T. 7.)

Éremgyüjteményünket a következő szaporodás jelzi:

1. Herz temesvári bankártól:
a) Egy Nerva Trajanus rézérme.
b) Egy Gordianus rézérme.
c) Egy M. Aur. Probus rézérme.
d) Egy 1739. évi badeni ezüstpénz.
e) Egy solothurni mult századi ezüstpénz.
f) Egy 1756-diki M. Theresia ezüst kros.
g) Egy 1691-diki würtembergi ezüst kros.
h) Egy III. Károly 1723-diki ezüst kros.

2. B. Rajasich Sándor gymn. VIII. oszt. tanulótól: egy I. Leopold-kori kis ezüstpénz.

3. Kipper József gymn. VII. oszt. tanulótól:
a) Egy Antoninus Pius római rézérme.
b) Egy 1833-diki I. Lajos bajor ezüstpénz.

4. Egy IV. Béla-kori magyar rézpénz.

5. Iritz József gymn. VII. osztályu tanulótól:
a) Egy bronz emlékérem, melynek előlapján a magyar tudományos akadémia palotája, alatta ezen fölirással:

XI. Dec:
MDCCCLXV.

Hátsó lapján:

Háza
Megnyitásának
Emlékéül
A
Magyar Tudományos
Akadémia.

b) Egy római bronz emlékérme, melynek avers felén babérkoszorúban sz. Péter keresztbe tett és bojtos szalagokkal összekötött kulcsai szemlélhetők; a koszorún kivül, fönt ezen fölirattal: Sedes Apostolica. — Revers felén nefelejcs alatt:

Pius IX. Pont. Max.
Romae Restitutus.
Catholicis Armis
Collatis.
An. MDCCCXLIX.

Alant ismét egy nefelejcs.

c) Egy átlyukgatott, 1687-diki I. Leopoldkori, osztrák, ezüst 3 kros.

d) Egy 1816-diki osztrák $^1/_4$ kros.

6. Roy Árpád gymn. VI. oszt. magántanulótól: egy Körmöczbányán vert, 1690-diki magyar ezüst huszas. Kiásatott épités alkalmával Nagy-Almáson, Erdélyben, mintegy 50 évvel ezelött, gr. Csáky urodalmán.

7. Rech Mihály gymn. VI, oszt. tanulótól:

a) Egy Domitianus római ezüstérme,

b) Egy 1711-diki József-kori poltura.

c) Egy 1786-diki Frigyes-féle 24-ed rész porosz tallér.

d) Egy I. Ferencz-kori, 1750-diki osztrák 3 ezüst kros. Az aversen: In Te Domine Speravi fölirattal.

e) Egy Miksa József-féle, bajor ezüst 6 kros.

f) Egy badeni Lajos-féle, 1819-diki ezüst 6 krajczáros.

g) Egy török rézpénz.

8. Bécsi Gedeon reáliskolai tanulótól:

a) Károly olmützi egyházfejedelem 1673-ki huszasa.

b) I. Leopoldnak 1699-diki osztrák ezüst tizese.

c) Egy 1701-diki poltura.

9. Regenhold József gymn. VI. oszt. tanulótól: Egy 1849-diki, római köztársasági 4 bajocchi, dio popolo fölirattal.

Könyv- és okirattárunk gyarapitásához hozzájárultak:

1. Tokody Ödön csanádegyházmegyei seminárium aligazgató, Káldi György magyarrá tett szentirásának, ugy látszik, első, 1626. évi kiadásával, mely fatáblába van kötve. Az egy kötetü münek, sajnos,

épen czim- és első két lapja hiányzik; de ezen munkának a régibb kiadásokkal való összehasonlitása és irásjegyeinek a XVII. században kelt divata a legrégibb kiadásra mutat.

2. Horváth Pius, a temesvári kegyesrendi ház főnöke: Kossuth Lajos „Magyarország népeihez“ czimü és 1848. évi deczember 22-én kelt kiáltványával.

3. Bóth János gymn. VI. oszt. tanuló: Instructio Pro Tabula Regia Judiciaria Transilvanica“ czimü, 1776-ban kelt művel.

Ez lévén összege mai előterjesztésemnek, kérem a tisztelt választmányt, kegyeskedjék azt szives figyelmébe venni.

* * *

A helyeslőleg tudomásul vett titkári jelentés után,

Odor Samu társulati pénztárnok adott kimutatást az egyesület vagyoni viszonyáról, mely szerint 236 frt 27 kr. költekesési alapon kivül, 2956 frt 76 krra növekedett tartalék-tőkealap áll a társulat rendelkezésére.

E megelégedéssel fogadott pénztárnoki jelentést követte:

Dr. Benedek Albert főreáliskolai tanárnak a mult havi választmányi ülésen magkezdett: „Tinódi Sebestény iratairól történeti szempontból, különös tekintettel a Délmagyarországot illető krónikára“ czimü tanulmányának bevégző folytatása. A jeles fölolvasás, mely a mult gyülésen is a legélénkebb figyelemmel meghallgattatván, érdekes megjegyzésekre szolgált alkalmul, a jelen ülésen szintén köztetszésben részesült, s Tinódi e művének szerző által minden más iróknál kimeritőbb ismertetését a gyülés viharos éljenzésével köszönte meg.

Második fölolvasásban, Horváth Pius választmányi tagnak, a XVII. század vallási villongásaira tett általános megjegyzéseitől kisért „Illyés András erdélyi püspök eredeti levele 1697“ czim alatti közlését, mely hasonlag tetszést aratott, olvasta föl a titkár. Mindkét dolgozat, a választmány köszönete mellett, a fönálló szabály értelmében, a biráló bizottsághoz határoztatott áttétetni.

Miután még társulatunk muzeuma gyarapitóinak: dr. Szentkláray Jenő, Herz, Horváth Pius és Tokody Jenő uraknak, ugy b. Rajasich Sándor, Iritz József, Roy Árpád, Rech Mihály és Bóth János középiskolai tanulóknak adományaikért jegyzőkönyvi köszönetfejeztetett ki;

és Schreyer Domonkos birtokos, Nagy-Szent-Miklóson — Boleszny Antal választmányi kültag által levélileg; dr. Laky Mátyás temesvári főreáliskolai k. igazgató pedig a titkár által ajánltatva, tagokul egyhangulag elfogadtattak:

elnök főispán emelkedett beszédben emlékezvén meg társulatunk lelkes támaszairól, és különösen kiemelvén az ifjuságot intézetünk iránti meleg érdeklődése és rokonszenvének tekintetéből, s az összes társulati

közönségnek a legboldogabb ünnepeket kivánván, a gyülést, a társulati tagoknak Horváth Pius választmányi tag által, a köztiszteletü és nagyrabecsült elnök iránt kifejezett, viszonti legjobb kivánatai és élénk éljenzései között, föloszlottnak nyilvánitotta.

Temes vármegye cimere és magyarázata.

Rész Ensel Sándortól.

A cimer áll egy lapos szivalakú paizsból, mely négy részre van felosztva. Az alsó rész egész hosszában, zöld mező tetejében, egy régi három tornyú, s két kapuval ellátott vár látható, kék légkörben.

A paizs közepén egy kötelék húzódik át, melyen négy betü látszik u. m. J. II. M. T. A kötelék fölött két osztályban külömböző jelvények, igy jobboldalról Magyarország cimeréből a hármas hegy, azon az ország koronája és a kettős kereszt, vörös légkörben. A baloldali osztályban három hosszúkás kötelék, mint vizfolyam, és abból kinövő nőoroszlán fél testtel, előlábában kardot tartva.

A paizs tetején ötágú nemesi korona, s a paizs két részén két magyar huszár áll teljes diszöltözetben, jobb és balkézzel a paizst támogatva.

A cimer jelvényeinek magyarázata következő:

A régi vár emlékeztet őseink által itt a Temes vize mellett feltalált erősségre, melyet állitólag Temes vitéz foglalt el, s hatalmába keritvén, előbb a várnak, aztán a megyének adta nevét. Fenn a paizst választó kötelékben a négy betü jelentősége második József és Mária Terézia uralkodási idejökre vonatkozik, kik a megye cimerét ujitották, és arra megerősitő okmányt adtak. A Magyarország cimerének jelvényeiből kikapott hegyek: a Tátra, Mátra, Fátra; a korona, a királyi jelvény, s a kettős kereszt, az apostoli kereszt jelvénye, melyet Szent István kapott a keresztény hit terjesztéseért a római pápától.

E jelvények összesen hirdetik, hogy a megye nem többé ~~Dél~~-magyarországhoz, hanem azzal együtt Magyarországhoz tartozik. A három folyó a megye nevezetesebb folyamait, mint Temes, stb. jelzi. Az oroszlán kivont karddal bátor és vitéz népére emlékeztet. A paizson a nemesi korona a megye szellemi emelkedettségére vonatkozik, s a paizsokot támogató, diszöltönyös vitézek azon harcosokat tüntetik fel, kik egykor véröket ontották a hazáért, és a fejedelemért.

Ezen cimerre vonatkozó okmányt felsőbb rendeletre sem kapván meg, azokat, kik levéltári adatokkal birnak, felkérjük adataink helyre igazitására, esetleg az okmány közlésére.

Ezek után áttérünk Temesvár városa cimere leirása és magyarázatára.

Sz. k. Temesvár város cimere és magyarázata.

A cimer egy paizsban két részve osztva, egyik felében a régi várat, másik felében az ország négy folyamát: a Duna, Tisza, Dráva, Száva folyamokat viseli. Jobbról a török uralmát jelző félhold, balról a hazánkra feltünt nap stb.

Ezen cimerre vonatkozó okmány birtokában lévén, mely nem csak leirást, de magyarázatot is nyujt; azt kellő tájékozás végett magyar nyelvre átforditva, kövekezőleg közöljük:

„A köralakban felállitott, viziranyosan átszelt és felülről függélyesen kétfelé hasitott pecsét, egyik része sikján, melyet az előbbi századokban számtalan vitéz kiontott vérének árja áztat vala, négy öblös csikolatot mutat, melyek egymáshoz vizszintes egyenközü távolságra állanak, emlitett magyar hazánknak, melybe boldog emlékezetü anyánk Mária Terézia ő Felségének különös kegyelméből a temesi kerület ezen várossal együtt bekebeleztetett, nevezetes négy folyamát jelölvén; a másik rész az arany paizsalapon egy zöld mezőn álló faragott kőmünek tornyát megkülönböztetett emelvényekkel és kettős faloromsorral ellátva, ábrázolja. A nyitott kapun belül egy fekete kerék fele része látszik, a torony két ablakkal és csucsozott vereslő tetővel lévén ellátva, melynek eminneni és amonnani oldalán is piros lobogók, melyek szinlapját ezüst kereszt disziti, függenek s terülnek szét; maga a faragott kőmű egy csatornától, mely Bégának neveztetik, mosatván, a melyből különös és szintén szülői előrevaló gondoskodásáról halhatatlan emlékü anyánk intézkedésénél fogva, a viz ezen toronynak magasságába különös mesterséggel hajtatik, és onnan vizvezetékeken lefolyván, a föld alatt a belvárosba folytonos folyással vitetik, és viztartókba felvétetve a város lakosainak az ivóviznek jótékonyságával bő mérvben szolgál. — Végre a paizs kékellő alsó része felzetének egyik oldaláról emberi teljes arcképet ábrázoló és a város felé ragyogó fényben tekintő arany nap; a másik oldalról pedig a fogyó ezüst félhold, mely nagyon befelhősödött, (annak jeléül pedig t. i. hogy az ottománok holdja a keresztények fegyverei által kiüzettetett), mutatja a várost és a várat és a minden ellenállásra készen álló erődöt az ő védbástyáival, mind egyházi, mind pedig világi épületeivel, mellette folyván jobb oldalon a Temes folyamából eredő Béga csatornája. Ezen paizsnak közepén emelkedik egy másik kisebb, mely melli résznek (pars pectoralis scuti) neveztetik és magában arany paizsot foglal, mely különös cs. kir. kegyelmünknél fogva császári kétfejü sast, melynek fejeit egy közös korona disziti, lábai karmainak egyikében arany paizsot ezüst karddal, a másikában pedig kereszttel tetőzött arany almát tartván, mellére fejedelmi nevünknek kezdőbetűi J. II. szinezett római irásjegyekkel irvák, ezen jelképpel azon háromszorosan boldog időnek pillanatára akarván célozni, melyben a Temesség határai a várossal

és a temesvári területtel együtt, kiüzetvén a keresztény név hatalmas tekintetének hozzájárultával, a cs. kir. fegyverek által az ellenség, a felséges Istennek különös kegyelméből, legüdvösebb eredménnyel visszavétethetett. Az egész paizsot egy közönséges arany korona födi be, a a paizsot egyik és másik oldalán is a teherhordók (Telamona) szolgálatát egy-egy fehér ló teljesítvén, melyek kiöltött nyelvek, előrehegyezett fülek, lobogó sörény és felemelt farkakkal, első lábaik és fejeikkel a paizstól elfordulva tartják a paizsot; hátsó lábaiknak egyikével pedig azon állanak. — Magának a paizsnak külkörnyezete végre ezen epigraphot vagy feliratot: Sigil. Liberae Et Regiae Civitatis Temes Variensis. Azaz: „Temesvár sz. kir. városának pecsétje“ nagyobbacska sötétes szinű betűkkel körülvétetve viseli.

Kelt Bécsben, december 21-kén 1781.

Josephus, m. p.

Gr. Eszterházy Ferencz, m. p.

Egyveleg.

— Fehértemplom monographiája egyelőre német nyelven, ezen czim alatt: „Weisskirchen in seiner Vergangenheit und Gegenwart", von Leonhard Böhm, Fehértemplomon, Wunder J. könyvnyomó intézetében, megjelent. — Alapos készültségü történet-régész-buvárunk számos derék munkái sokkal ismertebbek, semhogy, — midőn a jeles szerző jelen kitünő művét is az olvasó közönség legmelegebb párfogásaba ajáljuk, — annak mielőbbi magyar kiadását szintén ne óhajtanók.

— Lakatos Otto minorita-rendü házfőnök és Arad város plebános-helyettese a következő felhivást küldötte be hozzánk: „Arad Története" czimü műre bátorkodom ugy Arad sz. k. város polgárait, mint a hazai történet-kedvelő t. c. közönséget figyelmeztetni. — E munka három kötetből fog állani. Az első kötet kortani sorrendben fogja adni Arad történetét a legrégibb időktől fogva, különös tekintettel az 1848—1849-iki korszakra. A második kötet főleg a múlt század jellemzésére vonatkozó változatos tartalommal fogja rajzolni Arad város fekvését, határait, stb. a polgárok miseriáit, az egyház- és iskola-ügyet, a mirígyvészt, asylumot, a bűntényeket és igazságszolgáltatást, céhrendszert, elemi csapásokat és a kamarai összeirásokat 1720. és 1774-ből. A harmadik kötet Arad jelen statisztikáját fogja hozni; függelékül: „Három év egy kompromittált életéből." A művet 3 térkép és 5 fametszet fogja érdekessé tenni. Az előjegyzést illetőleg a tisztelt aláirók tetszésére bizom akár egyszerre az öt forintot, akár az I. és II. kötet átvétele alkalmával 2—2 forintot, a III. után pedig 1 forintot utánvét mellett beküldeni. A mű diszes alakban, finom irópapiron és szép betűkkel fog megjelenni. Az I. kötet 1881. február közepén, a II-ik kötet húsvétra, a III-ik pedig pünkösdre fog megjelenni. Azon tisztelt előjegyzőknek, kik a mű árát — 5 forintot — előre beküldik, bérmentesen, a többinek pedig utánvét mellett fog az megküldetni. Az előjegyzésbe kibocsátott ívek viszszaküldésének határideje 1881. január elseje.

— A temesmegyei, dettai, ezüst lelet, 6000 db. ezüst pénzből áll, melyek leginkább freisachi érmeket képviselnek; de van köztök ritka becsü magyar is. A lelet, mely jelenleg a nemzeti muzeumban van bemutatás végett, suly szerint 2 kilo, 450 gramm, és Braumüller, gyógyszerész szolgája, Strobl Mátyás által, szántás közben találtatott.

— Bubics Zsigmond nagyváradi l. sz. kanonok és papnevelői igazgató, a müncheni képtárban fölfedezte a legrégibb magyar feliratu

rézmetszetet, melyet magyar müvész, a kassai születésü Ruda János, magyar herold készitett. A rézmetszet felirata következő: „Eztergham Várának, hozza tartozando helieijwel egietemben, igaz és voltaképpen való megh irása, melliet ezelot (sic) 700. eztendôwel, Z. Istwan, első Magary Kiral' magának lako helijwl epétetett, es ugan ott Ersekseget fundált. Kijtt annak utanna Suliman Teorôk Chazár 1543 eztendeoben, Kys Azz. hawának 10. napian megh veot. Es vegézetre az miképpen ez ielen valo 1394. eztendeoben az Kereztyenec alaya menteck, es megh Zallották.“ E rézmetszetet Bubics Zs. miután unicum, nagy költséggel fénykönyomatban lemásoltatta s vele a magy. tud. Akadémiát megajándékozta.

— Avarkori temető. Lipp Vilmos az ismeretes régész, az archaeologiai társulat költségén folytatja az általa Keszthelyen feltalált avarkori temető felásatását. Ezen temető, mint értesülünk, igen gazdag bányája a bronz- és vas régiségeknek a népvándorlás korából. A szombathelyi muzeum innen nyert tetemes gazdagodást, a nemzeti muzeum régiségtára is néhány ottani sirnak tartalmát vette meg, melyek különösen az által nevezetesek, hogy a gyakran előforduló bronz-szijvégek egykoruságát bizonyitják be azon aranyleletekkel, melyek, a velük talált byzanczi aranyak tanusága szerint, a hatodik század végétől a IX. század kezdetéig készültek, tehát épen azon időben, midőn Franczíaországban a Merovingek, hazánkban az avar Kágánok uralkodtak. Ezen bronz-szijvégekkel t. i. Keszthelyen egy ruhakapocs is találtatott, melynek alakja tökéletesen azonos több ezüstfibulával, melyek az akkori divat szerint gránátokkal ki vannak rakva s minden kétségen kivül ezen időszakból valók.

— A zarándi egyházmegye története. Irta Rácz Károly, a ménes-gyoroki egyház lelkész-tanitója. Aradon 1880. Nyomtatta és kiadta Réthy L. és fia. Szerző e nagyobb történelmi tanulmányban olyan egyházmegye rajzát adja, melynek „csupán multja van.“ A zarándi prot. egyházmegye másfél százados létel után már névleg is eltünt; romjain alakult a nagy-szalontai egyházmegye. Szerző az elpusztult egyházmegye történetére vonatkozó adatokat gondosan összegyüjteni s szakértelemmel földolgozni igyekezett. Az első részben az egyházmegye általános történetét adja. Mindenek elött területi viszonyait ismerteti, mert nemcsak Németországban, hanem hazánkban is gyakorlatilag nyilatkozott azon elv: cujus regio, ejus religio. A zarándi egyházmegye azon részeiben is, mely világi egyének kezébe került, igen gyorsan elterjedt a reformáció, mig a clerus birtokaihoz tartozó helységekben az uj vallás nem igen birt gyökeret verni. A reformáció főpártfogói e vidéken György brandenburgi gróf, Perényi Péter, a Nadányi- és Massay-családok, Jaxith Péterné, Battyáni Orbán, suraklini Petrovics Péter stb. voltak. Mindezekről szerző hosszasabban

nyilatkozik, azután azon speciális okokat fejtegeti, melyek a reformáció terjedését előmozditották. Első helyen áll a török foglalás, mely a régi egyház hatalmát megingatta, azután az erdélyi tvhozás, mely pártfogolta a hitujitást, továbbá az adó- és védrendszer befolyása. A zarándi egyházmegye volt az első protestáns megye, mely hazánkban zsinatot tartott. Az itteni zsinatokról, a megye beléletéről, az iskolaügyről, különösen az egyes főiskolákról a 16. és 17. században szerző bővebben beszél; azóta a görög keleti vallás elözönlötte az egyházmegye területét s az 1878-ki népszámlálás szerint csak 105.000 helvét és ágostai hitvallásu lakott majdnem egy millió görögkeleti közt. A protestantismus e vidéken ugy látszik kiváló nemzeti tényező is volt, s bukásával e vidék nagy része nyelvileg elveszett a magyarságra. Az általános részt 24 okmány egésziti ki. A második részben szerző az egyházmegye részletes történetét adja s összesen 168 egyházközségről állitja össze az adatokat. E részt is rövid okmánytár és a zarándi egyházmegye 16. és 17. századbeli térképe egésziti ki. A 290 oldalra terjedő kötet ára 1 frt 80 kr.

— Heumann mérnök Pergamonban, a Zeus oltárán állott óriásviadal nagy reliefjéről uj töredékrészleteket talált fel, hasonlóképen más márványműveket, névleg sok feliratot. Berlinben, a pergamumi régiségek két főcsaportja, melyek Zeus és Athene köré sorakoznak, a muzeum rotundájában van felállitva és annak csarnokában, ami eddig össze tartózónak ismertetett fel, egybe függesztetett. Hasonlóan az olympiai öntvények kiállitása, miután ott az ásatások a fő dologra nézve bevégeztettek, az ujabb leletekkel kiegészittetett és kijavittatott. A régi Olympban az ásatási munkálatok mult évi oct. 21-én ujra megkezdettek.

— A Babylonból Londonba nem régen beérkezett feliratos táblák, Pinches G. T. kutatásai alapján igen érdekes, történeti felvilágositást adnak az ókorra nézve. Az azokon levő feliratok, mint remélhető Babylon eddig ismert történetének számos hézagát fogják kitölteni. Két ugyanegy időben emlitett, de különböző dynastia nevének és azok kiejtésének különbözőségéből következtetik, hogy a Kr. e. XV. században Babylonban forradalom és dynastiaváltozás történt, melyről eddig semmit sem tudtunk.

— Egy Rómában felfedezett katakombáról jelenti az ‚Aurora' cz. pápai lap: Mintegy 200 lépésnyire a Pancratio (Janiculus) nevü kaputól, nagy kiterjedésü és 12 kápolnával biró katakombára leltek, melynek falai végig freskókkal vannak bevonva. A régi bejárat még egészen föld alá van temetve. A katakomba a Via Aurelia alatt a Via Pamfilinek tart, s egy hosszu folyosója San Pancratio irányában terjed; ennek azonban ugy látszik semmi köze a hasonnevü katakombákkal, melyek tőle nem messzire léteznek. Ellenben lehetséges, hogy ez a szent

Gyula (pápa) nevü katakombának egyik elágazása. A további kutatások folyamatban vannak.

— Dr. Schliemann és neje a Kópais tó környékére, a Theba melletti Orchomenosba utaztak, hogy itt eredménnyel biztató ásatásokat eszközöljenek azon helyen, hol ama állitólag megmérhetetlen kincseket rejtő város, betemetve fekszik. Orchomenosnak, hajdan Boeotia második városának, akropolisa volt, melynek romjai maig fenállanak; Bacchus, a kegyistennők és Herkules tiszteletére temploma, és Myniasnak kincsháza volt itt, melynek aegyptusi stylben épült bejárata most is fenáll.

— A német cs. archaeologiai intézetben, Rómában, dr. Dressel igen fontos, a legrégibb korból való, római feliratról, mely jobbról balra bevésetten, egy, Rómában talált s a szerző birtokában levő és három összefüggő fejü, barna agyag edényen létezik, tartott előadást. A felirat 128 betüből áll és saturni rhythmusokban van szerkesztve s hihetőleg a latin epigraphia legrégibb emléke.

— A régi Olympia területén, az u. n. Leonidaion közelében eszközölt ásatások, ujabban életnagyságu, archaicus, sisakos márványfőt, Hera bemázolt, terracotta fejét és két jó karban levő, bronz feliratot hoztak napvilágra.

— Egy portugalli Pompejiről, Magitot, a praehistoricus congressusnak, mely a mult őszön Lissabonban tartatott, tagja, a következőket jelenti: „Egy kirándulás alkalmával Ottára, hol a terület tertiär kőzetét akartuk megvizsgálni, Santaremet és Citaniát is meglátogattuk. Citania ugyanis a régi városok romjainak közönséges neve, melyek Braga vidékén egész halmokat foglalnak el. Ezen ősrégi városok romjainak legfontosbika Citania di Briteiro, kelt város, mely csaknem egy egész □kilometerre terjed. A körfalak, utak, terek, nagyobb emléképületek, sőt az egyes házak sokasága is megtartá typicus alakját. 20 évszázad óta feküdt ezen Citania romokban, föld és buja növényzettől eltemetve és csak néhány év óta sikerült bajos és költséges kutatások folytán Sarmento nevü buzgó régiségbuvárnak ama romokat feltárnia, melyekből egészen uj, primitiv civilisatio tünik szemeink elé. Az építészeti styl és a képletes diszítés eléggé fejlődött müvészet és iparra mutatnak. Számos kőemlékc képekkel és feliratokkal van teli, melyek átalános jellemök után itélve, India és Chinára emlékeztetnek s a jelenlegi nyelv- és régiségbuvár, a lyoni Guimet szerint vallás-symbolicus tartalmu feliratok és képeknek tartatnak, amilyenek a kelet fönsikja emlékein is előfordulnak. Vajjon ez ujmutatás akar-e lenni eredetére azon turán népségnek, mely ezen 2000 éves citaniákat épitette?

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat 1881-ben.

I. A társulat igazgatása.

A) Elnökség és tisztviselők.

ELNÖK:

Ormós Zsigmond, a Szent-Istvánrend kis-keresztese, Temes vármegye és Temesvár sz. kir. város főispánja, a magyar tud. Akadémia rendes tagja stb. Temesvárott.

ALELNÖK:

Rácz Athanáz, kir. tanácsos, Temes vármegye alispánja. Temesvárott.

TITKÁR:

Pontelly István, gymnasiumi tanár. Temesvárott.

ALTITKÁR:

Varjassy Arpád épitész, ipariskolai igazgató. Temesvárott.

ÜGYÉSZ.

Dr. **Niamessny** Gyula, ügyvéd. Temesvárott.

PÉNZTÁRNOK:

Odor Samu, Temes vármegye főszámvevője. Temesvárott.

B) Igazgató választmány.

Ardeleán György, ügyvéd és Temesvár sz. kir. város alügyésze. Temesvárott.
Barách József, kir. tanácsos, magy. kir. pénzügyi igazgató. Temesvárott.
Dr. **Benedek** Albert, kir. reáliskolai tanár. Temesvárott.
Bilszky Ferencz, esperes és lelkész, Oraviczán, Krassó-Szörény vármegye.
Boleszny Antal, lelkész, Ó-Orsován, Krassó-Szörény vármegye.
Böhm Lénárt, iró, Fehértemplomon, Temes vármegye.
Dr. **Breuer** Armin, megyei főorvos, Temesvárott.
Déschán Achill, megyei árvaszéki elnök, Temesvárott.
Dobó László, Temes vármegye főjegyzője, Temesvárott.
Dobó Miklós, apát-kanonok, Temesvárott.
Folly Emil, cz. kanonok és püspöki szertartó. Temesvárott.
Horváth Pius, kegyesrendi házfönök és gymn. tanár, Temesvárott.
Iványi Ede, kegyesrendi, gymnasiumi tanár. Magyar-Óvárott.
Kasics Károly, püspöki levéltáros. Temesvárott.
Korbonics János, nyugalmazott gymnasiumi tanár. Temesvárott.
Marx Antal, kir. tanácsos, tanfelügyelő Temesvárott.
Dr. **Ortvay** Tivadar, akadémiai tanár. Pozsonyban.
Pesty Frigyes, kir. tanácsos, a magyar tud. Akadémia rendes és több tudós társaság tagja. Budapesten.
Péch József, kir. főmérnök. Budapesten.
Strasser Albert, lapszerkesztő s a keresk. és iparkamra titkára, Temesvárott.
Dr. **Szentkláry** Jenő, iró és török-becsei lelkész.
Tokody Ödön iró és seminariumi aligazgató. Temesvárott.
Varga Ferencz, lelkész, Kisteleken, Csongrád vármegye.
Vargics Imre, földbirtokos, Szinyérszegen, Temes vármegye.

II. A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat tagjai.

A) Alapitó tagok.

Bay Ilona, földbirtokos, Debreczenben.
Bonnaz Sándor, csanádi püspök, belső titkos tanácsos sat. Temesvárott.
Buziási Eisenstädter Ignácz, nagykereskedő, Temesvárott.
Dr. Coda Sándor, temesmegyei főorvos, Temesvárott † 1875. decz. 27.
Derera Israel, nagykereskedő és gyáros, Temesvárott.
Dobrán János, birtokos, Lukareczen. † 1873. éecz. 26.
Dr. Haynald Lajos, bibornok-érsek, belső titkos tanácsos, s a t. Kalocsán.
Korbonics János, l. választmány.
Kümmer Henrik, János l. sz apát-kanonok, kir. tanácsos, s a t. Nagy-Váradon.
Ormós Zsigmond, l. tisztikar.
Dr. Parlagi Márton, cs. k. főtörzsorvos, Temesvárott.
Scharmann Sámuel, váltóüzleti tulajdonos, Temesvárott. † 1877 nov. 17.
Dr. Schlauch Lőrincz, megyés püspök, a sz. László társulat elnöke, s a t. Szathmárott.
Vargics Imre, l. választmány.
Weisz Sándor, nagykereskedő, Temesvárott.
Gr. Zselinszky Róbert, birtokos, Uj-Aradon.

B) Tiszteletbeli tagok.

Fiorelli József, muzeumi igazgató. Rómában.
Dr. Fraknói Vilmos, nagyváradi l. sz. apát-kanonok, a magy. tud. Akadémia főtitkára, Budapesten
Göndöcs Benedek, apát-plebános, a békésmegyei régészeti és közmivelődési egylet elnöke, Gyulán, Békés vármegyében.
Ipolyi Arnold, megyés püspök, pápai tiszt. kamarás, hittudor, a magy. tud. Akadémia igazgató rendes és számos bel- és külföldi, tudós társaságok tagja, s a t. Beszterczebányán.
Pulszky Ferencz, a m. tud. Akadémia rendes tagja, a memz. muzeum igazgatója, a hazai műgyüjtemények és könyvtárak főfelügyelője stb. Budapesten.
Salamonfái Rátky Emil, cs. k. udv. kam. levéltáros, Bécsben.
Dr. Römer Flóris Ferencz, l. sz. apát-kanonok, a m. t. Akadémia tagja, Nagyváradon.
Szabó Imre, megyés püspök, a vasmegyei régészeti egylet elnöke, Szombathelyen.
Trefort Ágoston, magy. kir. vallás- és közoktatási miniszter.

C) Évdijas tagok.

a) MAGYARORSZÁG.

Temesvár.

Ardelán György, l. valasztmány.
Aldor Imre, reáliskolai tanár és lapszerkesztő.
Ardényi Pál, magy. kir. kincstári ügyész.
Dr. Baksa Lajos, ügyvédjelölt.
Ballenegger Henrik, kir. reáliskolai tanár.
Barách József, l. választmany.
Dr. **Benedek** Albert, kir. reáliskolai tanár.
Berky Gusztáv, kir. reáliskolai tanár.
Bersuder Lajos, birtokos és kereskedő.
Ifj. Bersuder Lajos, ügyvédjelölt.
Bessenyei Ferencz, köz- és váltó ügyvédő.
Gr. Bethlen József, állami jószágigazgató.
Dr. Bécsi Gedeon, városi kórház-igazgató.
Dr. Bieder Vilmos, orvos.

Bittó György, m. k. telegraf-tiszt.
Bogma Sándor, városi tanácsos.
Dr. **Breuer** Armin, l. választmány.
Brettner József, ügyvéd.
Cossel Waldemár, könyvkereskedő.
Dr. Csurgay Soma, ügyvéd.
Demkó József. ügyvédjelölt.
Déschán Achill, l. választmány.
Dobó László, l. választmány.
Dobó Miklós, l. választmány.
Dollencz József, csanádi kanonok, temesvári seminariumi rector.
Doroghi Ignácz, kir. reáliskolai tanár.
Folly Emil, l. választmány.
Franyó Károly, mérnök.
Fromberg Róbert, Temes-Béga vizszabályozási mérnök.
Dr. Gettmann József, csanádi apát-kanonok.
Gombó Géza, kereskedő.
Hidegkuty József, megyei számvevő.
Horváth Pius, l. választmány.
Hubert Samu, birtokos.
Hudra János, kegyesrendi gymnasiumi tanár.
Jaeger Ádám, csanádi kanonok.
Jakabffy Pál, kir. törvényszéki biró.
Kakujay Károly, tanfelügyelő.
Kapdebó Ferencz, megyei aljegyző.
Kapdebó Gergely. megyei aljegyző.
Karnay Alajos, kir. reáliskolai tanár.
Kasics Károly, l. választmány.
Keresztes Antal, megyei számvevő.
Kis József, költő s izraelita hitközségi titkár.
Kisfaludy Zsigmond, árvaszéki előadó.
Koltor László, Temes-Béga vizszabályozási mérnök.
Kramár Béla, ág hitv. főesperes és az egyesült protestans egyházak főlelkésze.
Kriniczky Ferencz, csanád-egyházmegyei áldozó pap, gymnasiumi tanár.
Dr. Laky Mátyás, realiskolai igazgató.
Leopold Mártón, technikus.
Lévay Sándor, az első magyar. általános biztositó társulat igazgatója.
Löwinger János, ügynök és üzér.
Löwy Miklós, megyei tisztviselő.
Dr. Löwy Mór, főrabbi.
Magyar Salamon Dávid, nyomda-tulajdonos és papirkereskedő.
Malcsek Gusztáv, kir. tanácsos, magy. kir. kincstári jószágigazgató.
Marx Antal, l. választmány.
Mály István, kir. törvsz. elnök.
Menczer Armin. a temesi takarékpénztár igazgatója.
Morvay Ákos, kir. póstaigazgatósági felügyelő.
Mühlbach Károly, sz. k. temesvárvárosi alügyész.
Nagy Lajos, árvaszéki főkönyvvezető.
Nagy László, városi főjegyző.
Neubauer Ferencz, állami lotto-hivatalnok.
Németh József, felszentelt püspök, csanádi nagyprépost.
Dr. **Niamessny** Gyula, l. tisztikar.
Novák Péter, megyei számvevő, földbirtokos.
Odor Samu, l. tisztikar.
Ifj. Ormós Zsigmond, birtokos, megyei alügyész és országgyülési képviselő.
Perecs György, temesvár városi számvevő.
Dr. Petruss József, ügyvéd.
Péch József, l. választmány.
Pontelly István. l. tisztikar.
Pottyondy Ferencz, ügyvéd.
Rácz Athanáz, l. tisztikar.
Dr. Reiner József, főorvos.

Reitz László, megyei árvaszéki könyvvezető.
Róth Nándor, városi főügyész.
Rudnai Nikolits Sándor, birtokos.
Schiller Ignácz Antal, kir. póstaigazgatósági fogalmazó.
Schopf Antal, kataszteri tanácsos.
Stancsa Gyula, kir. reáliskolai tanár.
Dr. Stefanovits Tamás, városi főorvos.
Steiner Ferencz, gyógyszerész.
Stetina Imre, katonai curatus.
Strasser Albert, l. választmány.
Susich Károly, ügyvédjelölt.
Susich Mihály, ügyvéd.
Tárczay István, gyógyszerész.
A „Társas kör.“
Tokody Ödön, l. választmány.
Török János, polgármester.
Traila György, g. k. lelkész.
Uy Kálmán, árvaszéki ülnök.
Varjassy Árpád, l. tiszttkar.
Várnay Ernő, ügyvéd.
Vogel István, földbirtokos és ügyvéd.
Vozáry János, kir. aljárásbiró.
Wälder János, kir. reáliskolai tanár.
Weninger János, városi hivatalnok.
Wimmer József, kir. pénzügyigazgatósági titkár.
Dr. Wolafka Nándor, theologiai tanár.

Arad vármegye.

Buczurka Ferencz, körjegyző, Ménesen, u. p. Gyorok.
Dracsay Zsigmond, árvaszéki ülnök, Aradon.
Edelspacher Antal, birtokos, Arad-Szent-Mártonhan.
Kopcsányi József, ügyvéd, Aradon.
Az aradvárosi kir. lyceumi ifjuság könyvtára.
Ifj. Mittelmann Ferencz, szeszgyár-tulajdonos, Aradon.
Orody Nándor, jegyző, Glogováczon.
Pick János, könyvvezető Reisner kereskedésében, Aradon.
Quilla Antal, Forai-Nagy-Iratos, u. p. Kurtics.
Török Béla, földbirtokos Simándon.
Varga János, ügyvéd, Aradon.
Dr. Varjassy Gyula, törzsorvos, Aradon.
Varjassy József, ügyvéd, Aradon.
Varjassy Lajos, városi aljegyző, Aradon.

Bács vármegye.

Bergmann Ágost, gymnasiumi tanár, Zomboron.
Radics György, államgymnásiumi igazgató, Zomboron.
Sümegi József, r. kath. segédlelkész, Moholyon.

Baranya vármegye.

Kossuthányi Ignácz, jog-akademiai tanár, Pécsett.

Békés vármegye.

Keblovszky Lajos, birtokos, Békés-Gyulán.
Ormós János, birtokos, Békés-Gyulán.

Borsód vármegye.

Báró Radvánszky Béla, nagybirtokos és országgyülési képviselő, Sajó-Kazán u. p. Vadna.

Csongrád vármegye.

Bertalan Alajos, kegyesrendi tanár, Szegeden.
Kovács Albert, gyógyszerész, Szegeden.

Pálffy Ferencz, polgármester, Szegeden.
Varga Ferencz, l. választmány.

Háromszék vármegye.

Vasady Gyula, székely-muzeumi őr, Szepsi Szent-Györgyön.

Krassó-Szörény vármegye.

Bilszky Ferencz, l. választmány.
Billmann Márton, gymnasiumi igazgató. Lugosan.
Boleszny Antal, l. választmány.
Brosteanu Péter, bányatiszt, Resiczán.
Dr. Csabatary Endre, m. k. fürdőorvos, a Herkulesfürdőben.
Jakabffy Miklós, birtokos, Zaguzsényen, u. p. Karansebes.
Kellermann József, polgári iskolai rajztanár, Oraviczán.
Kruesz Vilmos, lelkész, Boksányban.
Prepeliczay Gyula, birtokos és m. k. fürdőfelügyelő a Herkulesfürdőben.
Dr. Rezy János, orvos, Prebulon, u. p. Nagy-Zorlencz.
Veldin Vilmos, mérnök, Ó-Gradenán.

Marmaros vármegye.

Janky Károly, kegyesrendi házfőnök és gymnasiumi igazgató, Marmaros-Szigeten.

Mosony vármegye.

Iványi Ede, l. választmány.

Pest-Pilis-Solt-Kis-Kun vármegye.

Abafi-Aigner Lajos, kiadó-könyvkereskedő, Budapesten.
Dr. Bende József, apát-kanonok Kalocsán.
Dr. Despinits Péter, kir. táblai pótbiró.
Dr. Ehrenfest Mór, ügyvéd, Budapesten. Károly körut, II. sz.
Dr. Hampel József, a nemzeti muzeum régistár-őre, Budapesten.
Izsipy Géza, keresk. ügynök, Akad. utcza, 1. sz.
Miletz János, kir. reáliskolai tanár, Budapesten.
Pesty Frigyes, l. választmány.
Péch József, l. választmány.
Szende Béla, m. kir. honvédelmi minister. Budapesten.
Uwira Ambrus, irgalmas rendi főgyógyszerész, Vaczon.

Pozsony vármegye.

Dr. **Ortvay** Tivadar, l. választmány.

Soprony vármegye.

Borkátai Szabó Józsf, nyugalmazott gymnásiumi tanár, Sopronban.
Dr. Keszler Károly, gymnásiumi tanár, Sopronban.

Szathmár vármegyei.

Tóthfalusi Károly, Mátyás, török consuli ügynök, Nagy-Bányán.

Temes vármegye.

Árvay Móricz, plebános, Német-Szent-Péteren.
Barray Kajetán, polgármester, Fehértemplomon.
Gr. Bissingen Nándor, nagybirtokos, Butyinban.
Böhm Lénárt, l. választmány.
Buday Antal, kir. telekkönyvvezető, Fehértemplomon.
Csapó Elek, kir. járásbiró, Kubinban.
Czvetkovics Sándor, városi tanácsos, Verseczen.
Demeter György, ügyvéd, Verseczen.
Demetrovcs Mihály, városi főorvos Verseczen.
Demetrovics Tima, ügyvéd, Verseczen.
Despinits Vazul, földbirtokos, Kubinban.
Faragó István, tisztartó, Kalocsán, u. p. Orczyfalva.
Fodor Péter, birtokos, t. szolgabiró, Paráczon.

Frohmann Ödön, kir. járásbiró, Vingán.
Fröhlich Gusztáv, birtokos, Füskuton.
Gröber Károly, levéltáros, Verseczen.
Dr. Haymann Gusztáv, járásorvos, Fehértemplomon.
Heegn Karoly, telekkönyvvezető, Verseczen.
Henny Sebestyén, esperes-plebános, Nagy-Zsámon.
Herczog Ferencz József, birtokos, Verseczen.
Jakabffy Aladar, gyógyszerész, Máslakon (Blumenthal).
Kadics György, kir. alügyész, Fehértemplomon.
Krisofszky József, tiszttartó, Klopodián.
Kadár József, ügyvéd, Verseczen.
Kelety János, szolgabiró, Fehértemplomon.
Kiss Ferencz, kir. birósági végrehajtó. Vingán.
Klevetay Lajos, tanácsos. Verseczen.
Kornis Géza, ügyvéd Csákováron.
Kovachich Gyula, szolgabiró, Vingán.
Dr. Kuktay Sándor, megyei főorvos, Verseczen.
Láng Károly, jegyző, Hernyákován, u. p. Rékas.
Lazarovits Vazul, kir. tanácsos, birtos, Szredistyén.
Lechner László, gymnasiumi tanár, Fehértemplomon.
Mihajlovits Adám, járásbiró, Buziáson.
Mihajlovits Ferencz, birtokos, Verseczen.
Mikler Gusztáv, ügyvéd, Uj-Aradon.
Milleker Bódog, elemi tanító, Fehértemplomon.
Moldoványi Sándor, gyógyszerész, Verseczen.
Nagy Pál, plebános, Knézen.
Neustadl Vilmos, polgáriskolai tanár, Verseczen.
Neustadl Ernő, jegyzőjelölt, Markoveczen, u. p. Kudricz.
Novák István, kir. járásbirósági végrehajtó, Rékason.
Novákovits Emil, ügyvéd, Verseczen.
Oseczky János, plebános, Szent-Andráson.
Pescha Szvetozár, ügyvéd, Verseczen.
Pollák Adolf, földbirtokos, Uj-Aradon.
Raácz Pál, jegyző, Monostoron, u. p. Vinga.
Radnay Károly, t. szolgabiró, Lippán.
Rieger Bálint, birtokos, Kudriczon.
Dr. Rollmann József, orvos, Szent-Andráson.
Schäffer Antal esperes-plebános és országgyülési képviselő, Zádorlakon, u. p. Uj-Arad.
Schlemmer József, tanácsos, Verseczen.
Schurits Nándor, kereskedő, Verseczen.
Sternberg József, kereskedő, Verseczen.
Dr. Szmolay Vilmos, járási orvos, Vingán.
Szőllőssy István, ügyvéd, Fehértemplomon.
Takács Manó, birtokos, Vingán.
Ternajgó Caesar, gyógyszerész, Uj-Aradon.
Tordai György, reáliskolai igazgató, Pancsován.
Turesányi Rudolf, jegyző, Klopodián.
Vannay Gusztáv, ügyvéd. Lippán.
Verzár József, közjegyző, Verseczen.
Véber Ágoston, cs. k. udvari káplán és plebános, Bruckenauon.

Torontál vármegye.

Ambrus József, s.-lelkész, Nagy-Kikindan.
Andrássy Mihály, megyei könyvvezető, Nagy-Becskereken.
Antal József, ügyvéd, Török-Becsén
Babits János, a Csekonics urodalom ügyésze, Zsombolyán.
Bittó György, telegraf állomásfőnök, Török-Becsén.
Bielek Vilmos, ügyvéd, Nagy-Becskereken.
Dániel János, birtokos, Elleméren.
Dr. Demkó Pál, ügyvéd, Nagy-Becskeren.
Dr. Engelsz János, plebános, Német-Czernyán.

Fleischer Samu, mérnök, Gyülevészen, u. p. Uj-Pécska.
Hertelendy Imre, birtokos, Török-Becsén.
Hertelendy József, torontáli főispán, Nagy-Becskereken.
Kéler Elek, tiszteletbeli megyei főügyész, N.-Becskereken.
Kulifay Lajos, polgármester, Nagy-Becskereken.
Dr. Littahorszky Károly, torontáli főesperes és plebános Nagy-Kikindán.
Lőzsardt Nándor, esperes-plebános, Nákófalván.
Maderlik Antal, s.-lelkész, Billéten.
Nédits János, városi kapitány, N.-Becskereken.
A pancsovai kir. főreáliskola könyvtára.
Dr. Plechl Szilárd, megyei főorvos, N.-Becskereken.
Pókay Szidónia, urnő, O-Bébán.
Poroszkay Béla, megyei főügyész, Nagy-Becskereken.
Rónay Jenő, megyei alügyész, Nagy-Becskereken,
Gr. Roggendorf Aladár, nagybirtokos, Roggendorfon.
Rosen Pál, plebános, Kis-Komlóson (Ostern.)
Schreier Domonkos, birtokos, Nagy-Szent-Miklóson.
Steinbach Antal, tanfelügyelő, Nagy-Becskereken.
Szabó Ferencz, plebános, Elleméren.
Dr. **Szentkláry** Jenő, l. választmány.
Tallián Béla, szolgabiró, Török-Kanizsán.
Dr. Tauszik Aladár, orvos, Török-Becsén.
Várnay Imre, ügyvéd, Zzombolyán.
Vuchetich József, megyei aljegyző, Nagy-Becskereken.

Trencsény megye.

Dr. Telbisz Benedek, gymnásiumi tanár, Trencsényen.

Ung vármegye.

Temeselyi Dézsy Ferencz, birtokos, Ungvártt.

Vas vármegye.

Rezsőffy György, gymnásiumi tanár, a vasmegyei régészeti egylet titkára Szombathelytt.

Zólyom vármegye.

Nizsnik Ernő, tiszttartó Véghles várán, u. p. Nagy-Szalatnya.

b) AUSZTRIA.

Preyer János, ügyvéd, Kirchberg am Wechsel, Alsó-Ausztriában.

D) Statisztikai kimutatás a Délmagyarországi történelmi és régészeti társulat tagjairól.

A) Alapító tagok	16
B) Tisztelethelyi tagok	9

C) Évdijas tagok.

a) Magyarország.

Temesvár sz. k. város területen	102
Arad vármegyében	14
Báes „	3
Baranya „	1
Békés „	2
Borsod „	1
Csongrád „	4
Háromszék vármegyében	1
Krassó-Szörény „	11
Marmaros „	1
Mosony „	1
Pest-Pilis-Solt-Kis-Kun vármegyében	11
Pozsony vármegyében	1
Soprony „	2
Szathmár „	1
Temes „	63
Torontál „	33
Trencsény „	1
Ung „	1
Vas „	1
Zólyom „	1
b) Ausztria	1
Összesen	282

tagja van a társulatnak az 1881. év elején.

Pontelly István,
titkár.

Tábla. Nagybecskereki, barbárkori, agyag urna; török-ezüst lelet, és borjasi, barbár cserépkorsó.

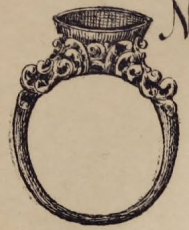

3.

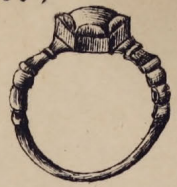

4.

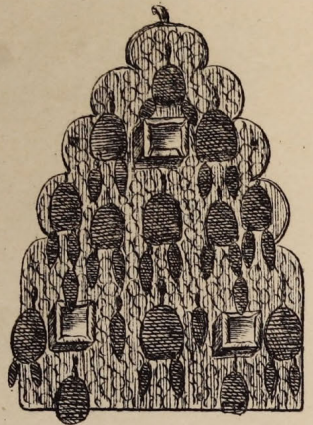

2. (½ Nagys.)

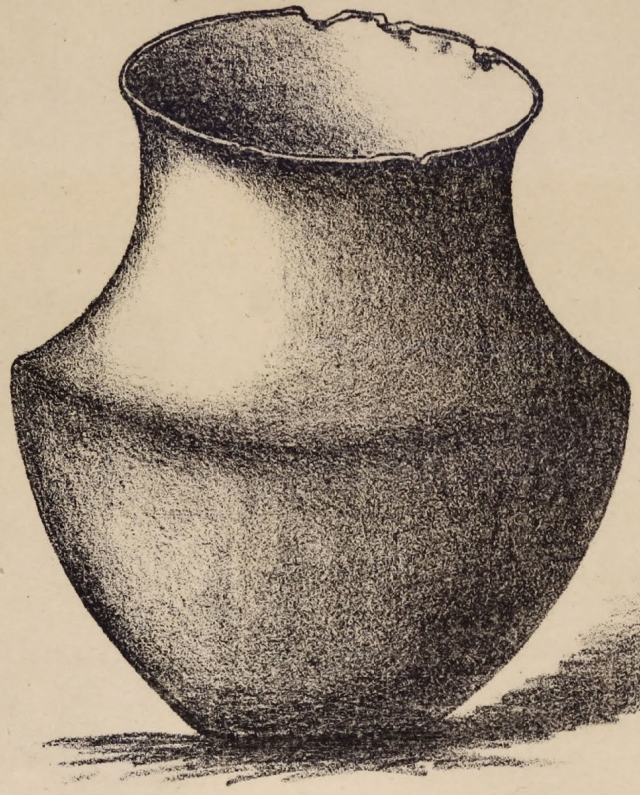

1. (½ Nagys.)

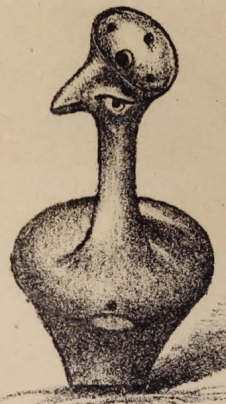

7. (½ Nagys.)

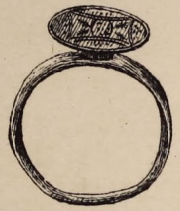

5.

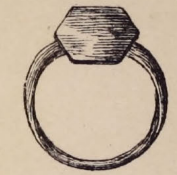

6.

Melléklet az „Értesitő VIII. kötete, 1920. és 30-ik Lapjához.

ábla.

Nagybecskereki, török, ezüst-lelet.

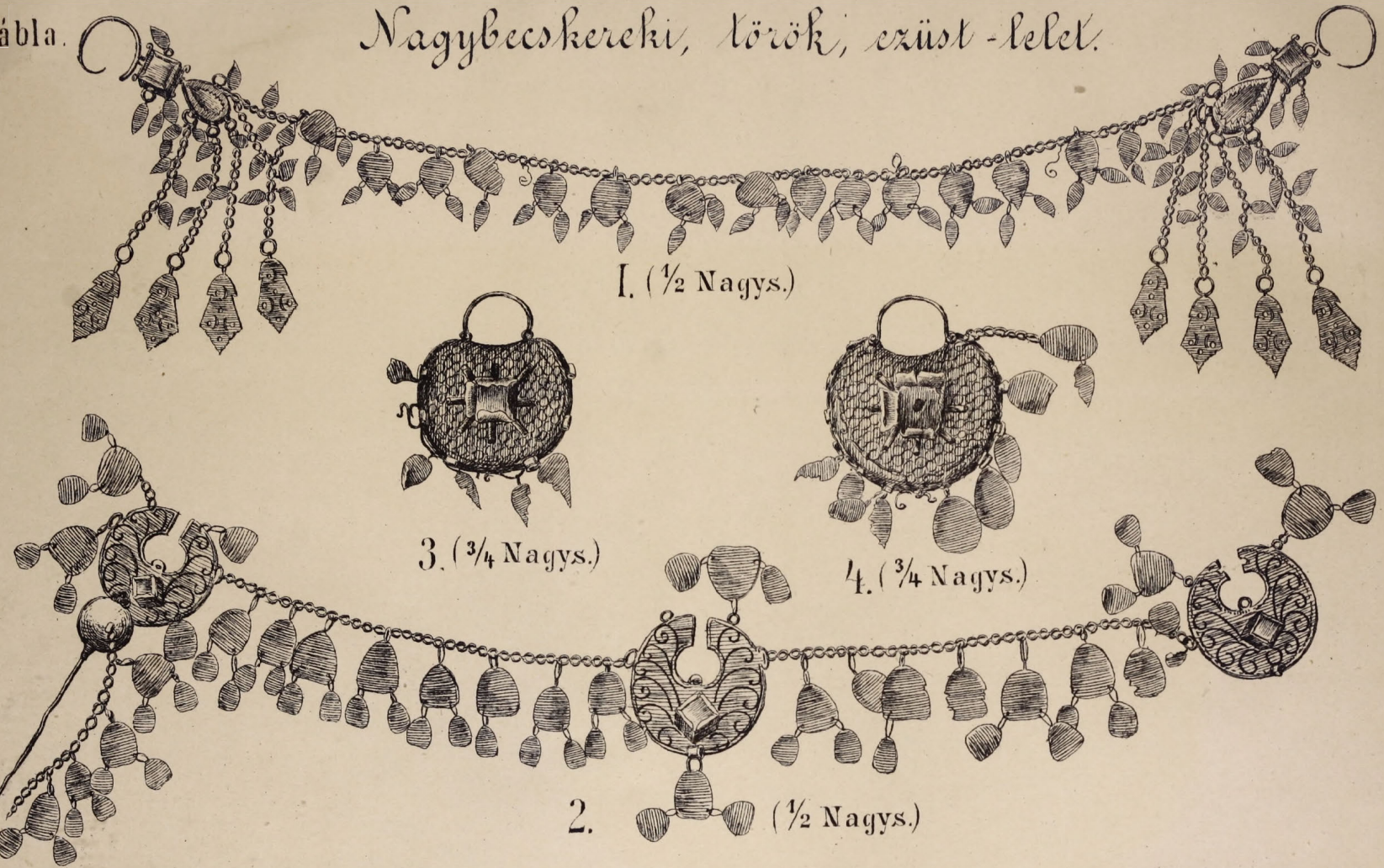

I. (½ Nagys.)

3. (¾ Nagys.)

4. (¾ Nagys.)

2. (½ Nagys.)

Melléklet az „Értesitő VII. kötete 20ik Lapjához.

Term. után rajzás nyom. Beránek J. Temesvárott.

Figyelmeztetés

a társulat tagjaihoz!

Miután **Odor Samu** *társulati pénztárnoknak sokszoros felhivása a tagdij hátrálékok befizetése iránt eredménytelen maradt, s a társulat kint heverő követelése tetemes, mintegy* **harmadfél ezer forint;** *a mult évi junius hóban tartott közgyülés utasitása folytán, a választmány elhatározta a hátralékok behajtását* **a legszigorubban** *foganatba vétetni, s a jövöre nézve azon tagoknak, kik tagdijaikat pontosan be nem szolgáltatják,* **a társulati „Értesitö" nem fog megküldetni,** *mely eljárás az alapszabályok értelmében azért nem zárja ki a további tagkötelezettséget. Különösen figyelmeztetnek tehát a hátrálékosak, hogy kötelezettségeiknek* **f. évi április hó 30-ig** *annál bizonyosabban eleget tegyenek, mert ellenkező esetben* **a tagdij behajtás birói uton fog a legszigorubban eszközöltetni.** *A tagdijak* **Odor Samu** *társulati pénztárnokhoz Temesvár, belváros, megyeház küldendök.*

Temesvárott, 1881. január 15.

A társulati választmány.

Előfizetési felhivás

a

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI ÉRTESITŐ

1881-ik évi folyamára.

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat alapító s évdíjas tagjai az „Értesitő“-t tagilletményül kapják. A társulat tagja lehet minden történelemkedvelő honfi vagy honleány, 100 frt alapitványnyal egyszer-mindenkorra, vagy 5 frt évi tagdíjilletékkel, ha belépési szándékukat kijelentik Ormós Zsigmond társulati elnöknél, vagy Pontelly István titkárnál; a tagkötelezettség 3 évre terjed, de továbbra is fenmarad, ha a kilépési szándék kellő időben be nem jelentetik. Az „Értesitő“-t nem tagok is megszerezhetik évi 4 frt lefizetése mellett.

Kelt Temesvárott, 1881. januar 15.

Pontelly István,
titkár.

Az „Értesitő“-be szánt mindennemű közlemények, reclamátiók, továbbá a történelmi és régészeti társulat részére felajánlott adományok s a társulatot érdeklő megkeresések a szerkesztő-titkárhoz, Temesvárott, belváros, Seminarium, intézendők.

A történelmi és régészeti társulat temesvári s vidéki tagjai tisztelettel felkéretnek, hogy időközben változó lakásaikat a titkári hivatalban (Temesvár, belváros, Seminarium) a füzetek pontos kihordatása és szétküldetése tekintetéből, bejelenteni szíveskedjenek, különben a régi lakhelyekre megküldött s kézhez nem vett füzetek nem fognak pótoltatni.

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat titkári hivatalnál megrendelhetők:

1. Történelmi és régészeti „Értesitő“ 1875. I. évfolyam II. IV. füzet.
2. Történelmi és régészeti „Értesitő“ 1876. II. évfolyam IV. füzet.
3. Történelmi és régészeti „Értesitő“ 1877. III. évfolyam I. II. III. IV. füzet.
4. Történelmi és régészeti „Értesitő“ 1878. IV. évfolyam I. II. III. IV. füzet.
5. Történelmi és régészeti „Értesitő“ 1879. V. évfolyam I. II. III. IV. füzet.
6. Történelmi és régészeti „Értesitő“ 1880. VI. évfolyam III. IV. füzet.
7. Történelmi és régészeti „Értesitő“ 1881. VII. évfolyam I. füzet.
8. Miletz János: Gizela királyné élete. 12 iv 8-ad rét. Ára 1 frt 20 kr.
9. Miletz János: Temes és Arad vármegyék történelmi és régészeti emlékei Ára 30 kr.
10. Miletz János: Chronologiai adatok a magyar királyok tartózkodásáról Temesvárott. Ára 20 kr.
11. Miletz János: Temesvár hadászati jelentősége $4^1/_4$ iv. Ára 40 kr.
12. Dr. Szentkláray Jenő: Torontáli őstelepek a Tisza mentén. Ára 30 kr.
13. Miletz János: Torontál vármegye történelmi és régészeti emlékei. Ára 20 kr.

Az „Értesitő“ megjelen évnegyedenként jan. ápr. jul. és okt. hónapokban.

o. 1. 3. 4.

TORTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESITŐ.

A DÉLMAGYARORSZÁGI

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT

KÖZLÖNYE.

AZ IGAZGATÓ VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

PONTELLY ISTVÁN,

TITKÁR.

KIADJA A DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT.

VII. ÉVFOLYAM. — II. FÜZET.

TEMESVÁROTT, 1881.
NYOMATOTT A CSANÁD-EGYHÁZMEGYEI KÖNYVNYOMDÁBAN.

TARTALOM.

Tinódi Sebestyén iratairól. Dr. Benedek Alberttől 49

A barlangok képződése tekintettel a „Szalkay“ barlang kiválóbb csepkőképződményei és csontleleteire. Pontelly Istvántól 73

Tárcza: Rendes havi választmányi ülés 1881. január 26-án. } Pontelly Istvántól 86

„ Rendes havi választmányi ülés február 23-án. } Pontelly Istvántól 93

„ Rendes havi választmányi ülés márczius 30-án. } Pontelly Istvántól 96

Egyveleg 101

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESITŐ,

A

DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT

KÖZLÖNYE.

II. FÜZET. 1881. ÁPRILIS HÓ.

Tinódi Sebestyén iratairól

történeti szempontból,

különös tekintettel a Dél-Magyarországot illető krónikákra.

Dr. Benedek Albert,
választmányi tagtól.

A XVI. század nagyhirü krónikásáról mondják sokan, hogy munkái, habár versben irottak, főkép azért érdekesek, mivel a XVI. század egyes, magyar történelmi mozzanatait s némely más történelmi eseményt is iparkodik lehető hűen előadni s verseiből e század társadalmi életére is lehet egyben-másban következtetni.

Ezekből indultam ki, midőn e tárgyat választottam dolgozatom anyagául s ennélfogva törekedni fogok Tinódi müveit főkép történeti szempontból tárgyalni, részletesebben inkább azokra terjeszkedvén ki, melyek Dél-Magyarországon, sőt épen Temesvárott történt eseményeket tárgyalnak, vagy a melyek ezen szempontból czélomra nézve fontosabbak.

I. SZAKASZ.

Tinódi iratainak czélja, keletkezése és rövid áttekintése.

Az 1554-ben Kolozsvárott, Hoffgreffnél megjelent „Krónika“ [1]) előszavában a többek között azt mondja Tinódi: „Lám az hadakozás, emberöldöklés régen kezdetett, még Ádám

[1]) A könyv teljes czime az eredeti nyomtatás szerint a következő: „Cronica Tinodi Sebestien szorzese: Első reszebe Janos Kiral halalatul fogua ez esztendeig Dunan innet Erdel orszaggal lot minden hadak veszodelmec, revidedon szép notakual enokbe vadnac. Mas reszébe kulomb kulomb idokbe es országokba lot dolgoc Istoriac vannac. Colosvarba 1554 esztendobe.“

atyánk idejében: mikor az első két fia egyik a másikat, Kain Ábelt megölte. Az olta fogva mennyi számtalan sok csudák, hadak, öldöklések löttenek, az krónikában bölcsek azt mind beírták. Én azt meggondolván és látván, ez szegény Magyarországban mely csuda veszedelmes hadak kezdének lenni: ezeknek megirására, hogy ki lenne végemlékezet, senkit nem hallhaték. Mindezek meggondolván és uraimnak, barátimnak erre való intésöket gyakorta hallván: kényszerittetém én magamat ez szegény eszemnek ezeknek gondviselésére foglalnom és ez egynéhány históriát megirnom, összeszednem és az községnek kiadnom, ki lenne az több krónikák között végemlékezet." [1])

Tinódi müvét Magyarország királyának, „az hatalmas és felséges Ferdinandusnak" ajánlja és az ajánló részben többek között ezeket irja: „Nyilván vagyon az atya úr Istennek hatalmassága és jóvolta, hogy az halandó embereket életökre nem az ő érdemökből, hanem az ő irgalmasságos jóvoltából különbkülönb ajándékával szerette és meglátogatta. Engemet is az ő kegyelmességéből közülök ki nem hagyott, semmissé nem tett, kiért adok nagy hálát ő Felségének, hogy engemet sok javával szeretett, a többi közt oly malaszttal, tudománynyal szeretett, hogy különb-különb fejedelmeknek, császároknak, királyoknak, herczegeknek hadokat, viadalukat, rithmus szerint magyar nyelven énekbe szép nótákkal éneklem, tudom szerzeni. Nó azért felséges és kegyelmes Uram, ezt gondolom magamba, hogy ez szegény Magyarországba az pogány török császár miatt lett sok veszedelmekbe és az Felséged vitézinek elesésökbe és vitézségökbe, nyereségökbe krónikába beirnék, kivel Felséged hiu szolgálatomat jelentené és kedvét lelném; mert jól tudom az bölcs fejedelmeknek erkölcsöket, hogy minden világnak irását örömest látják és olvassák. Vagy nyereség, avagy veszteség, de róla megemlékezni gyönyörüség."

E két idézetből biztosan és alaposan következtethetni arra, hogy mily czéllal dolgozott Tinódi Sebestyén. Főczélja volt leirni azt, a mi történt; a végre, hogy megmentse a jövőnek. Szavaiból olyan forma dolgot lehet kivenni, hogy ő vagy nem tudott semmit arról, hogy ezen időkben mások is irtak vala már más alakban, és részben más uton a magyar történetekről,

---

[1]) Nyelvtörténeti szempontból Tinódi helyesirása, mondatalkotása és irói modora általában több érdekes fejtegetésre adna alkalmat; de ez társulatunk czéljával meg nem egyezvén, jelen alkalommal, habár sajnálatomra, mindezt mellőznöm kell. A müveibő[1] tett idézetekben azonban, jónak látom, ezentul mindenütt — a szó- és mondatalkotást eredetiben megtartván — a mai helyesirást alkalmazni.

vagy ugy vélte, hogy nem ugy irtak és nem annyit adtak elő, a hogy ő s a mennyire ő magát hivatva érezte.

A XVI. századi elbeszélő költői irodalmunk legnagyobb része magán hordja azon jelleget, hogy az íróknak nemcsak a szép kifejtése és ezáltal a gyönyörködtetés a czéljuk, hanem még sokkal inkább czéljuk az igaznak, a valónak lehető hű előadása és ennek alapján erkölcsi szabályok levonása és ajánlása.

Akármelyik XVI. századi magyar epikus költőt olvassuk, két jellemvonás azonnal szemünkbe ötlik; első: a dolgok valódi történetének hű előadására való törekvés; második: a történtek alapján tett moralizálás. A XVI. századi epikus költőink nem törekednek az eszményitésre, sőt ugy látszik, félnek és tartózkodnak az idealizálástól; a valót keresik és erkölcsi czélzattal tárgyalják. Vegyék az antik mondakörből, vegyék a Bibliából, vegyék a görög-római, vagy a középkori történetekből tárgyukat, avagy dolgozzanak föl egykoru magyartörténeti eseményt: az mindegy; ők az illető monda vagy történet hű előadására törekednek s ennek alapján moralizálnak, feledvén a költészet czélját, kivánalmait és eszközeit.

Ez irány létezésének és uralkodásának a XVI. századi irodalmunkban a nagyobbféle epikai költeményeken kivül bizonyságai még azon nagymennyiségü mesék, melyek a Pesti Gábor és a Heltai könyveiben láthatók; bizonyságai továbbá a Decsi által összegyüjtött példabeszédek és közmondások, valamint a ránk maradt szindarabok iránya és részben, tárgya; de legfőbb bizonysága azon óriás halmaz oktató irányu költemény, melynek létrehozásában e század nagyszámu iróinak majdnem mindenike müködött.

Ilyen volt a kor iránya, szelleme; ugy, hogy valóban bámulni lehet azon, hogy ily irányzat mellett oly magas phantaziáju, mélyen érző költő oly remek előadással, irálylyal és oly csinos versalakban tudja magát érvényesiteni, mint Balassa Bálint.

Tinódi is azon költők közé tartozik, kik történeti hűséggel, majdnem költői emelkedettség és szinezés nélkül, erkölcsi czélzat szerint tárgyalják anyagukat és „krónikáit“ a jelenkor épen azért nevezi a maga nyelvén is krónikáknak, mert nem egyebek, mint változatosság és élénkség nélküli, kevés phantaziával és költőiséggel biró, versben irott históriák.

A fentebb közlött idézetekből világosan kitünik, hogy Tinódi maga nem is törekedett annyira a költőiségre, mint a hűségre,

és ennek alapján némileg az erkölcsi tanulság kifejtésére; legfőbb czélja volt tehát történetet irni az utódoknak, melyek föntartsák a régibb nemzedék tetteit és tanulságul szolgáljanak.

De a főczél mellett láthatni mellékczélokat is.

O „nótát“ is szerzett verseihez és krónikáit lant mellett énekelve adta elő vidékről vidékre járva. Tehát látszik, hogy verses históriáit a hazafiak között mindenfelé terjeszteni kivánta, hogy ennélfogva főkép az egykoru hazai történet főbb mozzanatait részletesen ismerjék s azokon lelkesülni tudjanak és hogy ezekkel kapcsolatban inthesse, kérhesse, buzdithassa egyetértésre a hazafiakat a török ellen. Különös, hogy iratainak legnagyobb része épen azon időből való, mikor Török Bálint török fogsága után ő a Ferdinánd pártjára állott.

Kitünik ezekből az is, hogy iratai által magának hirnevet, tisztességet és kellő jövedelmet kivánt szerezni s becsültetését biztositani ugy az előkelők, mint a népnél.

Ezek valának Tinódi czéljai s hogy ezekre nézve mily eszközöket használt, irataiból az is kitünik.

Többek között előszavában ezeket mondja:

„. . . . . kinek (t. i. krónikái alkotásának) munkáiba sokat fáradtam, futostam, tudakoztam, sokat is költöttem. Igazmondó, jámbor vitézektől, kik ez dolgokba jelen voltanak, értekeztem; sem adományért, sem barátságért, sem félelemért hamisat be nem irtam, az mi keveset irtam, igazat irtam, ha valahol penig vétek volna benne, azt ne envétkemnek, hanem az kiktől értekeztem, tulajdonitsátok. És kérlek titeket, énnekem megbocsássatok.“

A Ferdinánd királynak tett ajánlásban pedig igy szól: „Ha pedig ezen iratomba vagy tudatlanságból, avagy másnak gonoszul magyarázásából oly vétek volna, ki te Felségednek nem tetszenék, azt az úr Istenért és az te kegyelmességedért énnekem, szegény méltatlan szolgádnak, megbocsássad és ezt jó neven fogadjad, kiben nincsen semmi kétségem.“

Ezen idézetek a mellett tanuskodnak, hogy Tinódi sokat fáradott és áldozott azon czélból, hogy a történteket lehető hűen tudja meg és irhassa le; de, legjobb föltevésünk mellett is, nem rendelkezhetett nagymennyiségü irott adattal s fentjelzett vallomásából látszik, hogy iratainak legnagyobb részét csak a dolgokban forgott vitézek elbeszélése után irta meg s ez aligha lehetett volna máskép, kivált ha tekintjük a történtek tárgyalásának részletességét s jelentéktelen dolgokra való gyakori kiterjedését. De tagadhatatlan, hogy az adatok leirásában s az ese-

mények előadásában könnyelmü nem volt; látszik ez már az idézetekben kifejezett aggodalmából is, engedelmet kérvén mindenkitől, ha félrevezetés folytán valami olyat is talált irni, a mi nem való. De épen ezen szabadkozásból kivehető az is, hogy néha valószinüleg kissé egyoldalu értesülés alapján irt s ezt maga is érzi.

Ily czéllal s ily eszközökkel irt Tinódi s müvei között legtöbb az epikai s ezek tárgya többnyire jelenkoru eseményből van véve s hosszas leirási részletekkel előadva; különösen a Zápolya János halálától a XVI. század közepéig eső korból ir le legtöbb eseményt; de itt-ott a Bibliából vagy külföldi történetből is dolgozik; sőt ir alanyiasabb szinezetü, feddő költeményfélét is egy párt, mely a XVI. század szokásaira és részben erkölcseire érdekes vonásokat vet.

Én ez utóbbiakon kivül főkép Erdély históriáját és Temesvár bevételét fogom részletesen ismertetni, de lehetőleg említést teszek többi müvéről is, hogy irói müködéséről általános képet nyujthassak.

II. SZAKASZ.

Tinódi két művének történelmi szempontú, részletes ösmertetése.

Erdélyi história.

E krónikát ott kezdi, a hol János király meghal, és addig folytatja, mig a Martinuzzi szövevényes politikája tart s az ő halálával végzi. Erdély ügye ezen időkben épen a Frater György működése folytán is különben is változásnak van alávetve, de Tinódi ezt még zavarosabban adja, úgy, hogy néhol alig lehet a kellő összefüggést kivenni. Ime, itt közlöm művészi szerkezet hiánya miatt itt—ott zavaros művének nem kellemes, de hű tartalmát. I. rész. 1540-ben János király Szász-Sebesben meghalván, Fehérvárott eltemettetik;neje Budán, 40-ben született kisded gyermekével nagy bánatban van. Ferdinand Budát ostrom alá fogatta s

„A királyné asszonyt azzal háboritá,
Szulimán császárnak nagy siratban irata“. . . . .

A pogány császár 100 ezer emberrel küldte „Memhet“ basát Buda ostromára. Török és magyar együtt ostromlott a német ellen s győzelem után a török császár a gyermeket magához viteti, neki hűséget fogad. Török Bálintot pedig magánál marasztja. De mindezekről már Tinóditól eleget hallott a közönség, ezért itt csak azt mondja, hogy Budát a császár elfoglalta, s a királyné Gyula-Fehérvárba szállt; Frater György

„marada a kincstartóságba, három püspökségbe, erdélyi vajdaságba.“ Temesvárott pedig „Petruytt“ (Petrovics) Péter s ugyanő „úr vala jó Lugosba.“ Mindkét „tutor“ a török kedvében járt.

Ez, úgy szólván, csak bevezetés s itt kezdi a két tutor viszályával az erdélyi históriát.

Szólván Frater György megelőző életéről, így kezdi:

„Oh mely szegény régen az Frater György vala,
Vezeték neve Vitissonult vala,
Skardonához közel neki háza vala,
Az Horvátországban Karkas viz parton vala.“

Temesvárott gondolá Petruit, hogy ha ők meghalnak, rosz emberek elveszik majd a kis királyfi kincseit; ezért azt izente Frater Györgynek: jó lenne ezt három nemzetúrra bizni, hogy mikor a királyfi emberkort ér, akkor adják át neki. De Frater György hallani sem akart róla. A királyné nagy búbánatban Gyaluba megy; a két tutor ellenkezését meghallván a lengyel királynő békéltető követeket küld; a kibékítés sikerülvén Frater György Nagyváradra utazik s ez alatt látják vala az udvarban lévők, hogy a királynénak a fösvény barát miatt mily szűken van a pénze.

Ezért „Petruit“ kéri a királynét, hogy menjen Lippára, ott majd bőviben lesz mindennek; a királyné hajlott a tanácsra és Dévára beszállott; Fráter Gy. ezt megtudván unszolta, hogy ne menjen ki Erdélyből. A királyné tehát Petruittal Szeben felé indult, de Fráter Gy. izent a szebenieknek, hogy ne bocsássák be őket. A szebeniek engedtek a barát szavának és Izabella sirva tért vissza Fehérvárra.

Frater György kezd a királyi párthoz hajolni. Itt azt mondja Tinódi Frater Gy.-ről:

„Mennyire a császárt (a török császárt) szép ajándékával,
Meg annyira csalta édes ravaszsággal.“

„Nám mely csodálatos vala bölcsesége,
Ő minden dolgába nagy esze, elméje,
Ha akarta császár, király szemét bekötötte,
Az mint ő szerette, mindkettőt úgy viselte.“

„Igen nagyot használt bizon ez országnak,
Benne való népnek megmaradásának,
Majd megérthetitek, ha volt ez országnak
Az ő csél-csapása hasznára magyaroknak.“

De most meg a királyné nem akart a Ferdinánddal való alkudozáshoz csatlakozni. A bátori gyülésen sokat tanácskoztak s a feltételek között van ez is:

„Barátnak váradi püspökséget adja,
Esztergomi érsekséget is vele adja.“ (Tinódi igy fejezi ki.)

Igy megegyezve Frater Gy. a királynéhoz ment s őt szándékozott az egyezségre rávenni; eközben a nagy hidegben Kolozsvárra mentek, hol ekkor több előkelő menyegző történt; azután gyülés tartatott, de ennek idejét a köznemesek közül sokan meg sem várták,

„Mert soknak költsége már elfogyott vala.“

Azonban a franczia király által a némettel való szerződést a török császár megtudta és haragudott, mert neki az volt a terve, hogy a királyfinak feleségül adja a franczia király egyik leányát s igy János király fiát Magyarországnak, „Bechország“-nak és Csehországnak is urává teszi. Azért „Mamhut csausztól“ azt izené az összes magyarországi uraknak, hogy Frater György ellen támadjanak fel, máskép mindnyájokat tönkreteszi.

A csausz először is Temesvárra jött s itt Petruit Péternek mindent elbeszélvén, intette őt, hogy engedjen a császár parancsolatjának és nagy gondot viseljen a király fiára. Azután Erdélybe menvén, a királynénak s az erdélyi uraknak mindezt elmondták. A királyné körül lévő lengyelekről ezen ujabb harczi hir alkalmával ezeket irja:

„Rettene meg szivök kevély lengyeleknek,
Kiknek csak bujaság és tánez kell kedvöknek,
Esznek, isznak, lányok körül csellegnek,
Királyné asszonynak könyörögni kezdének:

„Igen jók nem vagyunk mi táborban lakni,
Kérjük Felségedet ne akarj kiküldeni
Minket az táborban ott kinn nyomorogni,
Jobbak vagyunk itt ben felségednek szolgálni.“

Frater György a csausz beszédétől meg nem ijedt, hanem követeket küldött a török császárhoz, maga pedig tábort szerze magának; összegyüjté a székelyeket s

„Kéré, hogy mellette lennének ügyébe,
Titkon forintokat ád vala tenyerökbe.“

De:

„Ám hamar hivata Petruit ráczokat,
Sebesből, Lugosból vitéz oláhokat,
Losonczi, Patochi is jó szolgáikat,
Fejérvár alatt megszállaták ő hadokat.“

Itt végzi az első részt.

II. rész.

„Szertelen az ráczok Csanád körül dulnak,
Csakhogy nem égetnek, népet nem rabolnak
Ugyan török módra, de mindent levágnak.“

Nyolcz ezeren vannak, de a magyarok megverik őket és közel Temesvárig dulnak.

Eközben Frater Gy. a királynéval és Petruittal kibékül, de a budai basa, a havasalföldi és moldvai sergek ellene jőnek. Török János Dévánál, Kenderfi János a Vereskapunál megveri őket.

Az 51. évben Frater Gy. folytatja az alkut a németekkel. A királyné megint ellene akart dolgozni s Enyedre gyülést hivott össze, de megjelent ott Frater Gy. s az urak közül sokan melléje állának. Azonban a királynénak sok pártfogója volt s köztök „Petruit“ Temesvárról; tehát Frater Gy. a királyhoz fordult, hogy küldje be hadát minél előbb Erdélybe. A király küldött is hadat Castaldó vezérlete alatt s a főbb emberek között volt Nádasdi Tamás és Losonczi István is. A királynénak nem volt mit tennie, a baráttal ismét kibékült, a király feltételeit, miket nem épen helyesen ir le Tinódi, elfogadta s Erdélyből nagy sirás s hiveinek nagy bánata között kiindult. Sokan elkisérték. A királyné minden várnagyait tudósitá, hogy a várakat adják át a királynak; tehát „Petruit“ Péter is kiköltözött Temesvárból s a királyné után ment s Kassán találkozott vele.

Temesvár Losonczi Istvánra bizatott.

III. rész.

A török császár nagy haragjában a beglerbéget bizta meg, hogy a török sereg egy részével induljon Magyarországba s az ottani törököket magához gyüjtvén a németektől a nekik átadott várakat foglalja vissza. Szalankeménbe gyültek. Innen indulván először Becsét foglalta el, hol Szentannay Tamás elesett; azután Becskereket vették meg könnyü szerrel; onnan Csanád alá indultak, melynek kulcsait eleikbe vitték. Az elfoglalt vidéken levő kisebb várak ennek hallattára megadták magukat.

Csak Temesvár álla nagy bátorsággal.

A temesvári ráczok megijedtek és még Becsénél a beglerbéghez siettek volt, igérvén, hogy ők Temesvárat és Lippát a töröknek megnyerendik. A heglerbég megajándékozta őket.

Temesvár főnöke Losonczi István vala s vele az olasz „Campo“, elszántan életre-halálra harczolni. Bátori András és Patochi Ferencz Lippában valának, a királyi hadsereg hadnagya pedig Kis Károly volt.

Varkuch Tamás néhány ezer emberrel meg akart ütközni a törökökkel, de Frater Gy. tartóztatá. Lippából csekély haddal

kiment „Eggyedi“ Tamás, hogy csatát keressen; de vigyázatlan volt s a Csanádból kijövő „Vluman (Ulomán) bég“ hadától teljesen megveretett. Erre a Lippában lévők megijedtek, hogy majd a török Várad felé megy s az ő házuknépét elpusztitja s ezért szerteszét menének. Igy a várat Bátori s a királyi had rendre elhagyván, a kulcsokat a polgárok a török elé vitték s a török sereg bevonult Lippába.

Eközben Horváth Ferencz egy másik török hadat megvert. A beglerbég Lippában maga helyett hagyván, „Vluman“ béget, őmaga jól felkészülve hadával s ágyuival Temesvár alá szállott. Losonczi sokszor kicsapott reájok és győzvén, sok törököt levágtak. Ezért a beglerbég Temesvárat elkeseredve törette,

„De semmit őnekik nem árthatott vala,
Mert belől bölcs vezér és vitéz ember vala.“

A két Campo is hősiesen viselte magát, Losonczi pedig a beglerbéget fölszólitá, hogy törjön vele kopját; de a beglerbégnek ez nem tetszett. Itt elhagyja a temesvári ostromot s arról ir, hogy a hajduk mint verték meg Makónál a törököket.

IV. rész.

A 4-ik rész elején azt irja, hogy Frater Gy. kevesli a király erejét és kéri, hogy küldjön be több katonát; de a választ nem várhatván biztatá az urakat, hogy Lippát vegyék vissza. Itt aztán érdekesen és részletesen irja le Lippa ostromát, mit csak alább közlendünk. Az eredmény az, hogy a törökök megverettek s ezt hallván a beglerbég Temesvárnál a 12-dik napon felhagyott az ostrommal és nagy veszteséggel vonult el; Losonczi pedig nagy tisztességet nyert.

Eközben a Lippába szorult bég könyörög Frater Györgynek, hogy csak békével bocsássák el, Lippát, Csanádat szivesen nekiek adja; később pedig Frater Györgyöt unszolja, hogy bocsássa őt békével, hozassa vissza a király fiát és álljon ismét a törökhöz. A barát sokat törte fejét ezen, mert látta, hogy a királynak nincs akkora ereje, mint a török császárnak s ezért az ország még nagyobb veszélybe eshetik; megbánta a királylyal kötött szerződését és ujra a törökhöz hajlott. Itt meg azt mondja Frater Györgyről Tinódi:

„Nagy eszes emberből mely bolond támada,
Mindkét fejedelmet mely igen hordozá,
Véli, csél-csapását hogy egyik sem tudná,
Ki miatt neki lőn végre szörnyü halála.“

„Szóla hadnagyokkal, sokat tanácskodék,
Hogy az bégnek szabadsága megadatnék,
Ki végre királynak hasznára tetszenék.
Hadnagyok elhivék, szabadság engedteték.“

Tehát iratott a császárnak, hogy neki ajánlja magát és az országot s a királyfit visszahozatja. Vlumant 1300 emberrel még el is kisértette s ezen a törökök örültek, mert sértetlenül mentek el Lippából. De utjok Nándorfehérvár felé nem vala könnyü, mert Horváth Ferencz és Balassa Menyhért összebeszéltek, hogy ne engedjék őket békével utjokban, tehát Temesvár felé a várbeli vitézek egy részének segélyével megtámadták a törököt s habár Balassi jobb lábán megsebesült, a törökök sokan elhulltak, ugy hogy csak 300—400 juta Fehérvárba.

E miatt Frater Gy. nagyon aggódott, hogy most a török nem fog neki hitelt adni s ezért boszút áll; de a barátot, miként az V. r é s z b e n kifejti, másfelől érte a vész, a szörnyü halál.

Ez az erdélyi história tartalma.

Tinódi nem tudja kellően kifejteni, hogy minél fogva vált Utyesenich oly befolyásos és hatalmas emberré Petrovics felett, habár némileg az ő müvéből is kitünik, hogy Utyesenich kezében volt a kincstár s ő sokkal erősebb akaratu és nagyobb eszü ember volt Petrovicsnál. De Petrovicsnak az alvidéki szerbek közt nagy népszerüsége vala. Azon indokokat sem sorolja elő, a melyek Utyesenichet arra birták, hogy mellőzze a nagyváradi békét és foganatositsa a király végakaratát. A pártokat, azok czéljait, erejét és eszközeit Erdélyben és Magyarországon csak annyiban emliti, a mennyiben ezek krónikája meséjével kapcsolatban elkerülhetetlenek; de okszerüen és világosan kifejtve krónikájában nincsenek. Ő tényeket sorol fel egymásután, de a szövevényes bonyolulatok okait fölfedezni, szétágozásaikat rendezni s az egész müvét müvésziesen szerkeszteni nem tudja.

Innen van, hogy minden szövedékesebb helyen kissé zavaros. Általában a hol nagyobb széttekintés, mélyebb históriai pillantás szükséges, ott ő nincs annyira helyén, mint olyan tárgynál, mely egy helyhez kötöttebb vagy egyszerübb.

Továbbá már csak a tartalomnak egyszerübb tárgyalása alkalmával is észre lehet venni azonnal, hogy némely kisebb körülményeket mellőz, vagy esetleg talán tudomást sem nyert azokról; mig ellenben néha a legnagyobb részletességig megy. Lehet látni azt is, hogy itt-ott a tulajdon nevek leirásában nem épen helyes s néha a legegyszerübb dolgok értelmezésében sem épen biztos; mig ellenkezőleg némely sokkal fontosabb körül-

mények, egyéni jellemek megitélésében nem remélt alaposságot tanusit; csak kár, hogy az utóbbiban nem mindig épen következetes, sőt néha mintha kissé szeszélyes volna. Igy a Frater Györgyről idézett két nyilatkozatában. Hogy mennyivel biztosabb talajon halad ott, a hol kisebb körü, habár nagy fontosságu eseményt ad elő, arról meggyőződést szerezhetünk magunknak, ha „Az vég Temesvárban Losonczi István haláláról“ czimü krónikáját részletezzük, a mi minket legközelebbről érdekel; jóllehet némely név leirásában s némely részleteknél itt sem épen teljesen pontos és kimeritő.

Müveiben néhol vissza szokott tekinteni az előzményekre, hogy egyes krónikáit némileg kapcsolatba hozza egymással. Különben ebből is látszik a teljes értelemre való törekvés és ez dicséretes dolog; de látszik itt-ott a küzdés is.

A Temesvár megvételéről szóló krónikának elején is, mintegy bevezetésül, visszatér a már elébb megirtak némely részleteire, hogy annál világosabbak legyenek a rákövetkező dolgok. Sőt különben is szokása egy-egy helyt „summáját“ adni a megirt dolgoknak, hogy azokat rövidebben összefoglalva áttekinthetőbbekké tegye.

Im, itt következik a Temesvár bevételét tárgyaló mü tartalma.

„Az vég Temesvárban Losonczi István haláláról.“

„Temesvár vala egy jeles kaputok,
Törökök ellen nagy bizodalmatok,
Jelesben Tiszán tul az kik lakoztok,
Ő elveszésén ti már sokan sirtok.“

A király azt parancsolta vala „János baptistának,“ „az ő képének,“ hogy János kivonulta után részére foglalja a végvárakat. Ő Temesvárt Losonczi kezére bizza, hogy hűen őrizze a várat, mig a király „ispánt választana.“ Melléje bocsátá a két Kampot is.

Losonczi a vár teljes felszerelésén sokat munkált; mellette két fiatal nemes vala, hozzá nagy hűségben; Prini Gábriel és Bátori Miklós.

Egyszer Becse felé menvén Losoncziék, egy török csapatot megtámadtak, sok zsákmányt ejtének, Losonczi pedig a töröktől egy magyar foglyot személyes bátorsága által ragadott el; de elveszett a temesváriak közül a vitéz „Bogachevit Stepán.“ Sok fogolylyal és sok zsákmánynyal jövén haza Losoncziék, Temesvárott nagy örömben voltak; s

„Nagy vigan látja köznép a városban,
Vannak Istennek nagy hálaadásban,
Vitéz éltéért nagy imádkozásban.“

De Szulejmán meghallotta, hogy a végvárak mind német kézbe kerültek s ezen megbusulván, a megtorlásra küldi a beglerbéget 60.000 emberrel. Ő kezére kerité Becsét, Becskereket, Csanádot, Lippát. Innen Temesvár alá megy s azt eredmény nélkül vivatja, mert Losonczi nagy vitézen viselé magát. Tehát a beglerbég a vár alól elvonult, de Losonczi üldözőbe vévén, közülök sokat levágott, elfogott, sőt nagy zsákmányt is ejtett Fel-Laknál.

Ezután Ferdinánd király Pozsonyba országgyülést hirdetett, ott Bátori Andrást erdélyi vajdának s Losonczi Istvánt temesi ispánnak tevék.

Az urak s a király igérték, hogy egységben élnek s együtt harczolnak; de Losonczi mégis csak nehezen fogadta el az ispánságot, mert ő nem sok segélyt remélt.

Tehát családját a király gondjaiba ajánlván s nejétől, gyermekeitől s barátaitól elbucsuzván, siet Temesvárra, de maga is azt hitte, hogy őket többé sohasem látja.

„Temesváriak várják vigaságba,
Miként atyjokat, nagy hálaadásba,
Őtet üdvözlik sok jó szerencsába."

A török császár haragudott a beglerbégre, hogy Temesvárat ott hagyta és „Vluma" béget Lippán veszni engedé; ezért „Amhat" basát 160.000 emberrel és 116 ágyuval küldé Magyarországba s megizente a havasalföldi sergének s a budai basának, hogy ők is készen legyenek. Szent Iván napján, pénteken jutott a basa előserge Temesvár alá; akkor Losonczi nem volt otthon s jószágából jött be negyed magával Temesvárba, hol most is nagy örömmel fogadták. Azután

„Jó vitézeket mind egybe hivata,
Minden nemzetet ő előszólita,"

és felfogadta nekiek, hogy ha kell, velük együtt hal s életben maradó szolgáinak hagyja kincseit.

A vitézek is megesküdtek, hogy a kereszténységért halált szenvednek. A polgárok is mind megesküdtek. Losonczinak 500, Kis Kampónak 200, Seredi Györgynek 100 lovagja volt s ugyanannyi Prini Gábrielnek, Forgách Simonnok pedig 60. Ott volt még „Dom Gáspár" 300 spanyollal s volt ezeken kivül 300 cseh drabant s 100 német. Volt még 300 magyar drabant s voltak városiak; az összes őrség száma harmadfél ezerre ment.

Másodnap kiütöttek a törökökre s közülök sokat levágtak, de a magyarok közül elesett az ifju Sulyok István. Negyednap

a basa is Temesvár alá érkezett és sánczokkal vette körül magát. Itt azt mondja Tinódi Temesvárról:

„Im az Temesvár Temesvizben vagyon,
A viz körüle nagy folyásban vagyon,
Napkelet felől szigetváros vagyon,
Az felszél felől derék várat vagyon.“

„Oly szép árokkal keritése vagyon,
Három kapuja az városnak vagyon,
És két bástyája földből rakott vagyon,
Vár város között egy szép vizvár vagyon.“

A basa délfelé kezdte lövetni Temesvárat s onnan felgyujták, összerombolák a főbb házakat, földig rontották a kőfalakat s kezdék ostromolni a földből rakott bástyát, hol Don Gáspár vala; a spanyolok vitézül viselték magukat, de Don Gáspár meglövetett.

Losonczi látta, hogy segitséget sehonnan sem kap s hogy a népnek nincs miből sok pénzt adjon, mert költsége már elfogyott; tehát hivatá titkos deákját s azt izené tiszttartóinak, hogy tegyék zálogba jószágait s küldjenek költséget és zsoldos segédcsapatokat. István deák szerencsésen kijutott a várból s dolgát jól intézvén, sokan indultak Temesvár felé: Varkuch Tamás népe s 400—500-ad magával Tóth Mihály Szeged felől. De ezeket a törökök megverték s ezt meghallván a többiek, kik a vár megsegélésére utban valának, mind visszatértek.

Ezalatt Temesvárat naponkint ostromolták s három oldalról már földig volt rombolva s Losonczi csak a nagy kapuban maradt.

Az élelmiszer is fogyatékán volt és sehol semmi remény nem vala; Losonczi azzal tüzelte harczra vitézeit, hogy az Isten menyországba juttatandja őket vitézségökért.

Az ostrom 32. napján végső rohamra vezeté seregét, hogy vagy győznek, vagy mind ott hullnak. Akkor elfoglalták a vizvárat. A basa azután Losonczitól az egész várat felkéreté oly kikötés mellett, hogy mindnyájan minden szereikkel együtt békében elmehessenek. Ezt meghallván a spanyolok, németek, magyarok együttesen kérék Losonczit, hogy adja fel ily feltételek mellett a meg nem védhető, megrongált várat. Losonczi kezdetben emlékezteté őket esküjökre, hogy inkább mind itt elvesznek, de a várat föl nem adják; ők azonban folyvást kérék, unszolák s igy Losonczinak nem volt mit tennie, engedett s az elmenetelt másnap reggelre határozták, és pedig ily renddel: elől megy a város népe, azután a szekerek és a hadi

nép Losonczival; utánok végül a gyalog harczosok. A mint Losonczi kilépett, a beglerbég „Kazonnal“ rögtön közbül fogá; s a mint kijött a kapun a gyalog nép is, a sorfalakat képező törökök mind összébb szorultak és ragadozni kezdék az ifjakat s köztük Losonczi apródját is, Tomoryt. Midőn ezt Losonczi megtudá s látá a török hitetlenségét s a borzasztó veszélyt, melybe népével együtt jutott: fennszóval üvöltve szólitá fegyverre katonáit s a legnagyobb elszántsággal kezde harczolni. Dob pergett és trombita harsogott, iszonyu mészárlást tettek a törökök között. Végre Losonczi is megsebesülve vitetett Amhat basához, kinek szemére hányta szavamegszegését. A basa meg azt hánytorgatá, hogy mért áll utjába Vluma bégnek. Azután lefejezteté, fejét pedig szalmával megtömve egy házoromra föltevék; bőrét a császárnak küldé a basa, testét pedig eltemetteté és panaszkodott s bánkodott, hogy mért nem vihette Losonczit élve a császárnak.

A vitézek mind elhulltak a csatában. Itt esett el a kis Campo; szörnyü kinok között Battyáni Farkas, „vice-ispán“; itt estek el: Haraszti, Sövénházi Ferencz, Horváth Ferencz, Deli Balázs, Deli Dömjén, Deli Ferencz, Forgách Simon, Becskereki Fábián, Kenderesi Mihály, Sámbokreti Miklós stb. stb., ötvent meghaladják a Tinódi által itt elszámlált hősök nevei.

A török sereg Alláh-t kiáltozott s roppant örömben volt. Azután:

„Városi népet esmét beszállaták,
Örökségébe mindent bocsátának,
Szabadságokban mindent megtartának,
Tisztöt ott adák az Kazon basának.“

A király pedig nagy bánatban volt, hogy Losonczit meg nem segélheté s hogy a kétségbeesett özvegyet vigasztalja, lányait fiusitotta és Losonczi várait és jószágait rájok ruházta.

Az elesett vitézek közül Prini Gábort és Török Ferenczet mátkáik siratták.

Losonczíról végül azt mondja Tinódi:

„Ez Magyarország, sok nemes nemzetség,
Halálát szánà, báná szegény község;
Rácz, oláh, cseh, tót, sok magyar nemzetség,
Egész Erdélység, spanyol, németség.

Azután szemére hányja a magyaroknak, hogy mért nem segiték meg Losonczit; feledni látszik százados és gyakran nagy dicsőségü harczainkat, de melyek erőnket végre mégis kimeriték; feledni látszik, hogy őmaga beszélte el előbb, miszerint a közeli vidékeken a magyarokat már mindenütt részint leverték,

részint meggyöngiték; avagy talán nem feledi ezt, csak fáj jó hazafi lelkének, hogy Temesvárat, Dél-Magyarország egyik fővédőjét, melyhez nemzetünket annyi szent emlék csatolta, ily hősi küzdelem daczára is elveszitettük.

Ezen krónikát Tinódi 1552-ben irta.

Ha olvassuk ez eseményt legjelesebb történetiróinknál, mindjárt az első összehasonlitáskor szemünkbe ötlenek itt is a következők: Tinódi némely mellékeseményeket nem emlit, némelyeket nem kellően fejt ki; sőt itt-ott kisebb tévedések is észrevehetők, főkép a tulajdonnevek leirásában s a számokban. De ezen müvében természetszerüleg sokkal feltünőbb az egység; a legtöbb helyen törekszik az eseményeket kellő okszerü kapcsolatba hozni, habár ezt teljes mértékben nem is várhatni tőle, mert a pragmatikai történetirás más szempontok alá esik, mint a krónikás. Általában néve pedig ezen müve legnagyobb részében alapos, s némely részleteket oly szélesen fejt ki, hogy ezek a történetiróra nézve eléggé meg nem becsülhetők.

Innen van, hogy pl. Horváth Mihály nagy müvében, Magyarország történetében, többször hivatkozik reá, igy a 4. kötet 220., 254., 256., 262. lapjain, sőt épen Temesvár itt emlitett bevételére vonatkozólag ugyanazon kötet 249. és 250. lapjain. Van hivatkozás Tinódira Horváth Mihály kisebb történelmi munkáinak 4. kötetében is, mely kötet legnagyobb részben Frater György életéről szól, igy a 164. lapon, a hol arról van szó, hogy „Frater György nagyon is szigoruan gyakorolta a királyné irányában a gyámi tisztet s fölötte szük korlátok közé szoritotta a fiatal özvegyet.“ Továbbá a 280. stb. lapokon. Szalay László is többször hivatkozik nagy munkájában Tinódira. Igy a 4. kötet 283. lapján, hol idézi Tinódi ezen két sorát is az „Erdélyi históriából“:

„Népét ostromnak ő (Martinuzzi) ott nem bocsátá,
Királyné asszonynak avval kencsét megtartá.“ (Gyula-Fehérvárban.)

Továbbá a 306. lapon Temesvár ostromára, a 311. lapon pedig Szondi esetére vonatkozólag. Azután még a 312., 315. és a 317. lapokon.

Ezekből látszik, hogy legkitünőbb történetiróink legnagyobb munkáikban elismerik egy s más dolgokban Tinódi hitelességét. Temesvár ostromának leirásában különösen meglátszik mindkét nagy történetirónknál a többi kutfők mellett Tinódi müvének hatása is. Mert Horváth Mihály nem emliti ugyan a vizi torony ostromát, de Szalay azzal bővebben foglalkozik; a többek közt igy ir: „Amhád vezér, mihelyt Szendrőből a szükséges tábor-

szerekkel elláttatott, uj erővel folytatta a vivást és ágyuit kivált a város s a belső erősség között fekvő vizi toronyra irányozta. A falak már három helyt roskadoztak, midőn julius 25-én ostromot parancsolt . . . . . Öt óráig tartott az ostrom; Amhádnak 3000 emberébe került. Losonczi győzött még egy izben; de 113 bajnoktársa halva maradt; még nagyobb volt a megsebesitettek száma, köztök a lelkes spanyol hadnagy Diego Mendoza. És más nap megnyittatott az ostrom; Amhád és Szokoli Mohamed csapatot csapat után küldtek a falakra; a csauszak a visszavonulókat furkósokkal agybafőbe verték, a fáradtakat uj-uj hadak váltották fel. Julius 26-án, Losonczi Anna nevének máskor oly vigadalmas napján, Amhád hatalmában volt a torony . . . .“

Lehetetlenség észre nem venni Horváth Mihálynál is a Tinódi krónikájának hatását főkép a katastrofa előadásánál. Többek között ezeket mondja: „Midőn az őrség kitakarodék, Losonczit Szokolovics Mohamed és Kaszim basák egy darabig tisztelgve kisérték a táboron keresztül. De alig távoztak mellőle, midőn a jancsárok a kiköltözött gyermekek s ifjak közől a szebbeket ragadozni kezdék; egy jancsár még Tomory Endrét, Losonczinak aranyos sisakját s pánczélát vivő apródját is lerántá lováról. Ekkor végre Losonczinak is kimerült türelme; s a mellette logvaló Forgáchhoz és a spanyol Perezhez fordulván, mondá: ilyen a török hüség; de ha már halnunk kell, ne haljunk boszulatlanul; majd kardot ránt s egy közelében volt török tisztet nyomban levágott. A vezér példáját a többiek is követték; a harcz heves, de rövid volt: a maroknyi csapatot az ellenség körülfogván, felkonczolta. Losonczi fején és baloldalán halálosan megsebesitve, de még életben fogatott el, midőn keresztül szurt lova elbukott. Ahmed vezér elébe vitetvén, annak szószegését kemény szavakban vetette szemére; de a török azt válaszolá, hogy Ulomán basával is igy tettek taval a magyarok, midőn Lippából kivonult, és szitkokra fakadván a már különben is haldoklót lefejezteté, s fejét Konstantinápolyba küldé.“

De Tinódi a kivonulási jelenetet nagy részletességgel adja elő s ez az elesett hősök felsorolásánál is nagy mértékben tapasztalható.

III. SZAKASZ.

Tinódi többi müveiről, főkép a korabeli társadalmi viszonyokra vonatkozó megjegyzések fölemlitésével.

Temesvár bevételében is, de Erdély históriájában is tapasztalók, mily részletességgel ir le Tinódi némely korabeli esemé-

nyeket; az utóbbi müvében, a hol Lippa ostromáról szól, különösen kitünik ez annak rövid, tartalmi ösmertetéséből.

„Vluman“ bégnek Lippában volt 5000 törökje és segélyt várt a beglerbégtől is; a keresztények körül fogák a várost; keletről a király, délről a kincstartó hada állott; az ágyukat a hegy felől helyezték s a város falát lövetni kezdék; a törésen belül Vluman árkot ásat s a törökök bátran védik magukat. Szent Imre napján reggel elhatározták az urak, hogy délután két órakor kezdik az ostromot, de némelyek előbb hozzáfogtak s megveretve futának, sivalkodának. Az urak épen ebédeltek. A mint a futó magyarokat Nádasdy Tamás meglátja, gyalog

„Az közmagyarokkal törémek indula.“

A legnagyobb bátorsággal harczolt s a törökök között szörnyü halált tőn; erre a többi urak is mind harczhoz fogtak, létrákát támogatván a falhoz bemásztak s hősiesen küzdöttek. A törökök egy része a várba menekült, mintegy 70 lovas pedig a várból kifutott s ezek egy részét Török János verte szét hadával. Lippa várába másfél ezer török menekült.

Jellemző adatokat szolgáltat s az előbbiekhez többnyire hasonló részletességgel a 16. század társadalmi életének egyes mozzanataira s főkép a kereszténységnek szétforgácsolt s bár legtöbb helytt hősies, de hazánkra nézve akkor nem nagy eredményü harczaira a törökökkel szemben. Én ezentul inkább csak a társadalmi életre vonatkozó megjegyzéseire szoritkozom.

A szegedi veszedelem.

Szulimán gondolá, hogy Buda oltalma végett jó volna egy vár a Tisza mellé is; azért:

„Azt felrakattatá Szeged városában,
Csuda-bölesen rakták minden állatjában;
Kinek mása ninesen, mondják, ez országban,
Élést, álgyut sokat szörzete bé az várban.“

„Sok gazdag áros nép gyüle az városban,
Gazdag harminczadot szörzének városban.“

1552-ben csendesen laktak itt a törökök, Tóth Mihály pedig, a város egykori főbirája, kiszökött és „Mező-Döbröczönben“ szegényesen élt. De több magyar urral szövetkezve és a királytól erre engedélyt véve, sőt segittetve, sereget gyüjtött s szinlelvén, hogy Becskerek alá megy, titkon egy éjjel Szeged alatt termett s a nem is gyanitó törököket megtámadta.

A vár körüli törököket legyőzték; itt aztán sok kincs jutott birtokukba, sok arany forint, ezüst oszpora, aranyos szabják, posztó és bársonyos ruhák, sőt még a török nők közül is sokan.

De a hajduk szertelenül elbizák magukat:

„Oly nagy gonoszságba ők elmerülének,
Mert nagy kevélységbe fejönkint esének,
Az rút bujaságban nagy sokan élének,
Az nagy részegségben rútalmasan élének.“

Várták a király segédsergét, hogy a várat is bevegyék s addig vigan itták Baranya és Somogy borát. De többen attól tartának, hogy a török császár uj sereget küld a vár megvédésére, s ezek között volt a hős Horváth Ferencz is, ki ajánlá, hogy jobb lesz ez uttal innen elmenni s az eddigi eredménynyel itt megelégedni.

De a hajduk nem féltek, azt mondták, hogy őket megverni lehetetlenség, ők egész Nándorfehérvárig mennek, ha kell. Ali, budai basa, meghallá a szegediek állapotát, rögtön irt Esztergomba, Simontornyára, Pécsre, Székesfehérvárra a bégeknek, hogy jőjjenek hadaikkal; azután a néptől is főkép ráczokat vett maga mellé s indult Szeged felé.

Kazon basa, Becse és Becskerek ura, 800 lovaggal indult utnak, de el sem jutott a kellő időben.

A magyarokat megverték, a jelenlévő hajduk nagyobb részét levágták, a kincseket visszavették, de mégis könyezének a törökök, mert sok főemberük esett el.

Azután leirja, hogy mint verte meg a Nagy Bálint 400 hajduja Martonosnál „Kazon“ basának Szeged felé száguldó 800-nyi hadát, de azután a hajduk meggondolatlanul mentek Szeged felé és ott a törökök által leverettek. Ez alkalommal még azt mondja a hajdukról:

„Oh! ti balgatagok, hajduk, kik ti vagytok,
Esztökbe vegyétek, mit most nektek mondok:
Szivvel, könnyüséggel jó vitézek vagytok,
De hadakozásban igen bolondok vagytok.“

„Rendtartás jó nincsen hadakozástokba,
Hitötök semmi nincs az Kristus Jesusba!...“

„Dulást, sok kóborlást ti hátrahagyjatok;
Tisztaságban, józanságban maradjatok,
Csak az egy Istenben jámborul bizzatok,
Minden ügyetekben nyereséggel járhattok.“

Ezt Kassán irta Tinódi 1552-ben.

Következik „Budai Ali basa históriája.“

Mig „Amhat“ Temesvár alatt volt, addig Ali, a császár parancsából, az ország más részében hadakozott. Először „Beszperin“ (Veszprém) osztromát emliti, mikor „az sok gaz nép“ a várban Vas Mihályt azáltal kényszerité a vár feladására, hogy sokan kiszöktek s Vas Mihály csak kevesed magával maradt.

Azután leirja — ugy, mint a történelem előadja — Szondi György drégelyi esetét; elmondja, hogy:

„Sebesülve, térden állván ő ví vala,
Romlott torony alatt általlőtték vala . . .“

(Önkénytelenül eszünkbe jut Arany Jánosnak „Szondi két apródja“ czimü gyönyörü balladájából ez a stropha:

„Hogy vítt ezerekkel! hogy vítt egyedül!
Mint bástya, feszült meg romlott torony alján;
Jó kardja előtt a had rendre ledül,
Kelevéze ragyog vala balján.“)

Azután végig irja Tinódi minden kisebb várak eseteit, a mely várakat az Ali basa serege utjába ejtett.

S itt áttér „Ördög Mátyás veszedelmé“-re.

A király a töröktől vissza akará vétetni a várakat s ezt részben Ördög Mátyásra bizá; de izent az uraknak is, hogy gyüljenek össze Lévára s egyesüljenek a királyi sereggel:

„Javokért, hasznukért, megmaradásukért,
Gyülnének, vínának az ő hazájokért,
Ne vesznének mind el az nagy tunyaságért.
Vármegyék, hogy hallák, gyülni kezdének ezért.“

Még ilyen kifejezésektől sem tartja vissza magát Tinódi, ki a rajongásig csüng azon eszmén, hogy Magyarországot minden áron mentsék meg a töröktől!

Ali basa izent „Amhat“-nak, ki eközben a Kampo által elhagyott Lippát, Solymost is birtokába vette, hogy menjen Szolnok felé s lehetőleg egyesitsék sergeiket.

Szolnokon Nyári Lőrincz volt a fő-„porkoláb“ s

„Vele sok jó legény hetedfél száz vala,
De sokféle nyelven való népe vala,
Kik között pártolás, meghasonlás lött vala.“

Ezek közül a várból sokan kiszöktek s Nyári Lőrincz ezt látván, maga is utnak indult. De:

„Kesereg magába, megálla utába,
Gondolkodni kezde az ő nagy buvába,
Jobb neki meghalni Szolnoknak várába,
Hogynem szégyenére élni itt ez világba.“

De kevesed magával minden bátor küzdelme hasztalan volt, fogoly lett s a vár török kézbe esett.

Itt Tinódi azt irja magamagáról:

„Ennek lőn irása az jó Kolosvárba,
Tinódi Sebestyén könyvnyomtatásába,
Szörzé nagy buvába, egy hideg szobába,
Gyakran fú körmébe, mert nincs pénz tarsolyába.“ — „Finis.“

Hosszu müvet ir „Eger vár viadaláról,“ négy részben. Már előre azt mondja:

„Nem emberi hatalom ezt mivelé,
Mert csak Úr Isten hatalmát jelenté,
Ez világ hatalmát semmijé (semmivé) tevé,
Terek császár erejét szégyenité.“

Azután hosszu bevezetést tart, melyben eddigi irásairól emlékezik s előadja, hogy miként lett Dobó Eger parancsnoka; azután leirja Eger helyzetét stb. Azután három részben hosszasan tárgyalja Eger ostromát s végül adja az „Egri históriának summáját.“ Az egri eset leirásában Tinódi legrészletesebb.

Egy másik műben szól „Enyingi Török János vitézségéről.“ Erről különös előszeretettel ir, mert Török János atyjának halálán „kesereg az ő lelke.“

Könyve 2. részét ily czimü krónikával kezdi: „Károly császár hada Saxoniába, ott Kurfirstnak megfogása.“ Ebben is inti a magyarokat, hogy hűek legyenek királyukhoz és ne lázongjanak. Azt mondja, hogy nem volna a magyaroknál jobb vitéz, ha köztük szeretet s előttük jó vezér volna. Két részben ir Léva, Murány s más várak megvevéséről. De vannak ily czimü krónikái is: „Dávid király, mint az nagy Góliáttal megvítt;“ továbbá: „Judit asszony históriája.“ Ir továbbá ilyet is: „Szuliman császár Kazul basával viadaljáról.“

Azonban legtöbb magyar tárgyu krónika van ezen könyvben is. Igy: „Hadnagyoknak tanuság, mikor törökkel szemben akarnak öklelni.“ Ebben a többek között azt mondja:

„Itt valaki közülünk elesik, (a törökök elleni harczban)
Az angyalok menyországba viszik,
Ez világon neve elhirhözik,
És mindenek nagy jóval üdvözlik.“

Tudjuk, hogy a hires „Zrinyiász“-ban Zrinyit az angyalok a menybe viszik társaival együtt; e felfogás, ugylátszik a XVI. és XVII. századi harczias időkben itt-ott elterjedt.

„Buda veszéséről és Török Bálint fogságáról“ szóló krónikájában azt mondja magáról, hogy ezt ő Szigetben betegen irta 1541-ben, „Vitéz urán való nagy kesergésében.“

Szép jele a hűségnek s ragaszkodásnak. Mikor Török Bálintné meghallja, hogy férje török fogságba jutott,

„Csodaképen töri, fárasztja ő magát,
Sirva apolgatja (csókolgatja) futosó két fiát,
Oly igen kesergi urának fogságát,
És a két fiával az nagy árvaságát.“

S vele együtt még sokan sirának. Emlékezünk, igy irja le a Losonczi iránti ragaszkodást is. Ugyanez a természetes mély érzelem van kifejezve ezen müvében: „Prini Péternek, Majlát Istvánnak és Török Bálintnak fogságáról.“ Mikor Prini Péter fiát vitték a török császárhoz, akkor is sokan sirának, az anyja pedig:

„Sokat szép fiának ő nem szólhat vala,
Mert nagy keserüség szivét folytja vala,
Ölelgeti, sirva apolgatja vala . . . .
Egy hintó szekérben ugy ültette vala.“

Ugyanezen müvében elől azt mondja:

„Sirva veszik el most szegény Magyarország,
Mert tőle távozik hangosság, vigaság,
Belőle kikele sok fényes gazdagség,
És fogságban esék egynéhány uraság.“

Érdekes ezeket hallani ez eseményekkel egykorú irónak tollából, mert fölfogását méltán lehet úgy tekinteni, mint az akkori idők általános nézetét.

Ezen műben ir Török Bálintról; azt mondja:

„Csuda mint óhítnak az te jó barátid,
Még azok is, hogy kik voltak ellenségid,
Lennének nagy somma kincsesel segitségid,
Csak kiválthatnának a te szeretőid.“

Ugyanezen művében, melyet Baranyában irt 1542-ben, igy szól az urakhoz:

„Tanácsot sokáig, kérlek, ne tartsatok,
Ha ez két viz között ti lakni akartok,
Mert ha csak hallgattok, szömben ti nem vítok,
Félek, hogy sokáig itt nem uralkodtok.“

Ily őszintén beszél egy más művében is, melynek czimet „Verbőczi Imrének Kazon hadával kozári mezőn viadalja.“ It igy inti az urakat:

„Ti az Isten szavát jól meggondoljátok,
Gonoszul az másét el se húzzátok,
Az szegény községet ne nyomorgassátok,
Hogyha az Istentől ti irgalmat vártok.“

Inti az urakat, hogy segitsék a végbelieket; ezekről pedig azt mondja:

„Jámbor vitézek, kik végekben lakoztok,
Az rágalmassággal ti ne gondoljatok,
Jó szolgálattokban csak megmaradojatk,
Mert sok jámboroknál dicséretben vagytok.“

„Istentől is végre megkoronáztattok,
Hogy e szegénységért ily igen fáradtok,
Véreket hullattok és sokan meghaltok,
Számtalan sok rabot ti szabaditotok.“

„Kapitán György bajviadalja“ czimű művében is ir a végekről s azon jellemét épen úgy festi, mint Balassa Bálint ily kezdetű versében:

„Vitézek! mi lehet
E széles föld felett
Szebb dolog a végeknél?“

Erre nézve azt mondja Tinódi:

„Bátor szivvel a vitézséghez vannak,
Ha ellenséget hallnak, megvidulnak,
Gyorsan ő jó lovakra felfordulnak,
Az ellenségnek hamar arczul állnak.“

Balassa Bálint pedig igy szól:

„Ellenség hirére
Vitézeknek szive
Gyakorta úgy felbuzdúl!
Sőt azon kivül is
Csak jó kedvébül is
Vitéz próbára indul:
Holott sebesedik,
Öl, fog, vitézkedik;
Homlokán vér lecsordul.“

„Véres zászlók alatt
Lobogós kópiát
Vitézek ott viselik,
Roppant sereg előtt
Távol a sík mezőt
Széjjel nyargalják, nézik,
A párducz kápákkal,
Fényes sisakokkal,
Forgókkal szép mindenik“

Jó szerencsen lovak
Alattuk ugrálnak,
Hogyha trombita riad stb.

Látszik mennyire hűen irja le mindkettő a végvárak vitézeinek életét.

Van Tinódinak két műve, a melyekből néhány érdekes vonás tünik ki a 16. század társadalmi életét illetőleg.

Egyik ezek közül a „Sokféle részegesről“ czimű.

Ebben éles sőt talán túlságosan éles vonásokkal ir e tárgyról. Idézem ebből a következőket:

(Némely ittasak) „Nyelveskednek, ők csácsognak úrasszony előtt,
Mit kivül hallnak, azt beszélik úrasszony előtt,
Soknak ejtnek nagy bánatot baráti előtt.“

„Nem kell akkor hegedülni, lantot pöngetni,
Szép dolgokat krónikákból nem kell zöngeni,
Csalfa biró mert ott csácsog, azt kell hallgatni.“

„Az szél-csapás többet használ a vitézségnél,
Hizelkedés, csufolkodás lantnál, éneknél. —
Társim! ezzel se gondoljunk, igyunk jó kedvvel.“

„Igen eszik az tizedik (t. i. a tizedik-féle részeges) viradtig iszik,
Nagy gazdagnak véli magát tizenegyedik,
Az „hasarton“ mindent elveszt tizenkettedik.“

„Olyak vannak, gyalog-hidat meg sem találnak,
Az hid mellett hip! az sáron általgázolnak,
Lábok nekik négy is vagyon vélnéd baromnak.

A másik mű „az udvarbirákról és kulcsárokról szól.“ Ebből idézem a következőket;

„Az mely úrhoz megyek, sokszor meghagyják,
Magam, lovam abrakát megadják,
De bal fülök felől gyakran bocsátják,
Gyakorta az urat velem bántatják.“

„Legyen Isten nekik, hogy elhallgatják,
Azért régistromba ők mind beirják,
Mert azt az úréból magoknak lopják,
Sok szegény legények azt megóhitják.

Ezek aztán elég világosan vannak megirva.

Még két művét kell emlitenem Tinódinak.

Egyik: „Varkuch Tamás idejébe lött csaták Egerből,“ melyben sok várról szól, látszik, hogy jól ismerte az akkori magyar viszonyokat.

A másik: „Az Szalkai mezőn való viadalról.“ Ebben azt mondja:

„Támaszta az Isten a keresztény népre,
Pogány fejedelmet nagy veszedelmére,
Jelesben mindennél a magyar nemzetre,
Parancsolatszegésért büntetésére.“

Ezen stropha főkép azért nevezetes, mert ugyanezen alapeszméből indul ki egy századdal később Zrinyi Miklós, a költő, nagy eposzában, a Zrinyiászban.

Különben más irók is emlitik, és úgy látszik azon időkben általában el volt terjedve azon vélemény, hogy az Isten a pusztitó törököket büntetésül küldte a magyarok ellen.

* * *

Az itt említett művek többé-kevésbbé részletes ismertetéséből kitünik Tinódi irói működésének köre és milyensége. Ő krónikákat irt, itt-ott tévedésekkel; de műveiben általában annyi történelmi tény van fentartva korából az utókorra, hogy ha legrégibb életünk hegedősei is ennyi történeti hűséggel szedték versbe, s énekelték lant mellett az eseményeket, akkor történetirodalmunk érdekében kétszeresen kell fájlalmuk műveik elpusztulását. — Tinódiról történeti szempontból nagyon kevesen irtak s én azt hiszem, nem helytelenül cselekedtem, midőn e társulat gyűlésén épen ő róla tartottam felolvasást, mert műveiben Dél-Magyarországra nézve is rendkivül sok adatot tartott fönn az utókorra.

A barlangok képződése, tekintettel a „Szalkay" barlang kiválóbb csepkőképződményei és csontleleteire.

Pontelly Istvántól.

Kevés hazai barlangra fogunk akadni, mely a csepköves képződmények- és a csont,- kivált csepkőkérges leletekre nézt, a Szalkayéval vetekedhetnék.

Midőn tehát annak kitünőbb csepkőalakzatjai és csontleletei közül egyes, most már meghatározott példányokat rajzban is bemutatunk: ezzel ujra ösztönt kivánunk adni arra nézt, hogy e barlangnak, a szükséges költségek hiánya miatt eddig még nem eszközölhetett felásatása végett, az arra nélkülözhetetlen nagyobb pénzösszeg megszerzése tekintetéből, eredményes tevékenység indittassék meg.

Beláthatatlan mélységű barlangunk koromsötét feneke közepén, hová több egyéntől kezelt alkalmas kötélzetkészülék segélye nélkül embernek, vagy állatnak lejutnia elképzelhetetlen dolog: kocsi számra hevernek rakáson a legkülönbözőbb, leginkább állati csont-kéreggel bevont, közben csepköves-maradványok.

A barlangok képződéséről szóló értekezésünk alapján, olvasóink hihetőleg tisztában leendenek aziránt: hogy a hol a természet ezer meg ezer éves erosionalis működése folytán, oly nagy a kiszámithatatlan idők óta, felszinen heverő csontrészletek tömege: ott a stalagmitek alatt, óriási mennyiségben kell a természet ugyanazon örök működése következtében, az őskori állatvilág leleteinek is eltemetve lenniök: hacsak azt nem akarnók állitani, hogy barlangunk, a barlangokról eddig birt ismereteinkkel ellentétben, ezektől eredetre, képződésre és egyáltalán a vele hason kőzetűektől természetre nézve, — a mi képtelenség, — lényegesen különbözik.

A Szalkay barlangban eszközlendő nagyobb mérvű ásatások, felvételek és szakszerű kutatások tehát, kétségkivül még számos tudományos expeditiók fárasztó munkájába fog kerülni; minél fogva, a tavali, csak nagyjában történhetett kutatások után, további oly tervezésekhez kell látni, a melyek ama barlangnak, a délmagyarországi tudományos társulatok becsületére szolgáló alapos felderitését és kimeritő felvételét lehetővé teszik.

E feladat megoldása eddig az idő — és mindenekelőtt az ahhoz szükséges tetemesb költség hiányán szenvedett hajótörést; de a buzgó ügyekezet, remélhetőleg, ezen akadályokat is le fogja küzdeni, és a tudomány érdekében a czélhoz vezető eszközökhöz, vagy a komoly törekvésekért áldozni kész szivekhez, az utat megtalálni.

A kitartást erre, a természetnek barlangunkban működő azon csattanó példájából merithetjük, melynek kimért időközönként egyre hangosan szóló szavaiból, élénken csik értesünkre az igazság: Gutta cavat lapidem!

Addig is azon hitünk kifejezése mellett, hogy a leányzó nem halt meg, hanem csak alszik: barlangunk és csontleletei kapcsában, a barlangok képződéséről és azon módokról, a melyeken azokba a csontmaradványok kerülni szoktak, akarunk röviden megemlékezni.

A Szalkay barlang, mint csepköves barlang, a mészkőalkotásu hegységek képződéseihez tartozik. A barlangoknak, — a rendkivül kevés számu vulcanicus képződésűeket kivéve, — épitő mestere, Dawkins[1]) szerint, a viz, mely számos hasadékokon és repedéseken át hat a kőzet belsejébe, mely munkálatnál, mint leghatalmasabb tényező, működik közre a szénsav. Minthogy ez a vizben felolvad, ez által a viznek olvasztó hatását a kőre tetemesen előmozditja. A mész, gypsz és dolomit állapota legkedvezőbb a barlangok alakulására. Ezen kőzetek már önmagukban kevésbbé állanak ellen a viz olvasztó befolyásának, minél fogva különösen a mészkőhegyeket a repedések, hasadékok annyira át meg át vájják, hogy azokban formalis folyamrendszerek keletkeznek.

A Szalkay barlangban, bár annak falain tartós szivárgást, tetejéről pedig lassu, de folytonos csepegést és ennek következtében a fenekén nyirkos, sima talajt észlelni, mégis vizenyős talajon kivül, forrás- vagy patakzó vizet eddig nem sikerült felfedezni.

A viz, mely az ősi időkben magának völgyeket ágyazott, a kőzetek között gyakran lágyabb (agyagnemű vagy márgás)

---

[1]) Dawkins Boyd W. a leghiresebb angol geolog és paläontolog, mint a modern barlangkutatás eredményei legkimeritőbb egybeállitója, vizsgálatai eredményét „Cave-huntig; researchas on the evidence of Caves respecting the early inhabitants of Europe, London 1874.“ czimű, 8° művében tette közzé. Ezt németre: „Die Höhlen und die Ureinwohner Europa's 1876“ czimen 8° alakban Dr. Spengel W. forditotta, kinek Hellwald Frigyes: „Der urgeschichtliche Mensch. Leipzig. 1880“ cz. munkájában közlött adatait vettük vezérfonalul.

részekre akadt, melyeket magával könnyen tovább vivén, így odukat, barlangokat alkotott.

A nagyobb barlangok gyakran valódi labyrinthok, hol Ariadne fonalára volna szükségünk, hogy azokban eligazodhassunk.

Ha figyelembe vesszük, hogy a Szalkay barlangon kivül, attól jobbra-balra, még egy-egy, új eddig meg sem vizsgált barlang szája tátong a Serban hegy meredek oldalfala közepén: úgy ezen körülmény maga eléggé soha sem hangsulyozható indokul szolgálhat ujabb nyomozások foganatba vételére annak kitudása végett, hogy az eddig főbb körvonalaiban ismert barlang belső elágozásai, összeköttetésben állanak-e amaz eddig ismeretlen két másik barlanggal? és egyáltalán a számos és valóban labyrinthszerűeknek mutatkozó, beláthatatlan messzeségű mellékfolyosók a még el nem érhetett magasságban lévő behasadások és a még mindig ki nem kutathatott hosszú oldal-bemélyedések meddig, hová vezetnek? és nem szolgálnak- e új és talán az eddig ismert barlangnál sokszorta érdekesebb és nagyszerűbb képződésű csepköves, vagy egyébb fontos leletekben gazdag barlangok átjárói gyanánt?

Legyen itt legalább megérintve, hogy az összes Krassó-Szörény megyei barlangok topographico- geologico- archaeologiai felvételének foganatosítása végett, a délmagyarországi tudományos társulatok azon vidéken lakó valamelyik tagja az érintett barlangoknak legalább statisticai összeirását eszközölhetné, az előleges munkának megkönnyitése végett.

Barlangunkat, mint egyébb barlangokat is, határozott geologai korhoz, csak valószinűleg köthetjük.

Az ősmészkőtől, — a szemcsés mésztől, — kezdve, a devoni, kőszén,- szivag,- csigamész,- jura- és krétaformatiókon keresztül egészen a tertiär durva mészkőig, a legkülönbözőbb korú mészhegyekben találni barlangokat. De a többi réteges hegynemekben is fordulnak elő barlangok, még az ugynevezett plutonicus képződésűekben, — a gránit, porphyr, basalt s a többi félékben is, melyekről a geologok azt tartják, hogy hajdan ama tömegek tüzes, folyékony állapotban, dynamicus erők közrehatása következtében kerültek felszinre. Ilyen p. a rajnai Drachenfelsen levő trachyt barlang, a Bertrich fürdő melletti basalt barlang, és Staffa szigetén, a világhirű, Fingal nevű, basalt-barlang.

A tenger hullámverésének semmi kőnem sem állhat sokáig ellent, valamint a földrengéseknek sem. A föld emelkedése és

sülyedése, s az ez által előidézett erőszakos változások a kőrétegek eredeti fekvésében, főokai a barlangok képződésének. Valahol a hegyekben a kőrétegek többé-kevésbbé meghajlitvák, félretolvák, vagy eltörvék, ott mindenütt bizonyosan barlangokra akadunk.

A tengerben való keletkezésök alkalmával, eredetileg egyetemleg vizirányosan lerakodott ezen rétegek emelkedése, szétszakadása, sülyedése, vagy áttörésével, ugy mondott nyeregidomok és medenczék keletkeznek, miként a geognostok és bányászok, a plutonicus vagy vulcanicus erők folytán, az egyes rétegeknek ezen összevisszahajlását és feltorlódását elnevezik. Egyedül már ezen processus következtében, az egymás fölé lerakódott rétegek között különböző üregeknek kell keletkezniök.[1])

Hogy a barlangok keletkezésének főokát ezen természetes feltételekben kell keresnünk, arra kézzelfogható példát nyujtanak azon sokszerű összetorlódások, szétszakadások, be-és egymásraomlások, melyeket a barlangok bensejében oly gyakran van alkalmunk észlelni.

Ami a barlangok megnyitási módját illeti, „csaknem a legtöbb barlang," mond Lóczy Lajos,[2]) „földalatti vizfolyások jelenlegi, vagy már elhagyott csatornájaként tekintendő.

A szerint, amint a viz a barlang nyilásán most vagy hajdan ki vagy beömlött: nevezhető a barlang Schmidl[3]) szerint kitörési vagy betörési barlangnak. Ezeken kivül megkülönböztet Schmidl sziklatorkot (katavothra), mely üstszerű völgyek és tavak vizét nyeli el, töbört (dolinát), mely tölcséralakú mélyedés a felületen, s földalatti vizfolyást jelöl, melynek boltozata a tölcsér helyén beomlott; továbbá sziklaaknát vagyis ravasz lyukat, mely töbrök mélyéből vagy csak a felületről függélyes falakkal többnyire szük átmetszettel, sokszor rendkivüli mélységig terjed alant valamely földalatti folyócsatornával érintkezve; végül odú-nak (Grotte) nevezi az olyan üreget, mely vizfolyásul soha sem szolgált. Ennek fogalmát azonban nagyon is tágasnak vette; oly alakokat is ide sorozván, minő az adelsbergi barlang,

Nézetem szerint a svájczi geologokkal odúnak leginkább az afféle csekély mélységű boltozatok, sziklafülkék tekintendők,

---

[1]). V. ö. Der vorgeschichtliche Mensch von Friedriech von Hellwald. Leipzig 1880. 354—5. l.

[2]). A baráthegyi barlang. Budapest, 1879. 10. 11. és 12. l.

[3]). Die Höhlen und Grotten von Adelsberg. — Das Bihargebirge. — Die Baradla. — Höhle bei Aggtelek; Abaligeter Höhle. — V. ö. Krenner József: A dobsinai jégbarlang Budapest. 1874. — A baráthbarlang Lóczy Lajostól. Budapest. 1874.

amilyek a Jura-hegységben nagy számmal láthatók. Ott támadnak ezek, a hol valamely szilárd mészkőpad alatt egy márgássabb lazább réteg fekszik; a sziklafalon leszivárgó viz a szilárd mészkövet csaknem érintetlenül hagyja a márgásat ellenben nemcsak jobban megtámadja, hanem a külső kérgébe is behatol, ebben télen megfagy és olvadáskor levelesen leválik a kéreg, mi által a félgömbszerű fülke évről-évre nagyobbodik.

A megnyitás említett esetei mellett még egy más módja is van a földalatti üregek feltárásának, mely eddig nagyon kevés figyelemre lőn méltatva. Az e módon megnyilt barlangok gyakoriságát Dupont[1]) is hangsulyozta.

A szárazföldi felület átalakitásánál legfőbb szerepet játszik a folyó viz; völgyeink nagy részét a vizek vájták ki s ez leginkább szembeötlik a mészterületeken. Ha egy ily csatorna bemélyitésénél, valamely földalatti üreg érintetik, ez egészen más módon nyilik meg, mint az előbbiek. Ha a folyó vize behatol az ily üregbe, a nélkül, hogy belőle más uton tovább haladhatna, akkor a folyó völgyét tovább mélyitve hátrahagyja ennek oldalán a barlang nyilását, melyben nem keringett a viz és melynek fenekén vizszintes, inkább nyugvó vizben támadt lerakodások láthatók.

Ily barlangok épen nem ritkák. Belgiumban a Maas és Less csatornaszerű völgyei bővelkednek e fajta barlangokban, Frankónia (Bajorországban) hirneves csontbarlangjai szintén többnyire ily jellegűek, s hazánkban is több ilyen lelhető. A tordai hasadékban láthatni egy idevágó példát, ama helyen, hol a „Balika-vára“ barlang van; ezzel szemközt a szoros túlsó falán hasonló magasságban és nyilásban egy ugyanoly üreg nyilik. Kétségtelen, hogy e kettő valaha egybefüggött s egy üreget alkotott, mely a szorosnak viz által való bemetszésekor lőn ketté szelve.

Barlangok, földalatti üregek minden geologiai korszakban képződhettek oly helyen, mely szárazon feküdt és a hol meg voltak a barlangképződésre előnyös anyagok. De ha bármely barlangokban bővelkedő vidék a következő geologiai korszakban ismét viz alá került, akkor nemcsak a felület egyenetlenségei, hanem a föld alatti üregek is — részint chemiai folyamatok, részint mechanicai hordalékok üledéke által — kiegyenlitődtek, illetőleg betöltődtek; igen sok érctömzs ilyen üregek kitöltéseként szerepel.

---

[1]). L' homne pendant les âges de la pierre etc. Bruxelles. 1872.

Sőt szárazon maradt barlangok is kitöltethetnek esetleg, ha bennök a csepkőképződés, vagyis a boltozaton átszivárgó kettős szénsavas mész-oldattal telitett viznek szénsavas mészcsapadéka annyira növekedik, hogy az ürt kitölti. Mindkettőre van elég példa.

Minden nagyobb viz-elárasztás alkalmával, de sőt hosszu szárazon állás után is ujra kitöltetnek tehát a földalatti üregek, és ez az oka annak, hogy jelenlegi barlangjaink csak az ugynevezett negyedkort jellemzik, mióta t. i. continenseink ismét szárazon állanak, és képződésök csaknem kizárólag ezen korszakba sorozható, habár alig fojtható el ama gyanitás, mely szerint főleg a magasabban fekvő üregek már a diluviumot — negyedkort — megelőző időben is létezhettek avagy képződhettek, midőn lapályainkat még a harmadkori tengerek boritották.

A barlangok utóbbi neméhez, mely talán „bemetszési barlang“ néven volna nevezhető, több fontos tény fűződik, Az ily barlangok telepei nem lehetnek idősebbek a völgy bemetszésénél, nem tartalmazhatják tehát az ennél előbb élt barlanglakók: emberek vagy állatok maradványait. Továbbá szükségkép foly ebből az is, hogy az ily módon megnyilt barlangok annál régibb telepeket tartalmaznak, minél magasabban nyilnak a völgyfenék felett, mig a folyó szintájához legközelebb eső barlangokban a legifjabb lerakódások várhatók.“

A Szalkay barlang kétségtelenül a betörési barlangok közé sorozható. Mészkő-alkotása, helyenkinti agyagpadjai és közben-közben előforduló pala-rétegei, főleg a Csernaképezte völgy falának tátongó, nagy kapualaku torkolata, aziránt nem hagynak fenn kétséget. Azonban jelenlegi földalatti összeköttetése ellen a Csernával tanuskodik annak teljesen légvonatmentes volta, melynél fogva a meggyújtott fáklyák kátrányos füstje annak falait a szükebb helyeken egészen bevonja, és csaknem kiállhatatlan bűzzel tölti be azokat.

A kocsi számra felhalmozható, későbbkori csonttöredékek idejutása, a tetőn keresztül való beszivárgás elmélete szerint magyarázható meg.

Hogy e barlangot a Cserna alkotta, melynek ágya a mostani Prolasuliu völgyben, hajdan a meredek sziklafal közepén torkolló barlang szájáig ért, arról a barlangok kelet-

kezésének mai ismeretes theoriája után, szintén tisztában lehetünk. Ellekező a kitörési barlangok képződési folyamata.

Ugyanis minden mészhegységnek az a természete, hogy nagyobb érdességénél fogva át meg át van hasogatva, összevsisza repedezve; a légkörből lecsapodó viznek itt a legszélesebb kapu és ajtó állván tárva-nyitva. A mészkő pedig nemcsak mohón szivja be magába a vizet, hanem azon számtalan rendetlen hasadékoknál fogva, melyek azt minden irányban át meg át vájják, annyira áthatható, hogy abban források és kutak csak igen ritkán fordulnak elő, és legfeljebb gyér, növényzet boritja annak földjét.

E tekintetből elég a Karst-hegységre utalnunk.

Valamint nincsen kőzet, mely a vizet a mészkőnél könnyebben magába szivná, és magán át is eresztené, ugy nem találni kőzetet, mely ahhoz hasonlag a szénsavas vizben gyorsabban felolvadna. Az esőviz már magában szénsavas tartalmu, melyet az, a levegőben magába sziván, azon utakon keresztül, miken át a viz a föld gyomrába hatol, szénsavas tartalmában még inkább fokozódik, miután a szénsav, mely főleg rothadó növényanyagokból fejlődik, mindenütt előfordul. Minél tovább marad tehát a viz, az üregek és hasadékokon keresztül tett utjában a mészkővel érintkezésben, annál többet olvaszt fel abból magába és annál inkább tágitja ki a repedéseket és hasadékokat. Példából könnyebben láthatni, hogy ezen az úton az erős kőzetnek mily nagyszerü tömegei hordatnak el a föld bensejéből. Bischoff G. tanár kiszámitotta, hogy a Pader, mely a teutoburgi erdő délnyugati kiágazásainál, a paderborni dóm alól, számos és igen bő forrásból, a mészkőhegységből (krétamárga) ered, partjának bármely tetszésszerinti pontján, minden perczben 137.7 kg. szénsavas meszet visz el magával; ez csupán egy évben 1,424,376 mázsát tesz ki. Ezen mésztömeg 29. 19 m. élnyi koczkát képez, 28,261.156 kmterrel.

Magától értetik, hogy a források ezen meszet nem egy helyről hordják el magukkal, hanem összes utjokban innen is, onnan is majd többet, majd kevesebbet vesznek fel abból, aszerint, amint arra nézve az alkalom kedvezőbb vagy kedvezőtlenebb. A kőzetnek összetétele nem mindenütt levén egyforma, a viznek arra való behatása is különböző. Azonkivül a viznek befolyása attól is függ, hogy az milyen irányban érinti a kőrétegeket, milyen szög alatt esik azokra, milyen szélesek a hasadékok, mennyi az üregek és repedések száma, melyeken át a légköri lecsapodások a kőzetekre behatásukat

gyakorolják. Mindezen körülmények oly sokszerűek, hogy azokból a barlangok különböző képződése egészen természetes módon magyarázható meg.

Ha olyan völgyeket járunk be, melyekben a mészkőhegyek rétegei keresztben vannak áttörve, ugy a völgy mindkét oldalán, a sziklafalakon számos torkolatot és odút fogunk észrevenni, melyek csaknem mind egyenlő magasságban vannak a völgy katlana fölött, és majdnem átlag mélyen fekszenek a völgy szélét képező hegyek ormainak magassága alatt. Ezen hegyeknek völgyei, melyekben az azokhoz tartozó folyók és patakok kitüzött irányukban haladnak, épen vizök vájó és oldó müködéséből keletkezvén, általa még egyre szélesbülnek és mélyittetnek. Azért volt idő, midőn az oduk és barlangok torkolatai, melyek ma magasan tátonganak a völgyek fölött, ezekkel csaknem egyenlő niveau-n állottak.

Ezen torkolatokat a barlangokban összegyült viz kitörési helyeinek tekinthetjük. A barlangokban az ezek tetején át behatható viz, még az üregek és hasadékok feltétele daczára, sem folytathatja utját valamely tetszésszerinti mélységig, hanem csupán a völgy talpának felületéig; itt a földalatti viz, vagyis a hegyi források alatt, a völgyfenék niveauján álló, összegyült vizkészlet, a felülről beszivárgott viznek utját állja. Kedvező körülmény mellett ezen felgyült vizek oldalt keresvén, kiutat, ezen kitörési helyek, idők folytán, a légkör szakadatlan munkás tevékenysége következtében kitágittattak.

A szivár,- vagyis csepköves barlangok közül számos ismeretes. Az ezek tetejéről folyton csepegő viz, mely az igy képzett phantasticus alakzatok szemléletére a világ minden részeiről odacsábitja a szak- és nem szakférfiakat, mint mondám, feloldatlan meszet tartalmazván, a barlang falain is végig pergedez. A szénsavnak vagy a viznek magának is elpárolgása következtében, onnan a mész kiválván, az érintett csodás alakok vagy a tetők és falakról lefüggő csapokként, (a csepegő értelmü görög szótól) stalaktiteknek neveztetve, képződnek, vagy a fenéken felfelé idomulva és amazokkal gyakran összeforrva, (a görög csepegtetett értelemmel biró kifejezés után,) stalagmiteknek mondatnak.

Reánk nézve azon phantasticus alakzatok, melyek a csepköves barlangok látogatását oly vonzóvá teszik, csak annyiban birnak érdekkel, a mennyiben azok hangosan szóló bizonyitékai a barlangok ősi korának.

A hires adelsbergi barlang falain még ma is olvashatni

az oda a 13. és 14. században irt számokat és neveket, annyira vékony itt az attól fogva azokat bevont szivárréteg. Ezek azonban az óriási csepkőképződmények kiszámitására biztos mérvet nem nyujtanak, miután a szivárképződések szakadatlan és rendes menetét fel nem tehetjük. De ha azon duczokat szemléljük, melyek átmérete 16, és hosszusága 11 méter, ugy mégis el kell ismernünk, hogy ama képzetek földünk eredetének legkorábbi időszakából származtatandók.

A barlangok fenekén levő csepkőképződmények alatt részint agyagnemű, részint homokos föld feküdvén, ebbe vannak beágyazva azon roppant mennyiségű csontok, melyek miatt az agyagnak vörös vagy sárgás szine, az állati részek enyészete következtében feketévé változott, és a csepkőképződmények kemény kérgének eltávolitása — és az ősvilági állatok temetkezési helyeinek felhányásával, az ismert dögleletes bűz terjed el.

Ezen csontagyagban részint egész állati csontvázakat, részint csupán egyes csontdarabokat, de oly nagy mennyiségben találni, hogy azokból lehetségessé vált, az állatok százainak csontvázait összeállitani.

A csontok ezen gazdagságáról nevezetes például a gailenreuthi barlang Frankóniában. Itt mintegy kilenczven év alatt, legalább nyolczszáz medve csontját találták meg, és Buckland egy más frankóniai barlang — a Kuhloch — csontföldjének tömegéből az itt eltemetett medvék számát ötezerötszázra teszi.[1])

A barlangok ezen sajátsága a főok, mely miatt nyugodnunk lehetetlen mindaddig, mig a Szalkay barlangban eszközlendő rendszeres ásatások végett biztosan czélra vezető szakkirándulás nem fogott ujra tervbe vétetni, és gondoskodva nem leendett aziránt, hogy az első expediókkal járt nyaktörő veszélyeknek a jövőben való elháritása tekintetéből, az ezen czélokra szükséges költségek beszereztettek.

A diluviál kor állatvilágáról és annak életmódjáról felvilágositást azon maradványok és állapotok nyomán nyerünk, melyeket a barlangokban találunk.

Noha ezen rétegek korra nézve a napjainkban is folyton tartó képződéseket közvetlenül megelőzik, mégis mély homály leple fedi azokat, melynek eloszlatása még csak részben sikerült.

Az európai barlangokban különösen medvék, hyenák,

[1]). V. ö. Der vorgeschichtliche Mensch. Von Friedrich von Hellwald. Leipzig. 1880. 356—9 l.

nagy macskák, melyeket ma barlangi oroszlánoknak neveznek, bár azok valódi tigrisek valának, de erőre és nagyságra nézve a bengáliai tigrist bizonyosan felülmulták, farkasok, rókák, torkos falókok, s a t. csontjait találni. Számos ezen barlangok közül, a ragadozó állatoknak menedék,- és tartózkodási helyül szolgált, mint azt, az azokban előforduló ganéj-halmok bizonyitják. A hyenák ganéja is annyira eredeti alakjában találtatott meg, hogy az állatseregletek őrei arra rögtön ráismertek. Ezek chemiai alkatrészei is hasonlók a mi mai hyenáink ganéjáéihoz. A ragadozó állatok csontjaival vegyest szarvasok, elefántok, (mammuthok) rhinnocerusok s a t. csontjai is, habár többnyire töredékesen fordulnak elő, mert ezek kétségkivül mint a nagy husevők martalékai kerültek oda, miután nem ritkán megrágott állapotban találtatnak; világosan láthatók levén rajtok, a ragadozó állatok fogaitól, melyekkel azokról a hust lehasitották és lerágták, a hátrahagyott nyomok.

De maguk a ragadozó állatok csontjai is bizonyitékul szolgálnak arra nézve, hogy ezen vadak egymást is kölcsönösen szétmarczangolták. Igy p. Sömmering, a hires anatomus, bizonyos ásatag hyena koponyáján begyógyult sérvet fedezett fel, miből valószinűnek következteté, hogy ezen csonttörés más hyena harapásából származhatott.

A barlangi medvék csontjain szintén amaz elkeseredett harczok jeleit fedezték fel; de ezeken kivül biztos nyomait annak is, hogy ezen állatok már ama régi időkben, köszvényben, görvélyben és csontbetegségekben, miként mainapság gyakran az emberek is kicsapongásaik következtében, szenvedtek vala.

De, mint már mondottuk, nem minden barlang szolgált a ragadozó állatoknak menedék,- vagy tartózkodási helyül, habár azokban mindkét állatnem csontjaira akadunk is.

Ugyanis gyakran a csontok többé-kevésbbé lehorzsoltak, végeik nagyobbrészt le vannak törve, vagy kisebb-nagyobb mértékben lekoptatva, és többnyire összevissza egy rakásban felhalmozva.

Mindezen jelek odautalnak, hogy ama csontokat a viz mosta be a barlangokba, miről még a számos, a csontagyaggal összekevert görgetegkövek is tanuskodnak.

Épen igy feltételeztetik, hogy a barlangokban lakott vadállatok a hullámoknak is áldozatául eshetének. Bár az oduk és barlangok többnyire harminez vagy még több méternyi magasságban tátonganak a völgy talpa felett, mégsem szabad

abból akkora vizmagasságra következtetnünk, valamint arra sem, hogy a csontok nagyobb erőszak folytán mosattak volna be. Ennek már maga a görgeteg-kövek csekély nagysága mond ellen, valamint a rétegek fekvése, mely világosan igazolja, hogy az agyag csak lassan rakódott le ottan. Némely barlangokban a görgeteg-kövek egészen hiányzanak, világos jeléül annak, hogy az agyag időről-időre csak hóolvadások, vagy beszivárgó vizek következtében került oda.

Ez esetben ugyanis hiányzik a völgy falain a nagy, kapualaku torkollat, a lerakodások a tetőig érő hasadékokon, és csatornaalaku üregeken keresztül vevén utjokat. Ezen repedékek elég tágasak valának arra nézt, hogy az átszivárgó esővíz mellett a csontmaradványok is, rajtok keresztül sikoljanak.[1]) Ezt tapasztaljuk a Szalkay barlangban is.

Némely barlangok egészen a tetejökig teli levén ilyen uszadékokkal, természetes, hogy azoknak a csepkőképződmények hijával kell lenniök.

A mészkőképződésü barlangok koráról érintettek után, a Szalkay-féle bemetszési csepköves barlangnak a geologiai negyedes korba való beosztása, talán nem lesz egészen indokolatlan.

E barlang alakját, leirását és főbb méreteit tavali füzeteink egyikében adtuk;[2]) lássuk tehát most annak füzeteinkben eddig még nem közölt némely kiválóbb csepköves képződményeit és csontleleteit rajzokban is.

I. A csepköves képződmények közül nevezetesebbek:

1). Az Izabella kúp. Ugyanis barlangunk első részében, a bejárattól 60 méternyire jobbra, sajátságos és ritka tünemény fordult elő: egy tökéletesen kúpalaku, 0.5 m. széles és 1. m. magas stalagmit-példány, melynek tetején teljesen kerekded, 8 cm. átmérőü és 10 cm. mély üreg van, melyet az egyes, felülről eső vizcseppek vájtak ki. Itt tehát a stalagmitet a csepviz alkotta, mely midőn azt mechanikailag kúpalakuvá képezte, annak gömbölyü teteje anyagát vegyileg ismét feloldván, és eltávolitván, azt egyidejüleg körben ki is véste. E különös képződmény levágott és elhozott teteje jelenleg, a délmagyarországi, természettudományi muzeumban őriztetik. (V. ö. I. Tábla, 1. szám. a és b.

1) V. ö. Der vorgeschichtliche Mensch, von Friedrich von Hellwald. Leipzig. 1880. 359—360. l.

2). V. ö. Tört. és Rég. Értesitő. Temesvárott. 1880. III. f. 120--133. l.

2) Ormós Zsigmond függönye, a barlang második osztályának gyönyörü alakzata, mely tulajdonképen mindkét oldalán ránczba-kötött és belülről üres stalactit-kárpit.

E fölött nagy, nehéz magas és fél m. átmérőü sziklaoszlop nyugszik, melynek teteje sima; oldalairól azonban a legremekebb csipkékkel vetélkedő csepkőalakzatok függenek. (V. ö. I. Tábla 2. szám.)

3) A Török-fülke, a b. Barco- erkély alatti, kápolnaszerű, érdekes bemélyedés, meglehetős mélyen a barlang belső zúgában. Ez átlátszó csepkőhártyával volt befedve, melynek áttörésével, az annak bensejében ezernyi gombostű nagyságu stalactit, a lámpafénynél pompás szineket szórva, tündökölt. Az ezen fülke aljának medenczéjében levő két literny felséges izü viz, 7 R°. vala. (V. ö. I. Tábla 3. szám.)

4) Kossuth Lajos szószéke, mely a tetején üveg sima csepköves réteggel van bevonva; mig oldalai körös-körül telvék az organasipokhoz hasonló phantasticus csepkőképződményekkel. (V. ö. II. Tábla. 1. sz.)

5) A Tatarczy barlang baloldalán a leereszkedő pont mögötti, 20 méter magas és tölcséralaku fülkének tetejét diszitő, különböző nagyságú és átméretű stalactitek, melyekből husz darabot hoztam el muzeumunk számára. (V. ö. II. Tábla. 2. sz.)

6) A b. Barco Ede erkélye megetti kápolnaszerű alkotvány piros stalagmitjei, mikből kilencz darab van muzeumunk birtokában. (V. ö. II. Tábla, 3. szám.)

7) Az ugyanezen barlang jobboldalán, a bejárattól 60 méterre eső és e sorok irájától elnevezett szószék. (V. ö. II. Tábla. 4. sz.)

A többi szintén érdekes csepkőképződmények rajzainak közléséről, bármint óhajtanók azt, kimért határok között mozgó pénzügyi viszonyaink tekintetéből, le kell mondanunk.

II. A csontleletek közül, a következők könyomatu rajzára szoritkozunk:

1) Egy emberi homlokcsont-töredék és egy nyestfej (V. ö. III. Tábla, 1. és 2. sz.)

2) Egy rendes nagyságu tulok-fej váza. (V. ö III. Tábla, 3. sz.)

3) Egy ökör felhasitott és egészen megszenesedett és egy szarvas-lábszárnak alsó csontrésze. (V. ö. III. Tábla, 4. és 5. sz.)

4) Egy alsó végén 6, és a felsőn 12 cm. átmérőü és 47 cm. hosszu szarvas-agancs darabja. (V. ö. III. Tábla, 6. sz.)

5) A csepköves kéreggel bevontakból álljon itt mutatóul egy szarvas fej csont-váza. (V. ö. III. Tábla, 7. sz.)

E csonttöredékek az itt jelenleg be nem mutathatott többi tizenkilencz darabbal, a 3. és 4. sz. a. közlöttek kivételével, a délmagyarországi természettudományi muzeumban, annak tulajdonaként vannak elhelyezve.

TÁRCZA.

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat rendes havi, választmányi ülése, 1881. január 26-án. Elnök: Ormós Zsigmond, főispán.

Jelen vannak a választmányból és a társulati tagok közül: Pontelly István titkár, Varjassy Árpád altitkár, Odor Samu pénztárnok, dr. Niamessny Gyula ügyész, Barách József, dr. Breuer Armin, dr. Csurgay Soma, Folly Emil, Horváth Pius, Hudra János, Kassics Károly, Korbonics János, Löwinger János, Rácz Athanáz, dr. Reiner Gyula, Stanesa Gyula, Traila György, Weisz Sándor. Mint vendégek férfi s női közönség és középiskolai ifjúság.

Elnök Ormós Zsigmond főispán a gyülést, annak tagjai üdvözlésével, megnyitottnak nyilvánitván:

Varjassy Árpád altitkár fölolvassa a mult évi, deczemberi választmányi ülés jegyzőkönyvét, mely hitelesittetvén:

Pontelly István titkár terjeszti elő következő jelentését:

Tisztelt választmány!

A „Délmagyarországi történelmi és régészeti társulat“ „Értesitője“ VII. évfolyamának I. füzete, mely egyesületünk anyagi és szellemi erejét visszatükröző, azt vélem, elég változatos és érdekes tartalom mellett, diszes kiállitásban megjelent, a tisztelt tagtársaknak rendesen megküldetett. Közlönyünk ezen és következő füzetei annak olvasóit meg fogják győzhetni, hogy mig egyrészről társulatunk úgy alapitó és évdijas tagjai, mint annak szellemileg közreműködő szakférfiai, a mult évhez képest, az idén is, szerény ugyan, de mindig kedvezőbb számbani örvendetes gyarapodást tüntetnek föl: másfelől t. választmányunk és társulati tagjainak buzgósága, biztos kezességül szolgáland a jövendőre nézve is, hogy társulatunknak évről-évre virágzóbb állapotra való juttatása mindannyiunk közakaratú és állandó törekvése legyen. Óhajtottam volna ugyan, t. választmány, hogy „Értesitőnk“ a hozzá mellékelt rajzokban leleteinknek teljesebb képét mutassa föl; és főleg a dr. Szentkláray Jenő úrnak kőkorszaki, beküldött, fontos tárgyait a havi gyüléseinkre, az út távolsága miatt, ritkábban megjelenhető kültagok kedveért, szerettem volna lithografikus levételekben is mgismertetni, de ezen, mint egyéb terveim kivitelében, tekintettel kell vala lennem még mindig korlátolt és szigorúan kimért pénzügyi viszonyainkra, melyek

vágyaim és szándékaimnak tüzetesen kijelölt, szűkebb határokat szabnak. Reménylem azonban, hogy alkalomszerűleg módját fogom ejthetni, a dr. Szentkláray Jenő neve alatt muzeumunkban elhelyezett összes kőkori gyüjtemény valamint leirásának, úgy a Temes vármegye és sz. k. Temesvár város czimereikkel egyetemben, Ada-Kaleh és Péterváradi multszázadi vártervképeik rajzokban való kiadásának is.

I. A muzeumunk őskori állatcsont-leletei számát növeli egy, Duplaj mellett, a Karas medrében talált mamuth-csipcsont, melyet Tóth Imre úr Kubinban, mult évi szeptember 6-án szerzett meg számunkra. Az ős állatfaj ezen csonka maradványának hossza 65 cm., közép, szintén lehasogatott részének szélessége 22 cm., felső, hasonlag töredezett, hiányos részének szélességi mérete 37 cm.

A Szaklancz szigeten tavaly talált mamuth-álkapocs. és a Zsebelyen lelt szirt- és lapoczka-csontok mellett, a jelenleg előttünk levő csipcsont után itélve, már világosabb fogalmat szerezhetünk magunknak az ősvilág ezen állatjának óriási nagyságáról.

II. Éremgyüjteményünket: a) Szende Béla, m. kir. honvédelmi miniszter úr ő nagyméltóságának nagylelkűségéből a következő ritka értékű és gyönyörű emlékpénzek gazdagitják:

1. Remek, ezüst érme, azon nagyszerü szoborra emlékeztető, melyet Fölséges királyunk öcscsének, I. Miksa mexikói császárnak, mint az osztrák-magyar marina megteremtőjének, emlékezetére, Triesztben 1875-ben emeltetett.

Ezen érem átmérője 7·5 cm. Előlapja közepén, 2 cm. átmérőjü körlapban, Miksa császárnak az osztrák-magyar admirálitás egyenruhájába öltözött, födetlen fejü, barkós, dombor mellképe szemlélhető; a körlapot keritő 2·5 cm. széles abroncs keretében ezen olasz fölirattal:

All' Austriaca marina,
Cui posi tanto affetto,
Aquanti lascio amici lungo i lidi dell' Adria,
Il supremo mio vale.[1])
... 16. Giugno.
1867.

A dombor mellképet keritő, föliratos abroncstól ény., ék., dny. és dk.-nek az érem legszélső körületéig terjeszkedő négy szárnyas allegoriai alak látható: a tenger, kereskedelem, ipar és tengerészet nemtői.

Az érem közepét elfoglaló mellkép, és az érintett allegoriai alakok

[1]) Az osztrák tengerhadé,
Melyet oly hőn szerettem,
S összes barátaimé az Adria mellékén —
Utolsó búcsuszavam!

fölső testrésze közötti, négy mezőben ismét más, négy allegoriai csoportozat látszik. Ugyanis az emlitett mellkép fölötti mezőbe van helyezve a Miramaret allegorizáló képcsoport: ülő geniusz, a bőségszarut nyujtva baljával, egy balkezével horgonyt átkaroló gyermek jobbjába; mig maga az ülő nőalak jobbkezével ölében a kereskedelem istenasszonyát tartja, lábaik elé pedig két nympha terül. A széknek, melyen a nemtő ül, alsó baloldalához van támasztva a paizs, a rajta levő czimerrel, melynek falazott gátonyt föltüntető, keskeny szalaggal két részre osztott mezeje fölső két-harmadát a dupla fejü sas, alsó harmadát pedig három levelü liliom disziti. Az ezen allegoriai csoportozat alatt levő 3 cm. hosszu és 5 mm. szélesre vésett szalagon a következő fölirat van:

Con animo liberale soccorse i poverelli
Colla creazione di Miramar abbelli Trieste
Sua patria d' elezione[1]).

A dombor mellképtől balra eső mezőben, három sisakos és dzsidás Centaur, a középső köztök kétfejü sassal diszitett paizsot tartván, törtet küzdve a hullámok fölött előre.

Alattok az előbbi csoport szalagjához hasonnagyságuban ezen fölirat:

Duce del' armata navale
Ne curò lo splendore[2]).

Az emlitett mellképtől jobbra a kereskedelem istene vizi lovon ülve, jobb kezében caduceussal; mellette balra álló nő, a fején áruczikkekkel teli csomagot hordva, amattól jobbra pedig áruczikk-szekrényen ülő nő.

A képcsoport alatt, az előbbiekhez hasonló szalagban e fölirás:

Della marina mercantille
Protesse le sorti[3]).

Végül a középső, dombor mellkép alatt, kiterjesztett szárnyakkal a légen át röpülő, győzelmi genius, balkezében koszorut tartva, alatta a három elsőhöz egyenlő nagyságu szalag ezen fölirattal:

A Massimiliano D' Austria
Imperatore del Messico[4]).
MDCCCLXXV.

Az érme hátsó lapján kettős alaplapon nyugvó négyszögü, és mind a négy oldalról támasztékokkal erősitett pillér fölött emelkedő, gömbölyü

[1]) Nagylelküleg segité a szegényeket
S Miramaret teremtve, szépité Triesztet,
Önválasztotta honát.

[2]) Vezére a hajóhadnak
Nem féltem dicsőségét.

[3]) Szivén hordá a teng. kereskedés javát.

[4]) Ausztriai Miksának,
Mexikói császárnak.

oszlopon áll admiráli egyenruhában Miksa, az osztrák-magyar marina vezérének egésznagyságu alakja, baloldalán karddal, jobbkezét pedig kiterjesztve. A négyszögü pillért, valamint a gömbölyü oszlopot, a már az előoldalon leirt, allegoriai alakok veszik körül; az egész emlékszobrot pedig körben ezen fölirat zárja be:

D' Ammiratori nazionali e stranieri eretto in Trieste per liberalitá[1]).

Az oszloppillér kifelé fordult támaszának előlapján, csak a legélesebb nézőlencsével észrevehető, e finoman vésett sorok állanak:

A Massimiliano D' Austria
Imperatore del Messico
MDCCCLXXV.

Nem habozom kijelenteni, tisztelt választmány, hogy ez emlékérme a szoborral együtt, melynek concepciója az érmén apró betükkel olvasható Schilling J. müve; és melyet szintén az érmén nevét megörökitett Tautenheyn J. öntött: az alakok geniális csoportositása és remek kivitele tekintetéből, a legdicsőbb müvészi alkotások közé sorozandók.

2) A Tegetthoff Vilmos emlékére Grázban 1877-ben fölállitott szobornak szintén Tautenhayn János öntötte emlékérméje.

Ennek előlapja Tegetthoff Vilmost viceadmiráli egyenruhában, jobbra nézve, födetlen fővel és barkós arczczal, dombor mellképben tünteti föl.

Az érme fölső félkörére szoritkozó fölirat: „Wilhelm von Tegetthoff“. A hátsó lapon háromsoros lépcsőzetet képező alapon áll a négyszögü emlékoszlop, mindenik szögletén szintén egy-egy négyszögpillértől támogattatva. A baloldali pilléren az oszlophoz támaszkodva ül Neptun, kezében a tritonnal; a mögötte lévőn pedig a győzelem istennője, balkezében magasra tartott koszoruval.

Az oszlop tetején, balra fordulva, Tegetthoff áll egész nagyságu alakban, keresztbe tett karokkal, jobbkezében az admirál-botot tartva, baloldalán karddal.

A közirat a következő: A körlap fölső kerülékén: „Dem Vice-Admiral Wilhelm von Tegetthoff 1877“. A baloldalin: „Tapfer kämpfend bei Helgoland“. A jobboldalin: „Glorreich siegend bei Lissa“. Az alsón: „Erwarb er unsterblichen Ruhm sich und Oesterreichs Seemacht“.

Az érme átmérője 6 cm.

3) Lincoln emlékérmének főszöntvénye. Az előlapon a köztársaság volt elnökének jobbra néző dombor mellképe; melytől nagy betükkel balra: „Salvator“; jobbra: „Patriae“ olvasható.

A mellkép alatt kis betükkel: „Emil Sigel fecit“.

A hátsó lapon babérkoszoruban:

---

[1]) Bel- és külföldi csodálói emelték Triesztben önkénytes adakozásokból.

In
Memory
Of The
Life Acts And Death
Of
Abraham Lincoln
Born February 12. 1809.
Died April 15. 1865.

A babérkoszoru balágát körülfutó szalag egyes részein fölülről lefelé :

Liberty The
American.
Numismatic
And.

A baloldali szalagon :

Archeologic Ad
Society
New Jork 1866.

A gypszöntvény átmérője 8 cm.

4) Fiume Mária Terézia általi visszacsatoltatása százados évfordulójának bronz emlékérméje.

Az előlapon Mária Terézia jobbra néző, dombor mellképe, ezen körirattal: „Mária. Theresia. Hung : Rex. Jus. Fluminensium. Statuit. 1779“.

A hátsó lapon tojásdad alaku paizsban két, kiterjesztett szárnyu, tengeri sziklán jobbra álló hattyu; fejeik fölött a magyar koronával.

A körirat igy hangzik: „Laeta. Civitas. Primum. Celebrat. Saeculum. 1879“.

Az érme átmérője 5·5 cm.

5) Bronzérme, előlapján a magyar korona és a tőle elválasztott magyar czimer közé helyezett ezen fölirat: „A Magyar orvosok és természetvizsgálók XIX. Gyülésének 1876“.

A körirat: „Máramaros megye és Sziget kor. városa“.

A hátsó lapon a haza balra néző nemtője; jobbjában a megye czimerét, alul hegyesen végződő paizsot tartva, melynek fölső mezejében, két fenyőfa között, egy akna nyilása előtt, kezeikben kalapácsot tartó két bányász: az akna bemenetének tetején pedig egy zerge állanak.

A paizs alsó mezején Máramaros négy főfolyóját négy vonal jelzi.

A nemtő balkezében Sziget kor. városának az előbbihez alakra hasonló, paizsa, melynek közepén ökörfej, ennek tetején kereszt; az ökörfej alatt ötágu csillag és háromágu liliom.

A paizsokat tartó nemtő jobboldalán fenyőfa, balfelén hegyi vár romjai.

A kép alatt apró betükkel a vésnök, „Seidan“ neve.

6) A suezi csatorna megnyitásának ólom emlékérméje.

Az aversen Izmail pasa, egyptomi alkirály dombor mellképe török tábornoki egyenruhában, melle balján a franczia becsületrend és török rendjel. A mellkép körirata: „Vive Ismael Pacha Le vice — roi D'Égypte 1868“.

A külső köriratot, mert fájdalom, török nyelvrokonaink nyelvét nem értem; de mást sem találtam városunkban, aki értené, nem birtam elolvasni.

A reversen, az aversen lévő belső körlappal egyenlő 2·2 cm. szélességü belső körlap alsó mezejében, a Suez-csatorna alakja, rajta keletnek haladó három vitorlás és egy kettős kéményü gőzössel.

A fölső mező fölirata:

Souvenir De L'Ingauguration
Du
Canal De Suez
En L'An 1869.

A külső körirat ismét török.

Az érme átmérője 3·5 cm.

7) A selmeczbányai II. József nevü altárna megnyitása százados évfordulójának ezüst emlékérméje.

Avers felén felséges királyunk jobbra néző, babérkoszorus feje ezen köriratban: „Ferencz József I. K. A. Cs. Es M. H. D. O. Ap. Kir.“

Alul az érem veretési helyének neve: „K. B.“

A revers oldalon 1·3 cm. átmérőjü körlapon:

$$\frac{1782}{1878}$$

A külső körirat:

II. József Nevü
Altárna Selmeczbányán.

b) Szakosán István fodrász urtól következő római érmek:

1) Imp. Caes. Philippus Aug.
2) Im. Gordianus Pius Felix Aug.
3) Im. Caes. Antoninus Aug.
4) Severus Pius Aug.

E pénzek a mult augusztusi resiczai érmelelet széthordott részeiből valók.

III. Könyvtárunkat Bay Ilona birtokos urnő és alapitó tag, a Magyar Akadémia kiadványainak ezen értékes müveivel:

1) Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek. XXIII. K. Első fele. Pest. 1868.
2) Ugyanazon mü. Második fele. Pest. 1868.
3) Ugyanannak XXIV. K. Budapesten. 1873.
4) Ocskay László. Budapest. 1880.

Mindanégy munka Thaly Kálmántól.

5) A két Rákóczy György fejedelem családi levelezése. Budapest. 1875.

6) Bethlen Gábor fejedelem kiadatlan politikai levelei. Budapest. 1879.

E két mű Szilágyi Sándortól.

7) „Magyar hölgyek levelei“. 499 db. 1515—1709. Deák Farkastól. Budapest. 1879.

8) „Martinovics és társainak összeesküvése“. Fraknói Vilmostól. Budapest. 1880. Ráth M. kiadása.

9) Irataim az emigrációból. Kossuth Lajostól. Első kötet. Második kiadás. Budapest. Az „Athenaeum“ kiadása. 1880.

10) Ugyanezen munka. Második kötete.

11) „A magyar családélet és háztartás“ I. K. I. fele. — Adatgyüjtemény I. és II. k. Báró Radvánszky Bélától.

Kérem a tiszt. választmányt, jelen előterjesztésemnek szives megfigyelésére.

* * *

A titkári előadas általános helyesléssel fogadtatván, s az adományozó Szende Béla m. kir. honvédelmi miniszter ő nagyméltóságának és Bay Ilona nagyságának irásbeli, Szakosán István urnak pedig jegyzőkönyvi köszönet szavaztatván;

Odor Samu társulati pénztárnok részletezi vala az egyesület vagyoni állapotát, mely kimutatás eredményeként 3103 frt. 88 krra fölszaporodott tartaléktőke-alap áll, a társulatnak kiadásai födözésére, rendelkezésére.

Megéljeneztetik.

A fölolvasás tárgyát képezé Miletz János „Temesvár 1849-diki ostroma“ czimü terjedelmesebb értekezésének első része.

A szorosan történeti kutfő-tanulmányon alapult, higgadt és tárgyilagos előadás iránt az elnök-főispán némely helyreigazitásai után, — mint pl. hogy Vukovics Sebő kormány- és nem királyi biztosi minőségben müködött; hogy az akkori főhadiparancsnokság Temesvárott önálló lévén, kevésbbé volt függő viszonyban egy központitól, s hogy a cs. k. seregben Damjanich Jánoson kivül mások is valának, kik nemzetünk iránt jobb indulattal viseltetének, — egyebek között a Jankováczon megöletett Szkublics, — azon óhajnak adott kifejezést, hogy tekintettel az akkori időben szerepelt egyik-másik egyénnek még életben való létére, a munkálat áttekintés és kiadhatása iránti véleményadás végett a biráló-bizottságnak adassék át.

Uj tagnak a titkár ajánlatára egyhangulag és lelkes éljenzések között megválasztatott: Dollencz József csanádi kanonok és temesvári szemináriumi rector.

Inditványok nem tétetvén, az ülés elnök-főispán által föloszlatt atott.

Rendes havi választmányi ülés február 23-án.

Elnök: Ormós Zsigmond főispán.

Jelen vannak a választmányból és a társulati tagok körül: Pontelly István titkár, Varjassy Árpád altitkár, Odor Samu pénztárnok, dr. Niámessny Gyula ügyész, dr. Breuer Ármin, Folly Emil, Horváth Pius, Jakabffy Pál, Korbonics János, Marx Antal, Rácz Athanáz, dr. Reiner József, Trailla György, dr. Wolafka Nándor, igen diszes hölgy és férfi közönség és középiskolai tanulók.

Elnök-főispán üdvözölvén az egybegyült közönséget, az ülést megnyitottnak nyilvánitja.

Erre Varjassy Árpád altitkár, a mult havi választmányi gyülés jegyzőkönyvét fölolvasván, ennek hitelesitése után, Pontelly István titkár olvasá föl következő havi jelentését:

Tisztelt választmány!

A Mária Terézia által, a mult század közepén, Délmagyarországon életbeléptetett bányászatnak egy előttünk fekvő termékével, enembeli vas leleteink ujabb gyarapodást nyertek.

Tudvalévő ugyanis Griselini előadásából, hogy egyebek közt Resiczán, a mult században ágyugolyók, bombák, taraczkok, gránátok, kályhák, üstök, fejszék stb. mellett, aczél tárgyakat is készitettek.

A jelen öntött vaslap, melyhez hasonló több kisebb-nagyobb példány van muzeumunkban, mult századi vaskályha része, melyet az „Ökör“ czimű vendéglőtulajdonosnénak mindenese a padlásról, hol az félszázadnál tovább hevert vala, lehozván, azzal legalkalmasabbnak vélte, a nevezett vendéglő mögötti utczában, a vendéglősné másik házának udvara hiányos kövezetét kirakni.

Amint erről a mult iskolai szünidőben értesültem vala, azonnal lépéseket tettem, hogy az emlitett vasipar-tárgy muzeumunknak átengedtessék.

A tulajdonos, özv. Luga Katalin szivességéből birtokunkba került ezen, közel két mázsa sulyu vasöntvénynek dombor műve, az Ujszövetség azon jelenetét ábrázolja, midőn az Üdvözitő kötélből font ostorral az adóvevőket és pénzváltókat a templomból kiüzi. Az öntvény előlapján Salamon templomának oszlopos előcsarnoka, melyhez kilencz lépcső vezet, látható.

Az oszlopcsarnok közepén, az áldozati állatokat, galambokat, bárányokat árulók egyikét az Üdvözitő épen kiüzi, mig az ahhoz közel baloldalt álló pénzváltó megijedten, áruszekrényébe czikkeit visszarakja; a mellette lévő árus pedig szintén kifelé siet. Az oszlopcsarnok jobboldalán a zavarában félrevonult nép bámészkodik, mig az oszlopcsarnok karzatán a zenészek megriadva néznek alá. Az emlitett pénzvaltótól balra egy földöntött szekrény kiszórt tárgyaival hever; fölötte pedig a falon, Mózes ülő alakja, kezében a tizparancsolat két táblájával, domborműben mutatkozik.

Az egész öntvény hossza 77, szélessége 66.5 cm., az ábrázolt jelenet alatt ezen, német fölirattal: „Jesus kam in Tempel und machte aus Strick Poeitse, und . . . . . (a rajta átment kocsikeréktől olvashatlan) hinaus die Wexler und Käufer“ Joan. 2, 17.

Éremgyüjteményünk részére a következő adományok folytak be:

1. Ifj: Kristyory János, az aradi általános ipartársulat elnökétől:

a) „Az aradi I. általános ipartársulat kiállitása“ köriratu és babérkoszoruban „Emlékérem“ czimü, a koszoru alatt pedig két csillag között 1880. föliratu averssel biró ezüst emlékérme. Ennek revers lapján a produktumait föltüntetni ügyekezett öt törvényhatóságnak, melyekből, a kiállitás czéljára az aradi ipar- és kereskedelmi kamara egyesült: t. i. a középen Arad városa, fölötte Arad vármegye, amattól jobbra (heraldice) Hunyad, balra Csanád, alul Békés vármegyék czimere és ezeket egymástól elválasztó, keresztbe tett kereskedelmi, ipar és gazdasági eszközök és jelvények.

b) Babérkoszoruban: „Székesfehérvári országos kiállitás 1879“ föliratu, és a fölirat fölött a város czimerét föltüntető előlappal diszes, ezüst emlékérme, melynek hátsó felén a haza geniusa, az előtte álló áldozati oltár fölött, a város miniatur képét kezében tartó és bemutató koronás ipar nemtőjét megkoszoruzza. Ennek mögötte három pór, köztök a legutolsónak álló jobbjában gabona kéve. A háttérben a város egy része, az abban kimagasló két templom-toronynyal.

2. Mayer György egyéves önkénytestől:

a) Egy Commodus római réz érme.

b) Egy Faustina Augusta római réz érme.

c) Egy Aurelianus római réz érme.

d) VI. Károly egy 1767-diki németbirodalmi ezüst 3 krosa.

e) II. Péter braziliai császár 1869-diki réz tizese.

f) Hét darab török rézpénz.

3. Kampis János központi papnevelő intézeti tanulótól:

a) Egy 1833-diki Nassau herczegségi, ezüst 6 kros.

b) Egy lombard-velenczei, 1823-diki ezüstpénz.

c) Egy Uruguay köztársasági, 1854-diki 20 centesimos és egy 1869-diki 4 centesimos.

4. Schwerer harminczad-fölügyelő küldeményéből Pancsováról:

a) Egy M. Jul. Philippus római ezüst érme.

b) Egy Domitianus Germanicus római ezüst érme.

c) Egy Vespasianus római ezüst érme.

d) Egy Antoninus Pius római ezüst érme.

e) Egy M. Aurelius Severus Alexander római ezüst érme.

f) Eegy Caius, Messius Quintus Trajanus Decius ezüst érme.

g) Egy Nero római ezüst érme.

h) I. Leopoldnak 1698-diki ezüst duariusa.

5. Radislovics Lajos VI. o. tanulótól:

a) Egy darab Báthory István három ezüst garasos.

b) Egy 1799-diki orosz két kopekes.

6. Müller József VI. o. tanulótól:

a) III. Ferdinand-féle 1655-diki egy darab magyar rézpénz.

Könyvtárunk gyarapodását jelzik a következő becses adományok:

1. Trefort Ágost m. k. vallás és közoktatási minisztertől:

„Magyarországi várak és városoknak a m. n. muzeum könyvtárában létező Fa- és Rézmetszeteik.“ — Bubics Zsigmondtól. — Budapest 1880.

2. Ormós Zsigmond élnök-főispántól:

„Gróf Széchenyi István és az akadémia megalapitása.“ — A Széchenyi-szobor leleplezési ünnepére. — A m. t. akadémia megbizásából irta Szász Károly. — Budapest. 1880.

3. A „Magyarországi Kárpátegylet“-től:

„Bibliotheka Carpatica.“ — A Magyarországi Kárpátegylet“ megbizásából összeállitotta: Payer Hugo. — Igló 1880.

4. Pottyondy Tihamér gymnáziumi VII. osztálybeli tanulótól:

„Magyar nyelven Filosofia.“ — P. Sartori Bernárdtól. — Eegerben 1772.

5. Varga Imre VI. osztálybeli tanulótól:

a) „Calendarium Oeconomicum perpetuum.“ Azaz esztergomi érsek urunk ő nagysága posoni gondviselőjének majorságrul irt laistroma etc. — Kassán. Anno MDCCLI.

b) Ugyanattól: „Selecta latini sermonis exemplaria.“ — A. P. Chompre. — Volumen IV. — Budae. MDCCXCVIII.

c) Ugyanattól: „Cornelius Nepos“, a könyv czimlapja hiányozván, — hibetőleg mult századi forditása.

Ezzel előterjesztésemet a t. választmánynak becses figyelmébe ajánlom.

* * *

A titkári jelentés tudomásul vétetvén, elnök főispán inditványára: özvegy Luga Katalin urnőnek, Trefort Ágoston m. kir. vallás és közoktatásügyi miniszter, Payer Hugo, ifj. Kristyory János, aradi ipartársulati elnök, Mayer György, egyévi önkéntes, Kampis János, központi papnevelő-intézeti tanuló, Schwerer, vám- és adóőri fölügyelő uraknak; nemkülönben Pottyondy Tihamér gymnáziumi VII-ik, Varga Imre, Radislovics Lajos és Müller József, gymn. VI. osztályu tanulóknak adományaikért, és a „Temesvári I. Takarékpénztár“-nak muzeumunk javára a jelen hó 19-én küldött ötven fonrintnyi pénzküldeményeért a gyülés jegyzőkönyvi köszönetét és elismerését határozta kifejeztetni.

Ezután Odor Samu pénztárnok adta elő szokott pontos kimutatását a társulat pénzügyi állapotáról, mely szerint 3.153. frt. 88 kr. tartalék-

tőkealap áll a folyó kiadások födözésére, a társulat rendelkezésére.

Tudomásul vételett.

A pénztári előterjesztést követte Pontelly István titkárnak tanulmánya: „A bronz-kor elleni mozgalmakról.“ A fölolvasás, mely főleg a németeknek a bronz technikájából meritett érveit a bronz-kor ellen ismertette, feszült figyelem és élénk tetszésben részesülvén, az előadó fölvett tárgya bővebb ismertetésének folytatását a jövő ülésre nézve is megigérte.

Köszönettel fogadtatott.

Uj tagul Oseczky János, szent-andrási lelkész ur egyhangulag, a titkár ajánlatára, megválasztatván:

miután elnök-főispán ur a beérkezett műtárgyak és könyvadományoknak a muzeumi, kijelölt helyiségekben való rendszeres elhelyezését és pontos leltározását meghagyta volt, az ülést befejezettnek nyilvánitotta.

Rendes havi választmányi ülés márczius 30-án.

Elnök: Ormós Zsigmond főispán.

Jelen vannak a választmanyból és a társulati tagok közül: Pontelly István titkár, Varjassy Árpád altitkár, Odor Samu pénztárnok, dr. Niamesny Gyula ügyész; Áldor Imre, Ardeleán György, Barách József, Dobó László, Horváth Pius, Korbonics János, Lőwinger János, dr. Lőwy Mór, Marx Antal, Rácz Athanáz, dr. Reiner József, Traila György és Weisz Sándor.

Elnök főispán az ülés tagjainak üdvözlésével és annak megnyitásával, az erneszházi ezüst leletnek immáron végéhez vezetett ügyében világositja föl a választmányt.

E czélból két okiratot terjeszt elő, melyek egyike 15.541. sz. a. a m. kir. pénzügyminiszter urtól a torontáli főispán urhoz küldetve, attól elnök főispán ur ő méltóságához tétetett át.

Ez okirat hivatkozik a vallás- és közoktatásügyi miniszter ur f. é. 4271. sz. a. kelt átiratára, ki ebben az erneszházi ezüst leletnek muzeumunk tettleges birtokában lévő része visszakövetelésétől „ezuttal kivételesen elállt ugyan, de egyuttal számára biztositott előjogát hangsulyozza, mely jövőre a nevezett országos intézet (a nemzeti muzeum) érdekében épségben leend tartandó.“

E rendelet elnök főispán ur ő méltóságával mult évi november 21-én 1105. sz. a. jelentésére tudomásvétel és a délmagyarországi muzeum értesitése végett közöltetvén: a gyülés, az erneszházi lelet birtokunkba átment része kérdésének szerencsés megoldása folytán, forró köszönetet szavaz elnök ur ő méltóságának az ügy érdekében tett nemes fáradozásaiért.

A másik okirat 94. sz. a. érkezett a nemzeti muzeum igazgatóságától azon kijelentéssel, hogy az erneszházi leletnek a vallás- és köz-

oktatásügyi miniszterium 4271. sz. rendelete kiséretében a nemzeti muzeumhoz került másik része kettős példányaiból „egy csészét, egy fülbevalót és egy nyaklánczrészletet“ a hivatalból megállapitott áron (t. i. a nemzeti muzeum számára) beváltandó, 15 frttal járul a beváltási összeghez azon elnök főispán ur ő méltóságához intézett kérdéssel: vajjon hajlandó-e a délmagyarországi társulat a lelet megváltásához 43 frt 20 krral hozzájárulni? melynek megküldése esetén az érintett leletrész többi tárgyai azonnal ő méltósága kezéhez fognak adatni.

Egyhangulag elfogadtatott nemcsak, de a kérdéses pénzösszegnek gyors elküldése is rögtön elhatároztatott.

Ezen kisebb veszteséggel megmentett kincsünk ügyének elintézését követvén a mult havi választmányi ülés jegyzőkönyvének Varjassy Árpád altitkár általi fölolvasása és hitelesittetése; ennek végeztével Pontelly István titkár terjeszti elő következő jelentését:

Tisztelt választmány!

Mai fölolvasásom „a barlangok képződéséről“ a ‚Szalkay‘ barlangra és annak kiválóbb leleteire különben is kiterjeszkedvén, ez alkalomma csupán arra kivánok figyelmeztetni, hogy noha jelenlegi társulati korlátolt pénzügyi viszonyaink miatt az érintett barlangban rendszeres és azért költséges ásatásokat még nem eszközölhetünk, mégis egy perczig sem kételkedhetünk azon, hogy ahol rendesen évszázadok és ezredek hosszu sora kivántatik arra, hogy a természet lassu, de következetes müködése folytán a barlangokba, tehát az emlitettbe is került csontok és egyéb tárgyak az ismert cseppköves réteggel bevonassanak: ott a barlangokról eddig birt ismereteink alapján, az azok feneke fölületén heverő, jelenkori állatok csontjainál gyakran óriásilag nagyobb azon mennyiség, mely azokból és az ősvilági állatmaradmányokból is — mint fölolvasámból ki fog tünni — ugy az egyes földrétegek, mint a stalagmitek alatt, a természeti erők ugyanazon erosionalis munkálata következtében, eltemetve szokott lenni.

Barlangunkban azon helyre, hol az ujobbkori állatok csontjai halomszámra hevernek, mesterségesebb kötélkészülék nélkül embernek vagy egyébként is állatnak eljutnia lehetetlen lévén: a mondott csontmaradványoknak az érintett mélység közepén való fölhalmozódása egyedül az átszivárgás elmélete alapján magyarázható meg, melynél fogva a nevezett barlang tetejének láthatatlan és egyéb cseppköves barlangokéihoz hasonló hasadékain keresztül, az esőviz által bemosatva, kerültek annak fenekére ama nagymennyiségü csontok.

De az őskor mely kőde óta tart itt a természeti erők müködésének rendszeres processusa? És a történet előtti mint utáni idők mennyi állatmaradványait rejtheti méhében e dús stalagmittelep? Arra csupán az ásatások derithetnének teljesebb világosságot.

Mig ezek foganatba fognak vétethetni, addig is bemutatom a tisztelt választmánynak az onnan elhozott és immáron meghatározott tárgyak közül:

a) Az előttünk lévő, részint b. Barco E. által beküldött, részint általam a barlangból elhozott husz darab stalactitet, melyekkel annak melléküregei ékesitvék.

b) Az általam kivágott és elhozott piros stalagmitek nyolcz darabját, milyenek a barlang baloldalán, az amannak fele részeig kikönyöklő szikla-lejárót diszitik.

c) Az Izabella-kupnak, mely a Tatarczy barlangrész jobboldalán, a lemenet közelében létezik, lemetszett tetejét, azon megjegyzéssel, hogy a barlang kiválóbb csepköves képződményeit a jövő hóban megjelenő és füzeteinkhez kapcsolandó, már kész, kőnyomatu táblák fogják felmutatni.

d) A csepköves kéreggel bevont szarvasfejet, mint az enemü fölötte érdekes tárgyak között a legfontosabbat.

e) Egy tulokfejet.

f) Egy nyestfejet.

g) Egy emberi koponya töredékét, mely az imént felsorolt, előbbi négy tárgygyal együtt, a „Délmagyarországi természettudományi társulat“ tulajdona.

h) Egy kiváló szarvasagancs-részletet, melynek beküldője b. Barco E.

i) Egy megszenesedett és megrágott ökör-, és

j) Végre, a részben porladozó és gyakran puszta érintésre szétmálló hasonló csontrészek közül, egy épebb, alsó szarvas-lábszár-töredéket.

A közszemlére itt kitett ezen csontdarabok, melyek a „Szalkay“ barlang fenekén kocsi számra heverő, s azért általunk össszeségökben el nem hozhatott részint csepkőkérges, részint porladozó, s azért az ujabb-kori állatok igen régi maradványainak épebb mutatványai: alaposan engednek következtetni a csontrészek azon kincsbányájára, melynek kétségkivül az őskori állatok maradmányaiból is, mint az évezredek óta határozott törvény szerint müködő természeti erők és okok ugyanazon eredménye és okozataként, a stalagmitek alatt kell elzárva lennie, hogy abból az ott eszközlendő ásatások szükségessége önmagától következzék.

II. Érmegyüjteményünk gyarapodását a következő, Weisz Sándor ur alapitótag által adományozott és elnök ő méltóságal által meghatározott érmék jelzik:

1. a) Avers: Imp. Caes. Antoninus Aug. — Revers: Mars Victor, állva balra néz, jobbjában dsidával, baljában tőrrel, mezitlen testén parazoniummal.

b) A.: Antonius Pius Aug. — R.: Pontif. Tr. P. X. Cos. II. A császár födetlen fejü, balra néz, jobbjában földre szegzett dsidával, balkezében jogarral.

c) A.: Antonius Pius Aug. — R.: Pontif. Tr. P. XIII. Cos. III. Jobbra néző katona, baljában dsidával.

d) A.: Imp. Caes. M. Aur. Antonius Aug. — R.: Pontif. Tr. P. II. Az állva jobbra nézö császár baljában dsidát, jobbjában a Victoriát tartja, mig lábainál egy fogoly ül.

e) A.: Antonius Pius Aug. Brit. — R.: Moneta Aug. Az igazság jobbra nézö isiennöje, jobbjában mérleggel, baljában a bőség szarujával. Ez öt érme a Caracalláé.

2. Julia Domna († 217) Caracalla anyja, Septimius Severus feleségének ezüst érméje.

3. a) A.: Imp. C. M. Aur. Severus Alexander. — R.: Marti Pacifero.

b) A.: Imp. C. M. Aur. Severus Alexander. — R.: P. M. Tr. P. Aug. Cos. II. P. P.

4. a) A.: Julia Mammaea, Alex. Sev. anyja. — R.: Fecund. Augustar.

b) Két darab A.: Julia Mammaea Aug. — R.: Vesta.

5. a) A.: Imp. Gordianus Pius Fel. Aug. — R.: Laetitia. Aug. N. — Balra néző nő, jobbjában koszoruval.

b) A.: Imp. Caes. M. Ant. Gordianus Aug. — R.: P. M. Tr. P. II. Cos. P. P. — A jobb kezében tartott csészéből az áldozati oltárt behintő álló császár képe.

c) A.: Imp. Gordianus Pius Fel. Aug. — R.: Virtuti Augusti. Jobbra tekintő Farnesi Hurkules.

d) A.: Imp. Gordianus Pius Fel. Aug. — R.: T. M. Tr. P. IIII. Cos. II. P. P. Balra néző császár, kezében világgolyóval.

e) A.: Imp. Gordianus Pius Fel. Aug. — R.: P. M. Tr. P. IIII Cos. II. P. P. Széken ülve balra néző alak, jobbjában olajággal.

f) A.: Imp. Gordianus Pius Fel. Aug. — R.: Jovi Statori. Balra néző álló alak, jobbjában lándzsával.

6. 5 dib Philippus.

a) A.: Imp. C. M. Jul. Philippus. P. F. Aug. P. M. az atya. — R.: Spes felicitatis orbis. A jobbra néző Spes jobbjában liliommal, baljában ruháját fogva.

b) A.: Imp. M. Jul. Philippus (az atya). — R.: Felicitatis Temp. Jobbra néző, álló női dämon baljában bőségszaruval, jobbjában caduceussal.

c) A.: Imp. M. Jul. Philippus Aug. — R.: Rom. Aeternae. Balra néző ülő Róma, jobbjában a szárnyas Níké-vel, ki jobbjában pálmaágat tart, amannak baljában lándzsa.

d) A.: Imp. M. Jul. Philippus Aug. — R.: P. M. Tr. P. II. Cos. P. P. A jobbra néző, ülő császár, jobbjában a világgolyóval.

e) A.: Imp. M. Jul. Philippus Aug. — R.: Libertas Augg. II. Jobbra néző, álló Liberalitas, baljában a bőségszarujával, jobbjában a Tesserával.

7. 4 drb Ottacilia Severa. A.: M. Otacil. Severa Aug. — R.: Concordia Augg. Ülve jobbra néző nő, baljában a bőség szarujával, jobbjában áldozó csészével.

III. Könyvtárunk számára, a magyar tudományos akadémia adományából, a következő műveket kaptuk:

1. Magyarországi régészeti emlékek. IV. k. II. r. Budapest, 1880.

2. Gr. Széchenyi István és az akadémia megalapitása. Szász Károlytól. Budapest 1880.

3. Adalékok a humanizmus történetéhez Magyarországon. Dr. Ábel Jenőtől, Budapest, 1880.

4. Magyarország bányászatának kritikai története. Wenczel Gusztávtól. Budapest 1880.

5. Erdélyi országgyülési emlékek. Szilágyi Sándortól. Hatodik kötet. Budapest, 1880.

6. Magyar történelmi emlékek. Harminczadik kötet. Szamosközi történeti munkái. IV. Kiadja a magyar tud. akadémia tört. bizottsága. Budapest, 1880.

7. Az eltünt régi vármegyék. Pesty Frigyestől. Első és második kötet. Budapest, 1880.

8. Repertorium Dacia régiség- és fölirattani irodalmához. Torma Károlytól. Budapest 1880.

A m. t. akadémiának „Értekezéseiből“ a beküldött nyolcz darab füzet a jövő havi választmányi ülésen fogván bemutattatni, kérem a tisztelt választmányt, ezen előterjesztésemnek szives figyelembe vételére.

* * *

A titkári jelentés tudomásul vétetvén, b. Barco E. ur ő méltóságának és tekintetes Weisz Sándor alapitó tag urnak, adományaikért jegyzőkönyvi köszönet szavaztatott.

A társulatunk érdekei körül magának mind nagyobb érdemeket szerző Odor Samu pénztárnok ur jelentése szerint: 3163 frt 88 kr. tartalékalapon kivül, 208 frt 37 kr. állván készen a folyó szükségletek födözésére, ez előterjesztés általános elismeréssel fogadtatott.

Ezután Pontelly István titkár: „A barlangok képződése, tekintettel a „Szalkay“ barlang kiválóbb csepkőképződményei és csontleleteire“ czimü értekezését olvasá föl, melylyel az érintett barlangban eszközlendő ásatások szükségességére kivánván a közfigyelmet forditani, előadása nagy érdekkel kisértetett.

Uj tagokul egyhangulag: Schleiffelder János birtokos és állatorvos; és Varga János háztulajdonos, — Odor Samu ajánlatára, megválasztatván: a választmányi gyülés által az idei nagygyülés megtartása programmjának kidolgozására:

Dobó László elnöklete alatt, Kapdebo Gergely és Varjassy Árpád altitkár bizattak meg.

Ezen ügyek elintéztével, elnök főispán ő méltósága, a gyülést berekesztette.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Egyveleg.

— Megyénk ünnepelt főispánja, a délmagyarországi történelmi és régészeti társulat köztiszteletü elnöke, az irónak és tudósnak egyaránt kiváló Ormós Zsigmond ő méltóságától az Athenaeumnál legközelebb rendkivül érdekes munka fog megjelenni ily czimmel: „Árpádkori müvelődésünk története. Irta Ormós Zsigmond.“ — Azon meggyőződés, hogy a nemzetek erkölcsi sulyát nem az ó-kori leszármazás, fejszám, vagy harczias vitézség, hanem a müveltség és szellemi munkásság képezik, mindinkább általánossá válik. Mióta a népek belátják, hogy önállásuk müvelődési alkotásaiktól s a müveltség jelenségeinek befogadása iránt tanusitott buzgóságaiktól föltételezve van, azóta a müvelődéstörténelmi müvek a külföld müvelt nemzeteinél egész külön irodalommá nőttek, nálunk pedig mindinkább szaporodnak. Bizonyára nem vagyunk távol azon időponttól, melyben kirekesztőleg csak a harczok és háboruk pusztitásait, a népek egymáselleni dulásait, a fejedelmek házi dolgait és a nagyurak viszontagságait fejtegető; ellenben a nemzetek tudományos, müvészeti, vagy iparos törekvéseit és föltalálásait, politikai intézményeit, vallásos fogalmait és végre társadalmi viszonyait mellőző régibb történelmi müvek az irodalom teréről végkép letünni fognak s a kulturai mozzanatokat nélkülöző történelmi müvek elavultaknak fognak tekintetni. Ezen szempontból, habár a közönségnek átadandó ezen munka nemzetünk maholnap ezeréves önállásának csakis az Árpád-korszakra vonatkozó századaival foglalkozik, s igy nemzetünk első müvelődési korszakának rajzát nyujtja, mégis a hazafias irányu müvelt közönség számára annyival inkább kedves szolgálatot teend az országos nevü jeles szerző, midőn az „Árpádkori müvelődésünk története“ czim alatt, a kéziratban készen lévő munkát, sok éví kitartó fáradozásainak méltó gyümölcsét, közrebocsátja, mivel nemzetünk fölemlitett első müvelődési időszaka valamint politikai, ugy müvelődési szempontból bevégzett önálló korszakot képez. Az egész munka körülbelül 50 nagy-nyolczadrét nyomtatott ivből fog állani. — Hogy az olvasó közönség a munka irányát és tartalmát legalább nagyjából ismerje, nagyhangzásu szavak helyett a mű egyes fejezeteinek czimeit ide iktatjuk: 1. Honfoglalás. 2. A vezérek korszaka. 884—997. 3. Az ősök pogány vallása. 4. A pápa főnhatósága. 5. A keresztesháboruk. 1096—1270. 6. Az arany bulla. 7. A mongolok és IV. Béla. 1235—1270. 8. A szerzetesek. 9. Tanügyünk az Árpádok alatt. 10. Szellemi tevékenység. 11. Közjogi állapotok. 12. Magánjog. 13. A városok. 14. A vármegyék. 15. Rendes néposztályok és népfajok. 16. Vallásfelekezetek. 17. Igazságszolgáltatás. 18. Kereskedelem, ipar és földmivelés. 19. Épitészet. I. 20. Épitészet. II. 21. Épitészet. III. 22. Szobrászat. 23. Festészet. 24. Hadszervezet. 25. Visszapillantás. E tartalomjegyzék némi fogalmat nyujthat az önmagában is értekes s mint hézagpótló — kétszeresen becses, terjedelmes, sokoldalu tartalmu műről, melyet midőn az összes müvelt közönség figyelmébe ajánlunk, nem kételkedünk, hogy az kivált Délmagyarországon

minden, a hazai történet iránt érdekkel viselhető intelligens egyénnél a legszivesebb fogadtatás hőn ohajtott tárgya fog lenni.

— A délmagyarországi muzeum ügyében, márczius 8-án tartott bizottsági ülésről, a „Délmagyarországi Lapok“ a következőket közlik: A délmagyarországi részek visszacsatolásának tervben volt évszázados ünnepélyét rendező összbizottságok 1879. évi ápril hó 3-án tartott közgyülésén a gyüjtések körüli további intézkedések megtételére, a muzeumra és a tervezve volt ünnepélyességre begyült pénzadományokra vonatkozó számadások megvizsgálására, a muzeum fölállitása és kezeltetése iránti módozatok, illetőleg szabályrendelet kidolgozására s ezen ügyben mindennemü további teendők végzésére egy bizottság választatott meg, mely ma tartá ülését. Ez ülés lefolyásáról a következőkben értesitjük t. olvasóinkat. Megjelentek az ülésre: Ormós Zsigmond főispán ur ő méltósága, mint küldöttségi elnök; Németh József püspök ur ő méltósága; Rácz Athanáz kir. tanácsos, alispán ur ő nagysága; Barách József kir. tanácsos, pénzügyigazgató ur ő nagysága; Nikolits Sándor, buziási Eisenstädter Ignácz, Deschán Achill, Strasser Albert és Áldor Imre urak, mint küldöttségi tagok; továbbá Dobó László ur, mint a muzeumra begyült adományok kezelője. Távollétüket elnök ur ő méltóságánál kimenteni kérték: Christian Antal pancsovai polgármester, dr. Szentkláray Jenő és Tatárczy Károly urak. Az ülés folyama alatt üdvözlő és kimentést kérő távirat érkezett: Boleszny Antal orsovai plébános és gróf Csekonits Endre zsombolyai nagybirtokos urtól. Ormós Zsigmond ur ő méltósága üdvözölvén a megjelent küldöttségi tagokat, az ügy legbensőbb szeretetétől átmelegitett beszéddel nyitotta meg az ülést. Ő méltósága mindenekelőtt röviden ismétli a centenáriumi ünnepély és a délmagyarországi muzeum ügyében történteket, kezdve az eszme megszülemlésétől. Hivatkozik az összgyülés által hozott azon határozatra, melynek folytán ma az ülést összehivta. Ezután előterjeszti azon hozzáintézett belügyminiszteri leiratot, melylyel az évszázados ünnepélyt rendező bizottság részéről a szegedi vizkárosultak javára fölküldött 500 frtért a rendező bizottságnak köszönet nyilvánittatik. Meleg szavakkal emlékszik meg Temes vármegye határtalan nagylelküségéről, melylyel a fölállitandó muzeum használatára egy megyei épületet ajánlott föl. Fölemliti, hogy a befolyt pénzeket önzetlen hazafisággal és lelkiismeretes pontossággal vezető Glasz János ur számadása szerint az ünnepély költségeiből 3177 frt 95 kr. maradt fön és a muzeum javára 7628 frt 80 kr. gyült be, mely összegek a temesi takarékpénztárban vannak elhelyezve. Az emlékérmekből 1 drb arany, 13 drb ezüst és 13 drb bronz érem maradt fön, melyeknek hováforditására nézve intézkedésre volna szükség. Ezután Rácz Athanáz királyi tanácsos, alispán ur előterjeszti hogy a belügyminiszter Temes megye azon határozatát, melylyel a létesitendő muzeum használatára az u. n. Wellauer-féle megyeházat fölajánlta, jóváhagyta. Mire a bizottság elhatározta, hogy az egybehivandó közgyülés előtt inditványozni fogja, miszerint Temes vármegye törvényhatósági bizottságához köszönő fölirat intéztessék nagylelküségeért. A Glasz János pénztárnok ur által beterjesztett számadások megvizsgálására Barách József kir. tanácsos, pénzügyigazgató és buziási Eisenstädter Ignácz urakból álló bizottság küldetett ki, fölkéretvén nevezettek, miszerint az eredményről elnök ur ő méltóságánál jelentést tenni sziveskedjenek.

Glasz János urnak elismerés és köszönet szavaztatott buzgóságáért, s fölkéretni határoztatott, hogy a számadásokat továbbra is vezesse. A fölállitandó muzeumra vonatkozó szabálytervezet kidolgozására Ormós Zsigmond ur elnöklete alatt Németh József püspök, Rácz Athanáz kir tanácsos, alispán, Török János polgármester, buziási Eisenstädter Ignácz, Strasser Albert urakból és lapunk szerkesztőjéből álló bizottság küldetett ki: mely küldöttség figyelmeztetni határoztatott, hogy itt nem a városunkban fönálló két muzeum segélyezéséről, hanem egy külön föl-állitandó muzeumról van szó, s erre nézve sziveskedjék javaslatot készitени. A további gyüjtések iránt a számadások megvizsgálására kiküldött bizottság fölkéretni rendeltetett, hogy a kiosztott és a már beküldött gyüjtőivekből kombinálva, a gyüjtésnek mikénti további eszközlése iránt véleményt adjon. A muzeum tervezetének készitésére megválasztott küldöttség megbizatott, hogy a fönmaradt emlékérmek hováforditása iránt szintén véleményt adjon.

— A Temes megye, Vinga és Fehértemplom városok levéltárában található legrégibb iratok. A közel két századon át török iga alatt nyögött déli országrész Temes megyéjének levéltára a török hódoltság előtti időből éppen semmit, a hódoltság alatti s az ez után következő időből pedig 1716. évig csakis egy, 1706. évben kelt, Sokolovits Theodor és István testvéreket érdeklő pátenslevelet tud hiteles másolatban fölmutatni, s ami irat az 1716-tól 1779-ig terjedő időszakból a megyei levéltárban van, az a visszafoglalás után életbe lépett vegyes katonai polgári, majd 34 év mulva kincstári, azaz tiszta polgári kormányzat idejéből való s ezen kormányzatok gazdászati intézkedéseire vonatkoznak; oly iratok tehát, melyek e megyének a magyar alkotmányon alapuló közigazgatására 1779. évig, midőn e megye az anyaországhoz tényleg visszacsatoltatott, világot vetnének, a megyei levéltárban nincsenek. Az összefüggő iratok és a megyei jegyzőkönyvek csak 1779-ben kezdődnek. — A Vinga rendezett tanácsu város levéltárában található legrégibb irat egy latin nyelven pargamenre irt szabadalomlevél, melyet „Lipót választott római császár, Német-, Magyar-, Cseh-, Dalmát-, Horvát- és Szlavonországok királya, Ausztria főherczege, stb.“ Bécsben 1690. évi április hó 6-án adott ki és melyet Viinga város lakosságának elődjei magukkal hoztak Romániából, midőn onnan kivándorolva, Vingán letelepedtek. Ezenkivül van még 5 drb cyrill betükkel irt és török aláirásokkal ellátott pergamen-okirat, melyeknek kelte azonban nem vehető ki. A városi jegyzőkönyvek 1742-ben veszik kezdetöket. — Fehértemplom rendezett tanácsu város levéltárában a legrégibb okirat, nem a hibás hivatalos közlés szerint 1792-ből, hanem 1778. év, julius hó 9-ről van keltezve.[1]) „Ez iratot“, — mond a fehértemplomi levéltárban jelenleg kutató Berecz Gyula, a „Délmagyarországi Lapok“ 80. számában, — „az 1796. évi csomóban, a Neukam nevü, helybeli születésü és organistának fölfogadott egyén szerződésének mellékleteül találtam, hol hivatkozással elődének javadalalmaira, neki ugyanazok biztositattnak. A nevezett okirat különben nemcsak azért nevezetes, mert a levéltárban a legrégibb, de még azért is, mert rajta ugyancsak egy eddig ismeretlen városi pecsétet is födöztem föl. Fehértemplom város pecsétje 1769-ben egy dombon álló, torony nélküli templom, annak jobboldalán a nap, és

[1]) Lásd Fehértemplom város levéltárában 1786. Polit. 58. számu okirat mellékletét.

lenn egy szőllőtöből állott T. W. K. G. S. (valószinüleg Teutsch Weisskirchen Gemeinde Siegel) fölirattal.[1]) A nevezett okmányon lévő pecséten azonban a templom mellett már torony is látható, mely, a rajz után itélve, a templomhoz épittetett és valószinüleg óraszerkezettel is el volt látva; erre enged következtetni a torony fölső részén látható ○ kör. A nap ezen pecséten is terjeszti sugarait, azonban nem a templom jobb, hanem a baloldalán; a szőllőtő helyett pedig (amint a pecsét ezen részéből kivenni birtam) hegyek láthatók. Az általam fölfödözött és most leirt pecsét körirata: TEISH WEISSKIRCHEN. Hogy ezen pecsét mely időből származik, azt határozottan állitani nem lehet, de valószinü, hogy akkor készittetett, midőn a templomhoz tornyot is épitettek. Ugyancsak ezen okirat bizonyságot és adatot szolgáltat arra nézve is, hogy az 1793 előtti időkben Fehértemplomban a város előljárói „Stadtrichterek“ voltak. A már többször emlitett okiratot Prech Adolf városbiró irta alá. Ilyen „Stadtrichter“-nek neve azonban eddigelé ismeretlen volt.[2]) Ugyancsak ezen okirat szolgáltat bizonyságot még arra nézve is, hogy Fehértemplomban nem 1779-ben,[3]) de már annak előtte is volt organista és egyházfi. Novák Wenczel, ki Szászkán tanitó és organista volt, állomását azonban Szászkán elhagyta, 1778. julius hó 9-én, kötött Fehértemplom szabadalmazott katonai község tanácsával szerződést (ez a légrégibb okirat tartalma) az organistai és egyházfi állomást illetőleg. Novák Wenczel tehát, ki Schweiger Frigyes innét távozó organista helyére jött[4]) ezen állomáson 1778-ban már legalább is a második organista volt. Ezen Novák Wenczelnek 18 éves fia Mihály különben később Temesvárott 1800-ban julius hó 1-től augusztus hó 30-ig terjedő időközben végezte a praeparandiát és ugyancsak Temesvárott nyert tanitói alkalmazást is.[5]) 1779-ben uj organista Fehértemplomba nem jött. Ezen egy okirat tehát, mint látjuk, négy részből is bir érdekkel. 1-ször a légrégibb, 2-szor egy eddig ismeretlen pecsétet, 3-szor egy szintén ismeretlen városbiró nevét mutatja és 4-szer bizonyságot tesz arról, hogy Fehértemplomban már 1778 előtt is volt organista.“ A fehértemplomi levéltár egyéb iratai, úgy a városi jegyzőkönyvek is, 1792-től kezdődnek.

— Uj barlang a Fehér-hegyen (Peatra Alba) Krassó-Szörény megyében. A Resicza-Ferenczfalvi országút mellett, ott ahol ezzel a Székelyből (Székul) kivezető ösvény találkozik, áll az oldalain görgeteg sziklatuskókkal behintett magas Fehér-hegy. A helytől kezdve, hol taval ama nevezetes római, ezüst érme — lelet találtatott, meredeken emelkedik a hegy csúcsa, a tulajdonképi „Peatra Alba“, melyen a jelenleg még hozzáférhetetlen barlang-torkolat tátong. Ugyanis ez épen a több ölnyi magas bérez-tető alatt, mely az erdőből messzire kitekint, mélyed az egyenes sziklafalba. E barlang hozzáférhetővé tétele és megvizsgálhatása végett az első lépések immáron megtétettek.

---

[1]) Lásd Böhm Lénárd Weisskirchen in seiner Vergangenheit und Gegenwart. I. melléklelét.

[2]) Lásd ugyanott 210 oldal.

[3]) Lásd ugyanott 69. oldal. Fölülről 12. sor.

[4]) Lásd Fehértemplom város levéltárát 1796 Polit. 59. szám.

[5]) Lásd Geschichte und Statistik des Volksschulwesens der kön. Freistadt Temesvár, von S. Hetzel. 180. oldal.

I. Tábla.

A Szalkay-barlang csepköves-képződményei.

2.

1 a.

1. b.

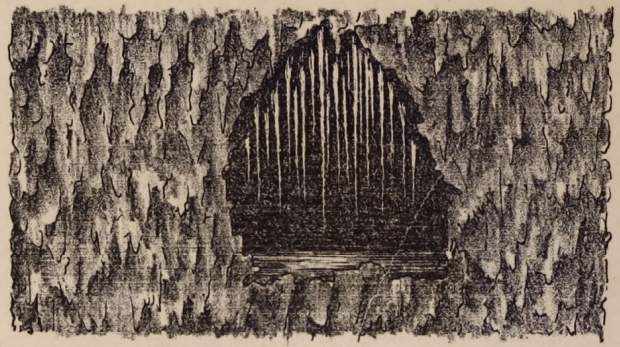

3.

Rajz. Dr Szalkay.

Melléklet az „Értesítő" VII. kötete 83. és 84. lajához.

Nyom. Beránek J. Temesvárott.

II. Tábla.

A Szalkay-barlang csepköves-képződményei.

2. (1/6 Nagys.)

3. (1/3 Nagys)

3. (1/3 Nagys.)

1.

4.

Rajz. Dr Szalkay.

Melléklet az „Értesítő" VII. kötete 84. lapjához.

Nyom. Beránek J. Temesvárott.

III. Tábla.

A Szalkay-balang csont-leletei.

7. (1/3 Nagys.)

2. (Egész nagys.)

1. (1/3 Nagys.)

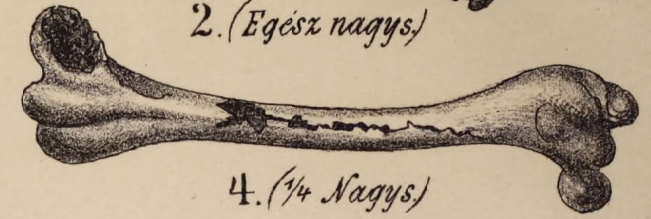

4. (1/4 Nagys.)

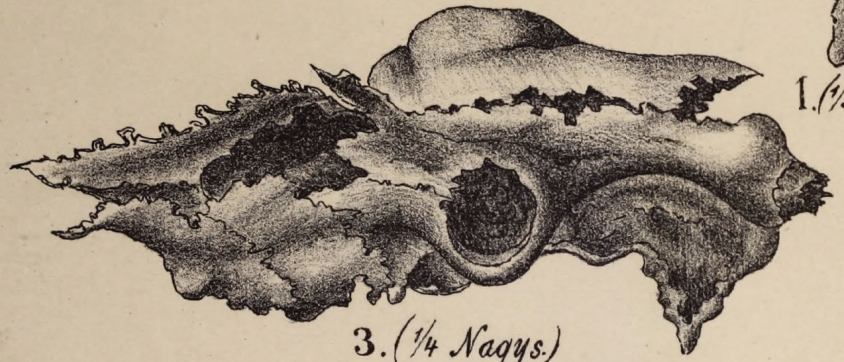

3. (1/4 Nagys.)

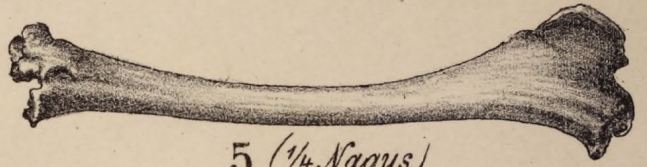

5. (1/4 Nagys.)

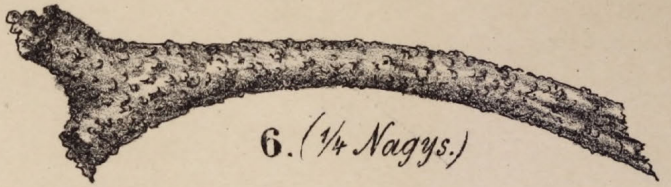

6. (1/4 Nagys.)

Rajz. Dr Szalkay.

Melléklet az „Értesítő" VII. kötete 84. és 85. lapjához.

Nyom. Beránek J. Temesvárott.

Figyelmeztetés

a társulat tagjaihoz!

Miután **Odor Samu** *társulati pénztárnoknak sokszoros felhivása a tagdij hátralékok befizetése iránt eredménytelen maradt, s a társulat kint heverő követelése tetemes, mintegy* **harmadfél ezer forint;** *a mult évi junius hóban tartott közgyülés utasitása folytán, a választmány elhatározta a hátralékok behajtását* **a legszigorubban** *foganatba vétetni, s a jövöre nézve azon tagoknak, kik tagdijaikat pontosan be nem szolgáltatják,* **a társulati „Értesitö" nem fog megküldetni,** *mely eljárás az alapszabályok értelmében azért nem zárja ki a további tagkötelezettséget. Különösen figyelmeztetnek tehát a hátralékosak, hogy kötelezettségeiknek* **f. évi április hó 30-ig** *annál bizonyosabban eleget tegyenek, mert ellenkező esetben* **a tagdij behajtás birói uton fog a legszigorubban eszközöltetni.** *A tagdijak* **Odor Samu** *társulati pénztárnokhoz Temesvár, belváros, megyeház küldendők.*

Temesvárott, 1881. április 15.

A társulati választmány.

Előfizetési felhivás

a

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI ÉRTESITŐ

1881-ik évi folyamára.

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat alapító s évdíjas tagjai az „Értesitő“-t tagilletményül kapják. A társulat tagja lehet minden történelemkedvelő honfi vagy honleány, 100 frt alapitványnyal egyszer-mindenkorra, vagy 5 frt évi tagdíjilletékkel, ha belépési szándékukat kijelentik Ormós Zsigmond társulati elnöknél, vagy Pontelly István titkárnál; a tagkötelezettség 3 évre terjed, de továbbra is fenmarad, ha a kilépési szándék kellő időben be nem jelentetik. Az „Értesitő“-t nem tagok is megszerezhetik évi 4 frt lefizetése mellett.

Kelt Temesvárott, 1881. januar 15.

Pontelly István,
titkár

Az „Értesitő“-be szánt mindennemű közlemények, reclamátiók, továbbá a történelmi és régészeti társulat részére felajánlott adományok s a társulatot érdeklő megkeresések a szerkesztő-titkárhoz, Temesvárott, Belváros, Seminarium, intézendők.

A történelmi és régészeti társulat temesvári s vidéki tagjai tisztelettel felkéretnek, hogy időközben változó lakásaikat a titkári hivatalban (Temesvár, Belváros, Seminarium) a füzetek pontos kihordatása és szétküldetése tekintetéből, bejelenteni sziveskedjenek, különben a régi lakhelyekre megküldött s kézhez nem vett füzetek nem fognak pótoltatni.

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat titkári hivatalánál megrendelhetők:

1. Történelmi és régészeti „Értesitő“ 1877. III. évfolyam II. III. IV. füzet.
2. Történelmi és régészeti „Értesitő“ 1878. IV. évfolyam II. III. IV. füzet.
3. Történelmi és régészeti „Értesitő“ 1879. V. évfolyam II. III. IV. füzet.
4. Történelmi és régészeti „Értesitő“ 1880. VI. évfolyam III. IV. füzet.
5. Történelmi és régészeti „Értesitő“ 1881. VII. évfolyam I. II. füzet.
6. Miletz János: Gizela királyné élete. 12 iv 8-ad rét. Ára 1 frt 20 kr.
7. Miletz János: Temes és Arad vármegyék történelmi és régészeti emlékei. Ára 30 kr.
8. Miletz János: Chronologiai adatok a magyar királyok tartózkodásáról Temesvárott. Ára 20 kr.
9. Miletz János: Temesvár hadászati jelentősége $4^1/_4$ iv. Ára 40 kr.
10. Miletz János: Torontál vármegye történelmi és régészeti emlékei. Ára 20 kr
11. Dr. Szentkláray Jenő: Torontáli őstelepek a Tisza mentén. Ára 30 kr.

Az „Értesitő“ megjelen évnegyedenként jan. ápr. jul. és okt. hónapokban.

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESITŐ.

A DÉLMAGYARORSZÁGI

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT

KÖZLÖNYE.

AZ IGAZGATÓ VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

PONTELLY ISTVÁN,

FŐTITKÁR.

KIADJA A DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT.

VII. ÉVFOLYAM. — III. FÜZET.

TEMESVÁROTT, 1881.
NYOMATOTT A CSANÁD-EGYHÁZMEGYEI KÖNYVNYOMDÁBAN.

TARTALOM.

A fehérhegyi (peatra-albai) római ezüst éremlelet Krassó-Szörény megyében. Ormós Zsigmondtól 105
A verseczi római vizvezeték. Milleker Bódogtól 121
Tárcza: Rendes havi választmányi ülés 1881. április 27-én. } Pontelly Istvántól 127
„ Rendkivüli választmányi ülés május 11-én } Pontelly Istvántól 131
„ Tizedik évi közgyülés junius 1-én. } Pontelly Istvántól 133
Egyveleg 151

M. ACADEMIA KÖNYVTÁRA

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESITŐ.

A

DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT

KÖZLÖNYE.

M. ACADEMIA KÖNYVTÁRA

III. FÜZET. 1881. JULIUS HÓ.

A fehérhegyi (peatra-albai), római, ezüst éremlelet Krassó-Szörény megyében.

ORMÓS ZSIGMONDTÓL.

Felolvastatott a délmagyarországi, történelmi és régészeti társulat X. közgyülésén. (1881. jun. 1.)

A mult 1880-ik évi augustus 4-kén megjelent „Pesti Napló“ esti kiadásában Ercsényi Kálmán neve alatt, a krassó-szörény-megyei Ferenczfalva községe mellett felmagasló Muntje Szemenik hegységnek Peatra Alba nevű legmagasabb csúcsán, egy szekuli bánya-munkás által állítólag talált nevezetes római éremleletről közlemény foglaltatott, mely a régészettel foglalkozó szakférfiak figyelmét méltán magára vonhatta, s következéskép az én figyelmemet is el nem kerülte.

Tudósitó a talált érmeket jó állapotuaknak Antoninus Piustól, vagyis időszámitásunk szerint a 138-ik évtől kezdve Aurelianus koráig, vagyis a 275-ik évig terjedőknek s oly nagy számban levőknek jelentette, hogy a vasuti főtiszttartóságnak egy nap 85 darab talált ezüstpénz lőn beküldve, s ezen felül a talált érmek a közelfekvő helységekben különösen Szekul, Ferenczfalva és Resicza községekben oly nagy számban vannak elterjedve, hogy azok potom áron áruba bocsátatnak.

Tapasztalásból tudva levén előttem, hogy régészeti leletek eseteiben a találók és a leletek birlalói a vásárolni kivánó jelentkező idegennel szemben bizalmatlanságból, féltékenységből, vagy leleteik túlbecsüléséből visszatartók szoktak lenni, hogy ily esetekben a lelet helyén hosszasb tartózkodás, s az emberekkel gyakoribb érintkezés vezethet csak czélra: miután mind erre nálam az idő hiányzott, a gyöngélkedő egészségével a nyári

napok tikkasztó hősége ellen, a ferenczfalvi magaslatok enyhe légkörében és bájos vidékén enyhülést kereső köztiszteletü Bonnáz Sándor püspök úr ő nagyméltóságához az éremlelet kapható darabjainak megszerzése végett kérelmemmel járulni annyival inkább elhatároztam, mivel ő excellentiájának a közügyek és különösen társulatunk érdekében mindenkor bőkezű áldozatkészége, legkisebb kétséget sem hagyott fenn az iránt, hogy kérelmemet nagylelküen a lehetőségig teljesiteni fogja.

Szerencsém van jelenteni, hogy ő excellentiája kérelmemet minden várakozást felülmuló készséggel teljesiteni kegyeskedett, egyuttal tudtomra adván: hogy a kérdéses római érmek nem a Muntye Szemeniken — Peatra Kozna — melynek örökhóval boritott csúcsmagaslata 5000 lábra tétetik, hanem Resicza és Ferenczfalva közt a régi út közelében fekvő hegyen találtattak, melynek északi magas meredek oldala Peatra-Alba név alatt ismeretes. Elnevezését ezen hegyoldal fehéres szürke mészkőrétegeitől nyerte.

A szekuli munkások, kik az érmeket találták, azokat maguk közt csakhamar elosztották, s azokon minél előbb túladni iparkodtak. Három nap alatt a közellevő szekuli és resiczai munkásoknak csak nem mindegyike néhány éremnek birtokában volt.

Ezen széthurczolás daczára ő excellentiája gondoskodásának a nevezetes leletből összesen 466 darabot megmenteni s beküldeni sikerült.

A nagy lelet tanulmányozásánál, a siglák és legendák megfejtésénél, s az érmeknek az imperatorok és császárnék nevei szerinti elkülönitésénél, a bécsi érmész Eckkel József következő latin munkáját használtam: Catalogus Musei Caesarei Vindobonensis, Numorum, Veterum. Distributus in partes II. quorum prior Moneta Urbium, Populorum, Regum, Altera Romanorum complectitur. Vindobonae 1779. mely munkában a lelet minden egyes darabját feltaláltam.

Azon érmeket, melyekről a „Pesti Napló“ érdemes levelezője emlékezik, önmagam nem látván, felölük itéletet nem mondhatok. Ercsényi úr állitása szerint e következő császárok érmei találtattak, ugymint: Antoninus Pius, Septimius Severus, Alexander Severus, III-ik Gordianus, Philippus, azután Geta és Aurelianus, a császárnékei közül pedig Julia Augusta, Julia Soemias, Julia Mammaea fordul elő és végre Mogatil Severa név alatt egy császárnőt emlit, kinek a történelemben nyoma nincsen. Az elősorolt császárok a legnemesb és legerkölcsösb római uralkodók közé tartozó Antoninus Piussal, vagy is idő-

számitásunk szerint a 138-ik évvel kezdődvén, a 275 évben Thraciában meggyilkolt Aurelianussal végződnek, ki tudvalevőleg legioit Daciából visszavonván, a Trajan által kezdeményezett római uralmat vidékünkön bevégezte.

Levelező úr közleményének hitelessége ellen azonban többoldalu alapos kételyek merülnek fel, melyeket a lelet valódi értékének megalapitása végett fölemliteni szükségesnek tartok.

A leletből birtokunkba jutott nagyszámu érmek után a római császároknak és császárnőknek egészen más névsora jön napfényre, mely névsor időszámitási rendben a következő: Marcus Aurelius (161—180.) — Faustina Junior az előbbeninek neje (140—175.) — Commodus (166—192). Septimius Severus (193—211). — Julia Domma Sever neje (173—217). — Caracalla (196—217). — Septimius Geta (198—212). — Elogabalus (218—222). — Julia Soemias az előbbeninek anyja (+222). — Julia Maesa Elogabalus anyósa (+223). — Alexander Severus (221—235). — Julia Mamaea Severus anyja (+ 235.) — Maximinus (235—238). — Gordianus III. (238—244). — Philippus pater (243 – 249). — Otacilia Severa első Fülöp neje (234—249) — és Philippus filius (244—249).

Ercsényi Kálmán úr közlése szerint tehát 10, vizsgálatom után pedig 17 különböző uralkodó császár és császárnő érmei léteznek a leletetben; s míg az előbbi föltevés szerint a pénzek a legiok elvonulása idejében Aurelianus alatt, vagy is a 275-ik évig, addig az én tapasztalásom szerint II. Fülöp vagyis a 249-ik évig, ásattak el valószinüleg a földbe, minthogy ezen mint legkésőbbi uralkodó érmeit fedezhettem csak fel. Antoninus Pius, s Aurelianus császárok a leletben egészen hiányoznak; ellenben Marcus Aurelius, Faustina junior, Commodus, Julia Domna, Caracalla, Elogabalus, Julia Maesa, Maximinus és Otacilia Severa a levelező által fölemlitettekkel együtt a leletben feltálaltatnak.

S a történelmi adatok daczára, melyeket Ercsényi Kálmán úr levelezésében fölemlit, mégis nem látszik a római történelemben és érmészetben azon kellő jártassággal birni, mely a lelet egyes darabjainak meghatározására mulhatlanul szükséges. Nem tudja ugyanis, hogy a tyrannus Caracalla, miután ifjabb fivérét szellemdús de erkölcstelen anyja Julia Domna karjaiban legyilkolta, uralomra jutván daczára annak, hogy Caligulát és Nerót kegyettenségeivel felülmulta, szintugy mint Avitus, kit az anyja Julia Soemias által pénzen megvesztegetett syriai legiók 14 éves korában Elogabal név alatt azért kiáltottak ki

császárnak, mivel mint papjelölt a napisten nevét viselte, a legjelesb római császárok egyikének, Antoninus Piusnak nevét használták érmeiken. Caracalla és Elogabalus nevek a római érmészetben elő nem fordulnak.

Ercsényi úr fölemliti: hogy az állitólagos Antoninus Pius-féle érmekből legalább 50-félét megkülönböztetett, és ezek hátlapjain Mars, Minerva, Ceres stb. istenségek alakjai voltak ábrázolva.

Az érmészet körülbelöl 500-féle érmet ismer Antoninus Piustól s igy levelező által ezen császártól állitólag látott érmek sokasága ellen kifogást tenni nem lehet; továbbá Antoninus Pius érmeinek hátlapjain Pallas, Victoria, Jupiter, Juno, Janus Apollo, Vesta, az Ariadnét átölelő Bachus, sőt Mars alakjaival is találkozunk ugyan, de Caracalla 285 féle érmeinek hátlapján Mars istenre vonatkozó ötféle változatossággal valamint Minervával is; Elogabalus 139 fajta érmeinél pedig Mars istennel szintén találkozunk, mely érmeknek előlapján a körirat nem Caracalla vagy Elogabalus nevét tünteti fel, hanem némi változatossággal leginkább M. Aurel. Augustus, Pius, Brit. Germ. stb. de mindég Antoninus neve olvasható, és miután a beküldött érmek közt Caracallatól 13, Elogabalustól pedig 31 darab van, — Antoninus Piustól pedig az egész leletben egyetlen darab sem fordul elő, Caracalla és Elogabalus neveit pedig Ercsényi úr nem is emliti, méltán lehet állitani: hogy az Ercsényi által Antoninus Piusnak tulajdonitott érmek Caracalla vagy Elogabalus érmei voltak. A temporum felicitas hátlapi körirat pedig, melyet levelező kirekesztőleg Antoninus Piusnak tulajdonit, a praetorianus önhatalmi császárok érmein gyakran előfordul.

A főlapon állitólag Motagil Severa Aug. körirattal ellátott érmeket Ercsényi úr az ismeretlen érmek sorába helyezi. Ezen állitása azonban szintén téves, mert nem Motagil, hanem M. (arcia) Otacil. Severa Aug. köriratot kell olvasnunk. Otacilia tudvalevőleg Fülöp császár neje volt, és a Concordia Augg. — féle hátlapi körirat kétféle veretü érmein fordul elő.

Ezek után áttérve a talált érmek birálatára, ezek időtani rend szerint következő eredményt tüntetnek fel:

I. Marcus Aurelius (161—180) db. 1; hátlapi körirata: Prov(identia) Deor(um) Tr. P. XVII. Cos. III. Az érem a 163-ik évben veretett.

II. Faustina junior Marc Aurel neje (140—175) különböző hátlapi körirattal, 2. Az egyik körirat: Concordia. A másik pedig: Junoni Reginae.

III. Commodus (166—192) különböző 3 darab. Az egyik darab hátlapján: Tr. P. III. Imp. II. Cos. P. P. — A másikon: Tr. P. VI. Imp. IV. Cos. III. P. P. — A harmadik darabon végre: Tr. P. VII. Imp. IV. Cos. III. P. P. olvasható.

IV. Septimius Severus Pertinax császártól (193—211) a gyüjteményben van 18 darab. Ezen császár idejéig a legszigorúbb próba sem birt ólom vagy czin vegyitéket az ezüst érmekben feltalálni, de Septimius Severustól kezdve az ezüst érmek is idegen ércz-vegyüléket nyertek. Septimius Severus 18 darab érmei 14 változatosságat mutatnak hátlapi köriratikban; ugymint:

1. Africa.
2. Arab Adiab Cos. II.
3. 4. Liberalitas Augg.
5. P. M. Tr. P. IV. Cos. III. P. P.
6. 7. 8. P. M. Tr. P. V. Cos. II. P. P.
9. P. M. Tr. P. XVIII. Cos. III. P. P.
10. P. M. Tr. P. XV. Cos. III. P. P.
11. P. M. Tr. P. XVII. Cos. III. P. P.
12. Restitulor Urbis. Maga a császár hadi ruhában három lábu oltáron égő láng felett jobbjában paterát, baljában pedig lándzsát tart.
13. Restitutor Urbis, más alakban t. i. Róma ülve előre tolt jobbjában Victoria szobrocskát, baljával hosszu lándzsát tart; oldalán paizs.
14. Miner(va) Vict(rix.)
15. 16. Vict(oria) Aug. Cos. II. P. P.
17. Securitas publica.
18. Marti pacifero.

Hogy az érmek hajdan a történelem tanui voltak, azt Septimius Severus Pertinax érmei is eléggé bizonyitják. A derék és rendszerető P. Helvius Pertinax császárnak a praetorianusok által történt legyilkoltatása után, Didius Salvius Julianus római rendőrfőnökkel, ki a praetorianusokat fejenkint 25000 sestertiákon vagy 1300 talléron megvásároltatta, valamint a galliai legiók élén levő D. Clodius Septinius Albinussal egy időben, az Illyriában tanyázó legiók által császárnak kikiáltatván, fegyverhatalommal kellett utat törnie a hatalomra, és miután keleten is a syriai legiók Pescennius Nigert Imperatorrá tették, majd az ellen kelle fordulnia, minek emlékéül az Arab. Adiab köriratu érem szolgál; majd Galliára tört Albinus ellen is, midőn elleneit legyőzvén, Marti pacifero tiszteletére veretto

érmeit. A béke helyreállta után a Restitutor Urbis czimet kétféle érmein adatta magának. Rómában az igazságszolgáltatást javitotta, és a tudományokat ápolta, minek bizonyitásául Minerva Victrix köriratu érmei szolgálnak. Végre hogy Africa volt szülő földe, ezt az Africa feliratos érem is megörökitette. Africa jelképe gyanánt elefánt bőrrel fedett nőt szemlélünk kalászokat tartva, lábainál oroszlánnal.

V. Julia Domna Septimius Severus második neje, Caracalla anyja, (173—217) kinek bukása után éhen halállal végezte ki magát, mert a megalázást eltürni nem tudta. A történetirók szellemdús, müvelt, de erkölcstelen nőnek ismerik. Érmeinek száma 14, melyek 11 féle változatosságot mutatnak. A hátlapi köriratok az érzelmek köréből két darabon: Pietas Augg. Egy darabon: Pietas publica, — három darabon Hilaritas — és egy darabon Pudicitia köriratot tüntetnek fel. Vesta, — majd Vestae Sanctae, — Venus Felix, — Juno Regina — és Diana Lucifera köriratu egy darab az olymp istennőinek tiszteletére veretett, — és végre a Saeculi felicitas meg Mater Deum (Deorum helyett) köriratu érmekkel saját női hiuságát szemléljük kielégitve. A Mater Deum köriratu érmen, a római hitrege szerint, a Magna Mater Deumnak tartott Cybele ülő alakját szemléljük, két oroszlán közt, melyek alatt a császárnő két fiát, Antoninus Bassianust, a Caracalla név alatt ismert császárt és Septimius Getat értette, kik azonban a történelem tanúsága szerint, szintúgy mint anyjuk, az ábrázolásnak meg nem feleltek, mert atyjuk Septimius Severus halála után, az idősb Bassianus ifjabb fivérét Septimius Getat, hogy vetélytársától szabaduljon, anyja karjaiban leszurta.

VI. Caracalla a Marcus Aurelius Antoninus nevet használta; (196—217) uralkodása alatt végzett zsarnoki kegyetlenségeivel és zsarolásaival Caligula és Nero méltó utóda volt, mig Macrinus a Praetorio főnöke őt orgyilkos módra le nem ölette, ki azután a legiók által hálából Imperatorrá kikiáltva lőn. Caracalla érmei főlapján, mint már fölemlitettem, saját arczképe felett Antoninus Pius körirattal élt.

Caracalla megszerzett 18 darab érmei szintén nagy, vagyis 17-féle változatosságra mutatnak.

1. Érme hátlapi felirata Liberalitas Augg.
2. Liberal. Aug. VIII.
3. Felicitas Augg.
4. Spes publica.
5. Vota Suscepta X.

6. Concordia Milit.

7. Moneta Aug. körirattal vannak ellátva. A római császárok a pénz moneta jelentőségét az által is növelték, hogy ezen elnevezést Juno egyik melléknevétől kölcsönözték. Moneta alakja az érmeken gyakran előfordul, és Caracalla érmén ugyan azon typicus alakjával találkozunk, melyet a többi császárok érmei is leginkább feltüntetnek. Matrona öltönyben állva, jobb kezében mérleget, baljában bőség szarut tart. A kedvelt istenségek közül: a

8. Venus vietrix.

9. Marti propugnatori és

10. Marti victori köriratokat szemléljük; a

11. számu Part. Max. Pont. Tr. P. IV. köriratu, a parthusok elleni hadjáratának emlékére lön verve, mely hadjárata egyébként az embertelen zsarnok legundokabb tettei közé tartozott, s igy az érem dicsősége helyett szégyenét örökitette meg. Nagy Sándor utánzója gyanánt kivánt szerepelni, s azon ürügy alatt, hogy a parthusok királyának leányát nőül akarja megkérni, Ctesiphonba hadakat inditott. Daczára annak, hogy a gonosz szándokát nem sejtő Artabanus király által ünnepélyesen fogadva lőn, a parthusokat orvul megtámadta, és Mesopotamiába visszamenetele közben az egész tartományt kifosztatta. A

12 és 13 számu egyenlő érmek Pontif.

Tr. P. VIIII. Cos. II.

14. Pontif. Tr. P. XIII. Cos. III.

15. P. M. Tr. P. XVI. Cos. IV. P. P.

16. P. M. Tr. P. XVII. Cos. IV. P. P.

17. P. M. Tr. P. XVIII. Cos. IV. P. P. Végre a

18 számu érmén, melynek hátlapján a napistent quadrigában szemléljük, P. M. Tr. P. XIX. Cos. IV. P. P. köriratot olvasunk.

VII. Septimius Geta Caracalla fivére, kit ez anyja karjaiban önkezével leölt (198—212), négy darab éremmel fordul elő.

Az egyik érem hátlapján Pontif. Cos. körirattal az álló Minervát szemléljük.

A 2-ik körirat: Pontif. Tr. P. Cos. II. Oltár előtt álló nemtő mez nélkül.

A 3-ik Liberalitas Aug. V. körirattal van ellátva.

A 4-ik érem végre Tr. P. III. Cos. II. P. P. körirattal bir.

VIII. Elogabalus (218—222). Az anyja pénzén megvásárlott zsoldos legiók által császárnak ifju korában kikiáltatván, Avitus neve helyett az Elogabalus nevet vette fel, melyre mint a napisten papjelöltje magát feljogositottnak hivé. Érmein azon-

ban ezen nevét nem használta, hanem mint Caracalla, úgy ő is, a jeles Antoninus Pius nevét bitorolta, és mint császár M. Aurelius Antoninus czimmel élt. Saját zsoldosai végre undorral szemlélték azon keletiesen dőzsölő életmódot, melyet ifjukora daczára folytatott, s a koronás napisten papot anyjával Julia Soemiassal együtt, a 222-ik évben legyilkolták.

Elogabalussal 32 darab érem 24-féle változatos hátlapi körirattal van a leletben.

Annak jeléül, hogy császárrá lett kikiáltatása daczára, előbbi papságának emlékét fenntartani törekedett, hat darab érmet háromféle változatos körirattal találunk, melyekben papi jelöltségét a hátlap mezőnyében előforduló csillag különösen jelezi.

Az 1. 2. 3. Summus Sacerdos Aug. köriratu három darabon a császár togában három lábu oltár előtt állva van feltüntetve, jobbjában paterát, a libatiok alkalmával a bornak az áldozat fejére vagy az oltárra öntésekor használni szokott edényt, baljában ágat tart.

A 4. Invictus Sacerdos Aug. köriratu érmen az áldozó császár lábainál az ökröáldozat is feltüntetve van.

A 6. 7. Sacerdos Dei solis Elogab. körirattal vannak ellátva.

A jelképes ábrákkal ellátott érmek következők: a 8 és 9-ik darab: Salus Antonini Aug. — a 10. és 11. Laetitia Publ. — a 12. Temporum fel. — mig a 13-ik egészen kiirva: Temporum felicitas. — A 14-ik Pax Augusti. — A 15-ik Libertas Aug. — A 16. Fides exercitus. — A 17. 18. és 19. Fides militum hátlapi körirattal birnak. A hitrege körébe vágó érmek következők: a 20. Mars Victor. — A 21. Victor(ia) Antonini Aug. és a 22. Jovi Statori köriratuak. Végre Elogabalus azon érmei, melyek uralkodása idejére vonatkoznak, e következők: a 23. 24. 25. és 26. P. M. Tr. P. II. Cos. II. P. P. körirattal, melyek mind a 219-ik évet s igy uralkodásának második évét jelzik; az ábrázolásokban majd Róma ülő és Victoria szobrocskát tartó alakjával, — majd oszlopfőre támaszkodó, baljában bőségszarut tartó, jobbjával pedig a lábainál levő földgömbre pálczával mutató, — majd ismét ülő és jobbjában ekerudat, baljában szintén bőségszarut tartó, végre pedig ágat mutató és haladó nővel találkozunk.

A 27. Imp. Antoninus Pius Aug. P. M. Tr. P. III. Cos. III. P. P. Elogabalus uralkodasának 220-ik évében veretett, és hátlapja a sugáros fővel ellátott napistent tünteti fel, a mint haladásában jobbját csillag felett a körirat P. — III. közt fölemeli és jobbjában ostort tart.

A következő 28. 29. 30. 31. és 32 darabok az Imp. Antoninus Pius Aug. mellett P. M. Tr. P. IV. Cos. III. P. P. körirattal birnak,s igy a 221-ik évre mutatnak, s a napistent, a haladó Victoriát, valamint oltárfelett áldozó vagy állva pálczát és bőség szarut tartó nőalakot tüntetnek szembe.

IX. Julia Soemias Elogabalus császár anyja, kivel a praetorianus katonák által a 222-ik évben egyszerre megöletett, neve két darab érmen fordul elő. A két darab érem egy veretü s hátlapján a következő köriratot olvassuk: Venus Coelestis. Az ülő istennő egy előtte álló gyerkőcznek almát nyujt.

X. Julia Maesa ugyancsak Elogabalus nagy anyja, Julia Domna növére, meghalt a 223. évben. Neve alatt 15 érem fordul elő, melyek ötféle hátlapi ábrázolást és köriratot mutatnak, mig a főlapon a császárnő hullámos hajzatu jobbra fordult félarcza egyenlően Julia Maesa Aug. köriratot mutat. A hátlapok változásai következők:

Nyolcz darabon Pudicitia körirattal ennek ülő jelképes nő alakja, három darabon pedig Saeculi felicitas körirattal s a mezőnyben egy csillaggal lángoló oltár felett paterát tartó nő van ábrázolva. A csillag, Isis istennő járuléka, a halhatlanságot s ez esetben valószinüleg Julia Maesa halhatlanságát jelképezte. Továbbá két darab hátlapján Vesta körirattal ezen istennő, egy darabon Juno Conservatrix és végre másikon Juno Augusta köriratok mellett a megfelelő istennők alakjai vannak kiverve.

XI. Alexander Severus (221—235), önmaga szelid természetű és müvelt volt, de uralomvágyó anyja Julia Mammäa tettei miatt Maincz alatt saját katonai által a táborban anyjával együtt legyilkoltatott, s a felbőszült katonák vezérüket C. Julius Verus Maximinust ruházták fel a császári hatalommal, ki szivjóságban és műveltségben elődénél hátrább állt, és csak testi erőben multa felül Severust. Maximinus alatt a katonai uralom azután tetőpontjára jutott.

Alexander Severustól 35 darab érem van a leletben, melyek hátlapjaikon 23 változatosságot mutatnak.

Négy darab P. M. Tr. P. Cos. P. P. körirattal a 222. évben veretett. Az ezen darabokon álló katonai alak jobbjában ágat baljában lándzsát tart, s a mezőnyben csillag van.

Hasonló köriratu három darab, nőalakot mutat, mely jobbjában pileust, baljában bőségszarut tart. Ezen három darab szintúgy mint a hasonló köriratu egy darab az oltárról fölemelkedő kigyót paterából etető Salus ülő alakját mutatja.

A kilenczedik 10. 11. és 12. darab egyenlően P. M. Tr.

P. II. Cos. P. P. körirattal ágat, és lándzsát tartó katona alakot tüntet fel, mig a 13. hasonló köriratu darab újra az ülő Salust mutatja a kigyóctetéssel. Mind ezek a 223-ik évből származnak. A 14-ik darab P, M. Tr. P. V. Cos. II. P. P. körirattal magát az oltár előtt áldozó imperatort tünteti fel tógában, mely érme a 226 évből származik.

A következő 15. és 16. darab P. M. Tr. P. VI. Cos. II. P. P. Az egyiken egy nő kalászokat és bőségszarut tart, lábánál modius állván, a másikon lándzsát és hadijelvényt vivő haladó harczos van ábrázolva. Ezen érmek a 227. évben verettek.

A 17. darab a 228. évből P. M. Tr. P. VII. Cos. P. P. körirattal van ellátva, mely egy harczost ábrázol lándzsával és paizszsal.

A 18. és 19. darab egyenlően P. M. Tr. P. VIII. Cos. III. P. P. körirattal. Az egyik darab balra haladó harczost ágat és lándzsát tartva, a másik pedig pileumot és lándzsát tartó nőalakot tüntet elő. Mindakét darab a 229. évre mutat.

Ha az elősorolt darabok köriratai Severus uralkodásának idejére biztos tájékozást nyujtottak, ugy a Libertas Aug. körirattal ellátott 20. és 21., valamint a két különböző veretü, de ugyanazon Virtus Aug. köriratu 22. és 23., mint az Abundantia Aug. körirattal ellátott 24., az Aequitas Aug. körirattal biró 25., a Salus és Spes publica külön köriratokkal vert 26. és 27., s a Pietas Aug. köriratu 28. darab a császár kegyességére, — az Annona Aug. köriratu 29. 30. és 31. darabok segélyezési hajlamára, — végre pedig a Fides Militum körirattal ellátott 32. és 33., a Victoria Aug. köriratos 34., és Marti pacifero köriratu 35. darab harczi vállalataira emlékeztetnek.

XII. A fiával Severussal egyszerre legyilkolt Julia Mamäa († 235) öt darab érmével találkozunk a leletben, melyek a következők: Két darabon a hátlapi körirat Juno Conservatrix. Három darabon a körirat Vesta, csakhogy az egyiken Vesta befátyolozva jobbjában palladiumot, a második és harmadik példányon e helyett paterát, jobbjában pedig mind a hármon lándzsát tart.

XIII. C. Jul. Verus Maximinus Pius (235—238.) Severust testi nagyságban felülmuló utóda neve alatt csak két érmet találunk, melyeknek hátlapi körirata: Fides Militum egyenlő, s az ábrázolás annyiban különbözik, mennyiben az egyik példányon nőalakot, a másikon pedig hasonlólag harczost harczi jelvények közt állva szemlélünk.

Az időszámitás szerint ezután következő Paulina császár-

nétól, C. Jul. Verus Maximus, M. Antonius Gordianus Africanus Pater és Filius, Balbinus és Papienus Maximus császároktól, kik hamar egymásután következve, rövid ideig uralkodtak és csak kevés érmet hagytak hátra, egyetlen egy darab sincs a leletben, de annál több van XIV. M. Antonius Gordianus Piustól, vagyis harmadik Gordianustól (238—244), kinek 256 darabra rugó érmei önmagukban egy szép gyüjteményt képeznek.

A P. M. Tr. P. II. Cos. P. P. hátlapi körirattal ellátott érmei közül, melyek mind a 239. évből származnak, két darabon jobbjában golyót, baljában pedig lándzsát tartó nőt, — öt darabon a fátyollal boritott császárt oltár előtt állva jobbjában paterát, baljában pedig jogart tartva, — egy darabon a haladó Victoriát, — kettőn katonajelvény mellett álló nőt, — egy darabon végre a jobbjában villámot, baljában pedig lándzsát tartó császárt álló helyzetben szemléljük.

A P. M. Tr. P. III. Cos. P. P. köriratu két darabon, melyek a 240. évből származnak, ujra az oltár előtt lefátyolozva álló s paterát és jogart tartó császár tünik szemeinkbe.

A P. M. Tr. P. IIII. Cos. II. P. P. köriratos 241. évből való érmekből kétfélék vannak a leletben. Az egyikféle tiz darabból áll, s ezeken a császár pánczélban állva, jobbjában lándzsát, baljában golyót tart. A másikféle négy darab érmen a félmeztelen Apollo ülve jobbjában ágat tart, mig baljával lantjára támaszkodik.

A P. M. Tr. P. V. Cos. II. P. P. körirattal ellátott érmek Gordianus uralkodásának 242. évében verettek. Az ily körirattal feltalált érmek két darabján ujra a félmeztelen ülő Apollót, nyolcz darabján pedig a pánczélos császárt golyót és lándzsát tartva látjuk.

A P. M. Tr. P. VI. Cos. II. P. P. hátlapi körirattal biró érmek a 243. évből származnak s ezek közül két darabon a félmeztelen ülő Apollo, négy darabon pedig a lándzsát és golyót tartó pánczélos császár van ábrázolva.

Gordianus ezen osztályzatu érmeiből végre van egy darab, melynek hátlapi körirata következő: P. M. Tr. P. VIII. Cos. II. P. P.; az érem hátlapja a félmezitelenül ülő Apollót tünteti fel. Fölemlitendő ezen éremről, hogy az Eckkel jeles müvében elő nem fordul; továbbá, hogy miután Gordianus az arabs származásu M. Julius Philippus testőrparancsnok által, ki utódja lőn, a 244. évben orozva meggyilkoltatott, s az ezen évben készült érmeken a Tr. P. siglái után VI vagy VII van feltüntetve,

ezen érem a 245. évre mutat, midőn Gordianus már nem volt életben. Az érem, mely fölapján a császár sugárkoronás félarcza körül Imp. Gordianus Pius Fel. Aug. körirattal ellátva van, valószinüleg a császár életében előre oly idő jelzésére készült, melyben már nem volt életben.

Ezek után az Augustusra vonatkozó Gordianus-féle érmekre átmenve, a Victoria Aug. köriratu három darabon az olajágat és koszorut tartó szárnyas Victoriát, — a Pax Augusti köriratos két darabon a béke alakját olajfaágat tartva, — kilencz darabon a Provid.(entia) Aug. körirat mellett a Providentia női alakját szemléljük, amint az előtte fekvő földgömböt pálczával érinti, mig baljában lándzsát tart. Az egészen kiirt Providentia Aug. köriratos öt egyenlő darabon a Gondviselés alakja a földgömböt jelképező golyót jobbjában tartja. — Ezután az Aequitas Aug. körirattal biró tizenegy darab az Aequitas alakját mutatja, jobbjában mérleget, baljában bőségszarut tartva. — A Liberalitas Aug. III. egyenlő feliratu tiz darab a Liberalitas álló jelképét labarumot és bőségszarut tartva tünteti fel. — Laetitia Aug. N. körirat mellett egyenlő ábrázolással tizenhét darab van a leletben. Laetitia női alakja állva jobbjában gyöngykoszorut tart, baljával pedig horgonyra támaszkodik. — Concordia Aug. körirattal hét darab van verve, melyeken Concordia ülve jobbjában koszorut, baljában bőségszarut tart. — A császár magas szellemi röptére mutató Oriens Aug. körirattal ellátott tizenkét darab, a teste felső részében a chlamissal takart különben mezitelen álló sugaras nap jelképét tünteti fel, jobbját fölemelve, mig baljában a földgömböt tartja. — A Virtuti Aug. köriratos tizennyolcz darab a farnesi Hercules alakját tünteti szembe. A farnesi Hercules név a szobor későbbkori birtokosától származik, mert eredeti képzése az athenaei Glykon szobrász müve. Hercules egészen mezitelenül jobb karját csípőjén tartva, baljával erős bunkójára támaszkodik. — A Virtus Aug. körirat tizenöt darabon, azonban némi eltéréssel szemlélhető, mert mig nyolcz darabon lándzsát és paizsot tartó harczost szemlélünk, addig hét darabon paizs helyett a harczos fölemelt jobbjában faágat tart, s a paizs az ő lábánál hever. — És hogy önmagának az örökkévalóságot mintegy biztositsa: Aeternitati Aug. köriratu érmeket veretett. Ezekből tizenkilencz darabot találunk a leletben. Ezen érmek veretésének ideje Eckkel szerint a 239. évtől halála évéig esik. A császár miut napisten sugárral környezett fővel, jobbját fölemelve, baljában golyót tartva szemben áll ezen érmeken. Mindezen második osztályzatu

érmeken Gordianus mint Augustus szerepel. Az Augustus czim a császárok örökölt mellékneve volt. Eredetére nézve az Augustus szó az Augur szónak leszármazása, a császár vallásos szentségét, sérthetetlenségét és magasztosságát jelentette. Octaviantól kezdve minden császár élt ezen elnevezéssel, ugy hogy az mindig a nevek után következett, mig az Imperator és Caesar elnevezések a neveket mindig megelőzték. M. Aurelius Lucius Verus († 169) ideje óta azonban gyakrabban történt, hogy az Augustus elnevezést a császár fiaira is, főkép ha ezek a kormányzatban részt vettek, szintén kiterjesztette. Ha az érmek feliratain több Augustusok értettek, ezek megröviditve Augg. vagy épen Auggg. siglákkal irattak.

A harmadik osztályzatba sorolt érmeit Gordianusnak a közviszonyokra vonatkozóknak lehet nevezni a hátlapjaikon feltünő köriratok után. Ilyenek a Felicit.(as) temp.(orum) köriratu négy darab, melyeken az álló nőalak jobbjában caduceust, baljában pedig bőségszarut tart. — A Saeculi felicitas körirattal ellátott hat darabon maga az imperator van kiképezve pánczélban állva, jobbjában lándzsát, baljában golyót tartva. — A Securitas perpetua köriratos érmek három különböző veretüek, mert habár az álló nő jobbjában lándzsát tartva baljával pedig oszlopra támaszkodva, alakitásában ugyanaz marad, de három darabon a körirat: Securit. perpetua; egy darabon: Securit. perpet; öt darabon pedig Securit. perp. van. — Hasonlólag a Fortuna redux körirattal ellátott érmeknek háromféle variansai vannak. Ezen körirat alatt tizenegy darabon ülő nőt szemlélünk jobbjával ekerudat, baljával bőségszarut tartva. Ugyanezen körirat s alakképzés mellett két darabon azon különbség tünik szembe, hogy az ülő nő széke alatt kereket látunk. Öt darabon végre a körirat: Fort. Redux, melyeken a nő széke alatt a kerék szintén szembe tünik. — A katonai hüségre emlékeztető Fides Militum körirattal három darab, — a katonai egyetértésre Concordia Milit.(um) vonatkozólag pedig négy darab van a leletben. — Végre a Pax Aetern.(a) körirattal biró egy darab, melylyel Gordián az örök béke iránti óhajtásának kivánt kifejezést adni, a béke jeléül ágat mutató és lándzsát tartó haladó nőt ábrázol.

Negyedik osztályba a mythologiai ábrázolásokat sorozzuk. Tizenhárom darabon a körirat: Jovi Statori. — Jupiter a Stator melléknevet Romulustól nyerte, ki ezen elnevezéssel imolát épittetett annak számára fogadalomból, hogy a szabinusok előtt futó harczosait megállitsa. Jupiter mezitelen alakja

jobbjában hosszu lándzsát, baljában pedig villámot tart. — Marti pacifero körirattal egyetlen példány van a leletben, mely a pánczélos harczistent haladó állásban jobbjában ágat, baljában pedig lándzsát és paizsot tartva ábrázolja. Rokon ezzel azon négy darab, melyek Mars Propug(nator) körirattal az ábrázolást eléggé kimagyarázzák. — Jovi Conservatori felirattal három darabot találunk. Jupiter Conservator, Soter vagy Servator melléknevei egyjelentőségüek s ábrázolásuk ugyanaz, mely a fentartó hatalmát jelképezi. Eckkel szerint ezen érmek a 238. évben verettek és Jupitert mezitelenül állva, vállairól hátul lecsüngő chlamissal ábrázolják, jobbjában villámot, baljában lándzsát tart s oldalán kisded gyerkőcz áll, kit köpenyével takar. — Victoria Aeterna egész körirattal öt; Victoria Aeter. csonkitott körirattal egy; Victor. Aet. megröviditett körirattal négy darab érem van a leletben ugyanazon egy ábrázolással, mely az álló Victoriát jobbjában paizsot, baljában pálmaágat tartva, s a földön ülő rabszolgát ábrázolva tünteti szembe. — Végre Romae Aeternae az örök város emlékezetére vert érmekből hat darabot találunk, melyeken a sisakos Roma ülve jobbjában kisded Victoria-szobrot, baljában hosszu lándzsát tart s oldalán a paizs hever.

XV. Philippus pater, Gordianus orgyilkosa s utóda (243—249). Uralkodása alatt a 247. évben Róma ezeréves fenállása nagy fénynyel megünnepeltetett. Uralkodása rövid ideig tartott, mert ugyanazon módon, mint általa Gordián, az uralkodástól Decius által megfosztva lőn, s a veronai csatában ugyancsak Philippus nevü fiával együtt halálát találta.

Philippus patertől 45 darab érem 15 változatossággal van a leletben. A köriratok többnyire ismeretesek s olyanok, melyek már Gordián által is használtattak. Ujak és különlegesen ezen császárra vonatkozók a következők: Adventus Aug. körirattal két darab van, melyek a császárt lóháton mint békitőt tüntetik szembe. Ezen érmek a 245. évben verettek, midőn ő a perzsa háboru befejezése után Rómába érkezett. — A Pax fundata cum Persis köriratu egy darab határozottan feltünteti, hogy az a Gordianus által kezdett s általa uralkodása kezdetén bevégzett háborura vonatkozik.

Az uralkodása idejét jelző érmek következők:

P. M. Tr. P. II. Cos. P. P. A császár ülve jobbjában a földgömböt, baljában a jogart tartja. Egy darab s ez a 245. évre mutat.

P. M. Tr. P. III. Cos. P. P. a 247. évről négy darab, caduceust és bőségszarut tartó álló nővel.

P. M. Tr. P. V. Cos. III. P. P. egy darab ugyazon ábrázolással, mely a 248. évet jelzi.

Az Aequitas Aug. köriratos kilencz, a Liberalitas Aug. körirattal ellátott két, a Fides Militum hátlapi körirattal biró egy, a Pax Aeterna köriratu szintén egy és végre a Romae Aeternae körirattal vert hét darab mind Gordianus idejéből ismeretesek. Gordián a Romae Aeternae körirattal biró érmeket valószinüleg az örök város közelgő, Philippus pedig (247) már valóban bekövetkezett ezeréves fenállásának emlékére verette.

Ujabb köriratu érmei következők:

Securit.(as) Orbis. ülő nő jobbjában lándzsát tart és fejével baljára támaszkodik, egy darab.

Salus Aug. három darab. Az álló Salus az oltárról fölemelkedő kigyót eteti, baljában lándzsát tartva.

Annona Aug. kilencz darab az ismert ábrázolással.

Fides exercitus körirattal egy és végre

Virtus exercitus körirattal két darab van ellátva.

XVI. Marcia Otacilia Severa (234—249), Philippus pater neje neve alatt hat darab érem van a leletben. Ezen hat darabból öt darabon Concordia Aug. körirattal ülő nőt szemlélünk, jobbjában paterát, baljában kettős bőségszarut tartva. A Pudicitia Aug. köriratu egy darab hátlapján magát lefátyolozó ülő nőt szemlélünk hosszu lándzsával,

XVII. Végre Philippus fia, Philippus filius (244—249) érmei vannak a leletben. A veronai csatában Decius ellen atyjával egy időben találta halálát. Neve alatt nyolcz érem van a gyüjteményben. Hat darab aversén M.(arcus) Jul.(ius) Philippus Caes.(ar) körirás olvasható. Octavian után, ki Julius Caesar fogadott fia és a Caesar melléknevet használta, a többi császárok is életükben ezen czimmel ruházták fel utódaikat. Mióta azonban Nero császár a Caesar czimet is felvette, azóta a császárok ezt rendesen, de azon megkülönböztetéssel használták, hogy nevüknek elébe tették, mig a trónutódok ezt neveik után használták. A Caesar czim előtt a Nob.(ilis) kifejezés is használtatott; és Eckkel épen a Principi Juvent.(utis) körirattal ellátott érmeknél, melyekből hat darab van a leletben, a Nob.(ilis) szót az avers köriratában fölemliti, e szó azonban itt hiányzik, minek folytán az avers körirata igy szól: M. Jul. Philippus Caes. Két darabon az avers körirata már igy hangzik: Imp. Philippus Aug., a revers: Romae Aeternae.

Ezen érmek valószinüleg szintén Róma ezeréves fenállásának emlékére verettek. A fiu Fülöp önálló császár nem volt, mert atyja élt, de mint látjuk később az Augustus czimet mégis használta.

Röviden összefoglalva az előadottakat, 17 császártól és császárnétól összesen 466 darab érem van a leletben, melyek 172 változatosságot tüntetnek fel, s időszámításunk szerint a 161. évtől kezdve a 249-ik évig terjednek, vagyis 88 évet foglalnak magukban.

Mondjunk hálás köszönetet Bonnáz Sándor püspök úr ő excellentiájának, hogy ezen értékes és régészetileg érdekes leletet az enyészettől áldozatkészen megmenteni kegyes volt.

Régészeti közlemények Verseczről.

Milleker Bódogtól.

I. A verseczi, római vizvezeték.

Versecz városa régiségének tanui közt első helyen az ott létezett vizvezeték említendő meg. Miután eddig ennek leirását még nem birjuk, legyen szabad ezt a jelen sorokban megkisérleni, mig szakavatottabb toll nem foglalkozandik vele.

Maradványokat, ezen égetett agyagcsövekből készült földalatti vizvezetékből, melyet a nép „Flóravezeték"-nek nevez és a törökök által készitettnek tart, még maig is láthatni több helyütt; és pedig a szőlőbirtokosak állitása szerint „Majdán" vidékén, Kis-Szredistye előtt; azután „Topolovo" tájékán, a második kőbánya irányában, a várhegy északi lejtőjén; és egy sekély mélyútban ugyanazon irányban a vár- és kápolnahegyek között lévő völgyszakadás: a „Postklinge", vagy más néven „Ördögárka" (Teufelsschlucht) előtt, az utóbbi hegy tövében, a kudriczi úttól körülbelül 220 lépésnyi távolra fölfelé. A két utóbbi ponton magam is constatáltam azok létezését. Azonkivül felfedeztettek ilyenek még a „városkert"-től északnyugati irányban huzódó és a várost helyenkint szegélyző árokban annak kitisztitása alkalmával[1]) és 1873. április havában pinczeásatáskor, a Seemayer Bálint-féle házban, a Dreilauffergasse, 472. száma alatt.[2])

A vezeték hengeralaku csöve 38 cm. hosszu, szétszedhető tagokból áll, melyeknek mindegyike összeilleszthetésök czéljából külön formálva és középfinomságu homokkal kevert kőragaszréteggel van bevonva. Egy ilyen csőtag belső szélessége az egyik végén 98 mm., a másikon pedig 127 mm., tehát amannál 29 mméterrel nagyobb. Maga a cső vastagsága szélesebb végén 16 mm., a másikán kevesebb. — 38 mmnyi távolságban a keskenyebb végtől van a cső körül futó 17 mm. magas, alsó részén 10 mm. és felső szélén 3 mm. vastag gyürü alkalmazva, melynek feladata: hogy az egyik tagnak a másikba való tulságos behatolását — és amannak

[1]) Az ahhoz közel lakó emberek állitásai szerint.
[2]) „Werschetzer Gebirgsbote", XIII. (1873. évf., 15. sz.)

egyenesre cziszolt széles vége szoros elzárásával, a vizkiszivárgást is lehetőleg megakadályozza. A tagok meglehetősen tiszta agyagból készitvék és élénk vörösre égetvék; belsejök pedig világos vörösösbarna mázzal, mely régiségének következtében már itt-ott kagylóhoz hasonló szinekbe játszik, van kibélelve, hogy vizhatlan legyen. A cső tagjai szabad kézzel vannak készitve s egyszerü vonásokkal diszitve, melyek helyenkint párhuzamos köralakban bekarczolvák. Igy a Seemayer-féle házban kiásott tagokon, 27 mmnyire a széles végtől egy, 15 mmnyire megint egy és a tag közepén szintén egy-egy kör volt észrevehető; azonban azok nem sorozhatók a tökéletesen sükerültek közé. A cső másik végén, a behatolást akadályozó karmantyútól annak közepe felé, szintén 10 és 20 mmnyi távolságra, két ilyen vonal látható.[1])

A kőragasz-burkolat, melylyel a vezeték ki van bélelve, — a csőtagok összeillesztése helyeinek szoros elzárására, s az agyagcsőnek a föld nedvessége behatolásától való megóvására szolgálván: — a hegyes vidéken, t. i. a vár- és kápolnahegyek tövében, körülbelül 30 mm. vastag; mig ellenben a síkságon, a Seemayer-féle pinczében, egy arasznyi széles vala. Ez utóbbi helyen a vakolatba téglatörmelék is volt keverve; de a hegyek oldalán, mint már mondám, csak nagymennyiségü, tiszta mész és középfinomságu homok képezte annak alkatrészeit; emellett minden ponton észrevettem, hogy a burkolat külső rétege tele volt közönséges csillámpala darabkákkal. Az egész vezeték: a cső, a vakolat és kőrészekkel együtt annyira megkeményedett idők folytán, hogy azoknak szilárdsága egyenlövé lett az itteni kőzettel. E miatt 1873-ban, a Seemayer-féle pincze ásatása alkalmával, lehetetlen vala két tagnál többet épségben megkapni: oly nagy ellentállást gyakoroltak a tömör egészszé vált vezeték egyes részei.

Földalatti lévén a vezeték, azon mélységet is, a melyben az a földben feküdt vala, megfigyelvén, azt kűlönbözőnek találtam; a hegység lejtőin ugyanis 1 dm. és 1 egész méter közt változik az; a síkságon ellenben 1 mnél is nagyobb. Aláfalazásból sehol semmit sem vehettem ki; azonban nincsen kizárva azon feltevés, hogy itt-ott ilyen csakugyan létezhetett, hogy megakadályozza az egyes részek süllyedését és az ennek következtében beállható töréseket.

---

[1]) Az egész csőtag leirását egy, a Seemayer-féle pinczéből került ép tag és néhány, a kápolnahegy tövéből származó töredék után adtam.

Keletkezéséről e vezetéknek az ottani nép ajkán egy igen szép monda kering, melyet 1859-ben Dr. Eissinger Ferencz, a Verseczen akkor létezett nyilv. alreáltanodának igazgatója, ezen intézetnek 5-ik évi „Értesitvényé"-ben közzétett. — Ezen mondának ujabb közlését, mely a vezetéket a törököknek tulajdonitja, annál kevésbé mulaszthatom el; mert az a vezeték eredetéről uralkodott véleményre egy ideig nagy befolyással volt. Az emlitett monda igy hangzik:

„1716-ban, midőn Mustapha basa Temesvárott beglerbégi méltóságot viselt, Verseczen egy török aga parancsnokolt, ki kegyes és nyájas bánásmódja által magának az egész lakosság bizalmát megnyerte. Ekkor Verseczen egy szép Flóra nevü oláh leány is virult, ki habár alacsony származásu vala, a mozlimek figyelmét, kivált a parancsnokét, magára vonta. A leánynak szegény, beteg szülei számára a szükséges ivóvizet az igen távolra eső, hegyi forrásból kelle hoznia, mely alkalommal az aga gyakran eljő vala a kúthoz, hogy tőle magának egy-egy ital fris vizet, vagy néhány szál virágot kérjen. Ő a leány szépsége és nyiltsága által elbájoltatván, egy napon hirül adja vala neki, hogy elhatározá magát, őt urnőjévé tenni, ha szüleit és keresztény hitét elhagyni és vele a török földre kivándorolni kész leend. Flóra, ki szüleit épugy tisztelé, mint hitét becsülé, oly határozottsággal és megvetéssel utasitotta vissza ezen ajánlatot, hogy a kikosarazott aga majdnem egészen reményét veszti vala a csinos oláh leány birtokába juthatni. De a mint az életben többször megesik, ugy győztek itt is végre a kigyó unszolásai. A leány az agát követni magát elhatározta, feltéve, hogy az a forrásvizet, melylyel ő akkor éltes szüleit már nem láthatná el, ezeknek lakásába bevezetteti. Ez valóban meg is történt. Azonban mielőtt a vizvezeték még tökéletesen elkészült volna, Flóra ugyanazon a helyen, a hol árulását szülein és hitén elkövette volt, villám által agyonsujtatott. Mondják, hogy az aga ezután nemsokára maga is a magyarok elleni, egyik csatában esett volna el"[1]).

Ezen monda alapján a vizvezeték eredete sokáig a törököknek tulajdonittatott. Igy egyebek között Stojacskovics Sándor határozottan emliti annak törökidőbeli keletkezését, azt történeti ténynek is állitván[2]), mit a legutóbbi időben még a

[1]) Id. Értesitvény 3. l. (Beiträge zur Geschichte der königl. Freistadt Werschetz von Fr. Eissinger.)

[2]) A. Stojacskovics: Denkschrift für den Grundstein z. d. Rathhause d. königl. Freistadt Werschetz sammt einem Beitrage z. Mongraphie derselben Stadt. Versecz, 1859. 8. l.

verseczi helybeli lap is támogatott. De már Eissinger, a monda közlője, kételkedik annak igazságán, mondván: „a tulajdonképeni historia, azon józan istennő, ki egy félig elrongyolt okiratot többre becsül, mint a poézis minden kincseit, makacsul kétségbe vonja ama vizvezeték ilyetén keletkezését“ stb[1]). Az elsők, kik vezetékünk római eredetét határozottan kimondották, Böhm Lénárt[2]) és Ilics Lukács[3]) voltak; őket követte Miletz János[4]). A mult nyáron, hires hazai archaeologusunk, Torma Károly is, délmagyarországi régészeti utazása alkalmával megnézvén az egyes, említett csőtagokat, szintén igy nyilatkozott.

A vezeték török eredetét, mint azt az első pilanatra láthatjuk, megczáfolja annak szerkezete. Römer Floris „Műrégészeti „Kalauz“-ában[5]) ugyanis azt mondja a hypocaustumoknál alkalmazott fütőszerkezethez használt üres cserepek megemlitésénél, hogy ilyen hengeridomu, a végükön szorosan egymásba összeillő csövek, vizvezetéseknél is használtattak, hivatkozván arra, hogy ilyenek a budai Lukácsfürdőnél és a patyi forrásnál is előfordultak. Ezeknek a rómaiak általi készitésére mint bizonyiték, még az azon vidéken előforduló éremleletek is felsorolhatók.

Az 1856. évben, az első („Postkling e“-ben levő) kőbányában, mely a vizvezeték fölött van, 5. db. római pénz találtatott[6]). Mindjárt a következő évben ott ismét 4 érmet találtak, melyeknek egyike a középkorból való és velenczei volt, de a többiek római eredetre mutattak. A találó egy verseczi lakos volt, ki ott kőtöréssel foglalkozott; az idő: junius hava volt. Rómaiak voltak a következők:

1) Egy ezüst érem, előoldalán e körirattal: Divus Antoninus s az ezen császár mellképével; a hátsó lapon római sas kiterjesztett szárnyakkal és pálmaággal csőrében. A (Antoninus uralkodott 138—161 Kr. u.)

2. Egy korinthiai érczből készült érem, melyet Constantinus Aug. veretett Licinussali háboruja után. Az aversen a császár sisakos feje; a reversen pedig egy áldozó-oltár, melyen a világgömb nyugszik, e felirattal: Votis. XX., látható. A hátsó

---

[1]) Id. Értesitvény u. a. l.
[2]) Böhm L. Délmagyarország k. történelme, I. k., 368. l. 4) jegyz.
[3]) Mittheilungen der k. k. Cent.-Comm. z Erforsch. u. Erhalt. der Baudenkmale. X. (1865.) évf. XXXIV. l. (Archäologische Funde in Banat von Lukas Ilics.)
[4]) Miletz J.: Temes- és Arad vármegyék tört. és rég. emlékei. (Kül. ny.) 12. l.
[5]) Römer Fl.: Műrégészeti Kalauz, I. k., 89. l.
[6]) Böhm L.: Délmagyarország k történelme id. helyén.

lap körirata: beata tranquillitas. (Constantinus uralkodott: 324—337 Kr. u.)

3. Egy rézérem; az előlapon egy sisakkal födött fej e körirattal: Maximinus Nob. Caes.; a hátsó oldalon lépdelő római katona e körirattal: Virtus Augg. et Caesar. nost. (Gaius Julius Verus Maximinus, született thraciai volt, ki mint pásztor katonának állván, 235-ben Kr. u. a hadsereg által császárrá kiáltatott, 238-ben azonban saját katonái által Aquileja mellett meggyilkoltatott.)

Bizonyos „K. úr", ki ezen érmek megtalálásánál véletlenül jelen volt, megvevé azokat és a volt pancsovai cs. k. katonai alneveldéhez küldé, melynek akkori házikáplánja, Ilics Lukács, működésének rövid tartama alatt, fáradhatlan buzgalommal és tekintélyes pénzáldozattal, valóban szép és számra, valamint értékre nézvre figyelemre méltó érem-gyüjteményre tett szert[1]).

Véletlenül történt felfedezések, leletek és az általam eszközölt kutatások szerint, ezen vizvezeték kiterjedése ez volt: A Kis-Szredistye előtti „Majdán" vidékétől kezdve, a várhegy lejtőjén, a kudriczi ut fölött elnyulva, a „Postklinge" nevü szakadékon át, a kápolnahegy tövénél, a város felé kanyarodott az. Hogy a fentnevezett helyeken constatált maradványok egymással összeköttetésben voltak, és az „Úri utcza" északi részében létezett római castrumhoz[2]) vezettek, tehát egységes vezetéket képeztek, az azoknak irányából és fekvéséből is felismerhető. A várhegyről a „Postklingén" át, a kápolnahegy tövéhez irányuló vonalon, az utóbbi vidék felé való esés vehető észre; de a sikságon nem csak ez, hanem még a nyugati irány is meghatároztatott.

A vezeték czélja kézzelfogható: t. i. a római Versecznek vizzel való ellátása; vagyis a verseczi hegyek északi forrásdús oldalain felfogott viznek, a castrum helyőrsége és esetleges lakói számára, kiknek a vidék mocsáros volta miatt alig lehetett jó ivóvizök, közvetitése.

Az egész vezeték maradványainak benyomása olyszerű az emberre nézve, mint valamely műve az épitészethez jól értő oly népnek, mely hatalmas eszközök felett rendelkezvén, gonddal és kitartással jár el, hogy gyakorlati czélját elérhesse. Azért nem is képzelhető, hogy bármely barbár nép, kivált a törökök

[1]) „Werschetzer Gebirgsbote", I. (1857.) évf., 20. sz.
[2]) Ezen castrum helyfekvésének meghatározását Torna Károlynak köszönjü k.

voltak volna annak készitői; miután ezek épitészeti tevékenységéről a mi vidékünkön nem tanuskodnak sem romok, sem pedig a történet. Csak a római legiók, melyek egyformán ügyesek voltak mind az út,- mind a vár- és a vizépitészetben, és melyeknek másfél százados itt tartózkodásuk alatt elég idejök volt még maradványaiban is tiszteletet gerjesztő művet teremteni, lehettek annak alkotói. Sajnos, hogy a csőtagok bélyeggel nincsenek ellátva, hogy meghatározhatnók a legiót, vagy az auxiliaris csapatot, melynek a vezeték keletkezését köszöni.

Mondják, hogy a r. kath. temető mögött, jobbra a hegyre vivő keresztuttól, szintén ilyen vezeték maradványait fedezték volna fel; de erről biztos tudomást nem szerezhettem magamnak; sőt személyes kutatásaim a helyszinen is eredménytelenek maradtak. De ha az csakugyan igaznak bizonyulna, akkor szerény véleményem szerint, egy másik vonallal volna dolgunk, melynek czélja az lehetett, hogy a verseczi hegy déli oldalán összegyüjtött forrásvizeket a fent leirt vezeték végpontjához vezesse.

Ezek feljegyzéseim a verseczi római cserépcsöves vizvezetékről, mely eddig a régészeti és történeti művekben emlitve ugyan többször volt már, de melyből maradványokat még egy muzeum vagy gyüjtemény sem bir; csak a verseczi polgári iskolánál őriztetik a közelmult idők óta 2 csőtag, melyek a kápolnahegy lejtőjén levő mélyútból származván, polgári iskolai tanulók által ez emlitett intézetnek lettek ajándékozva. Különben tettem már lépéseket, hogy társulati muzeumunkban, mint illetékes helyen, szintén legyen legalább egy ép csőtag azokból elhelyezve.

TÁRCZA.

A „Délmagyarországi történelmi és régészeti társulat“ rendes havi választm. ülése, április 27-én.

Elnök: Rácz Athanáz alelnök, királyi tanácsos és alispán.

Jelen vannak a választmányból és a társulati tagok közül: Pontelly István főtitkár, Varjassy Árpád titkár, Odor Samu pénztárnok, dr. Niamessny Gyula ügyész, Déschán Achill, Horváth Pius, Korbonics János, Krinitzky Ferencz, dr. Laky Mátyás, dr. Lőwy Mór, Marx Antal, dr. Wolafka Nándor. Vendégekül: nők és középiskolai ifjuság.

Elnöklő Rácz Athanáz ur ő nagysága kijelentvén, hogy elnök ő méltósága, Ormós Zsigmond főispán ur, városunkból való hivatalos távolléte miatt, az ülésen meg nem jelenhetett, a gyülést megnyitottnak nyilvánitja.

Erre Varjassy Arpád titkár által a márczius havi választmányi ülés jegyzőkönyve fölolvastatván és hitelesittetvén:

Pontelly István terjeszti vala elő következő főtitkári jelentését:

Tisztelt választmány!

I. Jelen gyülésünk alkalmával legutóbbi függetlenségi harczunknak egyik becses ereklyéjét vagyok bátor bemutatni. Ezen ritka értékü tárgy, a magyar honvédek korháza főápolónőjének hivatalos pecsétnyomója, melyet tek. Ternajgó Caesar, új-aradi gyógyszerész ur, társulatunk tagja és muzeumunknak már több izben különböző érdekes leletekkel megadományozója, elnök ő méltóságához egy levél kiséretében küldött be, melynek lényeges sorai a következők:

„Aczél pecsétnyomó, mely, mint a föliratból látható, az 1848/49-dik évi szabadságharcz korszakában, az összes magyar tábori kórházak főápoló nőjének hivatalos használatára készült.

Ezen ereklye nagy hazánkfiának, Kossuth Lajosnak nővére, férjezett Meszlényi Zsuzsánna urnő ő nagysága használatában volt és a magyar haderő feloszlása alkalmával Radnán, atyám Ternajgó József gyógyszerész házánál feledékenységből az iróasztalon hagyatott akkor, midőn ő nagysága a világosi fegyverletétel előtt mintegy tizenhárom nappal, Radnáról Nagyváradra távozott, hova őt, a szintén atyám házánál szállásolt Rutkay úr és ennek neje, továbbá Zsulyávszkyné, Kossuth Lajos nővérei, valamint ezeknek és Meszlényinének

gyermekei, ugy Kossuth Lajos édesanyja, végül Jubal, a nevelő, egy angol nevelőnő és több kiséret követte.

Kötelességszerüleg megemlitem azt, hogy eme nagybecsü ereklyének illetékes kézhez való szolgáltatása ötletéből 1878. október 10-én Kossuth Lajos nagy hazánkfiának rendelkezését oly értelemben bátorkodtam kikérni, hogy hallgatag belenyugvása esetén azt a legjobb czélra fordithassam; mire nézve legjobb meggyőződésem szerint buzgó, hazafias kötelességet vélek teljesiteni, midőn ezen ereklyét annak, a „Délmagyarországi történelmi és régészeti társulat“ évkönyvében leendő megörökitése végett, méltóságos Ormós Zsigmond főispán urnak, a „Délmagyarországi történelmi és régészeti társulat“ alapitó-elnöke kezeihez szolgáltatom. — Uj-Aradon, 1880. október 8.“ stb.

E pecsétnyomó 9.5 cm. magas. Fogantyuja a pecsétlaptól amannak közepe felé vékonyodó s innen, mint az alsó vége felé, a tetejéig is. 0.3—0.5 cmnyire szélesedő, hosszudad, összögellő, nyolcz lap alakban van construálva. A tojásdad-alaku pecsétlap hosszabb tengelye 2.9 cm., a rövidebb 2.4 cm. A pecsétlap szélein körülfutó, gyöngysoros kerülék ezen föliratot zárja körül:

„A tábori hórházak főápolónő pecsétje.“

A pecsétlap belső kerülékének nagyobb tengelye 2 cm., a kisebb 1.5 cm. hosszu. A hosszabb tengely egyik végén „Bizzál benne“ föliratu felhőkből egy kar nyulik ki, kezében csészével, melynek benseje felé a földről kőrösfa mellől, háromszoros gyürűbe kanyarodó kigyó nyujtja ki fejét.

Az egész pecsétnyomó tömör aczélból van öntve és lapja minden alakzata a legmüvészibb finomsággal bemetszve.

II. Éremgyüjteményünk a következő példányokkal gyarapodott:

a) A Schwerer vám- és pénzügyőri fölügyelő ur által Pancsován vettek és beküldöttekből:

1. Egy római, Vibia családbeli, ezüst denár. — Avers felén balra néző, födetlen fő, az előlap jobboldali szélén Pansa fölirattal. A reversen egy hadi alaktól hajtott quadriga.

2. Római, köztársasági, ezüst denár. — Az előlapon a sisakos Róma feje, mögötte X. betű, azaz: 10 as. — A hátsó lapon Jupiter, quadrigát hajtva.

3. Római, Tullius családi ezüst denár. — Az aversen a sisakos Róma feje, a lap jobb szélén M. és Róma fölirattal. — A reversen a szárnyas Victoria quadrigát hajt, balkezében pálmaágat tartva. A lovak első lába alatt: X. Alul: M. Tullius.

4. Vespasianus ezüst denára. Az előlapon a császár babérkoszorus feje. — A hátsó lapon ülő alak, mely a fölirattal egyetemben, nem vehető ki tisztán.

5. Caracalla ezüst denára. Avers: a császár babérkoszorus feje körül: Imp. Antoninus Pius Aug. — Revers: A napisten koszorus fejü egész, mezetlen alakja ezen fölirattal: P. M. Tr. P. III. (?) Cos. III. P. P.

6. Avers: A császár babérkoszorus feje, körülötte: Imp. C. M. Aur. Sev. Alexander Aug. — Revers: kezében csészét tartó és az oltár fölött áldozó császár egész, álló alakja. Körirat: P. M. Tr. P. V. Cos. II. P. P. Ezüst denár.

7. Avers: Imp. Gordianus Pius. Fel. Aug. A császár fején sugárkorona. Rovers: Securit. Perp. A biztosság jobbra néző és keresztbe tett lábakkal álló istennője, jobbjában dsidával, balkezével oszlopra támaszkodva. Ezüst denár.

b) Rosenthal Károly cs. kir. 13. sz. huszárezredi főhadnagytól egy ezüst emlékérme, mely az 1848-ki milanói köztársaságtól kétezer példányban veretett. A kikiáltása után csupán 24 óráig fönállott ezen köztársaságnak az oda rögtön bevonult Radetzky vetett véget. Az emlékérme, melynek belseje üres, két egymásba csavarható részből áll. Az avers-lapon a szakadság istennője, hármas, bástyatornyot képező fejdiszszel, állva, balra néz és jobbjában dsidát tart; bal karját kiterjesztve, kezével előre mutat. Körirata: Italia libera* Dio lo vuole. Alul: M., a veretés helye. A revers-oldalon két részből kötött cser- és babérkoszorúban: 5 lire italiane. A körirat: Governo provisorio di Lombardia.

Az érme belsejében, annak jelentőségével ellentétesen, az absolutismus alatt colportált képeken ismeretes „Wir" aláírásu triás, t. i.: Windischgrätz, Jellacsics és Radetzky daguerrotyp képe rézkörlapon, üvegkörlap alatt van elhelyezve.

c) Mayer Lipót volt temesvári polgár és háztulajdonos örököseinek adománya:

1. Egy két lapból összeforrasztott, belül üres, ezüsttalér-formáju emlékérme. Az aversen I. Lipót császár franczia-parókás, babérkoszorus, mellvértes mellképe. Ennek körirata: Leopoldus. D: G; Rom: Imp: S: A: G: H: B: Rex. A reversen csillagsáncz-részlettől keritve, melynek középrésze tetejére egy makk van vésve, Augsburg városának tizennyolcz kimagasló toronynyal diszes egyik épületsora látszik. Körirata: Augusta Vindelicorum. A csillagsáncz-részlet alatt meander virágtól keritett oszlopfej két oldalát kétfelé osztva: 1642.

2. I. Leopoldnak magyar huszasa. — A.: I. Leopoldnak, mint az előbbin, mellképe. — R.: Patrona Hungariae köriratu Mária-képpel.

3. XIII. Lajos franczia király 1660-ki ezüst tizese.

4. III. Zsigmond lengyel király 1614-ki ezüst garasa.

d) Stancsa Gyula k. reáliskolai tanártól;

1. Egy római ezüst denár. A.: Imp. Caes. M. Ant. Gordianus Aug. A császár sugárkoszorus feje. R.: jobbraálló hadfi, baljában dsidával, jobbjában földnek szegzett karddal. Körirata: Virtus Aug.

2. Kétpengőforintos Kossuth-bankó.

e) Wolafka Antal ügyvédjelölt urtól:

1. I. Leopold 1705-ki osztrák, három, ezüst krajczárosa.

2. Tizforintos Kossuth-bankó.

3. Ötforintos Kossuth-bankó.

4. Harminez pengőkros Kossuth bankó.

f) Berger Jakab VI. osztályu tanulótól:

Egy török rézpénz.

g) Rech Mihály VI. osztályu tanulótól:

Mária Terézia és I. Ferencz idejebeli rézkrajczárosok.

III. Könyvtárunk gyarapodott a „Magyar Tudományos Akadémia“ részéröl adományozott következő „Értekezések“-kel:

a) VI. k. II. sz. — Nagy férfiak szerepe a történelemben. — Zsilinszky Mihálytól. Budapest 1880.

b) VI. k. III. sz. — Kazinczy Gábor irodalmi hatásáról. — Jakab Elektől. Budapest. 1880.

c) VI. k. IV. sz. — Emlékbeszéd Urházy György fölött. — Szilágyi Sándortól. Budapest. 1880.

d) VI. k. V. sz. — Palaczky Ferencz emlékezete. — Zsilinszky Mihálytól. — Budapest 1880.

e) VI. k. VI. sz. — A nemzetgazdaságtan és módszere. — Dr. Weisz Bélától. Budapest. — 1880.

f) VI. k. VII. sz. — A magyar jogi műnyelv kérdéséhez. — Bakos Gábortól. — Budapest. 1880.

g) IX. k. I. sz. — A tervezett négyes szövetség: Ausztria-, Orosz-, Franczia- és Spanyolország közt 1787—1790. — Wertheimer Edétől. — Budapest. 1880.

h) IX. k. III. sz. — Jelentés a gyulafehérvári káptalan levéltárában tett kutatásokról. — Szilágyi Sándortól. — Budapest. 1880.

Midőn ezzel jelentésemet a tisztelt választmány elé terjesztem, kérem annak szives megfigyelését.

A főtitkári jelentésnek helyeslő tudomásulvétele után:

Odor Samu adta szokásos, tüzetes kimutatását az egyesület vagyoni állapotáról, melyből kitünt, hogy 180 frt 20 kr. költekezési készleten kivül, 3163 frt 80 krnyi tartaléktőke-alap van kezelése alatt gyümölcsöző leg elhelyezve.

A közelismeréstől kisért pénztári jelentést követte:

Pontelly Istvánnak: „A bronz-kor elleni mozgalmak“ czimü, még februárban megkezdett tanulmánya bevégző fölolvasása. A főtitkár ezen értekezésében főleg a németeknek a bronz-kor ellen fölhozott technicai érveit és az északi tudósoknak azok elleni védekezését ismertette.

A zajosan megéljenzett előadás érdekes eszmecserére adván alkal-

mat, a fölolvasó ezen ügynek hazánkban, mint más cultur-országban való állása ismertetésére is, — szóbelileg kiterjeszkedett.

Miután még muzeumunknak adományaikkal való pártfogói, u. m. Ternajgó Caesar és Schwerer János, Rosenthal Károly, Mayer Lipót örökösei, Stancsa Gyula és Wolafka Antal uraknak; ugy Berger Jakab és Rech Mihály gymnasiumi tanulóknak — jegyzőkönyvi köszönet szavaztatott:

a nagygyülés programmjának kidolgozására kiküldött bizottság elkészitett tervének végmegállapitása, az elnök ur ő méltósága által meghatározandó gyülésre halasztatván:

elnöklő királyi tanácsos, alispán ur az ülést, inditványok nem tétetvén, bezárta.

A „Délmagyarországi történelmi és régészeti társulat" rendkivüli választmányi gyülése.

Elnök: Ormós Zsigmond főispán.

Jelen vannak a választmányból és a társulati tagok közül: Pontelly István főtitkár, Varjassy Árpád titkár, Odor Samu pénztárnok, dr. Niamessny Gyula ügyész, Barách József, Dobó László, Horváth Pius, Kapdebo Ferencz, Korbonics János, Rácz Athanáz, Róth Nándor; mint vendég: Szőcs János.

Elnöklő főispán ur ő méltósága a gyülést megnyitottnak nyilvánitja. Beszédében hangsulyozza, hogy a jelen rendkivüli választmányi gyülés kizárólag a nagygyülés mikénti megtartása módozatainak megállapitása végett lőn a mult havi rendes választmányi ülés által, melyen ő megjelenni hivatalos távolléte miatt akadályozva vala, a mai napra kitüzve; fölszólitja tehát azon bizottságot, mely a nagygyülés programmjának kidolgozására még márczius hóban kiküldetett s melynek programmja az előbbi években, mert május havában a nagygyülésre teendő készületek miatt nem szokott rendesen választmányi ülés lenni, mindig áprilban nyert elintézést, hogy jelentését, illetőleg a nagygyülés magatartására készitett tervezetét, terjeszsze elő.

Erre Varjassy Árpád titkár „a jelen évi közgyülés tárgysorozatának s az azzal kapcsolatos ünnepélyességek megtartása módozatának előleges megállapitása végett kiküldött bizottság" következő tervezetét nyujtá be:

Tárgysorozat az 1881. évi, junius 1-én tartandó nagygyülésen.

1. Elnöki megnyitó. Ormós Zsigmond főispán, társulati elnök ő méltóságától.

2. A társulati tagok névjegyzékének fölolvasása.

3. Pontelly István főtitkár és muzeumőr jelentése a társulat egész évi szellemi mozzanatairól és a muzeum részére beküldött adományokról.

4. Odor Samu társulati pénztárnok jelentése a társulat egész évi anyagi állapotáról.

5. A kiküldött számvizsgáló bizottsági tagoknak: Déschán Achill, Korbonics János és dr. Niamessny Gyula uraknak előterjesztése.

6. Értekezés Horváth Pius választmányi tagtárs urtól ily czimen: „Szemelvények a Drávántuli részek történetéből, tekintettel a horvátoknak adott „fehér lapra“.“

7. Inditványok tárgyalása.

8. Uj tisztikar választása.

9. Három választmányi tag választása.

10. Uj tagok választása.

11. Bizottság kiküldése a közgyülés jegyzőkönyvének hitelesitésére.

A gyülés ezen programmot a nagygyülésnek junius elsején való megtartására, az arra kiküldött bizottságokra s azok tagjaira, valamint annak egyéb pontjaira nézve, helybenhagyta.

A bizottság által azonban az ünnepélyességek többi részeinek megtartására javaslatba hozott három inditvány helyett, a gyülés Róth Nándor ur azon javaslatát fogadta el, hogy tekintettel a tavaszi évadra, a szabadban rendezzen a társaság majálisi mulatságot! Ehhez képest Róth Nándor, Varjassy Árpád, Capdebó Ferencz és Szőcs János urakból álló bizottság küldetett ki annak meghagyásával, hogy a Józsefvárosi indóház melletti lövész-egyletnek (melyhez a lóvonatu vasut vezet) a kirándulási czélokra legalkalmasabb, mert az időjárás szeszélyei ellen is biztositó tágas termei és parkja átengedését a nevezett egylet igen tisztelt elnökétől, a nagygyülés napjára kieszközölvén, ott junius elsején délután 2 órára, egy-egy teriték méltányos ára mellett, majálisi bankettet rendezzen az e czélra kibocsátandó iveken abban való részvétöket aláirásukkal kijelentő egyesületi, mint nem egyesületi tagok részére. A vidéki tagok a kellő időben szétbocsátandó meghivókban arról, az eddigi szokás szerint, tudósittassanak, hogy a társas ebéden való részvétöket, irásbelileg, Róth Nándor temesvárvárosi főügyész urnál (Temesvár, városháza) a kellő intézkedhetés végett, idején bejelenthessék. Esti hat órára pedig beléptidij nélküli tánczmulatság rendeztetik, melyen a nemtagok is szivesen láttatnak.

Ezen inditványnak egyértelmü, helyeslő elfogadásával, a gyülés, elnök ő méltósága által bezáratott.

Kelt Temesvárott, 1881. május 11-én.

Pontelly István,
főtitkár.

A „Délmagyarországi történelmi és régészeti társulat“ X. évi közgyülése, 1881. junius 1-én.

A „Délmagyarországi történelmi és régészeti társulat“ ma székhelyén, Temesvár sz. kir. városában, a megyeház nagytermében tartott nagygyülésén, a szó szoros értelmében hazafias, magyar, nemzeti ünnepet ült.

Minden arczon fölsugárzott az öröm azon öntudata, hogy társulatunk, első évtizedi működésének határához, szerencsésen elérkezett.

Nem volt még egyleti életünkben közgyülés, melyen a mainhoz hasonló tetemes számmal gyültek volna össze a társulati és nem társulati minden rendü éá rangu tagok, hölgyek és ifjuság egyaránt.

Mindenki érezte, hogy a magyar tudományos törekvéseknek egy decennium utáni eredménye nagyfontosságu mementuma állott be reánk nézve, s ezen emelkedett hangulat a közgyülés programmjának minden pontján keresztül csak fokozódó lelkesedésben nyert kifejezést.

Pont 10 órakor a társulat ünnepelt elnöke, Ormós Zsigmond főispán ur ő méltósága a jelenlévő közönség zajos éljenzése között lépett a gyülési terembe, hol a társulat többi tisztviselői: Rácz Athanáz alispán, kir. tanácsos és társulati alelnök, Pontelly István főtitkár, Varjassy Árpád titkár, Odor Samu pénztárnok és dr. Niamessny Gyula egyleti ügyész mellett: Áldor Imre, Ardeleán György, dr. Baksa Lajos, Barách József, Bede Gyula, Bessenyei Ferencz, buziási Eisenstädter Ignácz, dr. Breuer Armin, Derera Israel, Déschán Achill, Dobó László, Dollencz József, Folly Emil, Horváth Pius, Kakujay Károly, Kiss József, Korbonics János, Kramár Béla, Krinitzky Ferencz, dr. Laky Mátyás, Lőwinger János, dr. Lőwy Mór, Mály István, Marx Antal, Novák Péter, dr. Parlagi Márton, dr. Reiner József, Róth Nándor, Schleiffelder János, Stancsa Gyula, Trailla György, Tokody Ödön, Wälder János, Weisz Sándor, Wimmer József és dr. Wolafka Nándor részint választmányi, részint rendes tagok; ugy a különböző egyházak és az állami, megyei és városi tisztikarok mint a polgárság, a hölgyvilág és a középiskolai ifjuság köréből oly számosan jelentek meg, hogy megyeházunk nagyterme a legdiszesebb közönséggel, főleg intelligentiánk kebeléből annak szinejavával, telt meg.

Ott láttuk a nemtagok közül is egyebek között: Nikolits Sándor birtokos, Tokody Bertalan osztálytanácsos, Krivácsy Elek m. kir. erdőfelügyelő és Geisinger József erdőgondnok, Dragonesku Döme m. kir. pénzügyi titkár; a megyei tisztviselők között: Zsutty János, Kalmár Lajos, Molnár László, Mayer Károly, Szőts Lajos; Stippel Fábián temesvár-városi közgyám, dr. Szalkay Gyula, a „Délmagyarországi természettudományi társulat“ alelnöke és főreáltanodai tanár, dr. Hódy Mózes ügyvédjelölt, Elemy Sándor elemi tanitó urakat több más kiváló polgári egyének társaságában; számosakat kitünőbb hölgyeink sorából; nagyreményü tanuló ifjuságunk lelkes táborát.

Elnök főispán ur ő méltósága székét elfoglalván, az egybegyült közönségnek megszokott nyájas, szivélyes üdvözlésével a következő ünnepélyes beszéddel nyitotta meg tizedik közgyülésünket:

Tisztelt közgyülés!

Társulatunk tizedik közgyülését van szerencsém mai nap megnyitni. Róma caesarjai uralkodásaik tizedik évfordulóját a decennaliákat zajos örömmel szokták volt megünnepelni. Mi zajtalanul ugyan és szűkebb körben, de azért őszinte örömmel és benső megelégedéssel üljük meg mai közgyülésünkben e napot, mely szerény szellemi munkásságunk első évtizedének zárpontját képezi.

Társulatunk keletkezésének eszméjét a szükség teremtette, létjogosultságát pedig a lefolyt évtized megpecsételte. Mindnyájan a „Délmagyarországi történelmi és régészeti társulat“ tagjai ezen szükségről és társulatunk létjogosultságáról meggyőződve vagyunk, de hogy erről társulatunk körén kivül a nagy közönséget is meggyőzzük, melynek nevezetes része társulatunkkal szemben még mindig indolentiája körében marad, szükségesnek tartom, hogy ezen megnyitó beszédemmel tényleges adatokkal és megtörtént dolgokkal szolgáljak annak bebizonyitására, hogy az általunk lakott föld mélyében föltalált sok értékes leletei a régi kornak, a mi érdeklődésünk nélkül a régészeti tudományra, az antik kor és őseink multjára nézve szintugy nyomtalanul eltüntek vagy értéktelenül szétforgácsoltattak volna, mint azon nagyértékü számos leletek, melyek a társulatunk fönállását megelőző időkben emeltetvén ki rejtek helyeikről, többnyire Bécsbe vagy külföldre vándoroltak.

Létjogosultságunk bebizonyitására a távol időkre visszanyulni nem akarok; a legközelebb lefolyt év leletei közül csak hármat kivánok fölemliteni, melyeknek általunk történt fölkarolása és müködési körünkbe való bevonása, társulatunk életrevalóságának ugyanannyi bizonyitványait képezik.

Az első lelet mult évi márczius havában, a szomszéd Torontál megye Ernőháza határában, az országuti árokból lőn kiásva. A lelet több száz darab ezüst érmen kivül ezüst tálczákból, lánczokból, fülbevalókból s a kis müvészet egyéb ékszerdarabjaiból állt. A lelet korára nézve az érmek Nagy Lajos, Mária, Zsigmond magyar királyok, valamint a szerb IX. Nemancsics István (1336—1356.) fejedelem és Brankovics György (1427—1457.) despota idejéből valók. A lelet egy része Hemmen Ferencz főgymnásiumi igazgató ur áldozatkészségéből jutott társulatunk birtokába, másik része pedig vásárlás utján lőn megszerezve, miután nemzeti muzeumunk igazgatósága társulatunk iránti figyelemből a lelet megtartásának előjogáról lemondott.

A budapesti régészeti társulat április 26-ki ülésében mutatta be az ernesztházai leletet, a jelenvolt közönség nagy érdeklődése mellett azt

részletesen megismertette. mely alkalommal kiemelve lőn, hogy a lelet ritka ékszerekben és két szép fibulában gazdag.

A második lelet Krassó-Szörény megye Ferenczfalva községéhez közel, az ugynevezett Peatra-Alba hegyen történt. A lelet, római érem-lelet; igen sok darabból állhatott, miután társulatunk alapitó tagja Bonnáz Sándor csanádi püspök ur egyedül 466 darabot a szét-hurczoltatástól megmenteni és meghatározás végett beküldeni kegyes volt.

A nevezetes lelet részletes ismertetése és egyes darabjainak meghatározása mai különleges értekezésem tárgyát képezi.

A harmadik nevezetes ezüst érem-lelet végre a mult év deczember havában Dettán Braunmüller Emil gyógyszerész ur szántóföldjén jött napvilágra. Ezen éremleletből mintegy 2200 darab lőn beküldve. Az érmek II. András magyar király korára mutató csekély számu magyar, és tulnyomó nagy számban az ugynevezett frisatikus éremdarabokból állanak.

A nagyszámu frisatikus érmek osztályozására és darabonkinti meghatározására szükséges segédkönyveknek nem vagyunk birtokában; de a munka hosszabb időt és tanulmányt is kivánt volna; ezért a lelet tulajdonosának óhajtásával összhangzásban az egész leletet a nemzeti muzeum igazgatóságának küldöttem át oly czélból, hogy azt rendezve, az országos intézet számára megtartandó darabokon kivül, a többit társulatunknak visszaküldeni szíveskedjék.

Habár ezen leletnek jelentékeny része a föntebbiek szerint megmentve van, annak másik része mégis bizonyára avatatlan kezekbe került. A nemzeti muzeum tisztelt igazgatóságának biztos kilátásba tett szives értesitése alapján társulatunk nem sokára az egész dettai éremlelet minősége és régészeti értéke felől tudomással fog birni.

Ily nevezetes három leletnek rövid idő alatt társulatunk müködési körében történt föltalálása hosszabb szónoklatnál ékesebb bizonyitványát képezi azon igazságnak: hogy vidékünk az ó-kornak még sok kincsmaradványait rejti magában, s ezen nevezetes leleteknek társulatunk közvetitése és tettleges beavatkozása után történt megmentése továbbá társulatunk létjogosultságának bizonyitványául szolgál.

Őrködünk az anyaföld fölött, melyen a világtörténetek annyi nevezetes eseményei lefolytak, s ezekkel kapcsolatban nagyszámu kincsei amannak gyomrában elrejtve vannak. A régészet körébe vágó minden eseményt figyelemmel kisérünk, — s az időszakonkint fölmerülő hirek mibenlétét szorgosan kutatjuk, hogy az alapszabályokban kitüzött föladatunkat emberségesen teljesithessük s ezért ismételem: hogy létezésünk jogosult.

A társulati tagok tevékenysége azonban, mely legtöbbnyire szellemi istápolásra szoritkozik, a társulat jövőjének biztositására s állandó föl-

virágoztatására még nem elég, erre a nagy közönségnek anyagi áldozatkészsége s a véletlen eset által napfényre jött régészeti leletek átengedése, vagy legalább ezek bejelentése iránti önkénytes hajlandóság szintén szükséges. Csak midőn az érdekszolidaritás ily irányban a közönség közönyös része és társulatunk közt szilárdan helyreállt, dicsekedhetünk majd azzal: hogy a „Délmagyarországi történelmi és régészeti társulat“ létezése nemcsak jogosult, hanem hogy fönállása véglegesen biztositva is van.

Ezen bevezetésem után engedje meg a tisztelt közgyülés, hogy a föntebbiekben már fölemlitett peatra-albai római nagy ezüstérem-lelet ismertetésére áttérjek.

* * *

Az elnöki beszédnek társulatunk létjogosultságát nyomatékos adatokkal igazolt fontos előadását, a közgyülés zajos éljenzéssel fogadván, ő méltósága igéretéhez képest, a fehérhegyi (peatra-albai) nagy, római ezüstérem-leletnek kimeritő ismertetésébe fogott, s azt oly szakavatottsággal tárgyalta, oly sokoldalulag ismertette, és minden részleteiben oly tüzetesen megvilágitotta, hogy a közgyülés minden tagja, a per eminentiam régészbuvárt és szakférfiut, a legzajosabb ovatiókban részesitette. A jeles fölolvasásnak „Értesitő“-nkben való közlése közgyülésileg azonnal elhatároztatván, a közgyülési programm második pontjában megállapitott társulati tagok névjegyzéke fölolvasásának, az előrehaladt idő tekintetéből való mellőzésével, Pontelly István programmunk harmadik pontja szerint adta elő következő főtitkári jelentését:

Tisztelt közgyülés!

A „Délmagyarországi történelmi és régészeti társulat“ jelen tizedik ünnepélyes közgyülésén, egyesületi működésének első decenniumára teszi reá a zárkövet.

Egy évtized rendesen tetemesen több ugyan az emberi élet tizedrészénél, de ezzel szemben vajha törpe szám legyen az társulatunk jövendő életében, melyre nézt Isten segitsége mellett, nem is lehet hőbb vágyunk annál, hogy egyesületünk a maga elé tüzött hazafias, tudományos, nemzeti és specialis délmagyarországi föladata tekintetéből, az évtizedek szakadatlan során keresztül oly tekintélyes és hatalmas sulylyal essék mindinkább Délmagyarország nemzeti és culturalis mérlegébe: hogy amit mi anyagi és szellemi gyönge erőnk tudatában, csupán műkedvelőkül megkisérlettünk: az általunk eddig csak szükebb határok között müvelhetett tudományágaknak majdan, a legszélesebb mederben fejlesztését, és e keretben Délmagyarország hazafias lakosainak ugyanazon nemzeti érzés, gondolkozás és törekvésben való elválhatatlan egyesitését: az utánunk következő nemzedékek nálunk erőteljesebb politikai és tudomá-

nyos szakférfiai, még több főszükségü intézkedések és hazafias intézményeknek életbeléptetésével, minden tekintetben biztos és kedvező viszonyok között teljesen életvalóságra emelhessék.

Hazafias, tudományos és nemzeti közczélunk mindinkábbi megközelitésére azonban, tisztelt közgyülés, nekünk a hivatott szakkörök s az országos tekintélyek jóindulatu támogatására, és hatáskörünk törvényes önállási fokának megállapitása, a keretnek, melyben mozoghatunk, szabatos meghatározása, és a határoknak, melyek között az országos érdekekkel összhangzatban működhetünk, tüzetes kijelölése végett, a törvényhozás intézkedésére is annál égetőbb a szükségünk, mennél inkább érezzük, hogy egyedül ama döntő tényezőknek, a mi kivételes, sajátos helyzetünket és nemzeti missiónkat figyelemre, tanulmányra és istápolásra méltató jóakarata mellett mutathatnánk föl, különben is ezer nehézségekbe ütköző törekvéseink közepette, Délmagyarországra nézve kihatóbb, maradandóbb és áldásosabb sikert.

A vidéki muzeumok viszonyának a nemzetihez való összhangba hozatala, a sajtó terén ujabban ismételten szellőztetvén, természetes, hogy ezen kérdés elől, tisztelt közgyülés, annál kevésbé zárkózhatunk el, minél többször újul meg a nemzeti muzeum vezérférfiainál a vidéki muzeumok iránti rendezési szándék és minél kivánatosbnak kell lennie magunkra nézve is, hogy jogi állásunk és hatáskörünk, a czélbavett országos szervezés érvényesülése esetére, pontosan körülirva és törvényesen megállapitva legyen.

Szükségesnek tartottam, tisztelt közgyülés, hogy a minket legközelebbről érdeklő, ezen központi törekvésekről, nehogy valamikor talán azoknak figyelembe nem vételéről hibáztassam és a nélkül, hogy ama kérdés mellett, vagy ellen véleményt koczkáztassak, a tisztelt társulati tagokat egészen tárgyilagosan értesitsem.

A tisztelt társulatnak föladata különben a maga érdekeit éber figyelemmel kisérni és azok megóvásáról akként gondoskodni, amint annak minden tagja a legjobban érzi és nézi, hogy specialis szükségleteink az országos intézetekével akként hozandók összhangba, hogy annak következtében oly méltányos, igazságos és bölcs intézkedések lépjenek életbe, melyekből kivált itteni nemzeti működésünk szempontját illetve, az országos intézetekhez való viszonyunk rendezésével a kölcsönös megelégedés, fokozott bizalom és gyarapodó szellemi haszonnak bőségesebb, mert országos áldásai áradjanak ki hazánk e soknyelvü vidékére a jövőben is!

Miféle utak és módok volnának e czélból követendők, annak taglalásába jelenleg annál kevésbé bocsátkozhatom; mert ezen ügy külön tanulmány tárgya a társulat minden tagjára nézve: s mivel ez alkalommal csupán figyelmeztetni kivántam a tisztelt közgyülést a várt nál előbb bekövetkezhető országos rendezés eshetőségére; és mivel a többi vidéki

muzeumok is talán kötelességöknek fogják tartani, hogy e tárgyra nézve — a „de nobis, sine nobis elv“ ránk alkalmazhatása előtt, — véleményöket nyilvánitsák.

Muzeumunk, t. közgyülés, Délmagyarország régiségi és egyéb műtárgyainak ezen, szemünk fényeként őrzött kincstára, hol már az első évtizedben félezernél nagyobb, a becsesebbnél becsesebb, soknemü és minden koru leletek száma, miket csaknem kizárólag törvényes kutatási terünkön, délvidéki intelligentiánk ügyszeretete és buzgalma gyüjtött össze; hol ugyanannak szorgalmából rövid idő alatt az első ezer érmét, melyek néhánynak kivételével mind Délmagyarországról kerültek elő s köztük nem egy ritka becsüt mutathatunk föl; s hol félezernél több kötettel az itt eddig oly keservesen nélkülözött könyv- és okirattárnak sikerült vállvetve alapját leraknunk: muzeumunk, mondom, Délmagyarország ezen áldásos hazai intézménye kell, t. közgyülés, hogy a következő évtizedben is üdvös tevékenysége kifejtésében minden erőnkből, a multhoz képest, mindnyájunktól a leghathatósabban gyámolittassék.

S mit szóljak, t. közgyülés, társulatunk tiz évi szellemi működéséről, e kicsiny, de életrevaló egyesületről, melynek kebelében Délmagyarország kevés számu ugyan, de munkás irói lelkesedésök egész odaadó hevével, szivós kitartással akként ápolták eleddig a hazafias szellem és az általuk müvelt tudományágak terén a magyar nemzeti tudományos tevékenység szent tüzét, hogy délvidékünkön, hol a nagyszabásu működést az anyagi korlátozottság még mindig nem engedi ugyan teljes mérvében kifejlődni, mégis alig van nevezetes pont, mely a régészettörténeti kutatásoknak, egy vagy más szempontból, az elmult decennium alatt, tárgyául ne szolgált volna? E tekintetben, ha magam hallgatnék is, hangosan beszélnének tiz évi kiadványaink, melyek ugy a szak-, mint a nem szakférfiak kezei között forognak, s melyekből mindenki, kinek a hazai intézmények fölvirágzása szivén fekszik, meggyőződhetik, üdvös- e kicsiny nemzetünk kebelében minél több hazafias szellemi vállalatot életbeléptetni s azokat szabad fejlődésök menetében minél hatalmasabban támogatni?

A jövő évtizedben tehát, t. k.! a szellemi munkásoknak, kik a korkövetelmények szinvonalán álló dolgozatokkal kielégitőleg támogassák vállalatunkat, méltányos dijazásáról is gondoskodni, vagyis erre nézve alapot teremteni: elhalaszthatatlan föladata lesz a tisztelt társulatnak, melynek évenkint hatványosan fokozódó teendői és öregbedő érdekei, egy egyénnek idejét és erejét már teljesen igénybe vevén, külön tiszti állásnak szervezése muzeumunknál a szintén elodázhatatlan dolgok közé fog tartozni.

Az eddig előadottaknak általános körvonalozása, inkább csak egyszerü jelzése után, engedje meg a tisztelt közgyülés, hogy futó pillanatot

vessek müködésünk első decenniumának utolsó, vagyis jelen társulati, évi eredményére s az itt is még hátralevő némi teendőkre nézve.

A Temes vármegye hazafias közönségétől nagylelkűleg birtokunkba adott muzeum-épület, eddigi lakóinak szerződési ideje lejártával, egészen rendelkezésünkre állván, az czéljainkhoz mért átalakitásra és berendezésre vár. E tekintetből a régiségi és egyéb műtárgyaknak, főleg könyv- és okirattárunknak szakszerü és izléses elhelyezése végett mindenekelőtt az épületi alsó bolthelyiségek ajtóinak eltávolitásával, maguk a padlózandó és kifestendő szobák világos, nagy és tüzbiztonság szempontjából is, vastáblás ablakokkal és nagy vaslemezes ajtókkal látandók el, és a régieknél czélszerübb rendezkedést engedő szekrényekkel butorzandók be. Nézetem szerint e föladatot legkésőbb a jelen iskolai szünidőig kellene megoldani, hogy ennek beálltával az uj rendezkedéshez azonnal hozzá lehessen látni.

Társulati évünk kezdete alapszabályaink értelmében a tanévével esvén össze, a mult 1880-ik évi szeptember óta, a jelen évi május hó végéig, hét rendes havi és egy rendkivüli választmányi ülést tartottunk, melyeknek zárkövét a mai ünnepélyes közgyülés, mint társulatunk fönállása óta a tizedik, képezi. — Ezen társulati évünk összes üléseit, miként azt „Értesitőnk“ történethű följegyzései tanusitják, délvidékünknek az archaeologiai és történeti tudományok iránt érdeklődő, müvelt elemei: férfiak és hölgyek koszoruja, mint hazánk reménye, tudvágyó ifjuságunk, egyaránt tisztelé meg időszaki népes megjelenésével, hogy a havonkint begyült és választmányi gyüléseinken rendesen közszemlére kitett leletek, műtárgyak és egyéb befolyt adományok közvetlen tanulmányozása által, ismeretkörét szélesbitse.

Az ezen havi üléseinkben tartott fölnlvasások legnagyobbrészt délmagyarországi történelmi és régészeti emlékeket, leleteket és kérdéseket fejtegettek; vagy kivételesen szakmánkba vágó általánosabb, tudományos eszméket, vivmányokat és nézeteket ismertettek.

Jelen társulati évünk választmányi ülései fölolvasásainak sorozatát, — miként az, a mult évi október havában kiadott „Értesitőnk“-ből kitünik, — Délmagyarország veterán történésze és archaeologusa, Böhm Lénárt nyitotta meg: „A tepliczi vizvezeték és a mehádiai régiségek“ czimü, történet-régészeti érdekes dolgozatával, mely idei társulati évünk havi, választmányi üléseinek elsején, szeptember hóban került előadásra.

Az érintett füzet második czikke: „Decebal és a dákok“-ról, Edelspacher Antal tudós tagtársunk jeles tollából került ki; mig a harmadikat: „Metternich herczeg hátrahagyott iratairól“, egy „Quis Quid“ aláirásu, széles és kimeritő történelmi ismeretekkel biró, de névtelenül iró tudós szivessége bocsátotta rendelkezésünkre. — Az emlitett füzetben befejezőleg, mint tárczaczikk: „Délmagyarországra vonatkozó

történelmi tarlózatok" következtek Iványi Istvántól, Szabadka városának monographusától.

Október havi választmányi gyülésünkön, „Értesitőnk" VII. évfolyama I. füzetének bizonysága szerint, dr. Márki Sándor, aradi lyceumi tanár, „Ada-Kaleh és Pétervárad multszázadi vártervrajzaik" föliratu, kitünő dolgozata olvastatott föl. Követte ezt mondott füzetünkben társulati köztiszteletü elnökünk, Ormós Zzigmond értekezése: „A rékasi, római leletről," melylyel Rékasnak római colonisátiója kétséget kizárólag lőn beigazolva. Idesorakozik Edelspacher Antal tanulmánya: „A székelyek eredetéről," melylyel szerző a székelyeknek hun-scytha eredetüségét törekedett elütni. „Temes vármegye czimere és magyarázata" Réső Ensel Sándortól, fejezi be végül emlitett „Közlönyünk" czikksorozatát.

November és deczember havi választmányi üléseinken dr. Benedek Albert, királyi főreáliskolai tanár és választmányi tagtársunk értekezett: „Tinódy Sebestyén iratairól történelmi szempontból, különös tekintettel a Délmagyarországot illető krónikára", mely dolgozatában a derék szerző azon számos történeti adatokra, mik Tinódy műveiben Délmagyarországot illetőleg foglalvák, kivánt utalni.

Az 1880-ki év utolsó havában még Horváth Pius, temesvári kegyesrendi házfőnök és választmányi tagnak „Illyés András erdélyi püspök eredeti levele 1797" czimü rövidebb, érdekes értekezése zárta be fölolvasásaink sorát a mult polgári évben.

A jelen évi január hóban „Temesvár ostroma" Miletz János tagtársunk szakavatott tollából került szőnyegre. — Február havi választmányi ülésünkön a főtitkár, Pontelly István, kezdette meg hosszabb tanulmányának fölolvasását: „A bronz-kor elleni mozgalmakról", ismertetvén abban leginkább a németeknek ama képzeleti kor ellen megindított sokoldalu és alapos tudományossággal sikra állitott érveit. — A márcziusi havi választmányi ülésen Pontelly István főtitkár, a „Szalkay"-barlang nevezetesebb cseppköves és csontleletei bemutatása kapcsában: „A barlangok képződése, tekintettel a „Szalkay"-barlang kiválóbb cseppkőképződményei és csontleleteire" czimü dolgozatát olvasta föl, melylyel az érintett barlangban eszközlendő ásatások szükségességére szándékozott a társulat figyelmét irányozni. — Utolsó, vagyis ápril havi, rendes választmányi ülésünkön, ismét Pontelly István főtitkár adta elő tanulmányának befejező részét: „A bronz-kor elleni mozgalmakról", midőn fölsorolta mindazon tudományos érveket és vivmányokat, mikkel a németek gyakorlati és mély gondolkozásu észleletei főleg a technika terén, ama phantasticus kort halomra döntötték. — Dr. Benedek Albertnek Tinódy müveiről és Pontelly Istvánnak a „Szalkay"-barlangról irt tanulmányait, idei „Értesitőnk" áprilisi füzetében közöltük tisztelt olvasóinkkal.

Végül május havában még egy rendkivüli választmányi ülést is tartottunk, mely kizárólag a jelen évi nagygyülés ünnepélyességei és teendői programmjának megállapitására szoritkozott. Ennek 6-ik pontja szerint: Horváth Pius választmányi tagtárs ur következő czimü fölolvasását: „Szemelvények Horvátország történetéből tekintettel a horvátoknak adott „fehér lap"-ra," lesz alkalma a t. közgyülésnek, a mai napon meghallgatnia.

E keskeny keret, t. közgyülés, foglalja magában egyesületünk tudományos működésének, melyet társulatunk egyes iró tagjai szellemi munkálataikkal, egyedül nemes ügyszeretetből és áldozatkész hazafiságból támogattak, a jelen társulati évben fölmutatható szerény képét.

Emellett az egész társulati éven keresztül viszonyainkhoz mért, arányos gyarapodásnak örvendett muzeumunk is, úgy a régiségi, mint a műtárgyakban; az érmek különböző nemeiben, mint az adományozott és vett könyvek és okiratok gyüjteményében.

I. Régiségtárunk a befolyt műtárgyakban a mult évinél kétszerte nagyobb szaporodást tüntet föl. Tavaly 78-ra ment a begyült leletek darabjainak száma; az idén azok összege 170-re rug.

II. Pénz-, érme- és bankógyüjteményünk, néhánynak kivételével, mind Délmagyarországon talált példányokkal, 173 darabbal növekedett. A fehérhegyi (peatra-albai) 466 darabbal = 639 drb.

III. Könyvtárunk 50 munkával gazdagodott.

Egyetemes száma tehát az 1880/81-ki társulati évben gyüjtött tárgyainknak: 689 darab.

Ország-világra szóló vivmányokat, mi nem föladatunk, t. közgyülés, nem mutathatunk ugyan föl; de ez egyrészről nem is czélunk, kik alapszabályaink értelmében csupán a kutatásra kijelölt, törvényes területünkön fölszinre kerülő régiségi és egyéb történeti és műbecscsel biró tárgyaknak az enyészettől való megmentésére és összegyüjtésére vállalkoztunk: mig másrészről mi nem is rendelkezünk azon rendkivüli szellemi tényezőkkel, kik a tudományok terén lángelméjök hatalmával új eszmék, vagy igazságok concepciójára, új ösvények bevilágitására destináltak. Fáradozásunk egyedüli rugója és jutalma azon öntudat, hogy törekvésünk tényleges eredményeként mutathatjuk föl azt, hogy társulati életünk minden éve, a gyüjtött régiségi és műkincsek tárgyában, gyarapodást és fokozódó számarányt tüntet föl, mit talán joggal a történetrégészeti tudományok iránt társulatunk részéről fölkeltett és évről-évre ébren tartott érdeklődésnek tulajdonithatunk. Ennek elismerésénél egyebet a tudományos és tisztességes férfiak igazságérzetétől nem várunk.

A mondottak mellett jelen társulati évünk az őstelepek felfödözése terén ismét új vivmányt mutathat fel. Dr. Szentkláray Jenő a dél-

magyarországi, főleg tiszamenti őstelepek kutatója, azok számát megint egy ujabb felfödözöttel gyarapitotta.

Ez ügyről ő 1881-ik évi május 2-án hozzám intézett levelében egyebek között igy tudósit:

„A Tiszának torontáli balpartjáról ismét kedveskedhetem egy őstelepel. Talajából küldök egy gyöngyfüzért és egy bögrécskét muzeumunk számára. Az érdekes hely Padén van, Török-Becsétől mintegy két órányira északnak. Fekszik az a helység északkeleti oldalán, az Aranka-csatorna mellett, egy földgerinczen, mely téglaégető volt. Rajta régi árok nyomai láthatók. A gerincz hajdan meredek volt az Aranka felől; jelenleg mintegy $2^1/_2$ ölnyi mélységben, 50—60 lépésnyi széles és 100 lépés hosszu. E téglaégető legkeletibb oldalán 20 évvel ezelőtt régi temető helyére akadtak. Engem e helyre Herresbacher padéi néptanitó figyelmeztetett. A sirok alig 80 cm. mélységben egymástól 40—50 cm. távolságban tisztán kivehetők voltak. A téglaégetésre fölhasznált föld most földulva, alig mutatja már a sirok helyét. Csak a gerincz közepe táján találtam még két ép, ősi sirt; mindenikben 1·9 cm. mélységben egy-egy emberi csontvázat, arczczal keletnek, egy-egy bögrécskét és számtalan különféle szinü gyöngyöt. A temető közvetlen közelében elterülő magaslatokon voltak az ősi lakhelyek, miként azt az itt található barbár alkotási cserépdarabok bizonyitják. Ideemellékelem az őstelep és Padé község térrajzát. — Borjasi gyüjteményem további kiegészitésére küldök ismét két kőleletet.“ stb.

Padé helység és a mellette lévő őstelepnek pontosan fölvett és hozzánk beküldött két térképét, választmányi buzgó tagtársunk iránti nagy köszönetünk mellett, legközelebbi füzetünk mellé csatolva fogjuk tisztelt tagtársainknak kőnyomatu másolatokban bemutatni. — (V. ö. Melléklet I. és II. Tábla.)

Ezen alkalommal kötelességemnek tartom itt, hálás köszönetünk kifejezése mellett, különösen az osztrák államvaspálya társaság resiczai főfelügyelőjének, ngos Schwing J. P. urnak, társulatunk iránti lekötelező kegyességét kiemelnem, ki nemcsak már tavaly mentette meg egy részét a Krassó-Szörény megyében levő Fehérhegyen talált római nagy érmeleletnek; hanem a főfelügyelői köréhez tartozó kerületben fekvő barlangoknak kikutatására is, a szükséges szakerők, munkás kezek és segédszerek kiállitására, ritka szivességgel ajánlkozott. Az ő érdeme lesz tehát nagyrészben, ha a fehérhegyi, eddig megközelithetetlen és egyéb azon vidéki barlangoknak, a tudományok bármely szaka érdekében, még a közeledő pünkösdi szünidők alatti megvizsgálását, szerencsés és várt siker fogta koronázni.

Végül szomoru kötelességet is teljesitek, t. közgyülés, midőn jelen évi halottjainkról kegyeletes hálával megemlékezem. Ezek közé tartozik:

Szabó Imre volt szombathelyi megyés püspök és tiszteletbeli tag; Botka Géza, Bús Károly, Telbisz György és Tóthfalusy Károly, Mátyás rendes tagok.

Ezzel, t. közgyülés, társulati életünk tizedik évéről szóló jelentésemet, a fönállásunk első decenniumára vetett futó pillanattal, és a vidéki muzeumok kilátásba helyzett országos rendezésének érintésével, elvégre befejezem. Tiszta öntudattal hangoztatom, hogy ha kedvezőbb anyagi körülmények között, és kivált hathatósb szellemi támogatás mellett, fényesebb eredményekkel állhatunk vala elő: ez utóbbi két tényező hiánya miatti korlátoltabb viszonyaink között is, tettünk annyit, amennyi gyönge erőnkből és tehetségünkből kitellett. Egy évtized lefolyta alatt megvetettük legalább alapját azon épületnek, melyhez a középkori dómok épitési módjaként, hosszú időn át, hangyaszorgalommal hordva a következő decenniumok is az anyagot, utoljára is kell, hogy habár lassu, de következetes és kitartó munkával, föl-fölemelkedjék a történet-régészeti kutatások ernyedetlen szorgalmának azon úgy szellemi munkálatokban, mint gyarapodó régiségi és műtárgyakban gazdagodó azon kettős díszcsarnoka, melyen, mint Délmagyarország jövendő büszkeségén, oly édesörömest legelteti társulatunk minden tagja reménytől sugárzó szemeit. Addig is rendületlenül haladjunk tovább az egyszer megkezdett úton, emlékünkben tartva a költő szavait: „Hass, alkoss, gyarapits s a haza fényre derül!“

* * *

A főtitkári jelentést lelkes éljenzés követé, melyre elnök ő méltósága azon megjegyzése után, hogy a vidéki társulatoknak nem föladata, hogy magukat az országos intézetektől emancipálják, vagy azokkal versenyezzenek:

Odor Samu, a társulatnak tiz év óta oly sok érdemü, s annak pénzügyeit minden anyagi jutalom nélkül ritka pontossággal kezelő pénztárnoka adta elő következő, évi részletes számadását:

Tekintetes történelmi és régészeti társulati közgyülés!

Mielőtt az alapszabály 13. §-a értelmében az 1880. évi május hó 21-től az 1881. évi május hó 20-ig terjedő IX. évfolyamban kezelésem alá a társulat pénztárába befolyt bevételekről számot adnék, tájékozás végett tiszteletteljesen van szerencsém kimutatni, hogy a mult évi junius hó 2-án tartott közgyülés alkalmával tárgyalt fölmentetésemmel tudomásul vett VIII. évi számadásom szerint a társulatot alapitó 18, évdijas 243, összesen 261 tag képezte, kiknek azóta alapitó 2, évdijas 17, összesen 19 taggal felszaporodott létszáma 280.

Időközben elhalt: Bús Károly, r. k. plébános, Botka Géza torontálmegyei aljegyző, Telbisz György zsombolyai takarékpénztári elnök, Tóthfalusi Károly Mátyás birtokos.

Okadatolt kérelem és eltávozás folytán: Bittó György távirdai

tiszt, Berker Nándor tanintézeti igazgató, Karnay Alajos főreáliskolai tanár, Itebei Kis Miklós nagybirtokos, Molnár Vid, nyugalm. katonai plebános, czimz. kanonok, Pausz János szörénymegyei alispán, Quilla Antal nagyiratosi körjegyző, dr. Rezy János orvos, dr, Ehrenfest Mór ügyvéd, Sak Fülöp magánzó, Siprák Tamás ügyvéd, Susich Mihály ügyvéd, Susich Károly ügyvéd, Sümeghi József moholi segédlelkész, Torday György pancsovai főreáliskolai igazgató, Varjassy Béla kapitány, Uwira Ambrus irg.-rendi gyógyszerész, zombori gymnázium fölmentettekkel kevesbedett 22 tag leszámitásával, a társulat ma 258 tagból áll, kik közül a nyilvántartásommal megegyező naplóm szerint, jelesül 2 alapitótag által földtehermentesitési kötvényben á 100 frt. fizetett 200 frt. 15 alapitó tag által, kik közül kettő kétszer alapitó, a társulat fönnállása óta 100 frt. illeték szerint időközönkint lefizetett és azonnal takarékpénztárba elhelyezett alapitói dijak után 1880. évi deczember 31-éig járult kamatok hozzászámitásával tőkésített 2148 frt. 15 kr.. Bay Ilona birtokos urnő ő nagyága által a társulat törekvésének előmozditása czéljából az alapitók sorába harmadszor belépése folytán 100 frt. Főtisztelendő Korbonics János nyug. tanár, szentszéki ülnök ur által a társulat iránti érdeklődésének kifejezést adandó, a rendes tagok közül az alapitók sorába lépése folytán 100 frt. lefizetett és takarékpénztárba elhelyezett alapitói dijak czimén összesen 2348 frt. 15 kr.

Továbbá a muzeum gyarapitására jelesül: Nagyságos Bay Ilona urnő alapitó tag által (2 izben) 100 frt. 88 kr., nagyságos Folly Emil cz. kanonok ur évdijas tag által 45 frt. 85 kr., Bayersdorf Biach bécsi czég által 50 frt., főtisztelendű Korbonics János alapító tag által 10 frt., a temesvári első takarékpénztár által 50 frt. ajándékozott, takarékpénztárilag kezelt tőke és kamat 256 frt. 73 kr.

Végre még 1878. évben a pénztári tartalékalap növelésére választmányi utalvány folytán a költekezési készletből kimenesztett takarékpénztárilag kezelt tőkésitett kamattal együtt 169 frt. 40 kr. és a néhai báró Ló-Presti-féle siremlék fölállitására begyült adakozásokból megtakaritott siremlék fentartási alap czimén takarékpénztári kezelés alatt lévő tőkésitett kamattal együtt 189 frt. 60 kr., összesen 3.163 frt. 88 krt tévő kezelésem alatt álló tartalék-alapja van a tekintetes társulatnak.

Illetve a társulati szükségletek fedezésére befolyt alapot, a számadásom következő, jelesül:

1. Az 1880. évi junius hó 2-án tartott közgyülés alkalmával felolvasott s fölmentetésemet tudomásul vett VIII. évi beszámolásom szerint további kezelésül fönmaradt 972 frt. 17 kr.

2. A 2351/6075. számu 2 darab 200frtot képviselő földtehermentesitési kötvény tartaléktőke-alapja után 1880. évi november hó 1-én esedékessé vált állami adó levonás szerint illetékes kamat czimén befolyt 9 frt. 76 kr.

3. A Hertelendy József torontálmegyei főispán ur ő méltósága által az Ernesztházán talált és a társulat muzeuma számára küldött ezüst régiségekért alább kiadásként elszámolt s a tárgyak visszakövetelése folytán a pénztárnak visszatéritett 57 frt.

4. A kezelési naplóm tanuságaként a IX. évfolyama alatt, összesen 162 évdijas 5 frt. illetéke szerint, folyó évi és hátrálékos tagsági dijak czimén 2 frt részfizetéssel együtt befolyt 812 frt.

5. 12 tag által diplómadij fejében 2 frt. illeték szerint fizetett 24 frt. Mindössze bevételezett 1274 frt. 93 kr.

A költekezési alapból:

1. Pontelly István társulati főtitkár urnak napló 7., 35., 78. és 114. számai szerint, 1880. évi márczius 1-től 1881. évi február hó 28-ig terjedő évre, illetékes tiszteletdija fejében nyugtái mellett 200 frt.

2. Pontelly István társulati főtitkár urnak napló 8., 76. és 149 számai tanuságaként, póstabér, bélyeg s egyéb a társulat érdekében tett kiadásai megtérítésébe 9 frt. 84 kr.

3. Pontelly István főtitkár urnak napló 9. száma szerint a muzeumi helyiségek surolása és tisztittatásáért 5 frt.

4. Pontelly István főtitkár urnak napló 10. száma szerint a mehádiai uj barlang tanulmányozása czéljából fölszámitott uti költségei megtérítésébe 37 frt.

5. Pontelly István főtitkár urnak napló 96. és 98. számai szerint Rösch és Cossel temesvári könyvkereskedőknek a társulat érdekében kiszolgált irodai szerek, levél- és boritékpapirért 7 frt. 86 kr.

6. Miletz János volt társulati titkár urnak még 1880. évi május 5-én szállitott muzeumi könyvekért Magyar testvérek temesvári kereskedői czégnek napló 23. száma tanuságaként fizetett 9 frt. 60 kr.

7. A csanádegyházmegyei nyomdának napló 28. 66. 67. 106. és 161. számai szerint az 1880. évi „Értesitő“ III. IV. és 1881. évi I. és II. füzete kiállitása és kiadványozásáért 428 frt. 30 kr.

8. Beranek temesvári könyomdásznak napló 25. 69. 110. és 162. számai tanuságaként a 7. tételben mondott „Értesitő“ füzetekbe készitett régiségi ábrákért 73 frt.

9. Förk temesvári könyomdásznak napló 118. száma szerint kiállitott 13 darab diplomáért 16 frt. 90 kr.

10. Hertelendy József torontálmegyei főispán ur ő méltóságának — az Ernesztházán talált és a muzeum számára elküldött ezüst régiségekért postabérrel együtt napló 17. száma szerint fizetett 57 forint 20 krajczár.

11. Tull temesvári aranymüves utján a néhai Schweffelberg vésnöktől hátramaradt szorult helyzettel küzdő özvegynek ajánlatához képest a muzeum számára megszerzett 3 doboz diszes kiállitásu spanyolviasz-lenyomat-gyüjteményért a napló 53. száma szerint 10 frt.

13. Barách József kir. tanácsos ur ő nagysága utján Schwerer János kir. harminczadostól a muzeum számára megszerzett római éremgyüjteményért a napló 74. száma szerint 16 frt.

13. Pontelly István főtitkár utján Fialától megszerzett s a 40-es évekből származó temesvári polgári lovas csapat zászlószentelését ábrázoló nagy képért a napló 75. száma szerint 45 frt.

14. Pontelly István főtitkár utján — Makovicska pénzügyigazgatósági titkár urtól a muzeum számára szerzett 32 db. régi történelmi iratért a napló 175. száma szerint 20 frt.

15. Pulszky Ferencz muzeumi igazgató ur ő méltóságának a mult évben Ernesztházán talált, 3 db. kivételével, a társulat muzeuma számára átengedett ezüst kincsleletért, póstai uton a póstabér hozzászámitásával a napló 141. száma szerint elküldött 33 frt. 48 kr.

16. A napló több számai alatt a társulati pénztár érdekében a vidéki tagok által póstán küldött illetékeik után fizetett póstabér, bélyeg és egyéb küldeményekre szükségelt utánvételi lapokért kimenesztelt 4 frt. 82 kr.

17. A napló 90. száma szerint a pénztár érdekében a társulat fönnállása óta választmányilag hozatni engedélyezett „Sorsolási tudósító"-ért 1881. évre előfizetés czimén 3 frt. 5 kr.

18. Lambert József temesvári asztalosnak a társulat muzeumában műtárgyak elhelyezésére szolgáló asztalért a 116. szám szerint 20 frt.

19. A napló 83. száma szerint Barth János társulati szolgának 1880. évi szolgálati illetéke 20 frt.

Elnökileg kiutalványozott számlák és nyugták szerint összesen kiadott 1027 frt. 5 kr. betudatása után — a pénztárba főumaradványaként kitünő 247 frt. 88 kr. költekezési készleten kivül — van még a t. társulatnak különvezetett nyilvántartásom tanuságaként jelesül:

1873/4. II. évfolyamról 2 évdijas tag urnál egyenkint 5 frt szerint 10 frt. 1874/5. III. évfolyamról 17 évdijas tag urnál egyenkint 5 frt. szerint 85 frt. 1875/6. IV. évfolyamról 22 évdijas tag urnál egyenkint 5 frt. szerint 110 frt. 1876/7. V. évfolyamról 35 évdijas tag urnál egyenkint 5 frt. szerint 175 frt. 1877/8. VI. évfolyamról 74 évdijas tag urnál egyenkint 5 frt. szerint 370 frt. 1878/9. VII. évfolyamról 193 évdijas tag urnál egyenkint 5 frt. szerint 515 frt. 1879/80. VIII. évfolyamról 174 évdijas tag urnál egyenkint 5 frt. szerint 705 frt. 1880/1 évfolyamról 191 évdijas tag urnál egyenkint 5 frt. szerint 955 frt., s igy mindössze 2925 frt. hátrálékos követelése is, — melynek behajtása iránt intézkedni méltóztassék.

Temesvárott 1881. évi május hó 20-án.

Odor Samu,
társulati pénztárnok.

* * *

Jelen számadást tételről tételre megvizsgálván, azt a kezelési naplóval valamint a bevételt s kiadást támogató okmányokkal teljesen megegyezőnek, kifogástalannak, az annak alapján kimutatott készletet hiánytalanul meglevőnek találtuk; minélfogva számadót ezen számadásra nézve fölmentetni javaljuk.

Temesvárott, 1881. évi május hó 24-én.

Déschán Achill, Korbonics János, dr. Niamessny Gyula, bizottsági tagok.

* * *

Odor Samu pénztárnok urnak az egylet évi kiadásairól a hátrálékos követelések és a költekezési készletről adott részletes, pontos és kimerítő kimutatása, — melyet a kiküldött számvizsgáló-bizottság a maga jelentése szerint szintén kifogástalannak talált, — az egy évtized óta társulatunk körül önzéstelenül működő pénztárnok iránt mély hálára inditván a közgyülést, elnök ő méltósága utóbb azon inditványt tette: hogy Odor Samu pénztárnok ur, a délmagyarországi történelmi és régészeti társulat iránti bokros érdemei tekintetéből, a jövőben minden tagsági kötelezettség alól fölmentetvén, a tiszteletbeli tagok sorába fölvétessék, mely inditvány a közgyülés részéről zajos viszhangra találván, az egyhangulag elfogadtatott s a derék pénztárnoknak a jelen társulati évre vonatkozó számadásaira nézve a fölmentés közgyülésileg ünnepélyesen megadatott.

* * *

A közgyülés mozzanatainak fénypontját Horváth Pius kegyesrendi házfőnök, gymnasiumi tanár és választmányi tag urnak: „Szemelvények Horvátország történelméből, tekintettel a horvátoknak adott ‚fehér lap'-ra" czimü, magvas, szabatos és alapos értekezése képezte. A társulat fönállása óta, felolvasás oly lelkesedésre nem gyujtott még körünkben hallgatóságot, mint az emlitett. Igaz, hogy a meggyőződés azon lángjával, mint az érintett fölolvasó, nem is adta elő még senki tárgyát. Tapintattal sorakoztak ama dolgozatban a történeti tények mellé a politikai vonatkozások, melyek amint egyrészről fokozatos indignatióra gerjesztették a hallgatókat annak tudatában, hogy a horvátok, daczára a nekik saját kárunkkal hozott annyi áldozatok után, csak rút hálátlansággal tudták eddig viszonozni a magyar nagylelküséget: úgy másrészről az értekező bátor hangja, melylyel fönnen hangoztatá Szentkirályinak már a negyvenes években mondott szavait, hogy: a horvátokat engedményekkel soha ki nem elégithetni; „mert barátja csak az erősnek van!" viharos lelkesedésre ragadta a népes gyülekezetet, melynek tagjai arczán meglátszott, hogy átérezték, mennyire van okunk megbánni, hogy a jó szomszédság okáért négy legszebb magyar vármegyénket, a Dráva és Száva között, áldozatul dobtuk azon hálátlanoknak, kik iskoláikban és azokon kivül ama vármegyéknek előbb velünk tartott népes-

ségét tőlünk teljesen idegen eszmék körébe vonták, bár magunk még a Horvátország nevezetet is, Zágráb, Varasd és Kőrös vármegyékre nézve, a diplomáink és törvénykönyveink szerint kezdettől fogva Slavoniának mondott diplomaticus elnevezés helyett, bitorolják! Mi magyarok arról vádoltatunk, mondá fölolvasó, hogy türelmetlenek vagyunk a más nyelvüek iránt: holott épen mi vagyunk azok, kik a más nyelvüek kedvéért még azon kötelességről is folyton megfeledkezünk, melylyel egyetlen létföltételünk, nemzeti nyelvünk joga iránt tartozunk. Geographiai tudatlanságunknak Pozsega, Verőcze, Szerém és Valkó vármegyék estek áldozatul; nagylelkűségünknek pedig, melylyel az idegen nyelvüeknek adózunk, drágán adtuk meg mindenkor az árát, mert csak hálátlansággal fizettek azok nekünk! Egyáltalán a történeti és országgyűlési végzésekből vett időrendi bizonyitékok, mikkel értekező napnál világosabban kideritette, hogy a hajdani Horvátország a Kulpán túl létezett; hogy az utóbb Zágráb, Varasd és Kőrösre nézve becsempészett Horvátország elnevezés nem egyéb közjogi bitorlásnál; s hogy Verőcze, Pozsega Szerém és Valkó vármegyék egészen 1848-ig tisztán magyar vármegyék valának, s képviselőiket mindig a magyar országgyülésre küldötték: ezen korszerű, megdönthetetlen érveken épült bizonyitás, s az előadási hév nem várt, nem is sejtett oly nagyszerü lelkesedésre és magyar nemzeti manifestatióra ragadta a hallgatóságot, hogy a közgyűlés tagjai helyeikről fölpattanva tömegesen siettek a felolvasását bevégzett jeles tudóshoz, hogy őt a legmelegebb kézszoritásokkal üdvözöljék, s neki, mindannyiunkat fölvillanyozott előadásáert, tüzes érzelmeik hálájával s eddig lelkesebben nem hangzott éljen-viharral adózzanak.

* * *

A lelkesedés meggyőző hangjával mondott felolvasást programmunk 7-ik pontja értelmében, az inditványok tárgyalása követte.

Ezek elseje Odor Samu urnak már emlitett tiszteletbeli tagsági kitüntetésére vonatkozott; a másika által pedig a főtitkárnak nyolczvan; a titkárnak pedig negyven frtnyi összeg szavaztatott meg fáradozásukért. Mindkét inditványt Ormós Zsigmond elnök ő méltósága hozta javaslatba.

A tárgysorozat nyolczadik pontja értelmében: uj választmányi tagokul egyértelmüleg: Miletz János, budapesti kir. főreáliskolai tanár és társulatunknak öt éven át volt érdemdús titkára; Róth Nándor, sz. kir. temesvár-városi főügyész és iró, és dr. Laky Mátyás, temesvári főreáliskolai igazgató, kiáltattak ki.

Uj tagokul, a tárgysorozati kilenczedik pont szerint megválasztattak: Micsinyei Beniczi Beniczky Sándor, Dragonesku Döme, pénzügyi titkár Karácsonyi József temesvár-józsefvárosi plébános, Stippl Fábián sz. kir. temesvár-városi közgyám és Szőcs Lajos temesmegyei főispáni titkár urak.

Végül a programm utolsó pontjaként a közgyülés jegyzőkönyvének

hitelesitésére kiküldettek: Rácz Athanáz kir. tanácsos, temesmegyei alispán és társulati alelnök, Mály István kir. törvényszéki elnök és Wimmer József, kir. pénzügyi titkár urak.

Elnök ő méltósága befejezésül jegyzőkönyvi ünnepélyes köszönetet, szavaztatván a közgyűlés által társulatunk mindazon buzgó tagjainak, kik részint szellemi munkálataikkal, részint adományaikkal egyesületünk érdekeit előmozditani szivesek valának: a közgyűlés reszéről kitört leirhatatlan lelkesedés és a társulat fölvirágzására mondott legjobb kivánatok között, annak tagjai közmegelégedésére, tizedik évi nagygyűlésünket berekesztettnek nyilvánitotta.

* * *

A közgyűlés befejeztével, az eddigi szokás szerint, a közgyűlésre beküldött és közszemlére kitett ujabb adományok, leletek és műtárgyak megtekintésére a kiállitott tárgyak közelébe sietett tagtársaknak Pontelly István főtitkár mutatta be és magyarázta meg a műkincsek egyes csoportozatait, melyek részletesen és tüzetesen meghatározva, a jövendő választmányi gyűléseken fognak kimeritő leirásukkal szakszerűen előterjesztetni.

A legélénkebb örömre gerjesztette a társulati tagokat az ernesztházai gazdag ezüst kincsnek, mely most már egészen birtokunkba került, szemlélete. A számos lánczok, függők, kesentyűk, tálczák, kereszt és több száz XIV. századi ezüst érme elhelyezése, a társulati tisztviselők terjedelmes hivatalos asztalát egészen igénybe vette.

A megyeház nagy termének nyugati oldalán voltak fölállitva a részint újabban felfedezett, részint ajándékozott vagy vett képek.

Ezek közül id. Bersuder Lajos festménye, valódi maecenási ajándék, a gyűlésterem egyik oldalfalát, föl a karzatig, óriási nagyságával teljesen befogta. E történelmi kép, mely az adományozó és egyuttal festőnek saját műve, azon jelenetet ábrázolja, midőn 1273. évi szeptember 29-én, Habsburg Rudolfnak Básel városa ellen intézett ostroma alkalmával, Hohenzollern Frigyes az ostromló táborban Habsburg Rudolphot értesiti, hogy Frankfurtban német királynak lett megválasztva. Az alakok a festményen mind életnagyságuak. E müvészi kivitelre és csoportozatainak élénkségére nézve értékes mű a bécsi műtárlatban több év előtt ki volt állitva, mely alkalommal az a szakavatottak elismerését is kivivta. Bersuder Lajos tagtárs ur e remek adományt Rezső trónörökös ő fönsége egybekelésének örök emlékezetére ajanlván föl muzeumunk számára, az annak egyik legértékesebb diszét fogja képezni.

A másik ritka, mert csupán egy példányban még fönmaradt festmény kizárólag helyi érdekü. Ez a sz. kir. temesvár-városi polgári lovas őrseregnek zászló-szentelési ünnepélyét a 40-es évekből ábrázolja. Az alakok rajta mind egykori személyiségek lévén, az városunkra nézve kétszeres érdekkel bir.

A harmadik kép a sz. kir. temesvár-városi polgári gyalogőrségnek

szintén az emlitett évekből való zászlószentelési emlékét föntartó photographia több magánházban fön lévén, az az ismertebb művek közé tartozik.

Idesorakozik a petervaradi és zentai csatákat föltüntető két multszázadi aczélmetszet, miket a főtitkárnak sikerült az enyészettől megmentenie.

Azután egy kisebb, élénk arczkép-festmény a mult századból, mely egyik helyi polgártársunk emlékét tartja fön.

Bemutatva lőnek ez alkalommal dr. Szentkláray Jenő választmányi kültagnak őskori ujabb leletei s az általa fölfedezett padéi őstelepnek és sirjainak térképei, valamint az általa beküldött régi érmek.

Kellemesen lepték meg a közgyűlési tagokat Weber Ágoston cs. és királyi udvari káplánnak és piskei plébánosnak, ki Miksa császárt, mint tábori vezérkáplán az Oczeánon túlra kisérte vala, Mexikóból hozott részint nagy ezüst érmei, szalagokról függő, ezüst keresztelési, apró emlékpénzei, Miksa császár egykori titkárának ezüst tolla, részint egyéb ritkaságok, melyek mint érintém, a jövő választmányi gyűléseknek körülményesen meghatározandó és előterjesztendő tárgyai lévén, akkor fognak tüzetesen leiratni.

Mindezen adományozók nagylelküségét, az elnökileg már előbb kifejezett ünnepélyes köszönet daczára, a közgyűles tagjai ujra lelkesen megéljenezték.

* * *

A legörvendetesebb emlékekkel szétoszlott közgyülésre délután 2 órakor a polgári lövészek tágas helyiségében, a József-külvároson kivüli lövész-kertben, majálisi bankett következett, melyen a társulatnak mintegy száz férfitagja vett részt.

A lelkesedést, mely itt is folyton emelkedett hangulatban tartotta a társtagokat, ecsetelni nem lévén többé föladata a főtitkári hivatalos jelentésnek, az ott hallott hazafias beszédekre nézve csupán azon ohajunkat fejezzük ki: vajha ama fényes szónoklatoknak a társulat fölvirágzását elősegitő tényekben nyilatkozó, derék szellemi munkálkodás is, minél kitartóbb erővel és minél hatalmasabb mérvben megfeleljen!

Dr. Szentkláray Jenő ur telegraph úton üdvözlé a banketten összegyült tagokat, mi viszonti üdvkivánatok zajos kitörésével viszonoztatott.

Hinni akarjuk, hogy fog talán társulatunknak tagja találkozni, ki az itt is érvényre emelkedett nagyszerü magyar nemzeti manifestatiót fönségéhez méltó komolysággal akár a „Délmagyarországi Lapok," akár más hazai napilap hasábjain, megörökiteni fogja.

A magasztos emlékekben felejthetetlen napot este táneczmulatság zárta be, honnan másnap hajnalhasadtával, mint értesülünk, a megelégedés szintoly kedves érzetével tértek haza az abban szép számmal résztvettek, mint az előtte való reggelen, közgyülésünk komoly szinteréről mindenki Petőfi szavai igazságának azon benső érzetével vett vala búcsút:

„Áldozat és tett, ez a két tükör, mely a valódi honfiut mutatja!"

Egyveleg.

— Városi törzspolgáraink egyike, a müvészetek iránt is érzékkel biró Bersuder Lajos ur, nagyszerü történelmi festményét, mely azon jelenetet ábrázolja, midőn 1273. évi szeptember 29-én, Habsburg Rudolfnak Basel városa ellen intézett ostroma alkalmával, Hohenzollern Frigyes, az ostromló táborban Habsburg Rudolfot értesiti: hogy Frankfurtban német királynak megválasztva lőn: Rezső trónörökös ő fensége egybekelése ünnepélyének örök emlékezete végett, a délmagyarországi muzeum számára, a muzeumi bizottság elnökének, Ormós Zsigmond főispán urnak, irásilag fölajánlotta. A müvészeti kivitelére csoportozatainak élénkségére nézve értékes mű a bécsi műtárlatban több év előtt kiállitva volt, mely alkalommal szakavatottak elismerését kivivni szerencsés volt. Az élet nagyságu alakokat feltüntető, óriás nagyságu festmény az adományozó s egyuttal festő Bersuder Lajos ur, maecenási ajándéka, muzeumunk egyik legértékesb tárgyát fogja képezni.

— Az ősrégi tószegi telepen, mely hazánk legérdekesebb és a kőkorszakbeli tárgyakban leggazdagabb telepe, ismét több régiség került napfényre. Igy többek közt 6 darab amulet: kagylóból, csontból s kőből; továbbá egy csontnyilcsúcs, egy csonttű és vésü, szintugy hajtü csontból, végre egy agyagkarika és egy meritő kanál agyagból, összesen 12 darab őskori tárgy, melyeket Dolenczky Imre tószegi plébános, ki a telepre különös figyelmet fordit, beküldött ajándékul a nemzeti muzeumnak. — Ugyanezen gazdag telepről a délmagyarországi tört. és régészeti társulat is nagybecsü agyag edények, kőbuzaőrlő, cserepek és csont vésük, baltadarabok és árak birtokába jutott, mikért a közben járt bizottsági tagtársunk, dr. Breuer Armin úrnak és öcscsének, Ignácz mérnök úrnak, ki azokat muzeumunk számára beküldeni sziveskedett, hazafias köszönetünket nyilvánitjuk.

— Széchenyi-emléktábla a Kazán-szorosban. A magyar mérnök- és épitész-egylet tagjainak legutóbbi kirándulása alkalmával, midőn többek közt az Al-Duna tájait is bejárták a kirándulók, elhatározták, hogy az Al-Duna hirneves szabályozója, gr. Széchényi István tiszteletére, emléktáblát állitanak föl a Kazán-szorosban. A kirándulásból visszatérve, azonnal gyüjtéshez kezdtek s miután az kielégitő eredményre vezetett, az emléktábla, mely egyaránt méltó a „legnagyobb magyar“ emlékéhez s a magyar mérnökök és épitészek kegyeletes érzületéhez, — mint értesülünk, — a folyó év nyarán fog fölállittatni s ennek megtörténtével ünnepélyesen lelepleztetni. A leleplezési ünnepélyen az emléket fölállittató egyletet egy nagyszámu küldöttség fogja képviselni.

— Krassó-Szörény megye alispánja beküldött a nemzeti muzeumnak 90 drb régi római ezüst érmet, melyet Leculeuptoreban ásás közben találtak. Az érmek közt rendkivül érdekes darabok vannak.

— Kincs csontban. A nemzeti muzeumnak küldetett be egy nagy csont, melyben 30 darab ritka ezüst érem van. E leletet a nagyszentmiklósi országuton csemeték ültetése alkalmával találták. A csont

két nyilása csontdarabokkal volt betömve. Midőn a munkások a csontot félrelökték feltünt nekik a pénz csörgése a csontban, melyben midőn közelebbről megvizsgálták, a már emlitett 30 darab érmet találták, melyek közt több a XIII-ik század végéről való érem van. Az érmek annyira épek maradtak, hogy több közülük ugy fénylik, mintha csak néhány éves volna.

— Régészeti leletek. Érdekes leletre bukkant néhány galgóczi munkás e napokban. Fát ültetvén, az ásott üreg alján csontokat, majd lejebb ruhafoszlányokat s ezek között egy csontvázat, nyakán kendőszerü bronzékitéssel találtak, amelyből, de a csontok alkatából is régibb, jelesül a 13. századból való temetőre vélnek következtetni. Galgócz az Erdődy család fészke, hajdan jelentékeny erőd, és különösen a tatárjárás idejében számos ütközet szinhelye volt. — Pátkán, ahol néhány év előtt négy archaeologiai telepre akadtak, ujból igen érdekes ékszer került fölszinre, mely párja annak az ékszernek, mely két év előtt Pauer püspök és Pulszky Ferencz ismertetései alapján oly nagyhirüvé lett. Az ékszer ezüstből van, arany és carneol diszitéssel. Néhány nap előtt pedig egy török karpereczet ezüstből s két darab achat és carneol régiséget találtak. Kétséget nem szenved, hogy mindezen ékszerek egy és ugyanazon egyén birtokát képezték. Az ottani plebános Seidel Pál folytatni fogja a kutatásokat.

— Az ó-budai ásatások serényen folynak s ujabban az ásatások fáradhatatlan vezetője Torma Károly, három terra sigillatan vagyis edénybélyegen, számos állati csonton, agyag edényen, diszitmények darabjain kivül, kilencz fölirat-töredéket és tiz érmet talált, mely utóbbiak közül nem egy a legritkábbak közé tartozik. A fölirat-töredékek közül a legérdekesebb egy „ESSU“ fölirásu kőlaprész, mely a mult évben talált, Jupiter és Junonak ajánlott igen szép fogadalmi oltár egyik darabjának bizonyult. Az érmek a Hadriántól Gordiánig uralkodott császárok korából valók, s egy (viminatiumi Kosztólácz, Szerbia) Gordianus-féle krajczár nagyságu pénzdarab meglepő épségben maradt fön; Gordianus arczképe s a föliratok legfinomabb vonásai sértetlenek. Találtak ezenkivül a keleti kapu balfelén tett bevágásban egy barbár sirt, melyben egy lófej és lapoczkacsontok találtattak. Az amphitheatrum délnyugati része, honnan Torma a legtöbb leletet várja, csak a nyár vége felé fog kiásás alá kerülni. Jelenleg az északkeleti nyolczad kiásása után egyideig csak a kiásott részek kitisztitása van munka alatt, s a körtöltés épitése. Ez az amphitheatrum külső falvonalától öt méternyi távolban fog emelkedni s körülfutja az amphitheatrumot. Koronaszélessége 6 méterre, alapja 12 méterre van tervezve, a lejtők 45 foknyi szöget képeznek. Az amphitheatrum jövőjére vonatkozólag Torma azon tervet ajánlotta, hogy annak egy része az eredeti magasságra, egyéb falai pedig egy szinvonalba emeltessenek. A podium teljesen ki fog tisztittatni, körfala az első üléssorig helyreállittatik, ugyszintén a bele nyiló kamarák ajtófelei is. E tervet — mint az „Egyetértés“ hallja — a miniszter is helybenhagyta. Ha aztán az amphitheatrum a közlött terv értelmében helyre lesz állitva, fölszentelésére, mint régész körökben tervelik, fényes népünnepélyt rendeznek, egészen antik mintára, melyben a régészek és történészek gladiator jelmezben, a szinházak személyzete pedig a kiépitendő ülőhelyeken római korhű népviselet mintái szerint készült öltönyökben veendenek részt.

I.Tábla.

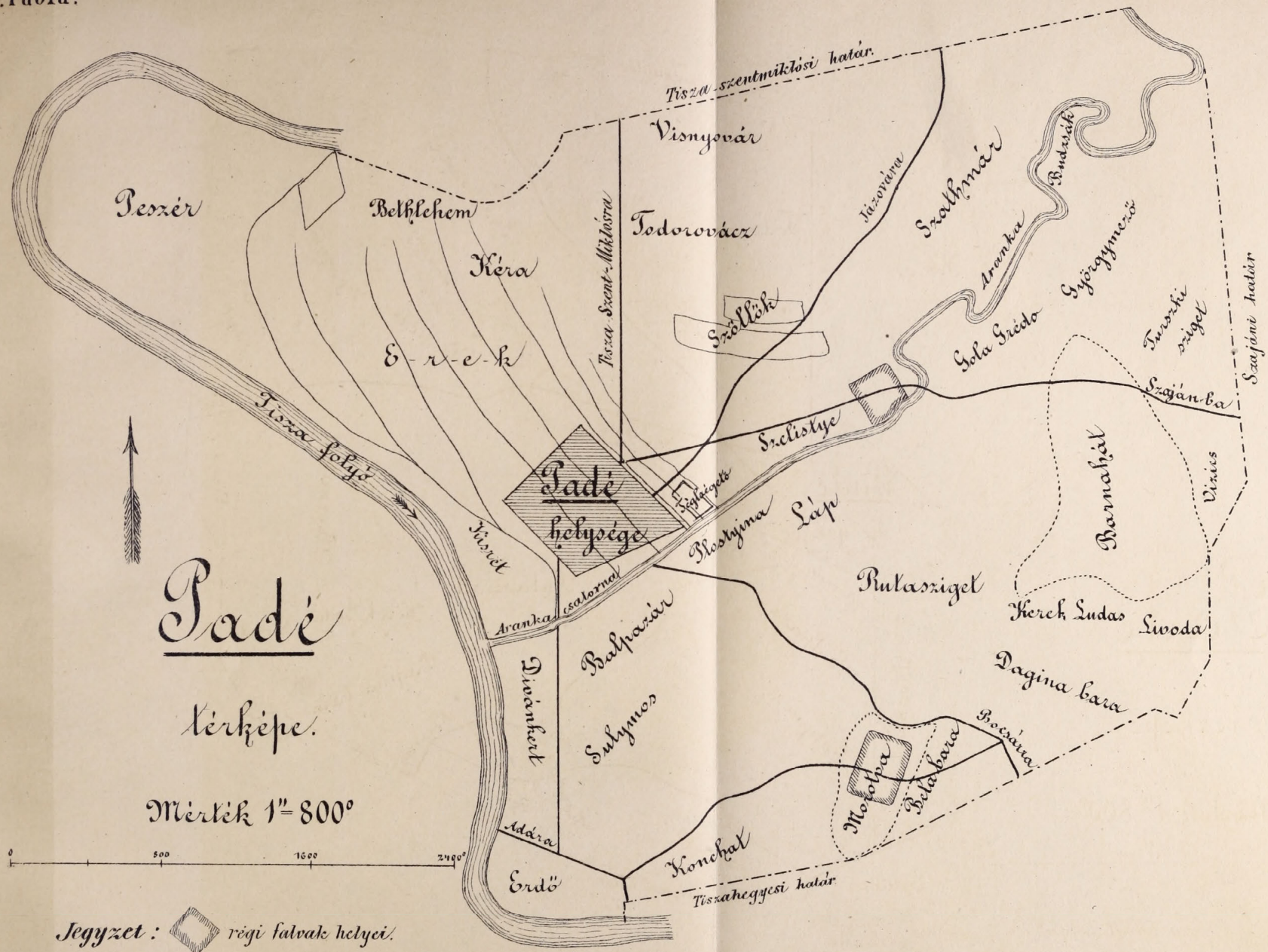

Jegyzet: ⬡ *régi falvak helyei.*

Azon kis homorulatot, melyet a tisza-szentmiklósi határnál észrevehetni, Bethlehem fölött, a hajdani földesúr egy pár csizmáért odaengedte a tisza-szentmiklósi uraságnak. Így beszélik.

Melléklet az „Értesitő" VII. évf. III. füz. 142ik lapjához.

Nyom. Beránek J. Temesvárott.

II. Tábla.

Padé.

A helység térképe.

1881.

Jegyzet:

+ = Azon hely, hol a két sir találtatott a két cseréppel s gyöngyökkel; a sirok iránya keletre mutatott.

✠ Azon régi temető helye, melynek használatba vételére senki sem emlékszik már. E temető sirjai még 15 év előtt látszottak, de már onnan is a föld felhasználtatott, a koponyák elpusztultak. Az e nyéron talált két sir elkülönítve állott a temetőtől.

Melléklet az „Értesitő" VII. évf. III. füz. 142ik lapjához.

Nyom. Beránek J. Temesvárott.

BIBLIOTHECA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
BUDAPEST

Felhivás

a társulat tagjaihoz!

Tisztelettel kérjük társulatunk tagjait, hogy miután muzeumunk átalakitása végett tetemes költségre van szükségünk, sziveskedjenek hátralékos tagdijaikat, nem várva ujabb felszólitásra, Odor Samu társulati pénztárnok úrhoz, (Temesvárott, megyeház) minél előbb beküldeni.

A társulati választmány.

Előfizetési felhivás

a

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI ÉRTESITŐ

1881-ik évi folyamára.

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat alapító s évdíjas tagjai az „Értesitő“-t tagilletményül kapják. A társulat tagja lehet minden történelemkedvelő honfi vagy honleány, 100 frt alapitványnyal egyszer-mindenkorra, vagy 5 frt évi tagdíjilletékkel, ha belépési szándékukat kijelentik Ormós Zsigmond társulati elnöknél, vagy Pontelly István főtitkárnál; a tagkötelezettség 3 évre terjed, de továbbra is fenmarad, ha a kilépési szándék kellő időben be nem jelentetik. Az „Értesitő“-t nem tagok is megszerezhetik évi 4 frt lefizetése mellett.

Kelt Temesvárott, 1881. januar 15.

Pontelly István,
titkár.

Az „Értesitő“-be szánt mindennemű közlemények, reclamátiók, továbbá a történelmi és régészeti társulat részére felajánlott adományok s a társulatot érdeklő megkeresések a szerkesztő-főtitkárhoz, Temesvárott, Belváros, Seminarium, intézendők.

A történelmi és régészeti társulat temesvári s vidéki tagjai tisztelettel felkéretnek, hogy időközben változó lakásaikat a főtitkári hivatalban (Temesvár, Belváros, Seminarium) a füzetek pontos kihordatása és szétküldése tekintetéből, bejelenteni sziveskedjenek, különben a régi lakhelyekre megküldött s kézhez nem vett füzetek nem fognak pótoltatni

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat főtitkári hivatalánál megrendelhetők:

1. Történelmi és régészeti „Értesitő“ 1877. III. évfolyam II. III. IV. füzet.
2. Történelmi és régészeti „Értesitő“ 1878. IV. évfolyam II. III. IV. füzet.
3. Történelmi és régészeti „Értesitő“ 1879. V. évfolyam II. III. IV. füzet.
4. Történelmi és régészeti „Értesitő“ 1880. VI. évfolyam III. IV. füzet.
5. Történelmi és régészeti „Értesitő“ 1881. VII. évfolyam I. II. III. füzet.
6. Miletz János: Gizela királyné élete. 12 ív 8-ad rét. Ára 1 frt 20 kr.
7. Miletz János: Temes és Arad vármegyék történelmi és régészeti emlékei. Ára 30 kr.
8. Miletz János: Chronologiai adatok a magyar királyok tartózkodásáról Temesvárott. Ára 20 kr.
9. Miletz János: Temesvár hadászati jelentősége $4^1/_4$ iv. Ára 40 kr.
10. Miletz János: Torontál vármegye történelmi és régészeti emlékei. Ára 20 kr.
11. Dr. Szentkláray Jenő: Torontáli őstelepek a Tisza mentén. Ára 30 kr.

Az „Értesitő“ megjelen évnegyedenként jan. ápr. jul. és okt. hónapokban.

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESITŐ.

A DÉLMAGYARORSZÁGI

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT

KÖZLÖNYE.

AZ IGAZGATÓ VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

PONTELLY ISTVÁN,

FŐTITKÁR.

KIADJA A DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT.

VII. ÉVFOLYAM. — IV. FÜZET.

TEMESVÁROTT, 1881.
NYOMATOTT A CSANÁD-EGYHÁZMEGYEI KÖNYVNYOMDÁBAN.

TARTALOM.

Szemelvények a „Drávántúli“ részek történetéből, tekintettel a horvátoknak adott „fehér lapra“. Horváth Piustól 153
Archaeologiai tudósitások. Böhm Lénárttól 162
Kiegészitő adat a peatra-albai római ezüst érmelelethez. Schwing J. P.-től . . 165
Régészeti közlemények. Milleker Bódogtól 169
Gönczöl és Kaczagány. Dr. Sterba Jánostól 172
Tárcza: Rendes havi választmányi ülés 1881. sept. 18-án. Pontelly Istvántól . 176
Kimutatása a régészeti muzeum gyarapodásának az 1880/81. társulati évben. Pontelly Istvántól 183
Egyveleg 189

M. ACADEMIA KÖNYVTÁRA

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESÍTŐ.

A

DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT

KÖZLÖNYE.

M. ACADEMIA KÖNYVTÁRA

IV. FÜZET. 1881. OCTOBER HÓ.

Szemelvények a „Drávántúli“ részek történetéből,

tekintettel a horvátoknak adott „fehér lapra.“

HORVÁTH PIUSTÓL.

Felolvastatott a délmagyarországi történelmi és régészeti társulat X. közgyülésén. (1881. jun. 1.)

Nec scribere tantum, nec legere debemus; alterum altero temperandum, ut quidquid lectione collectum est, stylus redigat in corpus.

Seneca ep. 87.

Midőn történettudósaink- és buvárainknak hangyaszorgalommal egybegyüjtött jelesnél jelesebb műveit olvasgatom; midőn utánok — szerényen bevallva — mint szedők után keresgélek szőlőszemeket, mint aratók után szedegetek buzafejecskéket s kapkodom fel a morzsákat, melyeket ők lehullatának; midőn törvénykönyvünk, melyre a magyarnak oly joggal lehet, sőt kell hivatkoznia, mint hivő kereszténynek a bibliára; midőn törvénykönyvünk a Drávántúli részeket partes adnexae és subiectae, vagyis sz. István koronájához kapcsolt és annak alárendelt részeket emliti; midőn eme részeknek multját egybevetem a jelennel s borongva szemlélem a gyászképet, melyet az 1868. évi kiegyezés feltüntet: lehetetlen, hogy eszembe ne jussanak Kaziczy Gábornak az 1861. évi országgyülésen mondott szavai: „Jöhet idő, midőn még egyszer meg kell hóditanunk e hont: a feloszlás eszméinek hadjárata elle-

Kútfők: Anonymus. — Kercselich: Not. prael. — Broderich: Rer. turc. narrat. — Timon: Imago Ung. nov. — Kaprinai: Hist. dipl. — Botka Tivadar: „Századunk“ 1844. évi folyam és egyéb iratai. — Szalay László: A horvát kérdéshez. — Gyurikovich: De situ et amb. Sl. et Croat. — Palugyai: Kapcs. Részek. — Pesty Frigyes: Az eltünt regi vármegyék. — Récsi: Magyarorsz. közjoga. — Synopt. Deductio exh. statum campi Turopolia. — Lampe: Hist. Eccl. ref. — Corpus Juris. — Bakos Gábor. A m. jogi műnyelv. stb.

nében.“ És ösztönszerűleg villan fel agyamban a gondolat, hogy különös nép vagyunk mi magyarok, — vérünket, vagyonunkat tékozolva, a nemzet virágát a halál torkába lökve rohanunk az egykor magyar vérrel áztatott, meghóditott és a mohácsi vérnap után elvesztett tartományokat visszafoglalni és helyesen, — de a meglevőket, melyeket szintén vérök hullásával szereztek őseink, csata nélkül, nagylelkűen, hogy ne mondjam: vétkes könnyelműséggel engedjük át!

Nagylelkűnek lenni erény, mely az embert megnemesiti, a nemzetet felmagasztalja; ámde önkárával, egyenes romlásával gyakorolni nagylelkűséget: valóban hallatlan a történelemben!

1868 óta, vagyis mióta fehér lapot adtunk kezökbe a horvátoknak, kétszer egyezkedtünk velök s mindkétszer Magyarország nagy kárára; mert nem elég, hogy folyvást nagy áldozatokat hozunk a horvátok kedvéért, ha t. i. pénzök nincs, — csak átüzennek hozzánk és kapnak; nincs vasútjok s mi épitünk nekik; nem elég, hogy Pozsega, Verőcze, Szerém vármegyéket, melyek elvitázhatatlanul magyarországi vármegyék, irták fel a fehér lapra, hanem a nagylelkű engedményekért ők még holmi három egységes királyságról ábrándoznak, sőt, mint tények bizonyitják, az elszakadást, a különválást forgatják eszökben, midőn Fiumét, Dalmátiát, Boszniát, Herczegovinát követelik, s miért? azért, hogy igy megtestesedve felállithassák az illir királyságot.

Nem szándékom, de ezen ünnepélyes alkalommal nem is lehet feladatom a kapcsolt részeknek eredetét, történeti kifejlését és átalakulásait tárgyalni; mert erre egy félórai rövid időköz nem elég, hiszen az irodalmi munkák, melyek e kérdéssel foglalkoznak, egész könyvtárt képeznek.

Az én szándékom — a fehér lapot tartva szemem előtt — rövid vonásokban, mintegy dióhéjba szoritva, vázolni, hogy az a kis földterület, mely ma Zágráb, Varasd és Kőrös vármegyéket foglalja magában s melyeket Horvátországnak neveznek, egészen újdonat új ország; mert az a Horvátország, melyet sz. László királyunk elfoglalt, a Kulpán túl létezett. Hogy Kálmán királyunk 1102-ben magát Biográdon horvát királynak koronáztatta: az a Kulpán túl fekvő régi Horvátországra értendő, nem pedig a Dráva-Száva közötti vidékre, mely úgyszólván csak napjainkban vette föl a Horvátország nevet.

Dönthetetlen történeti adatok bizonyitják, hogy a Dráva-Száva közének nyugati részét, melyet ma Horvátországnak neveznek, sz. István és I. Béla királyaink mint közvetlen magyar

földet birták s még a XIV. században is közvetlen magyar birtok volt, a mi kitetszik Grananai Fülöpnek, a jánosvitézek mesterének 1324. évben kelt leveléből, melyben irja, hogy hivatalos kötelességénél fogva jött Magyarország részeibe — a zágrábi püspökmegyébe.

E részeket idő folytán a XIII. század közepe táján Slavoniának kezdették nevezgetni. Igy István bán egy 1258. évi levelében mondja, hogy a király őt megbizta, hogy egész Slavoniában, nevezetesen Varasd és Zagoria vármegyében a várföldeket szerezze vissza; de a mily nehezen ment a kezdet: oly állhatatosan maradt a Slavonia nevezet Zágráb és társmegyéinek. Nemzedékek kora múlik el, és az előbb emlitett tartomány, mint a selymér vagy a kigyó elveti bőrét, úgyszintén elveti a Slavonia nevet s fölveszi a Horvátország nevet! Hogy egészen helytelenül, a történeti adatokkal ellenkezőleg s igy jogtalanul hordja ma a Croatia vagyis Horvátország nevet, kitűnik ezen adatokból:

1. A magyar diplomatica sok századon át megadta Croatiának vagyis Horvátországnak a Croatia nevet; holott a két folyó közét mindig Drávántúli résznek nevezte.

2. A magyar nemzet a vármegyét, ezen sajátságos intézményét, minden tartományba, melyet meghóditva hazájával egyesitett, bevitte s a meddig a vármegyei intézmény terjedett, addig terjedett Magyarország közvetlen birtoka. A régi Croatiában, mely a Kulpán túl az Unna vizéhez nyugatra feküdt, a vármegyei intézmény sohasem verhetett gyökeret, ott nem vármegyék, hanem zsupánságok léteztek. Magyar földön, nevezetesen a Száva balpartján, vagyis azon a vidéken, melyet a XIII. század közepe tájától a XVIII. század végéig hibásan Slavoniának és ma még hibásabban Horvátországnak neveznek, zsupánságok sohasem léteztek; hanem a városok, helységek, birtokok e tájon mindig úgy emlittetnek, hogy a vármegye, melyhez tartoznak, megneveztetik, vagy anélkül egyszerűen csak úgy, hogy a Dráván túl fekszenek.

3. Broderich István, váczi püspök, Zágrábot Slavonia fővárosának (Sclavoniae caput Zagrabia) nevezi, Horvátországnak pedig Bigihont vagy Bihacsot, mely most Boszniában az Unna mellett fekszik.

4. Timon leirva Horvátország fekvését, annak vidékeit igy sorolja el: Segniensis, Cetniensis, Corbaviensis, Udvinensis, Clissensis, Mihaticensis, de nem számitja ide Zágráb és társmegyéit azért, mert nem voltak Horvátországban.

5. Ha a Dráva-Száva köze nem volt volna Magyarország valóságos része, hanem olyan meghóditott tartomány, mint a sz. László által meghóditott régi Croatia, bizonyára annak czimét is fölvették volna királyaink többi czimeikbe; ámde e résznek csak partes transdravanae, vagy partes slavonicae neveztettek.

6. Az 1572. évi VII. törvényczikk rendeli, hogy Slavonia Zágráb nevű városában évenkint kétszer tartassanak nyilvános gyülések.

7. Rudolf király 1582. évi márcz. 8. kelt oklevelében, mely Túrmező rendezését tárgyalja, világosan ki van fejezve, hogy ezen kerület Slavoniában fekszik; úgyde Túrmező Zágráb vármegye kebelében van, tehát világos, hogy Zágráb nem Horvátország, hanem Slavonia vármegyéje.

8. Az 1625. évi LXI. törvényczikk mondja, hogy törvényes nevök a magyar országgyülésen megjelenő követeknek nem Croatia, hanem Slavonia követei,

9. 1699. évben a nádori concursus és porták elintézése alkalmával Zágráb és társmegyéi Slavoniába soroztattak.

19. Kercselich irja, hogy a mai Slavonia területén három vármegye van, úgy mint: Zágráb, Varasd és Kőrös.

Igaz ugyan, hogy a XIII. század óta tévesen szokásba jött Slavonia nevezet már a XVI. század végén önkényüleg, a köznép nyelvén, Horvátországra változott át; de nem tetszett ez mindjárt a keletkezés idején maguknak az illető földieknek sem, azért Zelniczy Miklós zágrábi püspök Varasdról 1599. évi máj. 6-án kelt levelében igy ir: „Más Slavonia, más Horvátország, hogy Zágráb Slavoniában fekszik, afelől senki sem kételkedik. (Aliud Slavonia, aliud Croatia est, Zagrabiam in Slavonia esse, nemo dubitat.) Hogy — irja tovább Zelniczy — Felső-Slavoniának ezen részét Horvátország gyanánt veszik, tudom; de a nép véleménye és tévedése senki jogát föl nem forgatja.“

A keletkező téves szokás azonban sem az oklevelek, sem a törvények nyelvén erőt nem vehetett. Sőt minden kétséget kizáró tény, hogy még a XVIII. század folyamán is Zágráb és társmegyéi a Kulpáig Slavoniát képezték; de később részint a magyarnak engedékeny természeténél fogva, részint az ügyek élén álló férfiak járatlansága vagy hanyagsága folytán az oda is, t. i. az oklevelek és törvények nyelvébe is átcsúszott, mi a hű hazafi és lelkes zágrábi apát-kanonok és publicista Kercselichet bosszúság- és aggodalommal töltötte el, midőn a jograbló szokásnak elharapódzását szemlélve, igy fejezé ki magát nagybecsű

munkájának 407. lapján Sclavonia homlokirás alatt: „Hogy Slavonia Horvátországnak tartatik és neveztetik legnagyobb sérelmével a sz. korona jogainak és e korona apostoli királyainak, az főnebbi bizonyitásainkból, a kir. diplomák- és leiratokból kitetszik. Minthogy csupán két törvényczikk, a leiró hibája vagy tudatlansága folytán, mondja Horvátországnak, a többi törvényczikk pedig mind-mind Slavoniát fejez ki, én e tartományt annyi országgyülési törvényczikk és királyi diplomák erejénél fogva Horvátországtól megkülönböztetem.“

Még folytathatnám az adatok sorát és számát; de ki a valót keresi, annak ennyi is elég, és unalmassá lenni nem akarván csupán azt jegyzem meg, hogy a mai Horvátország új nevét az 1790. évi országgyülés korszakán nyerte. Tény tehát, hogy az újdonat új ország! Különös, hogy ez épen akkor történt, midőn a nemzet önállóságát, függetlenségét oly erélyesen, oly nyomatékosan hangoztatta s erről törvényt is alkotott.

És igy Zelniczy, Kercselich és annyi más lelkes hazafias irónak tiltakozása, nyomatékos szava elhangzott mint a pusztában kiáltónak szava; elhangzott mint zúgó szélben a sohaj!

* * *

És most áttérek bebizonyitására annak, hogy Pozsega, Verőcze, Szerém vármegyék nem horvát, de nem is slavoniai, hanem valóban és tisztán magyarországi vármegyék.

E vármegyék, vagyis a Száva-Dráva közötti tartomány a magyarok bejövetele előtt név nélkül majd a hunnokat és avarokat uralta, majd a frank birodalom része volt. Utolsó ismert belföldi fejedelem Brazláw vagyis Zalán volt. Zalán — mint Béla névtelen jegyzője irja — a görög császártól segitséget kérve és nyerve, követei által üzenteti Árpádnak, hogy birtokát hagyja el és szülőföldére takarodjék vissza. E merész üzenetre azt felelte Árpád: Parancsoljuk uratoknak, Zalán fejedelemnek, hogy földünket elhagyván gyorsan menjen a bolgárok földére, honnan ősapja leszármazott a mi ősünk Etele király halála után. Ha ezt cselekedni elmulasztaná, tudja meg, hogy rögtön hadat inditunk ellene.

Midőn Zalán ezen üzenetet megvetve sereggel jött Árpád ellen, ez őt megverte, birtokát, melyet Menander görög történetiró szerint a hunnok a 376. évben foglaltak el, a 900. év táján meghóditotta, midőn t. i. a magyarok, kik az adriai tengerig száguldoztak, olaszországi hadjáratukból visszajöttek; vezérré tette benne Botondot, ki később Anonymus szerint Verőcze folyó

mellett temetteték el. Már ha Verőcze nem tartozott Magyarországhoz, bizonyosan Botondot sem temették volna ottan el.

Továbbá, hogy a Dráva-Száva köze, vagyis Verőcze, Pozsega, Szerém vármegyék, és a XVIII. század folyamában az ezekbe olvadt Valkó vármegye is, mind a mohácsi vérnap előtt, mind pedig a törököktől lett visszafoglalás után valóságos magyarországi vármegyék voltak, azt a temérdek adat közől ezekkel bizonyitom:

1. Sz. István király 1009. évi levele, melyben az általa alapitott pécsi püspökség határait leirja, azt mondja, hogy a negyedik határ a Dunánál kezdődik és a Szávánál végződik. Sz. István király idejében tehát Magyarország határai a Száváig terjedtek.

2. Ugyanezt bizonyitja sz. László királynak 1093. évi levele is, melyben a pécsi püspökség keleti határait azon terjedelemben megerősiti, a melyben azokat sz. István kijelölte.

3. Midőn Bouilloni Gottfried lothringeni herczeg 1096. évben kereszteshadával Magyarországon keresztül vonult, a Szerémség a magyarok birtokában volt.

4. II. András király 1235. évi levele, a nádor és országbiró hatóságáról szól, melyet azok a Drávánál gyakoroltak, a mi e föld magyarságát bizonyitja.

5. Valkó vármegyének, mely, mint már emlitém, a XVIII-ik században Pozsega, főképen Verőcze és Szerém vármegyék között osztatott fel, régi birtokosai magyarok voltak, mint a Maróthy, Csáky, Garai, Perényi, Loránttfy, Ujlaky, Bánffi, Szentpéteri, Sulyok, Kereszturi stb. családok s igy a lakosság is túlnyomólag magyar nemzetiségű volt; mutatják ezt nemcsak a magyar családnevek, hanem a számos magyar helység s az ezek határában előforduló patakok, tavak, erdőségek elnevezései. A magyar nemzetiségre azonban meglepő gyorsasággal káros befolyás mutatkozott a törökök által szétvert ráczoknak tömeges bevándorlása által, melynek az lett következménye, hogy a kiüldözött és magyar vendégszeretettel fogadott földönfutó jövevények távol attól, hogy az új hazában talált viszonyokhoz simuljanak s annak nyelvét megtanulják, inkább a maguk jellegét nyomták az általok lakott vidékre, igy lett pl. Bánból Banovcze, Kesséből Kesincze, Bogdánfalvából Bogdanocz, Péterfalvából Peterkincz stb. Ebből is kitetszik azon vád alaptalansága, hogy a magyar erőszakkal terjeszti nemzetiségét, holott épen bennünk magyarokban vagyon a menthetetlen bűn, hogy

mihelyt valamely idegen nyelvet tudunk, vagy bár törve beszéljük is azt, kevés kivétellel azon szeretünk csevegni, társalogni.

6. A töröktől megszabaditott országrészek különféle okoknál fogva még soká nem olvadtak össze a nemzet alkotmányával, hanem részint katonai, részint kincstári igazgatás alatt maradtak; a miért az ország rendei az 1712. évben keservesen panaszkodtak és fájdalmuknak egy, junius 1-én kelt fölterjesztésben kifejezést adtak, kérvén a királyt, hogy Pozsega, Verőcze, Szerém, Bács, Csongrád, Csanád, Arad stb. vármegyéket az anyaországhoz kapcsolja vissza s a többiek módjára szervezze. A király julius 11-én adott válaszában a rendek kivánságát méltányosnak találta, azaz: elismerte, hogy Pozsega, Verőcze, Szerém úgy Magyarország vármegyéi mint Bács, Csongrád stb.

7. Mindannak daczára, hogy a kérdéses vármegyék bekebelezve még nem voltak: mégis a karlóczi béke évében, 1699-ben az adófelosztásról készitett lajstromban, mint Magyarország Drávántúli — circulus transdravanus — kerületéhez tartozó vármegyék emlittetnek.

8. Az 1715. évi XCII. t.-cz. rendeli, hogy Pozsega, Verőcze, Szerém, Csongrád, Csanád, Arad, Békes, Zaránd, Torontál és Szörény vármegyék Magyarországhoz visszacsatoltassanak. Kétségtelen tehát, hogy az elsorolt 11 vármegye egyaránt magyar vármegyék.

9. Az 1722. évi országgyülés október 18-án kelt fölterjesztésében az emlitett vármegyéket Magyarországban fekvőknek mondja és az 1723. évi február 18-án kelt válaszában Ő felsége a király elismeri, hogy ezen vármegyék Magyarország kiegészitő része.

10. Az 1741. évi XXIII. t.-cz. rendeli, hogy e vármegyék a magyar országgyülésre meghivassanak s a többi vármegyékkel együtt ülés- és szavazattal birjanak.

11. A magyar királyi helytartótanácsnak köteleztettek számot adni és az annak fentartására szükséges költséget a többi magyar vármegyékkel együtt viselték; azon 17.000 frthoz pedig, melyet a kapcsolt részek a helytartótanács költségeinek fedezésére fizettek, az emlitett három vármegye egy fillért sem adott.

12. Dalmatiában, Horvátországban és Slavoniában protestans vallásu embernek a helyhatósági törvény erejénél fogva letelepedni tilos volt, hiszen tudva ván, hogy Erdődy Tamás az 1608. évi pozsonyi országgyülésen kardot rántva mondá: „Hoc ferro, si aliter fieri non poterit, pestem istam a nobis

liminabims, tres fluvii sunt nobis, Dravus, Savus et Colapis, e quibus unum novis his hospitibus sorbendum dabimus.“ „E vassal, mondá Erdődy, ha másképen nem lehet, fogjuk e mételyt kiirtani; három folyamunk van, Dráva, Száva, Kulpa, melyek közől az egyiket ezen új vendégekkel, t. i. a protestansokkal itatjuk ki.“ — És Lampe történetiró bizonyitása szerint Pozsega vármegyében számos protestans község létezett, melyek a török időben elenyésztek; sőt Verőcze vármegye Haraszti, Magyar-Rétfalu és Szent-László falvaiban az újabb időkig sok reform. vallásu lakos találtatott, a mi nyilván igazolja, hogy ezen vármegyékre a helyhatósági törvény erőtelen, hatástalan volt s miért? azért, mert e vármegyék Magyarországban feküdtek.

13. Verőcze vármegye 1832-ben a magyar nyelvnek a hatósági jogélet minden ágában kötelező használatát rendelte el.

14. E vármegyék a magyar hongyülésre mint a többi magyar vármegyék külön királyi levelek által hivattak meg 1848-ig, hol a Dunántúli vármegyék közé soroztattak, ott foglalták el helyöket, mi ellen követeik nemcsak kifogást nem tettek, de sőt 1836-ban Szallopek János kir. tanácsos és Verőcze vármegyének alispánja és magyar országgyülési követe maga fontos okokkal bizonyitá be, hogy e vármegyék Magyarország kiegészitő része. — Ezen állapotot majd 1000 éves történet szentesiti. — Szentesiti az 1848 évi 5 törvényczikk, mely az országgyülési képviselők számát megállapitván, Pozsega, Verőcze, Szerém vármegyéket a magyar vármegyék sorában tünteti föl, rendelvén, hogy Verőcze vármegye 4 s az ezen vármegyében fekvő Eszék város 1, Szerém vármegye 3, Pozsega vármegye, Pozsega sz. kir. várossal együtt 2 képviselőt válasszon és küldjön a magyar országgyülésre.

Mind hiába! hiába a temérdek törvényczikk, melyeket apáink, a haza épsége és szabadsága felett virasztva, alkottak, hiába a történetirók által gondosan egybehordott adathalmaz, — mi e tartományt elvesztettük csata nélkül! Valóban megfoghatatlan, hogy mi oknál fogva adhattak a nemzet képviselői fehér lapot a horvátoknak? miután jól tudhatták, hogy nincs a világnak követelőbb fajzata a horvátoknál; vagy ha már adtak, mi jognál fogva irhatták a horvátok e tartományt, mely 1000 éven át Magyarország kiegészitő része volt, a fehér lapra? vagy ha már elég szerénytelenek voltak rá irni, hogyan türhették, mikép engedhették ezt meg a magyar nemzet képviselői?...

E tettért a felelősség terhe a nemzet és az utókor itélő-

széke előtt az ország képviselőit éri. Igen szép ugyan, a mit Pesty Frigyes „Az eltünt régi vármegyék“ leirásában mond, hogy Magyarország a roppant áldozatokat a belbéke érdekéből hozta, azon őszinte gondolattal, hogy a horvátok és magyarok között századokon át fenállott egyetértést helyreállitsa. — De hogy ez nem igy, sőt, fájdalom! egészen ellenkezőleg történt: a tapasztalás kebellázitóan bizonyitja; mert a még csak 50 év előtt is rokonszenves nép, melynek gyermekei tömegesen jöttek a Dunántúli vármegyék közép- és főiskoláiba tanulni és elsajátitani a magyar nyelvet, ma a magyarok iránti gyülölettel eltelve ellenséges seregkint áll velünk szemközt, — a remélt egyetértés helyre nem állt, sőt őszinte, testvéries érzületünkért, a testvéries szeretet viszonzása helyett rút hálátlanságot nyertünk! s igy beteljesültek Szentkirályi Móricz, Pest vármegye alispánja és országgyülési követének a pozsonyi országgyülésen 1843 évi november 16-kán mondot jósszavai: „A horvátok barátságát gyáva engedékenységgel megnyerni nem fogjuk, barátja csak az erősnek van!“ — És ha most a haza egére tornyosuló fellegeket szemléljük; ha a haza határain belől forrongó mozgalmakat, izgatásokat, mesterkedéseket, sőt hangos követeléseket figyelemre méltatjuk, lehetetlen, hogy el ne kiáltsuk a nagy rómaival: Videant Consules! Nehogy új fehér lapokat osszanak ki; mert barátja csak ez erősnek van! s csak úgy, ha erősek és összetartók leszünk, tarthatjuk fön e hont a feloszlás eszméinek hadjárata ellenében!

Archaeologiai tudósitások.

Böhm Lénárttól.

I. Felfedezett őskori temető.

Bizonyos szőlő megtekintése alkalmával, nem régen a „Káposztás kertek“ nevű tájra érkezém, mely Fehértemplomtól nyugatra, a vaspálya és az itteni „Póstatelek“ között fekszik, hol is egy helytt a kilencz év előtt megkezdett tégla-gyártással foglalkoznak.

Midőn ezen helyhez, kis fiamat kezénél fogva vezetve, jutok vala, ez azon óhajt nyilvánitotta, hogy engedném meg neki a gödörbe lemennie, hogy amaz egyszerű, de előtte még egészen ismeretlen foglalkozás feletti kiváncsiságát kielégithesse. A gyermek kivánságának engedve, magam is a munkások műhelyébe léptem, hol meglepetésemre arról tudósitanak vala, hogy itt $1^1/_2$ méternyi mélységben eddig legalább 20-nál több, és csupán a tavalyi munkaidőben öt emberi csontvázat ástak ki, melyek többnyire arczczal keletről nyugatnak feküdtek volt, mellettök elhelyezett kis agyagedényekkel, miket azonban tudatlanságból, mint rendesen történni szokott, összetörtek. Legutóbb is megint két csontváz került napfényre, és az azok mellé tett edényekből egy darab egészen jó karban maradt fen, melyet is nekem rögtön kézbesitettek.

A téglavető közelebbi megvizsgálása alkalmával, annak északi agyagfalán, egészen jól lehetett a régi tüzhely nyomát kivenni, mely legalább 1 méternyi magasságig televény-földdel volt elboritva. E helyütt is nagyobb ivóedények fekete cserepei hevertek szanaszét, melyek finom anyagból készültek és rendkivül keményre voltak égetve. Itt egy antik köszörűkőnek darabjára is akadtam.

Ezen lelet-darabok fontosságát felismerve, az illető munkásokat figyelmeztettem, hogy ujabb tárgyak felfedezése esetén engemet azokról rögtön tudósitsanak, amit ők meg is igértek. Azon esetre pedig, ha hon nem találnának, vigyázattal járjanak el munkájok körül, nehogy az ujabb felszinre kerülhető régiségek tönkre tétessenek. Ez jelen évi julius 20-én reggel történt. Mily nagy vala azonban meglepetésem és örömöm, midőn még ugyanazon napon este, tehát már 10 órai idő multán, új lelet-tár-

gyakat: egy eléggé ép emberkoponyát, egy ércz karpereczet, egy fibulát és egy kis késecskét, merő bronzkori leleteket, hoztak hozzám.

Másnap a helyszinére menve, meggyőződtem, hogy az imént talált koponya, a többieknél valamivel mélyebben, t. i. két méter mélységre volt beásva. Fekvése is más volt, t. i. délnyugati irányban beágyazott. Mivel pedig ekkor a földet onnan nem lehetett rögtön eltávolitani, meghagytam a munkásoknak, hogy minden, netán még előkerülő tárgyakat gondos kimélettel ássanak ki. Augusztus 3-án esti 6 órakor, a személyvonat elindulása előtt, az esetleg Szerbiából Fehértemplomra érkezett Ormós Zsigmond főispán, továbbá országgyülési képviselőnk és barátom Mihajlovics és Pontelly István temesvári gymnásiumi tanár urak kiséretében mentünk az érintett lelethelyre. Épen jókor érkeztünk meg, mert negyedórával előbb egy másik bronz karpereczet és egy füles agyagkorsót leltek, mely tárgyak még egészen nyirkosak valának. Ezek, mint az előbbi lelet kiegészitői, azonnal vendégünk ő méltóságának adattak át. Tudtomra eddig Fehérteplom területén már több izben fedeztek fel egyes, elszórt pogány sirokat; névleg: a 40-es években a Szászkai utczában; azután 1873 tavaszán pinczeásás alkalmával a Vendel-utczában, a Piess-féle házban; továbbá 1878-ban a külső Fejedelem-völgy mély útján, a Ristics-féle birtok aljában. De az utóbbi időben az ezen szük területen oly nagy mennyiségben előfordult sirok joggal engednek arra következtetni, hogy ez egyszer rendes és valóságos temetővel van dolgunk a népvándorlás korából, ami, ha nézetem alapos, szülővárosomnak új hirt fog szerezhetni.

Igy lehetőleg röviden előadván, hogy milyen sajátszerű véletlenségből fedeztettek vala fel amaz érdekes régiségek Fehértemplomon, rátérek magára az illető tárgyaknak leirására.

A legujabb lelet első sorban egy csaknem egészen ép emberkoponya, mely igen alkalmas phrenologicus tanulmányokra; a koponya teljesen ép fogainak száma 28; amiből kitünik, hogy az egy 20 évnél fiatalabb egyén feje volt. E koponya a többi vele együtt lelt tárgyakkal a fehértemplomi városi muzeumban van elhelyezve.

Továbbá két egyforma művű bronz karperecz (Melléklet: II. tábla. 1. sz.), melyek az összes itt lelt fémtárgyakkal igen szép patinával vannak bevonva, de külsőleg csak kevéssé ékesitvék.

A füles fekete korsócska (II. tábla, 2. sz.), mely a csontváz lábainál feküdt, agyagból van gyúrva, mindazáltal eléggé sima; de minden ékesitmény nélküli; keményre van égetve; 8 centiméternél valamivel magasabb és alakját tekintve a ritkábban előforduló fajták közé tartozik.

Egy emberi kéznek csontdarabkáját. (II. tábla, 3. sz.)

Azután egy szépen alakitott csatt (fibula), szintén bronzból (I. tábla, 4. sz.), mely az akkortájt igen elterjedt minta után készült.

Egy egészen kicsike bronz kés (II. tábla, 5. sz.), azon sajátszerűséggel, hogy annak hegye felfelé kanyarodik és csaknem 1 centiméter hosszúságra mindkét felén élesre van köszörülve.

Ami a legutolsó tárgyat illeti, őszintén kell bevallanom, hogy annak egykori rendeltetését nem ismerem, ha csak egykori birtokosának nem szolgált talán paritytya-kőül? E tárgy agyagból gyúrt és tüzön szárított korongka (II. tábla, 6. sz.), mely a középen át van fúrva, hihetőleg, hogy azt madzagra kötve, az illető magával vihette legyen.

Bármit találjanak itt a jövőben a téglaégetők, megigérték, hogy azt a jövőben lehetőleg kimélni fogják, s ekként tán azon szerencsés helyzetbe juthatok, hogy a telek tulajdonosának engedelmével a fehértemplomi muzeum tárgyait még több érdekessel szaporithatom. A siker nem az én fáradságomon fog múlni.

II. Ó-palánkai régiségi leletek.

Az 1. szám alatti tárgy zöld patinás bronz szobrocska, mely, a szobor talpát is beszámitva, 9½ cm. magas és az ó-palánkai szigeten egy paraszttól találtatott. A szobor Herkulest sűrű szakállal és hajzattal ábrázolja, mely utóbbi babérral koszorúzott. Balkezében, melyről az oroszlánbőr függ le, fölfelé tartott bunkó van. Ellenben kiterjesztett jobbjában csészét tart. Teste mezetlen és erősen balfelé hajlik, mintha tántorogna. A szobor alapja négyszögű és szintén antik bronzból való. A mű technikája csinos, az enembeli készitményeknek, úgylátszik, jobbjaihoz tartozván. E Herkules-szobrocska alakja és nagysága után itélve, az alighanem a lares és penates-féle házi istenségek képszobrai rendeltetési köréhez tartozott. (V. ö. Melléklet: III. tábla, 1. sz.)

A 2. számú szintén bronzból készült, 14½ cm. hosszú tárgy, hasonlag ó-palánkai lelet, hol is az tavaszkor (1880) az árviz után, a Duna partján találtatott. Ez felfelé tartott

fejű, különben földön csúszó kigyót ábrázol, melynek feje phantastikus módon ékesitett; lehet, hogy szintén valamely sacrariumból (házi szentély) való tárgy, talán a genius loci képviselője, miután a kigyó a rómaiaknál különös tiszteletben állott. A tárgy diszitménye, amennyire azt a rézrozsda alatt kivehetni, finom. (Melléklet: III. tábla, 2. sz.)

3. Egyszerű 9 cm. hosszú, 25 mm. magas, római lámpa égetett téglából, középen az olaj beöntésére, a csücskén pedig a kanócz behuzására egy-egy lyukkal.

4. 27 cm. széles; 5 cm. vastag és 28 cm. hosszú, törött római tégla ezen felirással: LEG VII C (Legio VII. Claudia, Pia Fidelis melléknévvel).

5. Háromszögű falitégla-töredék: LEG VII, hihetőleg ugyanazon legio feliratával.

6. Római egyvölgyű tető-cseréptégla-töredék (tegulae), szintén LEG VI, vagyis a VII. Leg. feliratával.

7. Római kézi buzaőrlő peperino-kőből, átmérője 33 cm.; magassága 10 cm.; fogantyúja és sarka kivételével, elég jó karban maradt fenn.

8. Egy más kézi őrlőnek ugyanazon nemű kőből való töredékei.

9. Két masiv alkotású agyagedény-fenék, melyeknek egyike 14 centiméternél hosszabb átmérővel bir.

10. Lapos fedélcserép-töredék (imbrices) 30 cm. hosszúsággal, bélyeg nélkül.

11. 20 cm. hosszú, ékesitményes tégla-töredék.

12. Ugyanilyen két darab emelkedett párkányzattal.

13. 14 mm. falvastagságú, agyag vizvezetékcső, melynek hossza 40 cm.; az egyik végén 14, a másikán $7\frac{1}{2}$ cmnyi átmérővel.

24. Fütőkészülékhez (hypocaustum) használt tégla-töredék, mely belül üres, kivül dombormivű sasfejjel.

15. Az előbbihez hasonló, de ékitmény nélküli darab.

16. Tányéralakú, 3 cm. magas agyagedény, melynek rendeltetése ismeretlen.

17. Római oszloptégla, 19 cmnyi átmérővel, 9 cm. vastagsággal, és végül:

18. Két törött római üres tégla (tegulae) LEG VII C PF bélyeggel; mindkettő hosszúsága 35 cm.; ez utóbbiak „Rámában," Szerbiában találtattak.[1])

[1]) Mindezen tárgyak Fehértemplomon, részint, mint az 1. és 2. számú, a tudósító úrnál, részint mint a 3—18. számúak, az ottani városi muzeumban vannak elhelyezve.
Szerk.

Kiegészitő adat a peatra-albai római ezüst érmeleilethez.

Schwing J. P.-től.

Resiczáról, az osztrák államvaspálya-társaság főtiszttartójától, ns. Schwing J. P. úrtól a peatra-albai római érmeleletet kiegészitő következő fontos adat érkezett be a délmagyorsz. tört. és rég. társ. mélt. elnökéhez, Ormós Zsigmond úrhoz, melyet, midőn ezennel közleni kötelességünknek tartunk, egyúttal társulatunk nevében mély hálánkat fejezzük ki a ns. beküldő szives tudósitásáért, mely következő:

„Méltóságos Úr!

Engedje meg Méltóságod, hogy a délmagyarországi történelmi, és régészeti társulat idei közgyülésén, a peatra-albai érme-leletre vonatkozó felette érdekes előadására nézve, a következőket szabadjon alázattal közölnöm, hogy esetleg az emlitett leletből vonható történeti következtetések megkönnyittessenek.

Miután azon 84 darabból álló, összesen 300 gramm súlyú érmek, melyek az osztrák államvaspálya-társaság itteni főtiszttartóságának rendelkezésére bocsátattak volt, a helybeli tekintetes szolgabiróság által bevonattak, (minek hire villámgyorsasággal elterjedt) rögtön az összes közkézen forgó érmek eltüntenek.

Mondják, hogy Budapesten Eggernél 7 kilogrammnál többet adtak el csekély áron, minél fogva szerencsének lehet tartani, hogy nagytiszteletü Pálya Mátyás helybeli káplán úr, kit Bonnáz Sándor püspök úr ő excellentiája a még kapható érmek beszerzésével megbizott, ezen feladatnak a legnagyobb körültekintéssel megfelelvén, igy tekintélyes számát mentette meg amaz érmeknek a délmagyarországi muzeum számára, amit, az embereknél keletkezett bizalmatlanság folytán, mesterség volt véghez vinni.

A Méltóságod előadásában emlitett érmek nemein kivül még a következők találtattak a Peatra-Albán:

I. Didius Severus Julianus (193. Kr. u.).
Avers: Imp. Caes. M. Did. Julian. aug.
Revers: Concord(ia) Milit(um).

II. Decimus Clodius Septimius Albinus († 197, Kr. u.).

III. Caius Marcus Opelius Severius Macrinus (217—218 Kr. u.).
Avers: Imp. C. M. Opel. Sev, Macrinus. Aug.
Revers: Fides Militum.

IV. Marcus Opelius Diadumenianus († 218. Kr. u.). Ő Macrinus fia, ki atyjától caesarrá kineveztetvén, azzal együtt egy Elogabalus elleni csatában kilenczedik évében megöletett.
Avers: M. Opel. Ant. Diadumenian. Caes.
Revers: Princ (ipi) Juventutis.

V. Decimus Caelius Balbinus (238, Kr. u.). Társcsászára volt Tupienus.
Avers: Imp. Caes. D. Cael. Balbienus Aug.
Revers: Fides Mutua Augg.

VI. Caius Messius Quintus Trajanus Decius (249—251 Kr. u.).
Avers: Imp. C. M. Q. Trajanus Decius Aug.
Revers: Pannoniae.
Ezzel tehát be van bizonyitva, hogy Publius Helvius Pertinax császár kivételével, az összes császárok Marcus Aurelius, vagyis 161-től kezdve, Trajanus Decius, azaz 251-ig, a peatra-albai leletben képviselve voltak.[1])

Ercsényi azon tudósitása tehát, hogy Aurelianustól is találtak volna érméket, mindenesetre tévedésen alapszik, ami annál könnyebben megeshetett, miután az emlitett úr az érmetanban nem igen jártas, mit az általa felfedezett M. Otagil. valamint a Caracalla és Elogabalus nevekre vonatkozó olvasása is kitüntet.

Ami aztán a császárnékat illeti, kik amaz érmeleletben képviselve voltak, azok még a következőkkel egészitendők ki az „Értesitőben:“

VII. Fulvia Planutilla, ki 202. Kr. u. kelt egybe Caracallával és 212. Kr. u. öletett meg.
Avers: Plautilla Aug.
Revers: Pietas Augg.

---

[1]) Nem lehet eléggé sajnálnunk, hogy a resiczai akkori szolgabiró által, — nem tudni mi okból, — az ezen értesitésben felsorolt érmék hozzánk be nem küldetvén, dús leletünk azokkal ki nem egészittethetett. Vajha legalább ne kerültek legyen azok Noe hollójának sorsára! — Szerk.

VIII. Julia Cornelia Paula, első neje Elogabalus császárnak, kivel 219. Kr. u. egybekelvén, a rákövetkezett évben a magán életbe helyeztetett visza.
Avers: Julia Paula Aug.
Revers: Concordia.

IX. Julia Aquilia Severa, második neje Elogabalusnak, Vesta-szűz vala; ismeretlen módon halt meg 222. Kr. u.
Avers: Julia Aquilia Severa Aug.
Severs: Concordia.

Fogadja Méltóságod s a t.
Resiczán, 1881. Aug. 18.“

Régészeti közlemények.

Milleker Bódogtól.

II. Megigazitása és pótléka a „Verseczi római vizveteték“ czimű czikknek.[1])

A multkori, I. számu czikkbe néhány hibás kitétel csuszott be, melyekért szives elnézést kérünk. A hibák a következők: 122. old., 6. s.: „szabadkézzel“ helyett álljon „korongon“; u. o. 15. s. „ki van bélelve“ -- és a 124. old. 13. és 14. s. „a hypocaustumoknál alkalmazott fűtőszerkezethez használt üres“ stb. helyett: „a hypocaustumoknál — fűtőszerkezetnél — használt“, sat. Végül még megemlitendő, hogy ujabb vizsgálatom után kiderült, miszerint a cső belül csak a keskenyebb végénél van mázzal bevonva; a többi része csupán mázszerü felületre mutat, melyet a rómaiak a készitésnél bizonyos műfogás által állitottak elő.“[2]) — Egyuttal legyen szabad nevezett közleményemet még a következőkkel kibővitenem: A fehértemplomi városi muzeum Bőhm Lénárt úr szivességéből szintén birtokában van egy tiszta, finom agyagból készült, élénk vörösre égetett, 40 cm. hoszszu, az egyik végén 9 cm. és a másikán 6 cm. átmérőjü, de belül mázatlan — még a mázszerü felület is hiányozván — hengeres vizvezetékcsőtagnak. Ez az ó-palánkai „Szápája“ nevü szigetről származván, a szélesebb végén 15 mm., és a keskenyebben, mely különben csonka, 7 mm. vastagságu; a cső szélesebb végétől 5 mm.-nyire egy; ettől ismét 15 mm.-re egy másik; innen pedig 244 mm.-re, tehát a cső közepén már túl, egy harmadik és ettől tovább 10 mm.-re, egy negyedik körvonal látható; mig a keskenyebb végtől 10 mm.-re és 20 mm.-re szintén két vonnal fut körben diszül a cső körül. A csőtagnak, — mely a verseczi módjára korongon készült, — kisebb átmérője végén hiányzik azon karmantyu, melynek feladata, hogy az egyik tagnak a másikba való túlságos bemélyedését megakadályozza; e karmantyu azonban a verseczi vezeték tagjainál megvan. Annak anyaga jobb, kidolgozása azonban a versecziénél elhanyagoltabb.

---

[1]) Tört. és Rég. Értesitő. III. füzet. 121. sat. l.
[2]) Melléklet. IV. Tábla.

Egyébiránt ezen sincs bélyeg. Alkalmasint valamely nagyobb épületnek Dunavizzel való ellátására szolgáló vezetékéhez tartozott.

III. Római kézimalom Ó-Palánkáról.

Böhm Lénárt úr ajándékából a fehértemplomi városi muzeum egy még meglehetős ép. római, fekete, likacsos, peperino-kőből készült, kerek kézimalomnak — mola trusatilis vagy mannaria — jutott birtokába, mely 1880. évi őszszel az Ó-Palánka (a hajdani Új-Palánka) közelében elterülő kis Dunaszigeten, mely „Szápája"- vagy más néven „Schanzl"-nak hivatik és Temes vármegye törvényhatósága alá tartozik, találtatott. Az emlitett példány áll egy domború alsó (meta) és egy homorú, a közepén ✣ alakú és 0·075 m. átmérőjű lyukkal ellátott felső részből (catillus), melyeknek átmérője 0·33 m., magassága pedig 0·17 m. — Ez tudtunkkal az első ilyen anyagú és Délmagyarországon lelt enemű tökéletes eszköz.

Hozzá hasonló malmok, vagy inkább őrlőkövek — csakhogy többnyire bazaltból készültek — Dacia erdélyi részeiben tömegesen lépnek föl, még olyan helyen is, a hol nem is voltak római telepek. (Archiv d. Vereines f. siebenb. Landeskunde. XIII. k. 425. l.) Trachytból készültet talált Torma Károly az alsó-ilosvai római állótábor romjaiban. (Az erdélyi muzeumegylet évkönyvei. III. k. 60. l.) Római eredetre pedig annál inkább vallanak azok, mivel Pompeji sütődéiben hozzájuk hasonló példányok lettek constatálva, miáltal kimutatva lőn az is, hogy a rómaiaknál a sütő- és őrlőmesterség egyesitve volt. Azonban daczára a Kr. e. 2. század óta a római birodalomban terjedő fényüzésnek ezen kézimalmokat falukon és nagyobb háztartásoknál is használták, hol is a kenyérsütés többnyire a szabad- és rabszolganők foglalkozásai közé tartozott. (Ormós Zs.: „Pompeji romjai" az „Értesitő" V. évf. 120. és 121. ll.) A hadseregnél minden egyes csapat birt és vitt magával ilyeneket, a katonák számára szükségelt gabona őrlésére használván azokat. Az ó-palánkai őrlőkövek, anyaguk után itéive, Olaszországból származnak, mert a peperino-követ csak a Vezuv szolgáltatja; miből következtethetni, hogy ezek épen azon katonaság által használtattak, mely a „Szápája"-szigeti positiót megszállva tartotta, mit az ott gyakran előforduló bélyeges téglák is bebizonyitanak.

Ezen malmoknál a felső kő csúcsán levő nyilás az őrlendő gabona beöntésére szolgált, a lentebb volt harántos lyukba pedig, melynek nyomát az ó-palánkai darabon is még láthatni, a kő forgathatása végett fanyelet alkalmaztak; a kövek egymáshoz dörzsölése által nyert liszt alúl ömlött ki. (Ormós szerint). Az ó-palánkai példány alsó kövének közepén még egy 0·015 m. átmérőjű lyuk van, melynek rendeltetése azonban bizonytalan.

Az emlitett teljes példányon kivül még négy őrlőkő-töredék is lőn az emlitett muzeumnak ajándékozva. Lelhelyök ugyanazon sziget.

Gönczöl és Kaczagány.

Dr. Sterba Jánostól.

I. Gönczöl.

A gönczöl szó a magyar nyelvben annak bebizonyitására, hogy a magyarok már Scythiában szlávosodtak el, és a scythák szlávok voltak, egy régi érem köriratának értékével bir. Szláv; a szlávok valamennyi törzsénél ismeretlen: tehát Mäodj (Maeotis) táján ragadt a mäodjer, moger, magyar emberre, mely mäodjer úgy jelent meótit, mint granicsár, határőrvidékit, svajczár svajczit, bolgár volgavidékit, judár gyüdi búcsúról jövőt vagy oda menőt, misár misére menőt vagy onnan jövőt, skolár iskolába járót vagy onnan visszajövőt, medjer olyan lakost, ki a helység határára ment lakni vagy onnan jött be a faluba.

Az öl végső szótag megfelel a szláv alj, la lo főnévképzőnek, mely maga előtt igét követel; a göncz szótag tehát ige. A szláv kudro-ból göndör-t, az orosz kúsz-ból koncz-ot csinált a magyar; tehát göncz alatt a szláv gusz-it ige lappang, mely mint ilyen nem használatos, de megvan mult idejű részesülőben mint guszt, mely densus-t, határozottabban densatus-t, sűrűt jelent; megvan az egymás után sűrű sorban lépegetőt jelentő gusz szóban, mely nyelvszokólag ludat jelent; megvan a momentán jelentésű gusz-nut igében, hol sűrűsödni jelentéssel bir; megvan az orosz guszak főnévben, a Gekröse, sűrű fodor jelentésével; és végre megvan a sűrűn felhúrozott fekvő hárfát jelentő szláv guszle szóban, mely egyúttal a gönczöl alatt lappangó guszlo-nak valóságos alakmása. A magyarositott göncz gusz alaknak mása a sarmato scythától a germánokra ragadt Gans, lúd.

A felsorolt rokonság tehát a gönczöl-guszlo alaknak a condensamentum átvitt értelemben condensator jelentését igazolja. Kérdés, mi ezen alaknak azon nyelvszokási jelentése, melyben azt a scythák használták?

A javorigánok, a latinoktól Aborigenes-nek irt nagy juharerdőt lakó szlávok Itáliában (hitalja, die Werfende) az északot a gönczölszekér hét csillagától a szláv sedem és tjerunj szókkal hét hajósnak nevezték, a mit kétségtelenné

tesz a latinoktól megőrzött Septemtriones szó. Ellenben az északon lakó scythák az északot, a gönczölszekér-csillagzatra való tekintet nélkül, a csöndösen villámló sarkfénytől villámlónak, sever-nek, nevezték, és amint a magyar gönczölszekér szó mutatja, e csillagzatban csak szekeret láttak. A kérdés tehát csak az: miféle condensator volt az a scythák-nak képzeletében, kinek szekeret tulajdonitottak az égen?

A felelet igen közel fekszik. A hetevényben vagyis fiastyukban hét csillag van összesüritve, és ezt nevezte a scytha guszlo-nak; de a gönczölszekérben is hét csillag ragadja meg az északi eget szemlélő figyelmét, és mivel e hét csillag szekér alakra emlékeztet, a scyták ezen nagy hetevény-ben, amint az ugorok valószinűleg a gönczöl szekerét saját nyelvükön nevezték, a kis hetevénynek vagyis guszlo-nak szekerét látták.

A hetevény szó mai napig megmaradt a magyaroknál; de a nagy hetevény bármilyen volt magyar nevét kiszoritotta a scytha guszlova kola után képezett gönczöl szekere.

A szláv nép most már azt sem sejti, hogy guszle condensamentum, annál kevésbé gyanitja, hogy a régi scythák az ő kola-ját mint a fiastyúk, kvocska, szekerét fogták fel és guszlova kolának mondták.

A szlávok legnagyobb nyelvtudósai t. i. azon előitélettel vannak, hogy a magyarok művelődése az általuk meghóditott szlávoktól vette az első impulsust, és csak e supponált tényből magyarázzák ki azon tüneményt, hogy a magyar nyelvben oly sok szláv elem van, illetőleg megforditva ezen elemekből következtetik ama supponált tényt. Mindakettőt tagadom.

A popadia (papné) alak már a déli szlávok thrák őseinél megvolt a Bacchus-kultusznál szereplő menjadia, Mänada, váltakozva énekelő papné szóban, de a csizmadia szóban ugyanazon alak, nem tőlük, hanem a scythától ragadt a magyarokra. Hisz kúsz is scytha koncz az oroszoknál.

II. Kaczagány.

Ha van a magyar nyelvben olyan öltönynév, mely Scythiából származott, akkor a kaczagány- és párduczbőr bizonyosan olyan. Mindakettő szláv, a scythák tehát szlávok voltak.

Gut-at szláv ige annyit jelent, mint nyelni; ebből gutacz, korty; ebből összevonva gucz gucz-nut, egyet kortyintani. Hasonló módon kat szláv főnév annyi mint emelet a házban; ez feltételez kat-at igét, mely csak felmenni-félét

jelenthet: kat és kot, mint tanko és oroszosan tonko, vékony, finom, ugyanaz; kotacz felszökés; ebből kocz-at kocz-nut alsó Somogyban, a lakócsai horvátok nem ok nélkül geta-nak tartott dialektusában, felmászni, felkúszni jelentésű ige; ebből a feltételezhető szláv kocza főnév, melylyel össze nem téveszthető a kotit, kölközni, igéből lett koticza = kocza, mely Scythiában mint malaczozót jelentő ragadt a magyarokra, a felmászó, kúszó jelentésével, scytha nyelvszokás szerint macskát jelent; ebből mint bél-ből beljuga nagy fehér hal, mai napig használatos viza jelentésű főnév és a scytháknak Ázsiában általános volt belga neve, mint jarakból jaruga nagy árok, nyelvszokásilag vizszakadás, mint vino-ból vinjaga, borág, venyege, és Vinga város neve, mint rijanje vagy rinjanja, rinjá-ból rinjaga, ásás, túrás és nagy földsáncz, röviditve ringa, az avaroknak a történetirók által ring-nak irt földsánczai, koczaga nagy macska, ebből ennek bőre kaczaganja, általában véve a macskatermészetű oroszlán, tigris, pantheropárducz és leopardus-párducz bőréből alakitott öltönydarab, mire a magyar kaczagány félremagyarázhatatlanul rámutat.

Valamennyi szláv Európában a Caucasus (kavkaz = csókás) kapuján bevándorolt scythák és a Hellespont révén átkelt thrákoktól származott, a germánok szomszédságába jutott sarmaták az elsőkhez, a geták és javorigánok az utóbbiakhoz tartoztak. A latin catus, Cato, Cotta, catadupa azt mutatja, hogy a javorigánok a macskát a kat és kot szláv tőből képzett névvel nevezték, amit legvilágosabban a catadupa cataduporum többes számú főnévben látunk, mely a szláv alaktan typusa szerint mint kat-adj-oba van alkotva, tehát azon nagy emeleteket tő és alak szerint is kifejezi, melyek a latin jelentés által követeltetnek, és melyek a nagy vizesések lépcsőzetes medrére vonatkoznak. Catalus és Catilina szavak a kotit igéből kotulja és kotiljina eredeti alakban kölköt és nagy kölközést jelentenek.

Hasonlóképen a német Katze és Kader a sarmata scytháktól átvett kocza és katadj módra alakult katadjer, katdjer, kader szókra vezethető vissza, mit a meóti scythák azonban katadjur, katdjur kadjur-nak mondtak, amint azt az „n“ betétes magyar kandur tanusitja.

De a kat-ból lett katadj alak a meóti scytháknál katadj-at igét is képezett, mely a deverbalis alj-főnévképző

segélyével, mint g u s z-i t-ből g u s z l o, a k a t a d j l o, k a t d j l o, k a d j l o (lásd a cseh r u h a d l o-t, túró eszköz, túró eke) szót szülte; mit a g u s z l o-G ö n c z ö l módra a magyarba átment k e n g y e l szó tanusit, felhágó eszköz jelentésével.

P a r-a t délszláv ige varrást fejteni, hullát bontani, a lakócsai p o r-i t ige pedig a repedt felrepedt zsákról használtatik, a mi a párducz szó eredeti alakját p a r-a d j-u z, p o r-a d j-u z-ra viszi vissza, mely u z-os alak a déli szláv k u k u r u z-ban nagyitó erővel bir, miután e szó betű szerint azon nagy növényt jelenti, mely babákat, bepólázott csöveket terem. Ezen p a r a d j u z, p o r a d j u z, p a r d j u z, p o r d j u z-ra összekapva, nemcsak meóti Scythiában, hanem Italiában is volt használatos, amint azt a j a v o r i g á n o k t ó l fennmaradt leopardus = l e v p a r d j u z tanusitja.

Hogy a párducz szó szláv és hogy széttépőt jelent, azt Justinus második századbeli római iró azon szavai is bizonyitják, melyekkel a parthusokat a scythák számkivetetteinek mondja és azt is hozzá teszi, hogy ezt maga a parthus név is nyilvánitja. Parthus egy a p a r d j u z-zal és annyit jelent, mint szakadár, der Abtrennling, mi a szétszaggatóval egy jelentés.

Kaczagány tehát és párducz szláv szók és a scyth ák szlávok voltak, minek kulcsa a magyar nyelvbe van letéve.

TÁRCZA.

A „Délmagyarországi történelmi és régészeti társulat“ rendes havi választmányi ülése szeptemberhó 28-dikán.

Elnök: Rácz Athanáz alelnök, kir. tanácsos és alispán.

Jelen vannak a választmányból és az egyesületi tagok közül: Pontelly István főtitkár, Varjassy Árpád titkár, Odor Samu pénztárnok, dr. Niámessny Gyula ügyész, Barách József, dr. Benedek Albert, Déschán Achill, Horváth Pius, Korbonics János és Stancsa Gyula mellett számos férfi és nő közönség és középiskolai ifjak.

Előlülő Rácz Athanáz úr kijelentvén, hogy miután elnök ő mltga hivatalos távolléte miatt a gyülésben részt nem vehet: a szünidők utáni jelen első ülésünket azon óhajtással, hogy a társulati választmány idei hazafias működését szintén mennél fényesebb eredmény és a közönség közérdeklődése kisérje, megnyitottnak nyilvánitja.

Erre Varjassy Árpád titkárnak a f. évi május hó 11-iki rendkivüli választmányi és a junius 1-jén tartott X. közgyülési jegyzőkönyvei föl-olvastával és választmányi hitelesitésével:

Pontelly István adta elő következő főtitkári jelentését:

Tisztelt választmány!

Midőn társulatunk t. választmánya, az iskolai szünidők elteltével, ezen 1880/81. évi egyesületi évünk jelen utolsó havában, egyleti folytótalagos működését újra megkezdi: van szerencsém a tisztelt választmánynak örvendetes tudomására hoznom, hogy működésünk nemcsak a hazai sajtó jó részéről; de mire a fősúlyt helyezem, nemzeti történeti vezér-szakközlönyünk, a „Századok“-nak ez idők szerint utolsó füzetében, szintén jóakaró elismeréssel találkozott.

Eltekintve azonban, t. választmány, a társulatunkra nézve megtisztelő akár nyilvános, akár magán helyeslő nyilatkozatoktól, melyek az általunk fölkarolt hazafias, tudományos ügy szebb jövője iránti bizalmunkat fokozhatják: másrészről nincs abban kétség, hogy a t. választmány és társulatunk minden tagja, egyedül a jól teljesitett föladat öntudatában keresve megnyugvást, ezután is vállvetett buzgósággal fognak nemzeti tudományos czélunk elősegitéséhez erejökhöz képest hozzájárulni.

Erre nézve biztositékul szolgál egyesületünk minden tagjának hazája tudományos és annak, az általunk müvelt szakok terén, minél derekabb

fejlődése iránti sreretete és érdeklődése, miknek ékesen szóló tanúi, az imént mult iskolai szünnapok alatt ujabban befolyt becses régiségi és műtárgyak s egyéb adományok, melyeket az eddigi szokásos beosztáshoz képest és szakszerűen meghatározva, havonkinti választmányi üléseinken, bemutatni szerencsés leszek.

Jelenleg egyelőre azon beküldött tárgyak előterjesztésére szoritkozom, melyek vagy az „Értesitő"-nk utóbbi füzetének a padéi őstelepről szóló értesitésével, vagy a jövő hóban megjelenő füzetben közlendő s itt fölolvasandott tudósitásokkal, melyek a fehértemplomi őskori temetőt, úgy az ó-palánkai és verseczi leleteket ismertetik, kapcsolatban vannak.

A) Régiségtárunk tárgyaihoz sorakoznak amazokból:

I. A dr. Szentkláray Jenő vál. kültag által fölfedezett és az idei „Értesitő" III. füzete 142. l. leirt padéi őstelep két sirjában, nemkülönben a Borjason és Nagy-Becskereken talált következő régiségek:

a) Egy padéi korong nélkül készült és tűz mellett száritott durva alkotású agyagbögre, melynek magassága 9 cm.; szájvilágossága átmérője szintén annyi; fenéké: 6 cm. A bögre magassága két harmadáig kihasasodó részének kerüléke 35 cm.; a nyaka alapját képző gyűrűé: 30 cm.; a felső harmadáé: 27·5 cm. (Melléklet: I. tábla, 1. sz.)

b) Kilenczvenhat darab fehér, és aranynyal vegyes piros és zöld szinű részint égetett agyag, részint üveg-paszta-gyöngyszem, mik az előbbi bögrével együtt a padéi ős sirok emberi csontvázai mellett voltak elhelyezve. (I. tábla, 2. sz.)

2. A borjasi őstelepről a beküldő neve alatt muzeumunkban elhelyezett régiségi tárgyak kiegészitéséül:

a) Egy 14 cm. hosszú és közepén 16 cm. kerülékű s háromszögűre kidolgozott serpertin-kő. Használata ismeretlen. (I. tábla. 3. sz.)

b) Egy 7 cm. hosszú, a felső végén 6 cm. és az alsón 3 cm. széles és 3 cm. vastag serpentin-kő-kalapács töredéke. (I. tábla, 4. sz.)

3. Nagy-Becskerekről: Házalap ásatása alkalmából előtünt 18·5 cm. magas, a beküldő szeriut törökkori agyagkorsó, melynek öblös alja tetőpárkányáról ivó oldalcső ágazik föl. A korsó alsó, vagyis hasas részének magassága 10; kerüléke 40·5 cm.; a korsó nyakának hosszasága 6·5 cm., melynek fején van a 3 cm. magas, 17 cm. kerülékű és 12 lyukkal ellátott fenék-szitalappal biró csutora, honnan egy 4 cmnyire kiágazó keresztcsővel az oldalcső köttetik össze. A korsó öblös részének tetejét 10 szabályos körvonal futja körül; a nyak alsó részét 12 és a felsőét szintén több, nagyobbrészt elmosódott körvonal keriti. (I. t. 5. sz.)

II. Böhm Lénárt vál. kültag a fehértemplomi őskori temetőnek, — leirását lásd az „Értesitő" jelen füzete 163. és 164. lapján, — egyik sirjában talált tárgyakból beküldött:

1. Egy patinával bevont bronz karpereczet. (II. tábla, 1. sz.)

2. Egy 8 cm. magas, agyagból gyúrt, egyszerű füles bögrét, melynek szájvilágossága 3 cm. átmérőjű; alsó harmada hasasodása kerüléke 21·4 cm. és 5 mm. vastag sarkaljának átmérője 2·5 cm. (II. tábla, 2. sz.)

3. Egy emberi kéznek csontdarabkáját. (II. tábla, 3. sz.)

Rajzban pedig:

4. Egy bronz fibulát. (II. tábla, 4. sz.)

5. Egy kis bronz kést. (II. tábla, 5. sz.)

6. Egy közel 4 cm átméretű, a középen átfúrt tömör agyagkereket. (II. tábla, 6. sz.)

7. Egy bronz Herkules-szobrocskát. (III. tábla, 1. sz.)

8. Bronz kigyót; az előbbivel együtt római korú öntvények. (III. t. 2. sz.)

A 4.. 5. és 6. számú tárgy egy, az 1. sz. alatt közölt bögréhez hasonló, csakhogy kivül szénporral feketére simitott másikkal együtt a fehértemplomi városi muzeum, — mig a 7. és 8. számú tárgyak, a beküldő tulajdona.

Az utolsó öt tárgy leirását a „Felfedezett őskori temető“ és az „Ó-palánkai régiségi leletek“ czimü czikkekben, az emlitett leletek rajzával együtt jelen octoberi „Értesitő“-nk hozza. (V. ö. 164. és 165. l.)

III. Milleker Bódog tagtárstól:

Egy verseczi római vizvezetéki cső. Pontos méreteit és meghatározását a szives adományozó az „Értesitő“ juliusi füzete 121. és 122., s a jelen füzet 169. lap.ján: „A verseczi római vizvezeték“ és annak „Megigazitása“ czimű érdekes czikkeiben közölte.

A vizvezető csőtag valóban pompás, egészen ép példány, mely muzeumunknak annál becsesebb tárgyát fogja képezni, mennél kétségtelenebbül sikerült leirójának bebizonyitania, hogy valamint a barbár tunya török olyféle derék munkára képtelen volt: úgy azon finom mázról, melylyel ama cső belseje ki van simitva, még csak nem is álmodott. (Melléklet: IV. tábla.)

B) Érme-gyüjteményünk gyarapodását illetve:

I. Milleker Bódog tagtárs úrtól beküldetett:

1. Constantius-féle réz érme, melyet a verseczi hegyek között találtak.

2. Egy freisachi érme a verseczi kath. temetőből.

Ezeknél figyelemreméltóbb azon levél, mely az imént érintett két érme kiséretében érkezvén hozzánk, igy hangzik:

„Az 1880. év november havában, a róm. kath. temetőben, a sirásó egy, a Fuchs-féle sirkápolna mögött lévő sir ásása alkalmával, közönséges agyagedényre akadt, melyből, miután azt ásójával összetörte volt, az érmék kihullottak. Fölületes vizsgálat után 20 darabnál több érmét, egy egész, és az edény szétdarabolásakor, egy kettétört gyűrűt (czimerrel mindakettőn) és két beolvasztott ezüst tárgyat gyüjtött össze. 19 darab érme Graf kőfaragónak 1 frt 20 krért; továbbá 5 darab érme, a két

ezüst tárgy és a két gyűrű Steiner aranymüvesnek 16 frt 30 krért adatott el. — Mivel azonban a lelet nem maradt titokban, a hatóság is tudomást vett róla. Ennek tudakozására beszolgáltatott Graf 18 drb érmét, a 19-dik időközben veszendőbe menvén; azután Steiner 5 darab érmét és az ép gyűrűt; az ezüst tárgyakat és a másik gyűrű töredékeit már beolvasztván. Az elkobzott tárgyak a verseczi városi kapitányságnál vannak letéve."

Intézkedtem, t. választmány, hogy ha lehetséges, az emlitett tárgyak muzeumunknak megszereztessenek.

II. Wolf Francziska úrhölgytől Resiczáról a peatra-albai lelet kiegészitéseül beérkezett érmek:

1. Avers: a császár babérkoszorús feje körül: Imp. Sev. Alexander. aug. — Revers: széken ülő, jobbra néző sisakos nő, balkezében dárdát, jobbjában pálmaágat tart: Virt. Aug. körirattal. (222—235.)

2. Előlap: a császár sugárkoszorús feje körül: Imp. Gordianus. Pius. Fel. Aug. körirat. — Hátlap: Fortuna redux köriratban: a jobbra néző szerencse-istenasszony (Fortuna), a szerencse kerekén ülve, baljában bőségszarut, jobbjában kormányrudat tart. (238—244.)

III. Mály István törvényszéki elnök gyüjteléséből:

1. Egy ó-gall ezüst érme. Avers: három gyöngysorkoszorús fej. — Revers: jobbra fordult lovon ülő lovas.

2. Avers: Imp. Caes. Domit. Aug. Germ. A többi olvashatatlan. (81—96.)

3. Imp. Gordianus. Hátlapján: Moesia nemtője; jobbjával a jobblábánál álló bikára, baljával a bal lába melletti oroszlánra mutatva. Körirata: P. M. S. Col. Vim. — Alul: An. IIII.

4. Avers: Imp. Caes. C. Mes. Q. Decius. P. M. Aug. fölirattal a császár balra néző babérkoszorús feje körül. Revers: Moesia balra néző nemtője, jobbjával a jobblábánál álló bikára, baljával a ballába melletti oroszlánra mutat. Körirata: P. M. S. Col. Vim. (249—251.) Alul: An. XI.

5. Avers: Imp. Justinianus P. Aug. a császár babérkoszorús feje körül. (526—565. Kr. u.) Revers: a három oldalról +-tel és alul B-vel jelelt nagy M alatt NIKM.

6. Római denár. Avers: Balra néző Pallas-fej. Revers: a farkas Romulust és Remust szoptatva; a farkas fölött két csillag.

7. Avers: Imp. Gallienus. Aug. körirat a császár sugárkoszorús feje körül. (253/60—268.) Revers: jobbra néző mezetlen férfi, jobbját csipőjére, baljában lévő kardját földre szegezve.

8. Avers: Imp. Theodosius P. F. Aug. (278—295 Kr. u.) A császár feje kettős gyöngysorral koszorúzva. Revers: Pacificatio reiterata körirattal. A császár, baljában a fölemelt kezével koszorút tartó Victoriával, jobbra néz és jobbját egy előtte jobb térdére ereszkedett góthnak nyujtja.

9. Avers: Puis
Septimus
Pontifex
Maximus
MDCCCXVI
B

Revers: a pápa czimere körüli fölirat: Pontificatus anno XVI. Quatrino.

10. Egy japáni réz pénz.

IV. Dr. Kramp János theologiai tanár ajándéka:

Egy ezüst érme öt szent ereklyéjének Salzburgba való átvitele emlékére veretve. Revers: Külső körirat: Max : Gand : Ex Comit : De Kuenburg. Archiep : Pr : Sal : Sed : Ap : Le : Ger : Prinz. — Belső körirat: Fundati Archieptus Salisb : Undecimo Saeculo.

E második körirat által képezett kör felső felében szentfénytől sugárzó △, melynek balbefogóján: Fundatori; jobb befogóján: Auctori; átfogóján: Conservatori; az Istenszem közepén: Deo, olvasható. — A kört a közepén keresztben kétfelé osztó vizszintes fölirat: Conservatori Pro Gratia Gratia.

A kör alsó felében van a salzburgi érsekség czimere a kétfelé osztott évszámok közé: 16—82, helyezve.

Avers: Öt szent egész alakú domborképe, jellegző mezben; szentsugaras fejök a fölhőkből áradó dicsfénytől környezve. Szent Márton püspöki diszruhában és jelvényekkel. Szent Vincze misemondó ruhában. Ez, valamint Hermes, Chrysanthus és Daria martyrok pálmaággal kezökben. Az alattok lévő fölirat: SS : Martin' Ep : Vincenti' M : Hermes M : Chrysant' Et Daria M M : Translati.

Az emlékpénzt az egyik birtokosa átfúrta; egy másika arra rovátkos fület csináltatott, hogy azt szalagon nyakukra akasztva viselhessék.

V. Stancsa Gyula főreáliskolai tanártól:

1. Egy III. Zsigmond-kori ezüst három garasos.
2. II. Mátyásnak 1617-iki magyar ezüst tizese.
3. Két török réz pénz.

VI. B. Rajacsics Sándor első éves jogásztól:

Egy Miksa József bajor fejedelmi ezüst tallér.

C. A könyv- és okirattárunk gyarapitásához járult szives küldemények:

I. Dr. Szentkláray Jenő bizottsági kültagtól:

„Plan der Vestung wie auch die herumliegende Situation, wie solche zu Ende des 1734 Jahrs, in Temesvár zu ersehen ist. Als:

A) Arrather Bastion. B) St: Carl Bastion. C) St: Elisabeth. D) Eugeni. E) Florimundi. F) Schloss Bastion. G) Pulver Bastion. H) Cassamatirte Caserne. J) Proviant Revellin. K) Jesuviter Pfarr Kirchen.

L) Projectite Dom-Kirchen. M) Franciscaner-Kirchen. N) St. Catharina Kirchen. O) Projectirtes Generalat Haus. P) Comendanten Haus. Q) Das Schloss worinnen die Attiglerie aufbehalten wird. R) Pulver Magazin. S) Caserne vor Cavallerie. T) Kayss: Brauhaus. V) Ober Stadt Amb. W) Ober Mauth Amb. X) Cameral Haus. Y) Die 6 Springbrunnen. Z) Drey Schiessen dadurch die trockene Morast unter Wasser können Gesetzt werden. † Ein kleiner Graben zum Zeichen das die vorstadt nicht näher an die Fortifications-Werker Sollen erbaut werden."

A térkép, mely a temesvári vár említett évi tervrajzának teljes képét adja, 91·5 cm. hosszú és 64 cm. széles; és helyi topographiai tekintetből, mint az akkori katonai mérnöki kar tiszta és pontos fölvételi munkája, rendkivül becses szabadkézi mű.

II. Zolnay Dániel rittbergi református lelkésztől:

„Chronicon Historiam Catholicam complectens, Ab Exordio Mundi ad Annum a Christo nato LXXI. Contexuit: Edwardus Simsonius. — Resensuit: Petrus Wesseling. Lugduni Batavorum, Apud Joannem vander Linden. M.DCC.XXIX." Nagy folio kötet; az Indexen kivül 1715 lappal.

III. „Egy műszaki napló. Tárgya: Szeged városának 1879-dik évi gyászesete, e városnak újra fölépülése és az annak árterületén történt vasútépitkezési átalakitások leirása. Irta: Meiszner Alajos államvasúti mérnök." Kiadja a szerző, Budapest, Sugárút 100. sz. — A főtitkár adománya, ki a nevezett mű eredetileg német szövegét magyarra áttette.

IV. Böhm Lénárt vál. kültagtól:

1. „Weisskirchen in seiner Vergangenheit und Gegenwart. Von Leonhard Böhm. Zweite Auflage. Mit zwei Plänen. Ung.-Weisskirchen. Druck und Verlag von Julius Wunder. 1881."

2. „Alterthümer längs der Donau von Pancsova bis Orsova." Separatdruck aus den „Archäol.-epigraph. Mittheilungen aus Oesterreich."

V. „Gróf Zrinyi Miklós a költő halála 1664-ben. Történelmi czáfolat. Irta: Egyházasbükki Dervarics Kálmán. Szombathely. Nyomatott Seiler Henriknél. 1881." A szerző ajándéka.

VI. „A hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat alapszabályai. 1881. Nyomatott Hirsch Adolfnál Déván." A társulat küldeménye.

VII. Breinfolk Ferencz kir. póstaigazgatósági titkártól: „Hungaria in parabolis, per Antonium Szirmay de Szirma. Editio altera, priore longe auctior et emendatior. Budae. Typis regiae Universitatis Hungariae. 1807."

VIII. „A munkásosztály közti pauperismus Franeziaországban s a tarasconi sz. Michelről nevezett prémontrei apátság vendégszeretete. Budapest. Az Athenaeum részv. társ. könyvnyomdája. 1880." Adományosa: Erthal József székesegyházi karkáplán.

Jelentésemet ezzel a t. választmány szives figyelmébe ajánlom.

A főtitkári jelentésnek helyesléssel fogadott előadását követte:

Odor Samu pénztárnoknak a társulat vagyoni mérlegét tekintő kimutatása, mely szerint 90 frt 6 kr. költekezési pénzkészlet mellett, 3263 frt 88 krnyi tartaléktőkealap fölött rendelkezik az egylet.

Ezután a főtitkár fölolvasta dr. Márki Sándor aradi lyceumi tanárnak „Az aradi prépostság romjairól“ irt értekezését, melyet a gyülés köszönettel fogadott. Szerző leirásához a tárgyalt romokról egy képet és egy vázlatot is csatolt.

Új tagul dr. Szentkláray Jenő ajánlatára egyhangúlag Steingassner Kálmán kir. főmérnök Ó-Becsén megválasztatván:

előlülő alispán úr a távollévő elnök ő méltósága következő átiratát adta át a főtitkárnak:

„771. sz./fjk. Temes megye főispánjától.

A „Délm. történelmi és régészeti társulat“ tek. választmányának.

Varadiai Baics Milos megyebeli nagybirtokos úr megyei culturális czélok előmozditására 2000 frtot rendelkezésem alá bocsátván, ezen összegből 100 frtot ide mellékelve oly czélból van szerencsém ezennel bemutatni, hogy ezen összeget alapitó tagsági illetményül elfogadni, nevezett varadiai Baics Milos urat a társulat alapitó tagjai sorába fölvenni, sőt az alapitó tagsággal járó kedvezményekben részesiteni szives kedjék.

Temesvárott, 1881. évi szeptember hó 22-én.

Ormós Zsigmond, főispán.“

A nagylelkű ajánlat a választmány részéről az adakozó iránt kitört lelkes éljenzésekben nyilvánulván, s

előlülő alispán úr inditványára a nemes adakozónak irásbeli ünnepélyes;

Wolf Francziska úrhölgynek, Mály István, dr. Szentkláray Jenő, Böhm Lénárt, dr. Kramp János, Milleker Bódog, Stancsa Gyula, Erthal József és b. Rajasich Sándor jogász uraknak jegyzőkönyvi köszönet szavaztatván:

a gyülés a jelen voltak közmegelégedésére elnökileg bezáratott.

Kimutatása a régészeti muzeum gyarapodásának az 1880/81-iki társulati évben.

Pontelly Istvántól.

A „Délmagyarországi történelmi és régészeti társulat“ muzeuma a lefolyt tizedik egyesületi évben, vagyis az 1880. évi junius havától, a jelen 1881. évi junius hóig, a választmányi üléseken bemutatott és leltározott következő tárgyakkal gyaporodott:

I. Régi és újabb tárgyakat adományoztak:

1) Pakaczán úr, zsadányi lakos, a község határában fekvő neptunicus képződésű halmokból, melyek Temes megye útjai egy részének kövecstelepéül szolgálnak és gyakran 20 méter magasak, hat darab kiásott és megkövült mamuthcsontot. — 2) Praenesill Ernő, alibunári lakos, a községi földeken szántás alkalmával talált bronz füles vésűt. — 3) Kreutl Lajos, gymnásiumi III. osztályú tanuló, két szintén szántás közben Csókán felszinre került török lópatkót. — Dr. Szentkláray Jenő a nagy-becskereki Váraljai utczában házipitéskor $1^1/_2$ ölnyi mélységben talált török ezüst leletet, melynek részei: 4) Két ezüst fibula. 5) Három ezüst és egy bronz gyűrű. 6) Két ezüst láncz. 7) Három fülönfüggő. 8) Tizenkét ezüst gomb. 9) Három ezüst lemezke. 10) Két ezüst hajtű. 11) Ezüst pikkelyek. 12) Nyakékül viselt, ismeretlen ezüst pénz. 13) Egy agyag hálósulyk. 14) Egy barbárkori urna. — Ugyanaz a Borjason 1879-ben talált bronzleletet. Részei: 15) Négy sarló és kilencz sarlótöredék. 16) Egy fürészlemez és tizenkét fürésztöredék. 17) Egy ép és négy csonka füles vésű. 18) Egy ürvésű. 19) Három darabra tört, csonka, keskeny vésű. 20) Két ár. 21) Egy késpenge. 22) Három karperecz. 23) Egy egész és egy töredék lándzsacsúcs. 24) Tizenöt darab sodrott karika-töredék. 25) Két csonka gombostű. 26) Hat darab öntőrög. 27) Két lemezke és egy csüngő disz. 28) Egy hengerkedarab, egy gomb és három sarló-részecske. — Ugyanő, a szintén Borjason kiásott őskori kő- és edény-leletet. Tárgyai: 29) Két csiszolt, obsidián balta-darab. 30) Két csiszolt kovapala-töredék. 31) Három simára csiszolt vékony kovapala-vésű-töredék. 32) Három csiszolt széles kovapala-vésű-részlet. 33) Négy élesre csiszolt kova-késpenge töredéke. 34) Sima csiszolatú füstquarz darab. 35) Egy közönséges rézgyűrű. 36. Bronz metsző szernek részecskéje. 37) Egy durva agyagkorsó. 38) Csésze alakú, barbár agyagedény. 39) Egy durva agyagcsésze. 40) Egy barbár agyag

lámpatartó. — Tóth Imre Kubinból: 41) Egy Duplaj mellett, a Karas medrében talált mamuth-csípcsontot. — Özvegy Luga Katalin vendéglő-tulajdonos: 42) Egy, a házak tympanuma számára, Resiczán, a mult században öntött két mázsa súlyú, nagy vaslapot, melynek dombormüve azon új-szövetségi jelenetet ábrázolja, midőn az Üdvözitő a Salamon temploma pénztőzséreit és galambkufárait annak előcsarnokából kiűzi. — Pontelly István a „Szalkay"-barlangból 43) nyolcz darab piros stalagmitet. Ugyanonnan: 45) Egy megszenesedett és megrágott ökör- és egy épebb alsó szarvaslábszár-töredéket. Végül 45) 20 darab fehér stalactitet. — B. Barco E. herkulesfürdői m. k. gondnok ugyanonnan: 46) egy porladozó nagy szarvasagancs-részletet. — Ternajgó Caesar, új-aradi gyógyszerész, 48) Meszlényinének, az 1849-diki tábori kórházak főápolónőjének, hivatalos aczél pecsétjét.

Az ezen rovatban foglalt tárgyak összege: 170 darab.

II. Érmeket és bankjegyeket.

Ternajgó Caesar Új-Aradról: 1) Egy római Hadrianus-féle ezüst érmet. 2) Egy I. Leopold-kori osztrák forintost. 3) Ugyanannak magyar huszasát. 4) Egy II. Ferencz-féle birodalmi ezüst pénzt. 5) Egy II. József-kori ezüst pénzt. 6) Egy I. Mátyás idejebeli magyar ezüst érmét. 7) Egy Miksa József korszaki bajor ezüst pénzt. 8) Egy helvetiai 20 krost. 9) I. Leopoldnak magyar ezüst tizesét. 10) Egy helvetiai 10 krost. 11) Két darab rézpénzt XV. Lajos korából. 12) Egy amerikai rézpénzt. 13) Egy mostani angol réz jetont. 14) Egy 1867-iki bajor krost. 15) 1875-iki porosz ezüst garasost. 16) Egy 1881-iki szász-meiningeni ezüst 6 krost. 17) Egy öt és egy tiz centimes-ű 1862-iki belga ezüst pénzt. 18) Egy emberkoponyában talált II. Frigyes-kori ezüst pénzt. — Weisz Sándor nagykereskedő: 19) Egy kis török aranyat. 20) Egy 1759-iki Mária Terézia huszast. 21) Egy 1601-iki franczia ezüst pénzt. Ballenegger Henrik főreáliskolai tanár: 22) Egy Lothringeni Károly-féle ezüst forintost. — Dr. Wolafka Nándor: 23) Egy I. Ulászló-kori kis magyar ezüst pénzt. — Hepp József gymnásiumi I. osztályú tanuló: 24) Egy török rézpénzt. — Wolafka Antal ügyvédsegéd: 25) I. Leopold ezüst három krajczárosát. 26) Egy 1811-iki váltó forintos bankót. — Dr. Kuhn Lajos nagy-szent-miklósi plebános: 27) V. Ferdinand középnagyságú koronázási érmét. 29) III. Károly 1716-iki ezüst krosát. 30) Egy eichstädti három krost. 31) I. Leopold 1680-iki osztrák ezüst huszasát. 32) Egy török ezüst pénzt. 33) II. Ferencz 1807-iki osztrák ezüst hét krosát. — Szilvássy Sándor mezőtúri tanitó: 34) Egy Augustus-féle római ezüst pénzt. 35) Egy Constantius-féle római réz érmet. 36) II. Ulászló 1512-iki kis ezüst pénzét. 37) Egy török kis réz pénzt. 38) II. Ferdinand 1629-iki osztrák ezüst hét krosát.

39) I. Leopold 1629-iki ezüst három krosát. 40) Egy 1776-iki orosz kopeket. — Weil Adolf gymn. VII. oszt. tanuló: 41) Claudius római réz érmét. 42) Antoninus római réz érmét. 43) Trebenianus római ezüst érmét. 44) Nerva Trajanus római réz érmét. 45) Constantinus réz érmét. — Herz temesvári bankár: 46) Nerva Trajanus római réz érmét. 47) Gordianus római réz érmét. 48) M. Aur. Probus római réz érmét. 49) Egy 1730-iki badeni ezüst pénzt. 50) Egy solothurni mult századi ezüst pénzt. 51) Egy 1756-iki Mária Terézia ezüst krost. 52) Egy 1691-iki würtembergi ezüst krost. 53) III. Károly 1723-iki ezüst krosát. — Báró Rajasich Sándor gymn. VIII. oszt. tanuló: 54) Egy I. Leopold-kori kis ezüst pénzt. — Kipper József gymnásiumi VII. osztályú tanuló: 55) Antoninus Pius római réz érmét. 56) I. Lajos 1833-iki bajor ezüst pénzét. 57) Egy IV. Béla-kori magyar réz pénzt. — Iritz József gymn. VII. oszt. tanuló: 58) A magyar tudományos Akadémia háza megnyitásának 1865-iki bronz emlékérmét. 59) IX. Pius pápa eszközlésére Románnak a francziáktól 1849-ben történt visszafoglalása alkalmából vert emlékérmét. 60) I. Leopold 1687-iki osztrák ezüst három krosát. 61) 1816-iki osztrák $^1/_4$ krost. — Roy Árpád gymn. VI. oszt. tanuló: 62) Egy 1690-iki magyar ezüst huszast. — Rech Mihály gymn. VI. oszt. tanuló: 63) Domitianus római ezüst érmét. 64) I. József polturáját. 65) Egy 1786-iki Frigyes-féle 24-ed rész porosz tallért. 66) I. Ferencz 1750-iki osztrák ezüst három krosát. 67) Miksa József bajor ezüst hat krosát. 68) Badeni Lajos 1819-iki ezüst hat krosát. 69) Egy török réz pénzt. — Bécsi Gedeon reáliskolai tanuló: 70) Károly olmützi fejedelem 1673-iki huszasát. 71) Egy 1701-iki polturát. — Regenhold József gymn. VI. oszt. tanuló: 72) Egy 1849-iki római köztársasági 4 bajochi-t. — Szende Béla m. k. honvédelmi miniszter: 73) Az I. Miksa, mexikói császárnak 1875-ben, Triesztben emelt szobra emlékére vert remek, ezüst érmét. 74) A Tegetthof Vilmosnak 1877-ben, Grácz ban emelt szobra emlékére vert ezüst érmét. 75) Lincoln Ábrahám emlékérmének 1866-i főszöntvényét. 76) Fiume Mária Terézia által 1779-ben történt visszacsatolása százados évfordulójának bronz emlékérmét. 77) „A magyar orvosok és természetvizsgálók XIX. gyülésének 1879.“ bronz emlékérmét. 78) A suezi csatornának 1869. évi ünnepélyes megnyitása ólom emlékérmét. 79) A selmeczbányai II. József nevű altárna megnyitásának százados évfordulója ezüst emlékérmét. 1782/1878. — Szakosan István temesvári fodrász úr a következő római ezüst denárokat: 80) Imp. Caes. Philippus aug. 81) Imp. Gordianus Pius Felix aug. 82) Imp. Caes. Antoninus aug. 83) Severus Pius aug. — Ifj. Kristyory János, az aradi általános ipartársulat elnöke: 84) Az 1880-iki aradi I. általános ipartársulat kiállitása ezüst emlékérmét. 85) Az 1879-iki székesfehérvári országos kiállitás ezüst

emlékérmét. — Mayer György egyéves önkéntes: 86) Egy Commodus római réz érmét. 87) Egy Faustina Augusta római réz érmét. 88) Egy Aurelianus római réz érmét. 89) VI. Károly 1767-iki német birodalmi ezüst három krosát. 90) II. Péter braziliai császár 1869-iki réz tizesét. 91) Hét darab török rézpénzt. — Kampis János központi papnövendék: 92) Egy 1833-iki Nassau herczegségi ezüst hat krost. 93) Egy 1823-iki lombard-velenczei ezüst pénzt. 94) Egy 1854-iki uruguay-köztársasági 20 centesimos-t és egy 1869-iki 4 centesimos-t. — Schwerer harminczad-felügyelő Pancsováról küldött: 95) M. Jul. Philippus római ezüst érmét. 96) Domilianus Germanicus római ezüst érmét. 97) Vespasianus római ezüst érmét. 98) Antoninus Pius római ezüst érmét. 99) M. Aurelius Severus Alexander római ezüst érmét. 100) Caius, Messius Quintus Trajanus Decius ezüst érmét. 101) Nero római ezüst érmét. 102) I. Leopold 1698-iki ezüst duariusát. — Radislovics Lajos VI. osztályú tanuló: 103) Báthory István ezüst három garasosát. 104) Egy 1799-iki orosz két kopekest. — Müller József VI. osztályú tanuló: 105) III. Ferdinand 1655-iki magyar réz pénzét. — Weisz Sándor alapitó tag, a következő római ezüst érméket: 106) Imp. Caes. Antoninus aug. 107) Antonius Pius Aug. 108) Antoninus Pius Aug. 109) Imp. Caes. M. Aur. Antoninus Aug. 110) Antonius Pius Aug. Brit. Ezen öt érme a Caracalláé. 111) Julia Domna († 217) Caracalla anyja, Septimius Severus felesége. 112) Imp. C. M. Aur. Sev. Alexander. 113) Imp. C. M. Aur. Sev. Alexander. 114) Julia Mammaea, Alexander Severus anyja. 115) Két Julia Mammaea Augusta. 116) Imp. Gordianus P. F. Aug. 117) Imp. Caes. M. A. Gordianus Aug. 118) Imp. Gordianus Pius Fel. Aug. 119) Ugyanaz. 120) Imp. Gordianus Pius Fel. Aug. Avers: Jovi Statori. 121) Öt darab C. M. Jul. Philippus. 122) Négy darab Ottacilia Severa. — Schwerer vám- és pénzügyőri felügyelő pancsovai küldeményéből: 123) Egy Vibia családbeli római ezüst denár. 124) Római köztársasági ezüst denár. 125) Tullius családi római ezüst denár. 126) Vespasianus ezüst denára. 127) Caracalla ezüst denára. 128) Ugyanaz. 129) Imp. Gordianus P. F. Aug. — Rosenthal Károly cs. kir. 13. sz. huszárezredi főhadnagytól: 130) Az 1848-iki, milanói köztársasági ezüst emlékérme; melynek két részre osztható belsejében rézkörlapon: Windischgrätz, Jellacsics és Radetzky daguerrotyp képe, üveg alatt, van elhelyezve. — Mayer Lipót volt temesvári polgár és háztulajdonos örökösei: 131) Ezüst tallér formájú, két részre oszló emlékérmét, melynek előlapján I. Lipót császár képe; avers felén Augsburg városának csillagsánczczal keritett egyik épületsora 1642 évszámmal. 132) I. Lipót magyar ezüst huszasát. 133) XIII. Lajos 1660-iki ezüst tizesét. 134) III. Zsigmond lengyel király 1614-iki ezüst garasosát. — Stancsa Gyula, kir. reáliskolai tanár: 135) Egy római ezüst denárt.

136) Egy két pengő forintos Kossuth-bankót. — Wolafka Antal ügyvédjelölt: 137) I. Lipót 1705-iki osztrák három ezüst krosát. 138) Egy tiz forintos Kossuth-bankót. 139) Egy öt forintos Kossuth-bankót. 140) Egy harmincz pengő kros Kossuth-bankót. — Berger Jakab VI. osztályú tanuló: 141) Egy török réz pénzt. — Rech Mihály VI. osztályú tanuló: 142) Egy Mária Terézia és 143) Egy I. Ferenczkori réz krost. — Összesen: 173 darab.

III. Könyveket és okiratokat:

Lóczy Lajos: 1) Két darab piros selyempapirból való, chinai látogatójegyet. — Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter: 2) „XVIII. századi karton-minták“ gyűjteményét. 3) Műemlékeink II. kötetét. Henszlmann Imrétől. Budapesten. 1880. — Varjassy Árpád: 4) „Miképen szervezzük ipariskoláinkat?“ cz. füzetet. Temesvártt. 1880. — Bogma István, sz. kir. temesvárvárosi tanácsos: 5) „Magyar nemes családok“ czimű, nagy quartivű, 5059 lapra terjedő, hat kötetű, kemény kötésű, monumentalis kéziratot, melyet az adakozó atyja: Nyebojszay Bogma István, Temesmegyének 40 éven át tisztviselője, egy élet munkájaként, 1854-iki április 14-én történt haláláig, abc rendben, a Zabáry családig befejezett. — Sólymossy Jakab m. k. pénzügyőri biztos: 6) Két nagy, folio-kötetű munkát: „Allgemeines historisches Lexicon“ etc. Leipzig, verlegts (igy!) Thomas Fritsch 1709“ czimmel. — Tokody Ödön, csanádegyházmegyei seminariumi aligazgató: 7) Káldy György magyarrá tett Szentiratának, (a czimlap hiányozván,) úgylátszik, 1626-iki példányát, mint az annak más régibb kiadásai s a XVII. századi irásjegyek összehasonlitásából következtethető. — Horváth Pius, a temesvári kegyesrendi ház főnöke: 8) Kossuth Lajosnak „Magyarország népeihez“ czimű, 1848-iki deczember 22-én kelt kiáltványát. — Bay Ilona birtokos és alapitó tag a következő magyar akademiai kiadványokat: 9) Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek. XXIII. k. Első fele. Pest. 1668. 10) Ugyanazon mű. Második fele. Pest. 1868. 11) Ugyanannak XXIV. k. Budapesten. 1873. 12) Ocskay László. Budapest. 1880. E négy munka Thaly Kálmántól. 13) A két Rákóczy György fejedelem családi levelezése. Budapest. 1875. 14) Bethlen Gábor fejedelem kiadatlan politikai levelei. Budapest. E két mű Szilágyi Sándortól. 15) „Magyar hölgyek levelei.“ 499 drb. 1515—1709. Deák Farkastól. 16) „Martinovics és társainak összeesküvése.“ Fraknói Vilmostól. 1880. Ráth Mór kiadása. 17) „Irataim az emigráczióból.“ Kossuth Lajostól. I. és II. kötet. Az Athenaeum kiadása. 1880. 18) „A magyar családélet és háztartás.“ I. kötet. 1. fele. És Adatgyüjtemény. I, és II. k. B. Radványszky Bélától. — Trefort Ágoston, m. k. vallás- és közoktatási miniszter adománya: 19) „Magyarországi

várak és városoknak a m. n. muzeum könyvtárában létező Fa- és Rézmetszeteik.“ Bubics Zsigmondtól. Budapest. 1880. — Ormós Zsigmond főispántól: 20) „Gróf Széchenyi István és az Akademia megalapitása.“ A Széchenyi-szobor leleplezési ünnepére. A M. T. Akademia megbizásából irta Szász Károly. Budapest. 1880. — A „Magyarországi Kárpátegylet“: 21) „Bibliotheca Carpatica.“ A „Magyarországi Kárpátegylet“ megbizásából összeállitotta: Payer Hugo. Igló. 1880. — Pottyondy Tihamér gymn. VII. oszt. tanulótól: 22) „Magyar nyelven Filosofia.“ P. Sartori Bernárdtól. Egerben. 1772. — Varga Imre VI. oszt. tanulótól: 23) „Calendarium Oeconomicum perpetuum,“ Azaz esztergomi érsek urunk ő nagysága posoni gondviselőjének majorságrul irt laistroma etc. Kassán. Anno MDCCLI. 24) „Selecta latini sermonis exemplaria.“ A. P. Compre. Volumen IV. Budae. MDCCXCVIII. 25) „Cornelius Nepos“ (czimlapja hiányozván) hihetőleg mult századi forditása. — A Magyar Tudományos Akademia: 26) Magyarországi régészeti emlékek. IV. k. II. r. Budapest. 1880. 27) Gr. Széchenyi István és az Akademia megalapitása. Szász Károlytól. Budapest. 1880. 28) Adalékok a humanismus történetéhez Magyarországon. Dr. Ábel Jenőtől. Budapest. 1880. 29) Magyarország bányászatának kritikai története. Wenczel Gusztávtól. Budapest. 1880. 30) Erdélyi országgyülési emlékek. Szilágyi Sándortól. VI. k. Budapest. 1880. 31) Magyar történelmi emlékek. Harminczadik kötet. Szamosközi történeti munkái. IV. Kiadja a Magyar Tud. Akademia tört. bizottsága. Budapest. 1880. 32) Az eltünt régi vármegyék. Pesty Frigyestől. I. és II. k. Budapest. 1880. 33) Repertorium Dacia régiség- és földirattani irodalmához. Torma Károlytól. Budapest. 1880. — A M. Tud. Akademia következő „Értekezései“-vel: 34) „Nagy férfiak szerepe a történelemben.“ Zsilinszky Mihálytól. VI. k. II. sz. Budapest. 1880. 35) Kazinczy Gábor irodalmi hatásáról. Jakab Elektől. Budapest. 1880. 36) Emlékbeszéd Urházy György fölött. Szilágyi Sándortól. VI. k. IV. sz. Budapest. 1880. 37) Palaczky Ferencz emlékezete. Zsilinszky Mihálytól. VI. k. V. sz. Budapest. 1880. 38) A nemzetgazdaságtan és módszere. Dr. Weisz Bélától. VI. k. VI. sz. Budapest. 1880. 39) A magyar jogi műnyelv kérdéséhez. VI. k. VII. sz. Bakos Gábortól. Budapest. 1880. 40) A tervezett négyes szövetség Ausztria-, Orosz-, Franczia- és Spanyolország között. 1787—1790. Wertheimer Edétől. IX. k. I. sz. Budapest. 1880. 41) Jelentés a gyulafehérvári káptalan levéltárában tett kutatásokról. Szilágyi Sándortól. IX. k. III. sz. Budapest. 1880.

Összesen: 50 kötet.

Egyveleg.

— Árpádkori művelődésünk története. Irta: Ormós Zsigmond. Budapest. Az Athenaeum részv. társ. könyvnyomdája. 1881. Ára 4 frt. — „Ormós Zsigmond, Temesmegye főispánja és politicai életünk egyik kitünősége, — mond a „Pesti Napló," — nem új ember az irodalom terén sem, hol müvészettörténelmi munkáival régóta előkelő állást foglal el. Ezúttal egy nagy, 558 lapra terjedő becses munkával új térre lépett s a magyar müvelődés egyik legfontosabb részének történetét irta meg, mely czélból 1863 óta szorgalmasan gyüjti az adatokat. Műve a honfoglalástól kezdve a pogányság idejének, valamint a kereszténység első három századának terjedelmes culturtörténelmi képét adja. A roppant anyagot huszonöt terjedelmes fejezetbe csoportositja. A honfoglalástól kezdve a politikai történeten kivül, melynek egyes mozzanatai igen nagy gonddal tüntetvék föl, kimeritően taglalja a szellemi állapotokat, az egyházi és tanügyi életet, a köz- és magánjogi viszonyokat, a városok, vármegyék, rendek, népfajok és hitfelekezetek helyzetét, a kereskedelmi, ipari, földmivelési viszonyokat. Különös figyelmet fordit a müvészetekre, főleg az akkor nagyszerepü épitészetre, továbbá a festészetre és szobrászatra. Végül terjedelmes visszapillantásban foglalja össze a korszak főbb mivelődési eredményeit."

Az „Ellenőr" szerint főispánunknak, ki a műrégészet szenvedélyes barátja s tudományának hivatott müvelője, „jelen műve a legérdemesebb irodalmi munkák egyike, melynek megjelenését örömmel tudatjuk." — Midőn azért az országosan ünnepült tudós e munkáját a hazai müvelt közönség figyelmébe ajánljuk, remélni akarjuk, hogy nem lesz intelligens család, melynek körében az a legszivesebb fogadásra ne találjon.

— Adjuk, amint a „Századok"-ban olvassuk: Az eltünt régi vármegyék. Irta: Pesty Frigyes, akad. r. tag. Kiadja a M. T. Akademia tört. bizottsága. Budapest. 1880. I. k. 434, II. k. 509 l. Ára 5 frt. Kapható Knoll K.-nál.

„E becses munka első kötete a szoros értelemmel vett Magyarországgal foglalkozik; fejtegeti a comitatus szó különféle értelmeit, szól a vármegyék első keletkezéséről; azok közül némelyek beolvadásáról más vármegyékbe a nélkül, hogy nevök fenmaradt volna. Azután ismerteti külön a vármegyéket, hogy azoknak minő közjogi állása volt, mely vidéken feküdt, kik voltak főispánjai stb. A külön ismertetésben előfordulnak „Pilis, Solt, Csepel, Szolnok, Kemej, Nyir, Erdőd, Szilágy, Patak, Szerencs,

Újvár, Pata, Borsva, Bakony, Segösd, Bodrog, Valkó, Keve, Horom és Somlyó“ oly megyék, melyek közül némelyeknek nevét csak egyes helységek tartották fenn. Több történeti problemát fejt meg, hogy vajjon Szolnok-megye egy vagy több vármegyét képezett-e, s milyen viszonyban állt az erdélyi vajda e megyéhez, továbbá hogy Újvár-megye név alatt mely területek értendők stb.

A második kötetben a Királyhágontúli, a dráván- és szávántúli részek foglaltatnak. Az erdélyi vármegyék közül Fehér-vármegye az, mely roppant terjedelme, beolvasztó erejénél fogva kiváló fontosságú. Szól e helyen a Székely és Szászszékek keletkezéséről s ezzel kapcsolatosan a székely és száz nemzetek beszármazásáról. Fogaras, Naszód és Kővár vidéke külön részletét képezik e kötetnek.

A XVII. század történetében szüntelen szereplő 13 vármegye szintén a Királyhágontúli részek ismertetésénél emlittetik fel. Erdély, mint tartomány, kiváló figyelemben részesül, annak a nemzeti fejedelmek alatti határai ismertetnek, a nagy-váradi, bécsi, nikolsburgi, vasvári békekötések hatását annak terjedelmére kimutatja s szól a részeknek az anyaországhoz való visszakapcsolásáról. Szeben, Brassó és Besztercze szintén bőven tárgyaltatnak.

A Dráván túli részek tárgyalásánál Pesty közjogi kérdések fejtegetésébe is bocsátkozik s a mai közélet felfogását, hogy „a Dráva és Száva közti vidék Horvátország és Slavonia álladékát képezi,“ a legnagyobb történeti valótlanságnak nevezi. Kimutatja, hogy már sz. István idejében nem a Dráva, hanem a Száva képezte Magyarország határát s csak a XIII. század közepén jött szokásba Zágráb, Kőrös, Varasd és Zagoria vármegyéket Slavoniának nevezni, mely név azonban csak ethnographicus jelentéssel birt.

A Slavoniának nevezett négy vármegyét végre a XVIII. század vége felé 1790-ben kezdették Horvátországnak elnevezni. E különös eredmény okául Pesty az Árpád-családbeli királyok azon következetes, de felette hibás politikáját jelöli ki, mely szerint azok az ország harmadrészét — mely Erdélyből, a Tiszavidékből, de legtöbbször a Drávántúli részekből állt — a királyi herczegeknek engedték át kormányzásra. Ezen régi politika képviselői voltak a királyi herczegek után a bánok.

Nemcsak a Száva és Kulpa képezték Magyarország határát, hanem az intézmények is, mert mig Horvátország a zsupánságok fészke volt, Magyarországon a várispánságokat találjuk.

E helyütt ismét több comitatus részletes ismertetése fordul elő, mint Csazma, Dombro, Gerzencze, Ugra, Vaska, Zagoria stb., melyek közt püspöki jószágkerületek, várispánságok, dynasticus területek, ritkábban vármegyék találtatnak, „de zsupánság egyetlen egy sem fordúl elő.“

A Száván-túli részek tárgyalásánál Bosznia és Ráma földrajzi történetére van a fősúly fektetve. „A Száva jobb partján két valóságos magyar vármegye Zana és Orbász vonja magára figyelmünket, továbbá a sói és ozorai bánságok a Drina között, tanúságául azon közvetlen politikai hatásnak, melyet Magyarország évszázadokon át Boszniára gyakorolt.“ Fiume történetét részletesen tárgyalja, kimutatja, hogy Mária Terézia 1779. diplomájában fordúl elő először azon kitétel, mely szerint „Fiume Magyarország különálló területének tekintendő.“ — Ezek után a zsupánsági intézményeket fejtegeti.“

— A fehértemplomi városi muzeum, tudósitónk közlése szerint, szépen gyarapodik. Minap Böhm Lénárt úr ajándékozott annak fehértemplomi őskori leleteiből, mintegy 20 darabot.

— Az aradi lyceum, — egy másik szives tudósitónk szerint, — egy régészeti kézi gyűjtemény megalakitásának küszöbén áll. Török Béla úr Simándról a mult hónapban 26 darab régiséget ajándékozott annak, pl. egy egyenes vaskardot, egy lovagsarkantyút, egy lánczos és egy fejes díszbuzogányt, egy kurucz sisakot, egy reliefes téglát, nehány urnát, — mind simándi, tehát megyei leletet. Dömötör László tanár egy nyilat a selmeczi várból, egy római kardot, egy zablyalánczot s egy patkót. Dr. Márki Sándor egy töredéket a csicséri (aradm.) 1722. évi rácz gör. kel. harangból (feliratos) és dr. Schwester N. úr két, pécskai háznak ásatása alkalmával 50-ed magával talált, római hamvedret. — Ez a 33 darab a kézi muzeumnak alapja.

— Fehértemplom északnyugati részén Böhm Lénárt régészünk őskori temetőt fedezett fel. Fehértemplom hirét e nevezetes felfedezés nem kevéssé emelné, ha annak értelmisége rögtön megindítandó gyűjtés által ama temető felásatását hovahamarább lehetővé tenné. Mennyi történeti kérdésre hoznak világosságot az ilyen temetők, annak bizonyságára álljanak itt:

— A keszthelyi avar sirok. Dr. Lipp Vilmos keszthelyi gymnásiumi igazgató április 16-án este érdekes fölolvasást tartott a fővárosi iparosok körében a keszthelyi avarkori temetőről. A fölolvasó bevezetésképen utal a népvándorlás történetének hiányos voltára s különösen hangsulyozta azt, hogy a népvándorlás utolsó századában Magyarországban fellépő népek történetéről úgyszólván semmit sem tudunk. E homályt földeriteni, e népek müvelődéstörténeti momentumait kifejteni az archaeologia van hivatva, s ez a fölolvasó nézete szerint jobban kifizeti magát, mintha a történelem előtti idők homályában tapogatódzik az ember. Hazánk gazdag a népvándorlás korából származó emlékekben, csakhogy az ember az emlékek osztályozásánál nem csekély nehézségekre bukkan az időpontot illetőleg. Legbiztosabban meg lehet még állapitani a V. és VI. századból származó emlékeket, miket a megcsontosodott praehistorikusok az ujabb vaskorhoz számitanak, a történelmi alapon álló archaeolo-

gusok pedig avar leleteknek neveznek. A keszthelyi avar temető nyitott könyv, melyről érdekes részletek olvashatók ki az avarok collectiv név alatt itt lakó keveréknép erkölcseiről, szokásairól, életmódjáról. Keszthely környékén már évekkel ezelőtt találtak különféle népvándorlási tárgyakat. 1877-ben egy ottani tanár küldött Szombathelyre Lippnek a nevezett tárgyakból a vasmegyei muzeum számára. Ekkor lett Lipp figyelmessé az emlékekre, és mikor Keszthelyre tette át lakását, ő maga fogott nagy gonddal az ásatásokhoz, a régi sörház kertjében, Reischl és Polacsek telkén. A fölásott sirok száma most már 423, az avar temető területe 1000—1200 lépés hosszú, 3000—3500 lépés széles. A talajrétegek, melyekben a sirok feküdtek, a következők: a felső fekete humusz 1—$1^1/_2$ láb vastag, erre következik a világossárgás agyag-réteg, az alatt pedig vastag mész-réteg. A különköző mélységű sirokban a hullák északról délnek fekvő helyzetben voltak. Az eddig fölásott sirok három különböző temetkezési módot tárnak elénk. A hullát vagy egyszerűen beletették, vagy a hullát elégetve tették a sirba, vagy végre a hamvakat urnákba tették. Az előadónak sikerült a holttestégető helyeket is fölfedezni egy három méter hosszú s másfél méter széles kőlap alakjában, a temető keleti lejtőjén, hol az égetési eljárásnak még annyi kézzelfogható nyoma található, hogy ezekből bátran lehet következtetni számos urnasirra, a milyen még kevés van fölnyitva. A halottakkal eltemetett tárgyak közt igen érdekesek a szépmüvű bronz fülbevalók, csattok, hajtűk, gyöngyök, a legkiválóbb azonban egy u. n. franco-merovingi fibula, melyből eddig csak két példány került elő, az egyik a nemzeti muzeum gyüjteményébe került. Arany és ezüst tárgyak fordulnak elő ; eddig csak egy arany fülbevalót, és nehány ezüst tűt találtak. A hulla mellett találjuk eltemetve az avar kedves állatját, a lovat is a kengyelvassal, a kutyát, a gyermekeknél a mókust, az asszonyok mellett pedig a macskát. Csaknem minden hulla testét elmállott szövetrészek fedték, melyeket a mell táján előforduló fibula fűzhetett össze. Egy gyermek sirjában pedig a hulla mellé tett bögrében egy teljesen ép ludtojás is előfordult. A nyakékszerek különféle alakú gyöngyökből állottak, melyek közé nem ritkán átlyukasztott római pénzek voltak felfűzve. Julianus, Constantinus Gallus es Valentinianus korából; a legtöbb ilyen érem a IV. századbeli római imperatoroké volt. A férfisirokban fegyverekre is akadtak, nagy, egyélű egyenes vágókardra (a franczia scramasaxa), egyélű tőrökre, fahüvelyben, fejszékre és számos agyagedényre. A koponya alkata 3 különböző népfajra vall. A lelt tárgyak alakja után azt lehet következtetni, hogy a keszthelyi temető az avarok idejéből való, a kiknek temetkezési viszonyaira, hadi eszközeikre, ékszereikre és ruházatukra is érdekes adatokat szolgáltatnak Lipp Vilmos ásatásai. Nem lehetetlen, hogy a most is fenálló Mező-Gyürüs helység az egykori avar telep helyét tartja fen.

IV. Tábla.

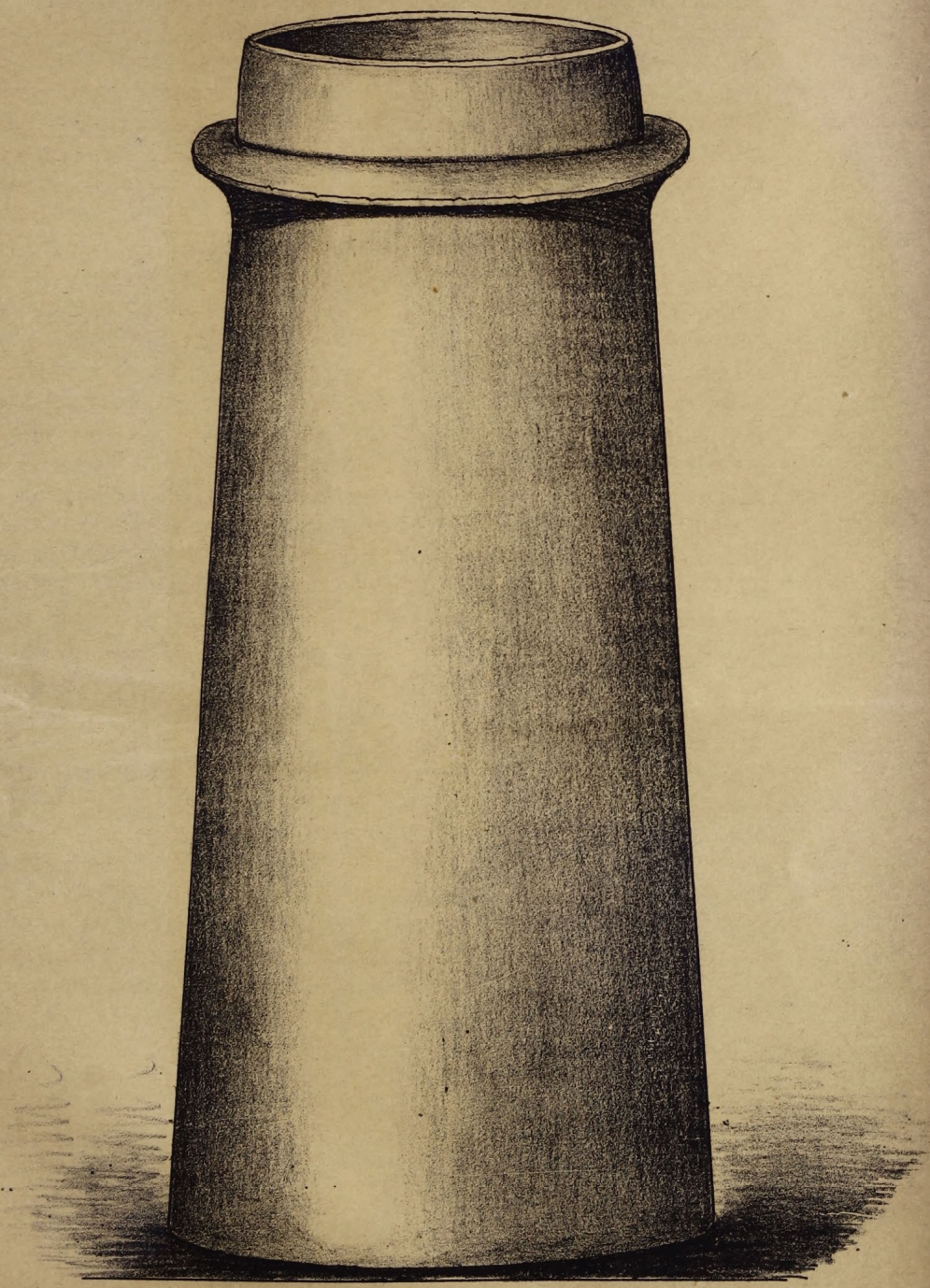

½ nagys.

Melléklet az „Értesítő" VII. évf. IV-ik füz. 178-ik lapjához.

Felhivás

a társulat tagjaihoz!

Tisztelettel kérjük társulatunk tagjait, hogy miután muzeumunk átalakitása végett tetemes költségre van szükségünk, sziveskedjenek hátrálékos tagdijaikat, nem várva ujabb felszólitásra, Odor Samu társulati pénztárnok úrhoz. (Temesvárott, megyeház,) minél előbb beküldeni.

A társulati választmány.

Előfizetési felhivás

a

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI ÉRTESITŐ

1881-ik évi folyamára.

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat alapító s évdíjas tagjai az „Értesitő"-t tagilletményül kapják. A társulat tagja lehet minden történelemkedvelő honfi vagy honleány, 100 frt alapitványnyal egyszer-mindenkorra, vagy 5 frt évi tagdíjilletékkel, ha belépési szándékukat kijelentik Ormós Zsigmond társulati elnöknél, vagy Pontelly István főtitkárnál; a tagkötelezettség 3 évre terjed, de továbbra is fenmarad, ha a kilépési szándék kellő időben be nem jelentetik. Az „Értesitő"-t nem tagok is megszerezhetik évi 4 frt lefizetése mellett.

Kelt Temesvárott, 1881. januar 15.

Pontelly István,
főtitkár.

Az „Értesitő"-be szánt mindennemű közlemények, reclamatiók, továbbá a történelmi és régészeti társulat részére felajánlott adományok s a társulatot érdeklő megkeresések a szerkesztő-főtitkárhoz, Temesvárott, Belváros, Seminarium, intézendők.

A történelmi és régészeti társulat temesvári s vidéki tagjai tisztelettel felkéretnek, hogy időközben változó lakásaikat a főtitkári hivatalban (Temesvár, Belváros, Seminarium) a füzetek pontos kihordatása és szétküldése tekintetéből, bejelenteni sziveskedjenek, különben a régi lakhelyekre megküldött s kézhez nem vett füzetek nem fognak pótoltatni

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat főtitkári hivatalánál megrendelhetők:

1. Történelmi és régészeti „Értesitő" 1877. III. évfolyam II. III. IV. füzet.
2. Történelmi és régészeti „Értesitő" 1878. IV. évfolyam II. III. IV. füzet.
3. Történelmi és régészeti „Értesitő" 1879. V. évfolyam II. III. IV. füzet.
4. Történelmi és régészeti „Értesitő" 1880. VI. évfolyam III. IV. füzet.
5. Történelmi és régészeti „Értesitő" 1881. VII. évfolyam I. II. III. IV. füzet.
6. Miletz János: Gizela királyné élete. 12 iv 8-ad rét. Ára 1 frt 20 kr.
7. Miletz János: Temes és Arad vármegyék történelmi és régészeti emlékei. Ára 30 kr.
8. Miletz János: Chronologiai adatok a magyar királyok tartózkodásáról Temesvárott. Ára 20 kr.
9. Miletz János: Temesvár hadászati jelentősége $4^1/_4$ iv. Ára 40 kr.
10. Miletz János: Torontál vármegye történelmi és régészeti emlékei. Ára 20 kr.
11. Dr. Szentkláray Jenő: Torontáli őstelepek a Tisza mentén. Ára 30 kr.

Az „Értesitő" megjelen évnegyedenként jan. ápr. jul. és okt. hónapokban.

I. Tábla.

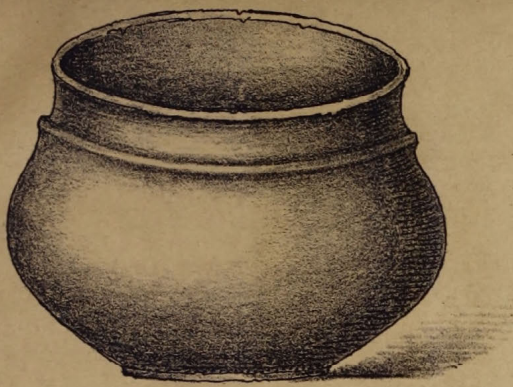

1. sz. ½ nagys.

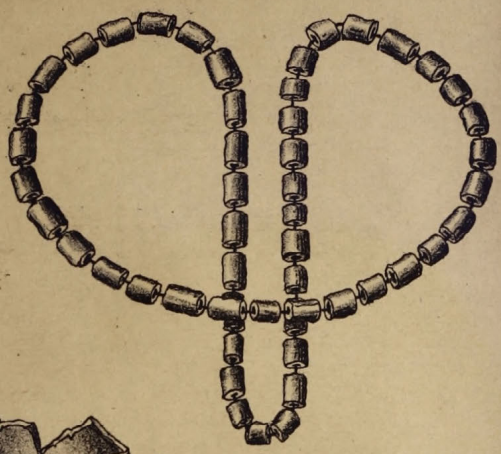

2. sz. ½ nagys.

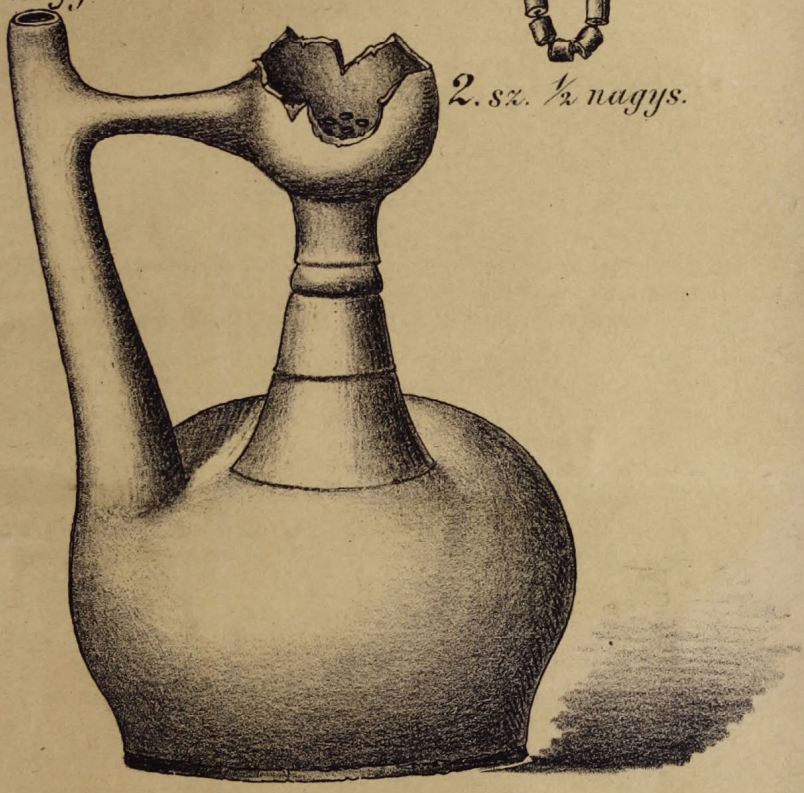

5. sz. ½ nagys.

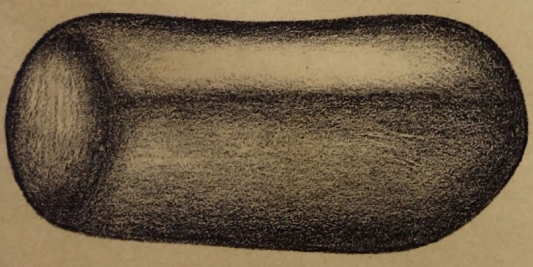

3. sz. ½ nagys.

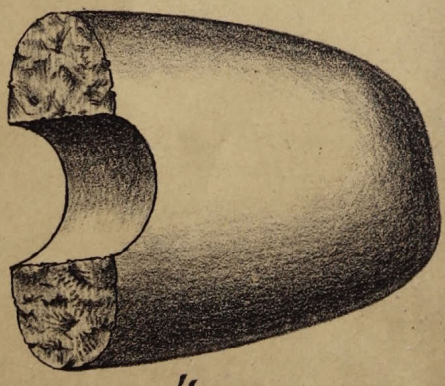

4. sz.

Melléklet az „Értesitő" VII. évf. IV-ik füz. 177-ik lapjához.

II. Tábla.

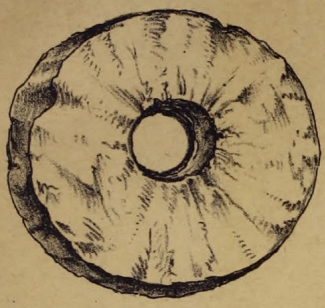

6. sz.

5. sz.

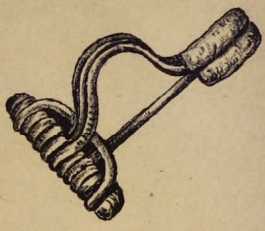

4. sz.

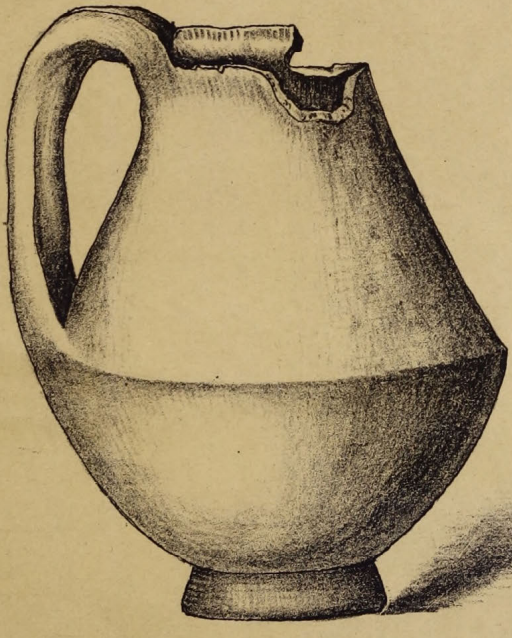

2. sz.

1. sz.

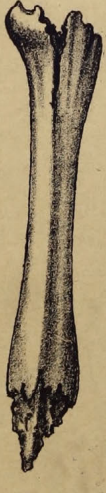

3. sz.

Melléklet az „Értesitő" VII. évf. IV-ik füz. 164, 177 és 178-ik lapjához.

III. Tábla.

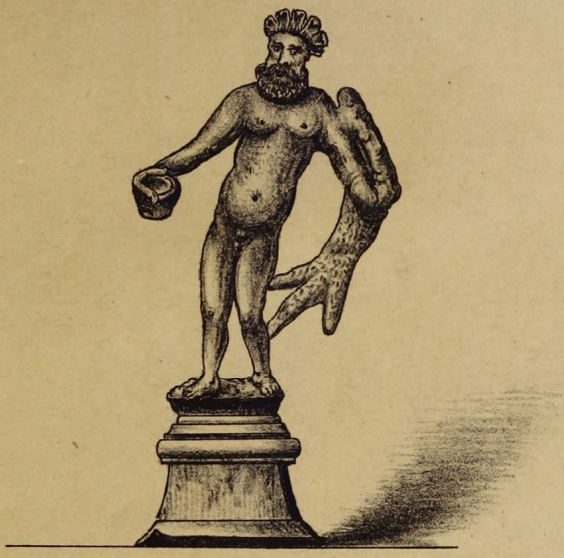

1. sz.

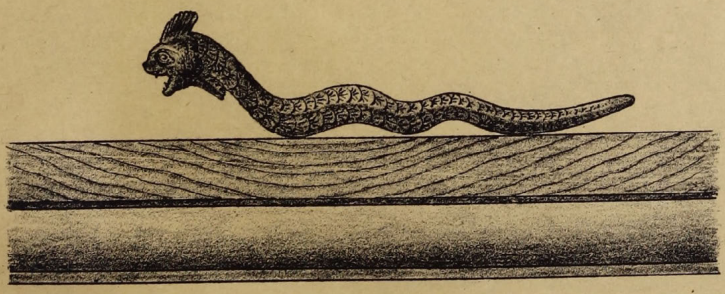

2. sz.

Melléklet az „Értesitő" VII. évf. IV-ik füz. 164 és 178-ik lapjához.

BIBLIOTHECA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
BUDAPEST